ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΞΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ "STUDY OF VALUES TEST"

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Κωνσταντίνος Λ. Μυλωνάς

ΑΘΗΝΑ 1994

Περίληψη

Τα Προσωπικά Συστήματα Αξιών και η μέτρησή τους έχουν προσελκύσει το θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον για περισσότερο από 60 χρόνια. Τα πιο διαδεδομένα ψυχομετρικά εργαλεία μέτρησης των συστημάτων αξιών είναι το Study of Values Test (Allport, Vernon & Lindzey) και το Rokeach Value Survey. Η παρούσα μελέτη ξεκίνησε στην ίδια με το Study of Values θεωρητική βάση, αλλά είχε πρώτιστο στόχο τη μελέτη των πιθανών διαφορών στα συστήματα αξιών μεταξύ φοιτητικών πληθυσμών και την ψυχομετρική αναπροσαρμογή του εργαλείου για τον ελληνικό πληθυσμό. Οι κυρίαρχοι στόχοι ήταν η κατασκευή ενός παρόμοιου αλλά μεθοδολογικά ασφαλούς και ψυχομετρικά έγκυρου ερωτηματολογίου για τη μέτρηση των 6 τύπων αξιών που η θεωρία προτείνει. Μέσα από ανακυκλούμενα ψυχομετρικά στάδια επετεύχθη τελικά η κατασκευή ενός ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων το οποίο και ελέγχθηκε για 6 φοιτητικούς πληθυσμούς, θεωρητικά αντιπροσωπευτικούς για κάθε τύπο-αξία. Συνελέγησαν επίσης διάφορες δημογραφικές και ψυχολογικές παράμετροι. Τα αποτελέσματα σε πρώτο στάδιο κατέδειξαν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους φοιτητικούς πληθυσμούς, αν και απέτυχαν να στηρίξουν πλήρως την εσωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων. Αδρανοποιώντας 6 από τα ερωτήματα αυτά, τα αποτελέσματα ορθόγωνης περιστροφής αξόνων μέσω παραγοντικών αναλύσεων καθόρισαν ένα δίκτυο αξιών για 42 ερωτήματα, τα οποία και μελετήθηκαν εκ νέου στη δεύτερη φάση των αναλύσεων. Το τελικό ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων αποδείχτηκε ψυχομετρικά στέρεο και αξιόπιστο και κατέδειξε στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των φοιτητικών πληθυσμών και για τα ψυχοδιαγράμματα των συστημάτων αξιών τους καθώς και για την εσωτερική δομή των συστημάτων αυτών. Οι κυρίαρχοι στόχοι, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, επετεύχθησαν και τα ευρήματα συζητώνται επί τη βάσει της σύγκλισής τους με το θεωρητικό υπόβαθρο και επί τη βάσει των ερευνητικών εφαρμογών της μέτρησης αξιών μέσω του ερωτηματολογίου αξιών που προτείνεται.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Περίληψη i

Περιεχόμενα ii

Κατάλογος Πινάκων vii

Κατάλογος Γραφημάτων xii

Ευχαριστίες xiii

Πρόλογος xiv

Κεφάλαιο 1.. Εισαγωγή 1

1.1 Έννοια των αξιών: Διαφορετικές προσεγγίσεις 1

1.2 Θεωρητικές διασυνδέσεις των αξιών με κοινωνικο-γνωστικές διεργασίες 6

1.3. Θεωρητικές προσεγγίσεις της μελέτης των αξιών - Θεώρηση Allport 12

1.3.1 Γενικά πλαίσια και προβληματισμοί 12

1.3.2 Η Φιλοσοφική θεώρηση Spranger 15

1.3.3 Εφαρμογή της θεώρησης Spranger στο Study of Values Test 16

1.3.4 Στάθμιση του Study of Values Test 20

1.3.5 Χρήση του Study of Values Test και ευρήματα 25

1.4. Η θεώρηση Αξιών του M. Rokeach 34

1.4.1 Θεωρητική προσφορά της θεώρησης Rokeach 34

1.4.2 Ψυχομετρική προσφορά της θεώρησης Rokeach 35

1.4.3 Κατασκευή του Rokeach Value Survey - Ιδιότητες του RVS 37

1.4.4 Χρήση του Rokeach Value Survey και ευρήματα 40

1.5 Η "person-environment fit" θεώρηση του J. L. Holland 45

Κεφάλαιο 2.. Ψυχομετρική σύγκριση των Study of Values Test και Rokeach Value Survey **49**

2.1 Ψυχομετρικές ιδιότητες και προβλήματα του Study of Values Test 49

2.2 Ψυχομετρικές ιδιότητες και προβλήματα του Rokeach Value Survey 52

2.3 Το ζήτημα της "Κοινωνικής Αποδοχής" 56

2.4 Γενικά συμπεράσματα 60

Κεφάλαιο 3. Στόχοι της παρούσας έρευνας **62**

Κεφάλαιο 4.. Μέθοδος **64**

4.1 Δείγμα 64

4.2 Ψυχοτεχνικά μέσα ⌖ Μορφή του τελικού ερωτηματολογίου 69

4.3. Στάδια κατασκευής του ερωτηματολογίου 73

4.3.1 Α΄ Φάση ψυχομετρικού ελέγχου 73

4.3.2 Β΄ Φάση ψυχομετρικού ελέγχου 76

4.3.3 Γ΄ Φάση ψυχομετρικού ελέγχου 90

4.3.4 Δ΄ Φάση ψυχομετρικού ελέγχου 92

4.4 Διαδικασία 100

Κεφάλαιο 5.. Ευρήματα Α΄ - Αποτελέσματα της έρευνας-πιλότου (1993) **102**

5.1 Παραγοντικές αναλύσεις 102

5.2 Αναλύσεις Διαφοροποιητικής Ισχύος (discriminant analyses) 104

5.3 Πολυμεταβλητές Αναλύσεις Διασποράς (MANOVA) 107

5.4 Συμπεράσματα από την έρευνα-πιλότο (1993) 109

Κεφάλαιο 6.. Ευρήματα Β΄ - Πρώτη φάση στατιστικής επεξεργασίας - Ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων **111**

6.1.1 Κατανομές και χαρακτηριστικά τους 111

6.1.2 Παραγοντικές αναλύσεις και Multidimensional Scaling 114

6.1.3 Το ζήτημα της "10ης εξάδας αξιών" 126

6.1.4 Διερεύνηση της επίδρασης των ανεξάρτητων παραγόντων στη διαμόρφωση των έξι τύπων-αξιών 131

6.1.5 Αναλύσεις Διαφοροποιητικής Ισχύος για τις υποκλίμακες αξιών και τα συνολικά τους αθροίσματα 142

6.2. Ψυχομετρικός έλεγχος του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων 146

6.2.1 Παλινδρομικές αναλύσεις και συνάφειες ερωτημάτων-συνόλου 146

6.2.2 Αναλύσεις αξιοπιστίας 148

6.3 Διερεύνηση της παραγοντικής δομής του ερωτηματολογίου 48 ερωτημάτων 150

Κεφάλαιο 7.. Λεύτερη φάση στατιστικής επεξεργασίας - Ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων **153**

7.1 Κατανομές συχνοτήτων για τους δείκτες προτίμησης αξιών με βάση τα 42 υποερωτήματα 153

7.2 Επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση και αναλύσεις αξιοπιστίας για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων 153

7.3 Συναφειακή προσέγγιση για τους τελικούς δείκτες προτίμησης αξιών 157

7.4 Εσωτερική δομή των συστημάτων αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή ξεχωριστά 158

7.5 Πολυπαραγοντικά, μονοπαραγοντικά, πολυμεταβλητά και μονομεταβλητά σχέδια ανάλυσης διασποράς 162

7.6 Αναλύσεις Διαφοροποιητικής Ισχύος 170

7.7 Συγκριτική μελέτη του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων και του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων 171

7.8 Συνεξαρτώμενες έννοιες και πιθανότητα επενέργειάς τους στον τρόπο επίδρασης των ανεξάρτητων παραγόντων στη διαμόρφωση των έξι τύπων-αξιών 173

7.9 Συνεξαρτώμενοι παράγοντες - Μέρος Β΄ 174

7.10 Ανακεφαλαίωση των ευρημάτων 177

Παράρτημα Β. Study of Values - A Scale for Measuring the Dominant Interests in Personality - Manual of Directions & Test Part (Allport, G. W., Vernon, P. E. & Lindzey, G., 1951) 236

Παράρτημα Γ. Το ερωτηματολόγιο αξιών όπως χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες στην έρευνα 263

Παράρτημα Δ. Συνάφειες μεταξύ των υποκλιμάκων αξιών για το συνολικό δείγμα φοιτητών από τη Μαθηματική Σχολή, το Φ.Π.Ψ. και τη Θεολογική Σχολή (έρευνα-πιλότος, 1993) 268

Παράρτημα Ε. Συνάφειες θορύβου (error correlations) για τις έξι υποκλίμακες αξιών για τα 3 δείγματα φοιτητών (έρευνα-πιλότος, 1993) 273

Κατάλογος Πινάκων

Σελ.

Πίνακας 1. Παράδειγμα της theory-laden επιστημολογικής προσέγγισης Hanson 9

Πίνακας 2. Παράδειγμα από το AVL *Study of Values Test* 17

Πίνακας 3. Μέσοι όροι, Τυπικές αποκλίσεις και αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς για τον παράγοντα "Φύλο": *Δεδομένα Allport, 1951* 21

Πίνακας 4. Μέσοι όροι, Τυπικές αποκλίσεις και F στατιστικοί δείκτες για τις αναλύσεις διασποράς με βάση την επαγγελματική ταυτότητα (*δεδομένα Allport, 1951*) 23

Πίνακας 5. Διαστάσεις-Παράγοντες για τις Αξίες-Σκοπούς του RVS σύμφωνα με τον Feather (1975) και σχολιασμός τους 38

Πίνακας 6. Παραγοντική δομή των αξιών-σκοπών και αξιών-μέσων του RVS σύμφωνα με τον Rokeach (1973) 40

Πίνακας 7. Εξαγωνιαίο Μοντέλο σχέσης ανάμεσα στους έξι τύπους Προσωπικότητας κατά Holland 45

Πίνακας 8. Χαρακτηριστικά των 6 τύπων προσωπικότητας κατά Holland (1985) 46

Πίνακας 9. Συνάφειες μεταξύ των αξιών κατά φύλο, και δείκτες αξιοπιστίας ημικλάστων και επαναληπτικών μετρήσεων για το AVL 49

Πίνακας 10. Δείκτες αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων για το RVS 53

Πίνακας 11. Πιθανές περιπτώσεις συνάφειας της Κλίμακας Κοινωνικής Αποδοχής (Crowne & Marlowe) με τις Rho συνάφειες ανάμεσα στις δύο μετρήσεις αξιών (ατομικές αξίες και αξίες υπό το πρίσμα της Κοινωνικής Αποδοχής) με βάση το RVS 59

Πίνακας 12. Συγκεντρωτικά στοιχεία για τον αριθμό των συμμετεχόντων, τον μέσο όρο και τις τυπικές αποκλίσεις της ηλικίας και του έτους σπουδών, κατά φύλο και Σχολή φοίτησης 68

Πίνακας 13. Μέσοι όροι και Τυπικές αποκλίσεις για το δείγμα 23 Ψυχολόγων από το Polytechnic South-West (1990) 75

Πίνακας 14. Παραδείγματα από τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (κλίμακα αναγκαστικών επιλογών και κλίμακα Likert) 79

Πίνακας 15. Pearson correlations για τα δύο δείγματα της Φιλοσοφικής Σχολής (1991) 81

Πίνακας 16. Συνάφειες μεταξύ των ερωτημάτων της κάθε υποκλίμακας και του συνολικού αθροίσματός τους για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (Κλίμακα Αναγκαστικών Επιλογών και Κλίμακα Likert) 84

Πίνακας 17. Συγκριτική παρουσίαση των δεικτών συνάφειας ερωτημάτων-συνόλου για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (Αναγκαστικές Επιλογές και κλίμακα Likert) 85

Πίνακας 18. Δείκτες αξιοπιστίας (Cronbach α) και non-additivity δείκτες για το δείγμα της Φιλοσοφικής Σχολής (1991) που απάντησε στο ερωτηματολόγιο κλίμακας Likert 87

Πίνακας 19α. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης για τους φοιτητές Ψυχολογίας (1991, αγγλικό δείγμα μεταπτυχιακών φοιτητών) 92

Πίνακας 19β. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης για τους φοιτητές Μηχανικής (1991, αγγλικό δείγμα μεταπτυχιακών φοιτητών) 92

Πίνακας 20. Δείκτες αξιοπιστίας (Cronbach α), non-additivity F δείκτες και Hotelling's T^2 δείκτες για τις 6 υποκλίμακες αξιών για τα τρία δείγματα της έρευνας-πιλότου (1993) 95

Πίνακας 21. Pearson correlations ανάμεσα στους 6 τύπους αξιών για τα τρία δείγματα της έρευνας-πιλότου (1993), κατά Σχολή και Συνολικά 96

Πίνακας 22. Πολλαπλή ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης για τα 54 ερωτήματα (έρευνα-πιλότος, 1993) κατά Σχολή φοίτησης και Συνολικά 97

Πίνακας 23. Παραγοντική ανάλυση για τους έξι τύπους αξιών - Δείγμα από τρείς Σχολές φοίτησης, έρευνα-πιλότος, 1993 103

Πίνακας 24. Διαφοροποιητική ισχύς των υποκλιμάκων αξιών (έρευνα-πιλότος, 1993) 106

Πίνακας 25. Διαφοροποιητική ισχύς των έξι συνόλων αξιών (έρευνα-πιλότος, 1993) 106

Πίνακας 26. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (*averaged F*) για την επίδραση της Σχολής φοίτησης στα σύνολα αξιών (έρευνα-πιλότος, 1993) 107

Πίνακας 27. Χαρακτηριστικά κατανομών για τα σύνολα των έξι τύπων-αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 112

Πίνακας 28. Παραγοντικές δομές αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης, με βάση το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων 117

Πίνακας 29. Μικτό μοντέλο ανάλυσης διασποράς για τη 10η εξάδα αξιών και όλες τις υπόλοιπες, ανά υποκλίμακα, για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 127

Πίνακας 30. Παλινδρομικό μοντέλο πρόβλεψης της 10ης εξάδας αξιών από τα υπόλοιπα ερωτήματα της κάθε υποκλίμακας, για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 129

Πίνακας 31. Παλινδρομικό μοντέλο πρόβλεψης των συνόλων αξιών από τα αντίστοιχα ερωτήματα της 10ης εξάδας αξιών, για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 130

Πίνακας 32. Μονομεταβλητά και διμεταβλητά α-παραμετρικά κριτήρια (x^2) για κατηγορικές και ποιοτικές μετρήσεις 132

Πίνακας 33. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) ... 134

Πίνακας 34. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) ... 135

Πίνακας 35. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση της "Σχολής φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) ... 137

Πίνακας 36. A-priori συγκρίσεις (μονομεταβλητό επίπεδο) για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 137

Πίνακας 37. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 139

Πίνακας 38. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) - επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 139

Πίνακας 39. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Θρησκευτικό υπόβαθρο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) .. 140

Πίνακας 40. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών, ανάλογα με το "Θρησκευτικό υπόβαθρο" (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 141

Πίνακας 41. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση των Πολιτικών πεποιθήσεων στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) ... 141

Πίνακας 42. Διαφοροποιητική ισχύς των 54 ερωτημάτων αξιών, ανά Σχολή φοίτησης 143

Πίνακας 43. Διαφοροποιητική ισχύς των συνόλων αξιών, ανά Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 143

Πίνακας 44. Διαφοροποιητική ισχύς κάθε συνόλου αξιών και συνδυασμών τους, ανά Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 144

Πίνακας 45. Συνάφειες ερωτημάτων-συνόλων για το συνολικό δείγμα (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) 147

Πίνακας 46. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης (orthogonal rotation solution) για 48 ερωτήματα, για το συνολικό δείγμα 151

Πίνακας 47. Χαρακτηριστικά κατανομών για τις έξι αξίες (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 153

Πίνακας 48. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης (orthogonal rotation solution) για τα 42 εναπομείναντα ερωτήματα, για το συνολικό δείγμα 154

Πίνακας 49. Δείκτες αξιοπιστίας για τις έξι υποκλίμακες αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 155

Πίνακας 50. Συνάφειες ερωτημάτων-συνόλων για το συνολικό δείγμα (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 156

Πίνακας 51. Συνάφειες μεταξύ των δεικτών προτίμησης αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 157

Πίνακας 52. Παραγοντικές δομές αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης, με βάση το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων 159

Πίνακας 53. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) ... 163

Πίνακας 54. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) ... 164

Πίνακας 55. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) .. 165

Πίνακας 56. A-priori συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 165

Πίνακας 57. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη "Σχολή φοίτησης" (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 166

Πίνακας 58. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) .. 167

Πίνακας 59. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Θρησκευτικό υπόβαθρο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) .. 167

Πίνακας 60. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση των Πολιτικών πεποιθήσεων στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) ... 169

Πίνακας 61. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τις Πολιτικές πεποιθήσεις (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 170

Πίνακας 62. Διαφοροποιητική ισχύς των 42 ερωτημάτων αξιών ανά Σχολή φοίτησης 170

Πίνακας 63. Διαφοροποιητική ισχύς των έξι δεικτών προτίμησης αξιών, ανά Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 171

Πίνακας 64. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση της Πολιτικής αξίας στους μέσους όρους των άλλων πέντε αξιών και στις διαφορές τους (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 173

Πίνακας 65. "Διορθωμένοι" για τη συμμεταβολή με την Πολιτική αξία μέσοι όροι αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) 174

Πίνακας 66. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του έτους σπουδών στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) .. 175

Πίνακας 67. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση της ηλικίας στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) .. 175

Πίνακας 68. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του Θρησκευτικού υπόβαθρου στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) .. 176

Πίνακας 69. Δείκτες αξιοπιστίας για τις έξι υποκλίμακες αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) χωρίς τη συμμετοχή της Γυμναστικής Ακαδημίας στο συνολικό δείγμα 191

Κατάλογος Γραφημάτων

Σελ.

Γράφημα 1. Ψυχοδιαγράμματα Αξιών για τα δύο δείγματα της Φιλοσοφικής Σχολής (1991). 80

Γράφημα 2. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για τους έξι τύπους αξιών ανά Σχολή φοίτησης (έρευνα-πιλότος, 1993). 108

Γράφημα 3α. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για το συνολικό δείγμα. 119

Γράφημα 3β. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για τη Μαθηματική Σχολή. 120

Γράφημα 3γ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για την Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών. 121

Γράφημα 3δ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για τη Φιλοσοφική Σχολή. 122

Γράφημα 3ε. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για την Ιατρική Σχολή. 123

Γράφημα 3στ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών
(ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)
για τη Γυμναστική Ακαδημία. 124

Γράφημα 3ζ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών
(ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)
για τη Θεολογική Σχολή. 125

Γράφημα 4. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το Φύλο
(ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων). 134

Γράφημα 5. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης
(ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων). 135

Γράφημα 6. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το "Θρησκευτικό υπόβαθρο"
(ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων). 140

Γράφημα 7. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με την "Πολιτική πεποίθηση"
(ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων). 142

Γράφημα 8. Αποτελέσματα των αναλύσεων ομαδοποίησης αξιών,
για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης
(ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων). 161

Γράφημα 9. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το Φύλο
(ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων). 163

Γράφημα 10. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με τη "Σχολή φοίτησης"
(ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων). 164

Γράφημα 11. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το Θρησκευτικό υπόβαθρο
(ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων). 168

Γράφημα 12. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με την "Πολιτική πεποίθηση"
(ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων). 169

Γράφημα 13. Τοπολογική παράσταση του Οικολογικού Ψυχολογικού
Προτύπου (Γεώργας, 1986). 206

Γράφημα 14. `Ενα απλοποιημένο μοντέλο για τις "Αντιφάσεις"
και την Εργασιακή Ικανοποίηση (Hui, 1990). 216

Γράφημα 15. Προτεινόμενο μοντέλο Υποθετικής Αντίφασης μεταξύ
των Προσωπικών Αξιών/Προσδοκιών από επαγγέλματα
και των αντίστοιχων "πραγματικών" αξιών
- Εργασιακή Ικανοποίηση
και Επαγγελματική Συμβουλευτική. 217

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ του γονείς μου, Λάμπρο και Ελένη για την υπομονή, τη συμπαράστασή τους και τη βοήθειά τους καθώς και την αδελφή μου, Μαρία για τη στήριξη και την κατανόησή της.

Ευχαριστώ τον Επόπτη της διατριβής, Καθηγητή Δ. Γεώργα για την ανεκτίμητη βοήθειά του σε όλες τις φάσεις της διατριβής, για την καθοδήγηση και την αποφασιστικότητά του σε διάφορες δύσκολες στιγμές.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Καθηγητή Ι. Ν. Παρασκευόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές του, την καθοδήγηση και την αρωγό εποπτεία του κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στο University College London.

Ευχαριστώ τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής της διατριβής, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Α. Καλαντζή-Αζίζι και Αναπληρωτή Καθηγητή Η. Μπεζεβέγκη για τις συμβουλές και το ενδιαφέρον τους όλα αυτά τα χρόνια· επίσης, ευχαριστώ τον Επίκουρο Καθηγητή Ν. Γιαννίτσα για τις παρατηρήσεις του και για το ενδιαφέρον του.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την κα. Σ. Χριστακοπούλου για την αμέριστη συμπαράστασή της, ιδιαίτερα στα δύσκολα χρόνια της Αγγλίας.

Ιδιαίτερη βοήθεια μου προσέφερε ο θείος μου, Δ. Καραθεοδώρου προτείνοντας λύσεις και ασκώντας φιλολογική κριτική κατά τη δύσκολη φάση της κατασκευής ερωτημάτων· τον ευχαριστώ ως ανιψιός και ως φιλόλογος.

Ευχαριστώ το 'Ιδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για την οικονομική στήριξη που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής αλλά και κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στο εξωτερικό.

Τέλος, αφού ευχαριστήσω όλους εκείνους που σε διάφορες φάσεις της διατριβής με στήριξαν με όποιο τρόπο μπορούσαν, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Χ. Κατσιαδράμη για τη μεγάλη ψυχολογική και πρακτική βοήθεια που μου προσέφερε στην τελική, και πιο δύσκολη, φάση της συγγραφής της διατριβής.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συνεχής αναδιαμόρφωση των κοινωνικών δομών και η διαρκής αναπροσαρμογή της λειτουργικότητάς του ατόμου μέσα στο κοινωνικό σύνολο οδηγούν πολλές φορές στο ερώτημα του πώς πρέπει κανείς να πράττει κάτω από διάφορες συνθήκες· η πολυπλοκότητα της σημερινής πραγματικότητας δεν επιτρέπει "χρυσούς" κανόνες παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις ενώ αυτοί οι κανόνες είναι περισσότερο γενικοί, αόριστοι και θολοί παρά ξεκάθαροι και εφαρμόσιμοι σε κάθε είδους περίσταση. Έτσι φτάνουμε στο ερώτημα του ποιες είναι οι αξίες που επικρατούν σήμερα· ποιες είναι δηλαδή οι κατευθυντήριες εκείνες γραμμές που καθοδηγούν τον κάθε άνθρωπο, κάτω από διαφόρων ειδών μηχανισμούς, να σκέπτεται και να πράττει εστιασμένος σε έναν ή πολλούς τελικούς στόχους. Το ερώτημα αυτό απασχολεί τον κάθε άνθρωπο που προσπαθεί να διαμορφώσει την προσωπικότητα και την ύπαρξή του, αλλά αποτελεί και μεγάλο μέρος του αντικειμένου έρευνας για τις κοινωνικές επιστήμες που διαπιστώνουν την επίδραση των αξιών σε κάθε πράξη, συμπεριφορά και μορφή κοινωνικής ύπαρξης. Ασφαλώς, οι κοινωνικές επιστήμες δεν μπορούν εύκολα να καταλήξουν σε κάποιο σταθερό συμπέρασμα που θα μας προσφέρει ένα απόλυτα περιγράψιμο και οικουμενικό σύστημα αξιών γιατί η τόσο στενή σχέση αξιών-προσωπικότητας ουσιαστικά τις ταυτίζει σε μεγάλο βαθμό· έτσι, το ερώτημα του ποιες είναι οι αξίες, πώς λειτουργούν, ποιες είναι οι διασυνδέσεις και οι σχέσεις τους με την προσωπικότητα και την έκδηλη συμπεριφορά, αντιπροσωπεύει τελικά σε πολύ μεγάλο ποσοστό το ίδιο το αντικείμενο της επιστημονικής έρευνας στην Ψυχολογία, αφού η επιστημονική προσέγγιση των ψυχολόγων ως κοινωνικών επιστημόνων έχει σκοπό την ανακάλυψη, περιγραφή και συστηματοποίηση των παραγόντων-αιτίων εκείνων που προκαλούν διαφοροποιήσεις στην προσωπικότητα, διαμορφώνουν τις ατομικές διαφορές και ενεργοποιούν την έκδηλη συμπεριφορά.

Οι Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι συνέβαλαν τα μέγιστα στην αντιμετώπιση των αξιών ως βασικών στοιχείων ζωής και συστηματοποίησαν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των κατευθυντηρίων γραμμών ύπαρξης. Η ολική, λειτουργική ενοποίηση των αξιών σε συστήματα είναι προφανής στα κείμενα των Προσωκρατικών και Σωκρατικών Φιλοσόφων, ενώ ο Πλάτων συγκεκριμένα, ανήγαγε τη Φιλοσοφική μελέτη των αξιών σε στόχο της ίδιας της Φιλοσοφίας και της επιστήμης γενικότερα.

Κατά συνέπεια, είναι εύλογο να μελετήσει κανείς τις αξίες από τη Φιλοσοφική τους πλευρά, και άλλωστε η παρούσα μελέτη βασίζεται στη

Φιλοσοφική θεώρηση αξιών του *Spranger*· όμως, από Ψυχολογικής πλευράς ενδιαφέρει κυρίως η διαμόρφωση των αξιών στην προσωπικότητα και όχι τόσο η αντιμετώπισή τους ως ιδεατή πραγματικότητα. Άλλωστε, ο *Πλάτων* στην Πολιτεία (VI, 505 Ε.) συμπεραίνει ότι:

> " Ὁ δή διώκει μέν ἅπασα ψυχή καί τούτου ἕνεκα πάντα πράττει, ἀπομαντευομένη τι εἶναι, ἀποροῦσα δέ καί οὐκ ἔχουσα λαβεῖν ἱκανῶς τί ποτ' ἐστίν "

Είναι λοιπόν η προσωπική αντιμετώπιση των αξιών, ο τρόπος που ο καθένας μας συλλαμβάνει την έννοια και τη λειτουργικότητά τους στην καθημερινή ζωή που ενδιαφέρει και επομένως, η συστηματοποίηση αυτών των αντιλήψεων πρέπει να μελετηθεί σε βάθος. Αν και είναι δύσκολο να δοθεί λύση στο ζήτημα αυτό, η Ψυχολογία δεν έπαψε και δεν παύει να αναζητά τρόπους μέτρησης και διερεύνησης των συστημάτων αξιών, έτσι ώστε τελικά να είναι σε θέση να "προβλέπει" κοινωνικές συμπεριφορές ή και κοινωνικά φαινόμενα. Πολλές είναι οι προσπάθειες που έχουν γίνει από διάφορους ερευνητές, είτε με ψευδο-πειραματικά είτε με καθαρά πειραματικά μοντέλα, οι οποίες προσπάθειες έχουν οδηγήσει σε κάποιους κοινά παραδεκτούς από τους επιστήμονες τρόπους μέτρησης των αξιολογικών συστημάτων του ατόμου· όμως, πολλά είναι και τα προβλήματα καθώς και οι αντιρρήσεις που μπορεί κανείς να θέσει, όπως πολλές είναι και οι βελτιώσεις που χρειάζονται ώστε να μπορέσουν τα "εργαλεία" μέτρησης αξιών να βρουν τελικά το στόχο τους. Το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα για τον Ελληνικό χώρο συνίσταται στην παντελή έλλειψη ενός σταθμισμένου τέτοιου εργαλείου, με αποτέλεσμα οι ερευνητές που ενδιαφέρονται για το θέμα να χρησιμοποιούν μεταφράσεις κάποιων κλιμάκων αξιών, οι οποίες πιθανώς να μην αντιστοιχούν καν στον Ελληνικό πληθυσμό και οι οποίες παρουσιάζουν πολλά και δισεπίλυτα ψυχομετρικά προβλήματα.

Η παρούσα προσπάθεια δεν έχει ασφαλώς στόχο τη στάθμιση ενός τέτοιου ψυχοτεχνικού μέσου· κάτι τέτοιο θα απαιτούσε πολύ χρόνο και θα προϋπέθετε έστω κάποια ψυχομετρικά αναδιαμορφωμένη για τα ελληνικά πλαίσια έκδοση ενός μέσου μέτρησης των αξιών. Αυτός, δηλαδή η δημιουργία, η ψυχομετρική αναπροσαρμογή και η δοκιμή ενός τέτοιου μέσου, είναι κυρίως και ο στόχος της παρούσας προσπάθειας, η οποία, αν και σε πολλές περιπτώσεις έχει χρησιμοποιήσει τεχνικές στάθμισης ερωτηματολογίου, τελικά αποσκοπεί στην αναδιαμόρφωση του "*Study of Values Test* " των **G.W. Allport, P. Vernon και G. Lindzey** για λόγους που θα εξηγηθούν στο εισαγωγικό μέρος και σε άλλα τμήματα της μελέτης. Η αναδιαμόρφωση αυτή επιχειρείται έτσι ώστε το ψυχοτεχνικό αυτό μέσο να λειτουργεί για τον ελληνικό πληθυσμό με όσο το δυνατόν όμοιο τρόπο με εκείνον με τον οποίο λειτουργεί για τον πληθυσμό για τον οποίο κατασκευάστηκε, επειδή είναι απαραίτητο ένα σταθερό σημείο αναφοράς το οποίο προσφέρει η στάθμιση του

ίδιου του "*Study of Values Test* ". Τελικός στόχος είναι η πρόταση ενός καινούριου για τα ελληνικά δεδομένα ερωτηματολογίου μέσω της παρουσίασης των ψυχομετρικών του ιδιοτήτων και μέσω του ελέγχου του σε ψευδο-πειραματική ερευνητική βάση· με τον τρόπο αυτό θα γίνει προσπάθεια να καλυφθούν και η κοινωνικοψυχολογική-θεωρητική πλευρά του θέματος, αλλά και ταυτόχρονα κυρίως η μεθοδολογική και ψυχομετρική υπόσταση της μέτρησης αξιών μέσα από το "εργαλείο" αυτό.

Κεφάλαιο 1ο
Εισαγωγή

1.1 *Έννοια των Αξιών*

Η έννοια των αξιών αποτελεί κεντρικό θεωρητικό πυρήνα και κεντρικό μοχλό στήριξης για την Κοινωνική Ψυχολογία για ιδιαίτερα μεγάλο διάστημα, οδηγώντας έτσι σε θεωρητικά μοντέλα τα οποία βρίσκονται σε συνεχή εξέλιξη ακόμη και σήμερα (**Tetlock**, 1986· **Feather**, 1982· **Schwartz & Bilsky**, 1990). Σε πολλές περιπτώσεις, τα θεωρητικά αυτά μοντέλα ξεκίνησαν σε διεπιστημονική βάση· η κοινωνιολογία, η ψυχολογία και η ανθρωπολογία για παράδειγμα συμφωνούν στο ότι το "αξιοκρατικό σύστημα της κοινωνίας καθορίζει την πρέπουσα συμπεριφορά, την κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά που αναμένεται από όλα τα μέλη της" (**Γεώργας**, 1986, σελ. 115) ενώ η **Zavalloni** (1980) υποστηρίζει ότι η μελέτη των αξιών αντιπροσωπεύει τη συμβολή των επιστημών της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας. Η ψυχολογία όμως, και ειδικά η κοινωνική ψυχολογία, σε αντίθεση με την κοινωνιολογία αντιμετωπίζει το θέμα των αξιών σε σχέση με το πώς οι κοινωνικές δομές και το αξιοκρατικό σύστημα της κοινωνίας επιδρούν και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά και ασφαλώς και τις αξίες του ατόμου. Για τον λόγο αυτό, η κοινωνική ψυχολογία ξεκινά από τα ίδια τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και μελετά τα συστήματα αξιών όπως διαμορφώνονται στο ίδιο το άτομο και όχι σε συνολική βάση, αν και η μέθοδος προσέγγισης αυτών των στοιχείων έχει σαφώς την αφετηρία της στο σύνολο και στις δειγματοληπτικές μελέτες. Με βάση τα στοιχεία που συλλέγονται μέσω των δειγμάτων αυτών, επιχειρείται η κατά προσέγγιση διευκρίνιση των στοιχείων προσωπικότητας για τον γενικό πληθυσμό και επομένως και για κάθε μέλος του.

Ξεκινώντας από τον ορισμό της αξίας που δίνει ο **C. Kluckhohn** (1951), η αξία "*είναι μια σαφής ή υπονοούμενη σύλληψη του επιθυμητού, χαρακτηριστική ενός ατόμου ή κάποιας ομάδας και η οποία επηρεάζει την*

επιλογή προτύπων, μέσων και δράσεων που υπάρχουν στην κοινωνία". Η παραβίαση του χαρακτηριστικού κάθε αξίας που η κοινωνία ορίζει ως "επιθυμητό" δημιουργεί τύψεις, κρίσεις συνείδησης ή και συναισθήματα αποτυχίας. Γι' αυτούς τους λόγους η κάθε αξία αποτελεί ουσιαστικά άγραφο νόμο, η ισχύς και η έκταση του οποίου καθορίζεται από τη συλλογική συνείδηση και ανάλογα με τους υπόλοιπους άγραφους νόμους-αξίες της ίδιας κοινωνίας. Ασφαλώς, δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι όλες οι ανά την υφήλιο κοινωνίες ανθρώπων είναι ίδιες και ότι έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά και άγραφους νόμους, ούτε μπορεί κανείς να θεωρήσει τις αξίες και μόνο ως υπεύθυνες για τα συναισθήματα αποτυχίας κάτω από διαφορετικές πολιτιστικές και χωρο-χρονικές συνθήκες ζωής· επομένως θα περίμενε κανείς μια διαφοροποίηση στις αξίες ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνίες. Πράγματι, σε διαπολιτιστικό επίπεδο υπάρχουν ενδείξεις για διαφοροποιήσεις στα αξιοκρατικά συστήματα (Γεώργας, 1986, σελ. 125· Triandis, 1972), όμως οι βασικές αξίες φαίνεται να παραμένουν σταθερές σε μεγάλο ποσοστό εφόσον εκφράζουν πανανθρώπινα ιδανικά.

Με τη λογική αυτή, ίσως είναι εσφαλμένο να αντιμετωπίζουμε τις αξίες σαν πολυδιάστατα συστήματα πολυάριθμων αλληλοσυνδεόμενων και αλληλεξαρτώμενων εννοιών, προσπαθώντας να συμβιβάσουμε ασύμβατες έννοιες του επιθυμητού, όπως αυτό εκφράζεται σε κάθε κοινωνία. Αντίθετα, ίσως θα πρέπει να αντιληφθούμε τις αξίες ως γενικότερες και λίγες σε αριθμό εκφράσεις του ιδανικού, περιορίζοντας έτσι τα σφάλματα που οφείλονται στις πιό πάνω ασυμβατότητες οι οποίες δεν παρατηρούνται μόνο σε διαπολιτιστικό αλλά και σε ενδοπολιτιστικό επίπεδο. Ασφαλώς, μ' αυτή την αρκετά συντηρητική τακτική χάνουμε ιδιαίτερα χρήσιμες πληροφορίες για τη λεπτομερειακή περιγραφή των συστημάτων αξιών μιας κοινωνικής ομάδας ή ενός ατόμου, αλλά ταυτόχρονα αποφεύγουμε τον κίνδυνο να περάσουμε σε μέτρηση πεποιθήσεων, ενδιαφερόντων ή και στάσεων, να ξεφύγουμε δηλαδή από τα πλαίσια του "βαθιά ριζωμένου" (Γεώργας, 1986, σελ. 125) χαρακτήρα των αξιών.

Οι διάφορες θεωρητικές και πειραματικές προσεγγίσεις στο θέμα των αξιών ξεκινούν από τις αρχές σχεδόν του αιώνα. Οι θεωρητικοί κυρίως Ψυχολόγοι, διαφόρων σχολών και θεωρητικών μοντέλων, διαπίστωσαν την ανάγκη ενσωμάτωσης της έννοιας των αξιών στη θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση διαφόρων εννοιών και ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου· η πιό φιλόδοξη ίσως προσπάθεια για την ενσωμάτωση της έννοιας των αξιών στο γενικότερο ψυχολογικό-θεωρητικό πλαίσιο, ώστε αυτή πλέον να θεωρείται βασικός μοχλός της κινητοποίησης της ανθρώπινης δράσης, είναι το θεωρητικό και εμπειρικό μοντέλο που πρότεινε ο **Clawson** το 1946· η προσπάθειά του επικεντρώθηκε στο να εξηγήσει τις ανθρώπινες πράξεις, όπως αυτές επηρεάζονται και καθοδηγούνται κάτω από δέκα "καταστάσεις αξιών" (*value situations*)· αν και τα ευρήματά του, όπως σχολιάζει ο **Dukes** (1955) είναι ενδιαφέροντα, η όλη προσπάθεια χάνει σε εγκυρότητα επειδή οι 10 αυτές καταστάσεις αξιών, όπως και κάθε άλλη κατάσταση-αξία, είναι δύσκολο να οριστούν λειτουργικά και αποτελούν ιδιαίτερα επικίνδυνο τρόπο προσέγισης. Σε θεωρητικό καθαρά επίπεδο, ο **Hull** (1945) πίστευε ότι οποιαδήποτε ικανοποιητική θεωρία των κινήτρων της συμπεριφοράς θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει μια θεωρία αξιών και μάλιστα τέτοια, ώστε να εφαρμόζεται με σκοπό την πρόβλεψη και σε καμία περίπτωση τον χαρακτηρισμό της ανθρώπινης πράξης ως καλής ή κακής. Ο **Cattell** (1950) πάλι, υποστήριξε ότι ο Κοινωνικός Ψυχολόγος "είναι ο καλύτερα εξοπλισμένος από κάθε άλλο ειδικό να κληρονομήσει από τον Φιλόσοφο το αντικείμενο της δημιουργίας μιας Ηθικής Επιστήμης", ενώ μια πολύ τολμηρή αλλά και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόταση είναι αυτή του ψυχοδυναμικού μελετητή **Mullahy** (1943) ο οποίος υποστήριξε ότι η διερεύνηση των διαπροσωπικών σχέσεων αποτελεί *περιγραφική* αλλά και ταυτόχρονα *συνδυαστική* μέθοδο συλλογής πληροφοριών για τις αξίες και ότι κάθε επιστημονική θεωρία αξιών θα έπρεπε να είναι βασισμένη στη θεωρία των διαπροσωπικών σχέσεων (*interpersonal relations theory*). Το εξ'αρχής ενδιαφέρον των ερευνητών και μελετητών αντικατοπτρίζει την ανάγκη της σε βάθος διερεύνησης του χώρου των αξιών, όταν μάλιστα αναλογιστούμε τη

θεμελιώδη υφή των αξιών για την προσωπικότητα του ατόμου που αντιστοιχεί στο φίλτρο διύλυσης των πληροφοριών εκείνων που προέρχονται από το στενό περιβάλλον, τις πολιτιστικές καταβολές και από την ίδια την προσωπικότητα και μετατρέπονται από αυτό το φίλτρο σε στενά συνδεδεμένα σύνολα πεποιθήσεων, και στάσεων, αντιπροσωπευτικά των αξιών που τα δημιουργούν. Η άποψη του **Fletcher J.** (1942) επικεντρώνεται εμφατικά στην ανάγκη διερεύνησης του συστήματος αυτού διακυρήσσοντας ότι "η Ψυχολογία είναι μια επιστήμη που δεν μπορεί επ' άπειρον να αποπέμπει την ευθύνη της για την αντιμετώπιση του προβλήματος των ανθρώπινων αξιών".

'Ολη αυτή η περισσότερο φιλοσοφική θεώρηση-αντιμετώπιση των αξιών ουσιαστικά αποτελεί και τη βασική γραμμή προβληματισμού των περισσοτέρων μελετητών που προσπάθησαν να κατασκευάσουν ψυχοτεχνικά μέσα μέτρησης των αξιών. Παράλληλα, η βασική έννοια του "επιθυμητού" στοιχείου της αξίας, όπως αυτό ορίζεται από τον Kluckhohn, αποτελεί τον κεντρικό άξονα σκέψης που προέρχεται από τη μη-επιστημονική θεώρηση του όλου θέματος, δηλαδή από τις πεποιθήσεις του γενικού πληθυσμού για την έννοια των αξιών. Για ένα τόσο ευρύ όμως θέμα, η "ψυχολογία του αφελούς" φαίνεται να συμβαδίζει με την καθαρά ψυχολογική θεώρηση, τουλάχιστον ως ένα σημείο. Στις περισσότερες μάλιστα περιπτώσεις κατασκευής ψυχοτεχνικών μέσων μέτρησης των αξιών, είτε επειδή δεν υπήρχε προηγούμενη βιβλιογραφική κάλυψη ικανή να τεκμηριώσει την εννοιολογία και τον λειτουργικό ορισμό των αξιών, είτε για άλλους λόγους όπως η πεποίθηση ότι είναι αυτή η κοινή αντίληψη για την έννοια της αξίας που αποτελεί το κρίσιμο σημείο, τα ερωτήματα που χρησιμοποιήθηκαν για τη μέτρηση αξιών ήταν, ως προς την εννοιολογία τους τουλάχιστον, "διαισθητικά". 'Ενας από τους μεγαλύτερους μάλιστα θεωρητικούς στο χώρο μελέτης των αξιών, ο **Milton Rokeach**, τονίζει ότι η επιλογή των 36 ερωτημάτων-αξιών του *Rokeach Value Survey* (ψυχομετρικό εργαλείο μέτρησης των αξιών που ο ίδιος κατασκεύασε) ήταν διαισθητική (**Rokeach, M.,** 1973, *The Nature of Human Values*. The Free Press, σελ. 30), ενώ ο ο άλλος μεγάλος θεωρητικός του χώρου, ο **Gordon W. Allport** και οι συνεργάτες του (1931) στηρίχθηκαν στη θεωρητική τυπολογία του Γερμανού

Φιλοσόφου **E. Spranger** (1928) και την εφάρμοσαν μέσα από ερωτήματα που εξέφραζαν περισσότερο ενδιαφέροντα παρά καθ'εαυτού αξίες.

Οι διαισθητικές αυτές προσεγγίσεις αντικατοπτρίζουν την κεντρικότητα των αξιών ως στοιχείων προσωπικότητας, στοιχείων που εκφράζονται μέσω της διαμόρφωσης πεποιθήσεων και παγιωμένων αντιλήψεων και στάσεων, επιδρούν στον τρόπο λειτουργίας των παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς, επηρεάζουν τη δημιουργία και τη χρήση στερεοτύπων και παρεμβαίνουν καθοριστικά σε φαινόμενα κοινωνικής αντίληψης *(social cognition)* και αλληλεπίδρασης. Ο Rokeach στο "*The Nature of Human Values* " τονίζει ότι "είναι δύσκολο να αντιληφθούμε ένα ανθρώπινο πρόβλημα το οποίο δεν θα ξεκαθάριζε περισσότερο αν υπήρχαν αξιόπιστα δεδομένα αξιών. Οι διαφορές μεταξύ πολιτισμών, κοινωνικών τάξεων, επαγγελματικών κλάδων, θρησκειών ή πολιτικών πεποιθήσεων, όλες μεταφράζονται σε ερωτήματα που αφορούν σε αξίες και συστήματα αξιών" (σελ. 26). Επιπρόσθετα, οι αξίες ως κεντρικό σημείο αναφοράς, διευκολύνουν το άτομο στη δικαιολόγηση στάσεων και πεποιθήσεων και τελικά στη δικαιολόγηση της ίδιας του της συμπεριφοράς οδηγώντας σε ομοιόσταση, εφόσον οι αξίες του συμφωνούν με τις γενικά παραδεκτές και "επιθυμητές".[1] Εξάλλου, ένα από τα πιο βασικά σημεία στον ορισμό του Kluckhohn είναι το σημείο της επιλογής των αξιών· η "επιλογή" αυτή ουσιαστικά δηλώνει τη θετική ή αρνητική θέση που παίρνει το άτομο απέναντι σε ήδη οργανωμένα συστήματα αξιών, ταυτιζόμενο ή όχι με αυτά και σ' αυτή τη βάση είναι δυνατό να συνδυαστούν θεωρητικά αλλά και ερευνητικά (όπως έχει ήδη γίνει σε πολύ μεγάλο εύρος από πολλούς μελετητές) οι προτάσεις του Mullahy που πηγάζουν από την κοινωνική αλληλεπίδραση και τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Συμπερασματικά, οι αξίες πέρα από την κεντρικότητά τους ως στοιχεία προσωπικότητας και τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές, έχουν να προσφέρουν στο άτομο τη δυνατότητα επιλογής ταύτισης με, ή αποστασιοποίησης από, μορφές

[1] Η βιβλιογραφία που αναφέρεται στην κεντρικότητα των αξιών και στα ευρήματα που αφορούν στις διασυνδέσεις αξιών και έκφρασης των στοιχείων προσωπικότητας θα αναλυθεί στο **Κεφάλαιο 1.2**.

συμπεριφοράς, καθώς και επιτρέπουν τη δικαιολόγηση στάσεων και εκδηλούμενων συμπεριφορών. Έτσι, το αξιοκρατικό σύστημα του κάθε ατόμου αποτελεί βασική κινητήριο δύναμη ύπαρξης για κάθε προσωπικότητα και η διαμόρφωση και σταθεροποίησή του προέχει ως βασική επιδίωξη ζωής.

Οι διασυνδέσεις των αξιών με τις πολυποίκιλες εκδηλώσεις της συμπεριφοράς έχουν παρουσιαστεί μέσα από μεγάλο βιβλιογραφικό εύρος. Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια σύντομη, όσο το δυνατόν, παρουσίαση τμήματος των ευρημάτων αυτής της βιβλιογραφίας, ώστε να φανεί η άμεση λειτουργικότητα των αξιών σε σχέση με την έκδηλη συμπεριφορά του ατόμου.

1.2 *Θεωρητικές διασυνδέσεις των αξιών με κοινωνικο-γνωστικές διεργασίες*

Είναι γεγονός πως οι αξίες και τα συστήματα πεποιθήσεων και στάσεων που πηγάζουν από αυτές επιδρούν σε πολλές από τις έκδηλες συμπεριφορές του ατόμου, οι οποίες μάλιστα ενδέχεται να διαφέρουν ανάλογα με τις συνθήκες εκδήλωσής τους, επηρεαζόμενες ίσως από σχετικά διαφορετικά συστήματα στάσεων και πεποιθήσεων, δηλαδή, σε τελική ανάλυση, από διαφορετικές αξίες. Τα ερωτήματα που πηγάζουν από μια τέτοια λογική είναι πολλά και αναφέρονται στο ευρύτατο φάσμα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, κάτι βέβαια που δεν είναι εφικτό να μελετηθεί σε βάθος και από όλες τις οπτικές γωνίες· άλλωστε, οι ενδιάμεσες φάσεις διαμόρφωσης των αξιών είναι πάρα πολύ δύσκολο να εξετασθούν επειδή είναι δύσκολο να μεταφραστούν σε φαινόμενα έκδηλης συμπεριφοράς. Έτσι, ουσιαστικά, η μελέτη της επίδρασης των αξιών ξεκινά από το σημείο διαμόρφωσης των στάσεων και των πεποιθήσεων του ατόμου και προχωρά σε φαινόμενα γνωστικής φύσης, σε μια προσπάθεια να ερμηνευθεί ο τρόπος σκέψης και λήψης αποφάσεων, εκδήλωσης ιδεών και στάσεων και γενικότερα ο τρόπος με τον οποίο το άτομο αξιολογεί τα εξωτερικά ερεθίσματα, προβαίνει σε συμπεράσματα και πράττει σύμφωνα με αυτά.

Οι πιο ενδιαφέρουσες διασυνδέσεις των αξιών με φαινόμενα έκδηλης συμπεριφοράς φαίνεται να είναι οι κοινωνικο-γνωστικές και αναφέρονται σε έννοιες όπως το "ύστατο λάθος παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς" (*ultimate attribution error*). Την έννοια αυτή παρουσίασε ο **Pettigrew** το 1979 και την συνδύασε με την έννοια της υπεργενικευμένης άγνοιας (*pluralistic ignorance*, **Korte**, 1972)· και οι δύο αυτές έννοιες αναφέρονται στα στερεοτυπικά παραγωγικά αίτια συμπεριφοράς (**Cohen**, 1981). Η υπάρχουσα βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι ο τρόπος με τον οποίο σχηματίζονται οι εντυπώσεις (*impression formation*) και η κοινωνική αντίληψη (*social cognition*) είναι πολωμένος εξ αιτίας των στερεοτυπικών λειτουργιών των παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς (**Zebrowitz**, 1976· **Ross**, 1977). Οι πολώσεις αναφέρονται σε εκτιμήσεις κοινωνικών πράξεων ή ακόμη και στην απλή ύπαρξη κοινωνικών ομάδων, κάτι που άμεσα παραπέμπει στο θεμελιώδες σύγγραμμα του G.W. Allport (1958), *The Nature of Prejudice*. Η βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι όταν ένα μέλος μιας κοινωνικής ομάδας βρίσκεται αντιμέτωπο με την ύπαρξη μια άλλης ομάδας ανθρώπων ή όταν ακόμη του υπενθυμίζονται οι πιθανές απόψεις ή θέσεις της ομάδας αυτής, τότε οι στερεοτυπικές λειτουργίες των παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς του, οδηγούν είτε σε εξομοιωτικές, είτε σε διαφοροποιητικές πολώσεις (**Doise**, 1969). Αυτή μάλιστα η διαδικασία αποτελεί ουσιαστικά το ύστατο λάθος των παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς για μέλη εσω-ομάδων και εξω-ομάδων.

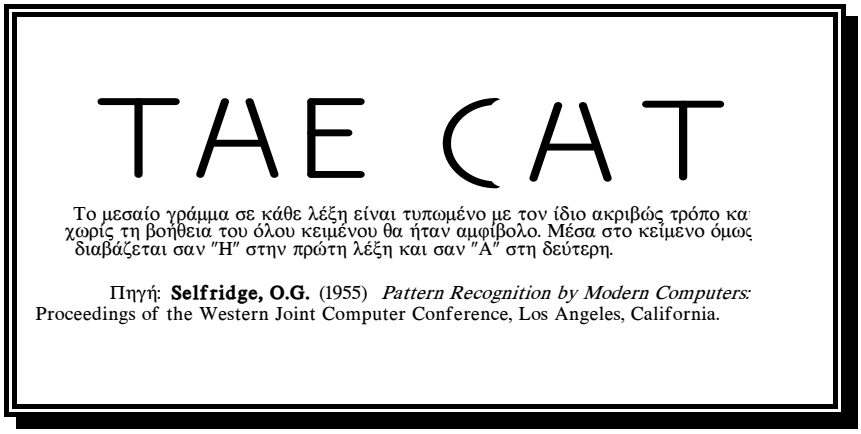
Από την άλλη, οι αξίες επιδρούν και διαμορφώνουν στάσεις (**Brewster-Smith**, 1949· **Feather**, 1985· **Rasinski**, 1987) και αυτές οι στάσεις είναι ιδιαίτερα πολωμένες μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής αντίληψης και επομένως θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνικο-αντιληπτικές αυτές διαδικασίες ενεργοποιούνται οφείλεται σε συγκεκριμένες εσω-ομαδικές αξίες. Μία μάλιστα κοινωνικο-αντιληπτή διαδικασία είναι και η στερεοτυπική επισύναψη αξιών σε εσω- και εξω-ομάδες ανάλογα με τις πολώσεις που δημιουργούν τα στερεοτυπικά παραγωγικά αίτια συμπεριφοράς που με τη σειρά τους διαμορφώνονται με βάση τις προσωπικές αξίες.

Η λογική που διέπει την πιο πάνω θεωρητική προσέγγιση ξεκινά από τη δεκαετία του '40, όταν οι **Bruner & Postman** (1948) παρουσίασαν στους συμμετέχοντες σύμβολα αξιών όπως το δολλάριο ή η σβάστικα και τους ζήτησαν να εκτιμήσουν το φυσικό μέγεθος των συμβόλων αυτών. Καταδείχτηκε ότι οι προσωπικές αξίες επηρέαζαν τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων και οι ερευνητές κατέληξαν στο ότι "ο οργανισμός μεγιστοποιεί την αξία αμοιβής (*reward value*) του αντικειμένου" και έτσι η αξία είναι καθοριστικός παράγων για την υποκειμενική εκτίμηση μεγεθών. Το συμπέρασμα των ερευνητών ήταν ότι αυτό που λανθάνει στο άτομο αλλά σε περισσότερο έντονη μορφή από όλα τα άλλα και είναι πραγματικά σημαντικό για το άτομο, επηρεάζει την αντίληψή του· το συμπέρασμα αυτό συνδυάζεται με την άποψη του **Heider** (1944) ότι κάθε αλλαγή στο εξωτερικό περιβάλλον αποκτά νόημα από την πηγή στην οποία επισυνάπτεται· το ίδιο το αντικείμενο, ή η ποιότητα (αξία, στάση, πεποίθηση) του άλλου ατόμου σε μια κοινωνική αλληλεπίδραση προκαλεί εντύπωση ανάλογη με τις ομοιότητες της πηγής και του δέκτη, ανάλογη δηλαδή με την προδιάθεση του δέκτη απέναντι στην πηγή. Εδώ λειτουργούν διαφόρων ειδών αυτοεκπληρούμενες προφητείες, η ικανότητα της ακριβούς πρόβλεψης (*accuracy of prediction*) και φαινόμενα πόλωσης απέναντι στην πηγή ή στο μήνυμα (**Jussim**, 1991). Με βάση τα πιο πάνω, ήδη επεξεργασμένες πληροφορίες για πρόσωπα ή ομάδες θα μπορούσαν να προκαλέσουν με στερεοτυπικό τρόπο δομές αντιληπτικής συμπεριφοράς απέναντι σ' αυτά τα πρόσωπα και ομάδες.

Το 1981, η Cohen επιβεβαίωσε το πιό πάνω συμπέρασμα για επαγγελματικές ομάδες και ονόμασε το φαινόμενο "σταθερότητα του πρωτοτύπου" (*prototype consistency*), επειδή το σταθερό φίλτρο που έχει διαμορφωθεί διυλύει τις νέες πληροφορίες και τις πολώνει ώστε να επιβεβαιωθούν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις του δέκτη. Η όλη λογική συμφωνεί με τη θεωρία της Φιλοσοφίας της Επιστήμης του **Hanson** (1958) ο οποίος υποστήριξε πως "ό,τι αντιλαμβανόμαστε επηρεάζεται από ό,τι ήδη ξέρουμε, πιστεύουμε ή ερχόμαστε σε επαφή με." Δεν αντιλαμβανόμαστε τα αντικείμενα με ουδέτερο τρόπο αλλά προβαίνουμε σε εξαγωγή συμπερασμάτων γι' αυτά με

επαγωγικό τρόπο, με άλλα λόγια αντιλαμβανόμαστε αυτό που τα εφόδια και η κατάρτισή μας μας επιτρέπουν να δούμε ("*theory laden* " προσέγγιση).

Πίνακας 1. Παράδειγμα της theory-laden επιστημολογικής προσέγγισης Hanson

Η θεωρία του Hanson έχει της πηγές της στη **Gestalt** θεώρηση και ουσιαστικά δείχνει ότι οι νέες μας εμπειρίες εξαρτώνται και φιλτράρονται μέσα από τις παλαιότερες εμπειρίες ώστε τελικά να επιβεβαιώνουν τις ήδη υπάρχουσες πεποιθήσεις και αντιλήψεις μας.

'Ολα τα παραπάνω φαινόμενα κινούνται στα πλαίσια του ύστατου λάθους παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς και αντικατοπτρίζουν όχι τον χαρακτήρα της ομάδας που περιγράφεται αλλά τον χαρακτήρα της ομάδας ή του μέλους της ομάδας που περιγράφει την άλλη (**Campbell**, 1967). Αυτά τα "*ύστατα λάθη* " κατά τον **Fensterheim** (1953) δεν είναι τυχαία και προέρχονται από το σύστημα προσωπικών αξιών και αυτό καταδείχτηκε όταν οι συμμετέχοντες σε πείραμά του χρησιμοποίησαν τις λιγότερο επιθυμητές αξίες τους για να περιγράψουν "μη-αρεστά" πρόσωπα ενώ υπήρξε μια επίδραση "φωτοστέφανου" (*halo effect*) στα "αρεστά" πρόσωπα στα οποία οι συμμετέχοντες επεσύναψαν τις ίδιες τις προσωπικές τους αξίες.

Παράλληλα ευρήματα αναφέρονται και στο χώρο των πολιτικών στάσεων (**Brewster-Smith**, 1949) που επηρεάζονται από τις προσωπικές αξίες ανάλογα με την οπτική γωνία ως προς την ευρύτητά τους. Οι απόψεις για την κοινωνική

δικαιοσύνη και την αίσθηση του "δικαίου" επίσης επηρεάζονται από τις αξίες (**Rasinski**, 1987), ενώ ο **Feather** (1985) έδειξε ότι διαφορετικές εκτιμήσεις και απόψεις για το φαινόμενο της ανεργίας προέρχονται από διαφορετικές αξίες και δεν είναι απλά το αποτέλεσμα ενός ουδέτερου συστήματος επεξεργασίας πληροφοριών.

'Ισως η επεξήγηση αυτής της επίδρασης αξιών σε διάφορες τέτοιες καθημερινές εκδηλώσεις της συμπεριφοράς να βρίσκεται στην "υπόθεση της δικαιολόγησης στάσεων μέσω των αξιών" που διατυπώθηκε από τον **Kristiansen** (1988) και έδειξε ότι η τήρηση κάποιων στάσεων (για παράδειγμα η εμμονή στη διατήρηση των πυρηνικών οπλικών συστημάτων) υποστηρίζεται από την εφαρμογή και λειτουργική ανάκληση συγκεκριμένων αξιών (στην περίπτωση ανακαλείται από το άτομο η αξία της εθνικής ασφάλειας)· στην αντίθετη περίπτωση, τα άτομα που τέθηκαν εναντίον των πυρηνικών όπλων δήλωσαν ως κυρίαρχη αξία τους τη "σοφία" (*Wisdom*).

Η "υπόθεση δικαιολόγησης στάσεων" σχετίζεται με το γνωστικό μοντέλο αξιών του **Tetlock** (1986). Σ' αυτό το μοντέλο οι αξίες έχουν πολλαπλές ταυτότητες και αυτές οι ταυτότητες προκαλούν συγκρούσεις στο άτομο για το ποια θα πρέπει τελικά να είναι η χρήση τους. Η γνωστική διαδικασία που επιστρατεύεται ονομάζεται από τον Tetlock "ιδεολογική σκέψη" (*ideological reasoning*) και εξυπηρετεί τα δύο στοιχεία της "ενσωματούσας πολυπλοκότητας" (*integrative complexity*)· η πολυπλοκότητα αυτή απαρτίζεται από **α)** την "εννοιολογική διαφοροποίηση" (*conceptual differentiation*) που διαφοροποιεί ως προς το μέγεθος τα διάφορα συνδεόμενα στοιχεία, εμπειρίες ζωής, δεδομένα του εξωτερικού περιβάλλοντος κ.ο.κ. και **β)** από την "ενσωμάτωση" (*integration*) που δημιουργεί συστήματα πληροφοριών, αξιών, κ.τ.λ., γύρω από αυτά τα ήδη διαφοροποιημένα στοιχεία ζωής.

Είναι φανερό ότι πολλές από τις κοινωνικο-γνωστικές διαδικασίες και πολλές από τις κοινωνικές διεργασίες στο χώρο της διατομικής ή διομαδικής αλληλεξάρτησης έχουν ένα μεγάλο μέρος από τις ρίζες τους στο χώρο των αξιών.

Οι αξίες αποτελούν την κινητήριο δύναμη για την εκδήλωση αυτών των διεργασιών, τις δικαιολογούν και τις υποστηρίζουν, οδηγούν πολλές φορές σε εκλογικεύσεις ώστε να διατηρηθεί η εσωτερική ισορροπία ενώ ταυτόχρονα αποτελούν και οι ίδιες σοβαρότατο και υπολογίσιμο παράγοντα ζωής εφόσον όλοι τελικά αναζητούν σε κάθε τους πράξη το τι είναι σωστό και τι λάθος.

Ο σκοπός της πιο πάνω παρουσίασης, το να φανεί δηλαδή η πρακτική χρησιμότητα και λειτουργικότητα των αξιών και σε τελική ανάλυση, η πρακτική χρησιμότητα της μέτρησής τους, επιτυγχάνεται και με πολλούς άλλους τρόπους· ένας από αυτούς είναι η παρουσίαση της ιδιαίτερα εκτεταμένης βιβλιογραφίας της διασύνδεσης των αξιών με την αυτοεικόνα, τη διαπροσωπική επικοινωνία, τις κοινωνικές δεξιότητες, την "προτεσταντική εργασιακή ηθική" (*the Protestant Work Ethic* [2]), την οικονομική συμπεριφορά του ατόμου, την εξελικτική διαμόρφωση της προσωπικότητας, τη μνήμη, ακόμη και τη νοημοσύνη ή ακόμη και τις κοινωνιολογικές προεκτάσεις των αξιών. 'Ομως αυτή η παρουσίαση δεν είναι εφικτή στα παρόντα πλαίσια και γι' αυτό και περιοριστήκαμε στην παρουσίαση της διασύνδεσης των αξιών με την κοινή αντίληψη γι' αυτές και στην παρουσίαση των κοινωνικο-γνωστικών προεκτάσεων της θεωρητικής προσέγγισης αξιών.

Για όλους τους λόγους που αναπτύχθηκαν στα **Κεφάλαια 1.1** και **1.2**, η ψυχολογική έρευνα έχει προσπαθήσει να διαμορφώσει θεωρητικά πλαίσια μελέτης και επεξήγησης της διαδικασίας διαμόρφωσης, σταθεροποίησης, εμπέδωσης και χρήσης των συστημάτων αξιών. Η προσπάθεια αυτή εντάσσεται στα γενικότερα πλαίσια μελέτης της προσωπικότητας, αλλά αποτελεί και αυτόνομο ερευνητικό πλαίσιο. Στο επόμενο μέρος θα επιχειρηθεί η παρουσίαση των βασικότερων από τα θεωρητικά πλαίσια στον ερευνητικό χώρο της μελέτης των αξιών.

---

[2] Βλέπε και σύγγραμμα: **Furnham, A**. (1990) *The protestant work ethic: The Psychology of Work-related Beliefs and Behaviours*. Routledge.

1.3. *Θεωρητικές προσεγγίσεις της μελέτης των αξιών - Θεώρηση Allport*

1.3.1 *Γενικά πλαίσια και προβληματισμοί*

Αν και τα μέσα και τα στατιστικά εργαλεία στις αρχές του αιώνα ήταν πενιχρά σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα, υπήρξαν αξιόλογες προσπάθειες κατασκευής ψυχοτεχνικών μέσων κατάλληλων για τη μέτρηση και την αξιολόγηση του συστήματος οργάνωσης των γενικών κατευθυντηρίων γραμμών που ενυπάρχουν και δρουν στην προσωπικότητα ατόμων και ομάδων (**Thurstone**, 1952, *The Measurement of Values* · **Jacobs**, 1939, *Investigating the student's System of Values* · **Van Dusen**, 1939, *Standardization of a Values Inventory* · **Glaser**, 1940, *The Measurement of Interest Values* · **Wickert**, 1940, *A Test for Personal Goal Values* · **Cohen, J.B.**, 1941, *A Scale for the Measurement of Attitude toward the Aesthetic Value* · **Harding**, 1944, *A Value-type generalizations Test* · **White**, 1951, *Value-analysis, the nature and Use of the method* , κ.ά.). Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε από την αρχή αυτών των προσπαθειών στις επιπτώσεις της οργανωτικής αλληλουχίας των συστημάτων αξιών στην έκδηλη συμπεριφορά, είτε αυτή αναφέρεται σε στάσεις, είτε σε πεποιθήσεις και στερεότυπες αντιλήψεις, είτε ακόμη και σε θέματα γνωστικής επεξεργασίας ερεθισμάτων (αντίληψη, μνήμη, συστηματοποίηση πληροφοριών, εξαγωγή συμπερασμάτων, διαμόρφωση και υποστήριξη απόψεων).

Οι προσπάθειες αυτές απέδωσαν μια ιδιαίτερα ογκώδη βιβλιογραφία η οποία όμως υστερούσε στον τομέα ενός κοινού τρόπου μέτρησης των αξιών και έτσι δεν ήταν δυνατή η σύγκριση των αποτελεσμάτων των διαφόρων ερευνών. Το θέμα της μεθόδου μέτρησης των αξιών απετέλεσε σοβαρό πρόβλημα από την αρχή· αρχικά προτάθηκαν δύο τρόποι μέτρησης, οι "δομημένες καταστάσεις" και η "φαινομενολογική προσέγγιση". Μέσα σε δομημένες καταστάσεις ο ερευνητής είχε τη δυνατότητα να παρατηρεί τη συμπεριφορά του συμμετέχοντα σε σχέση με ερεθίσματα αξιών· η παρατηρούμενη συμπεριφορά, σε ένα υποθετικό παράδειγμα, θα ήταν το χρονικό διάστημα το οποίο ο συμμετέχων θα αφιέρωνε

στο να παρατηρεί ένα ερέθισμα-αξία (για παράδειγμα, το σύμβολο του δολλαρίου) ή θα ασχολείτο με κάποιο αντικείμενο-αξία (για παράδειγμα, με ένα ζωγραφικό πίνακα)· μ' αυτό τον τρόπο θα ήταν δυνατό να ελεγχθούν οι άμεσες συμπεριφορές του ατόμου και να υποδηλώσουν έτσι τις αξίες του· όμως μια τέτοια μέθοδος είναι πολυδάπανη και χρονοβόρα και δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε μεγάλο αριθμό ατόμων. Επίσης η ερμηνεία των ευρημάτων είναι δύσκολη επειδή η μετατροπή των αρχικών δεδομένων σε ποσοτικές μετρήσεις είναι προβληματική γιατί το κάθε αξιολογικό ερέθισμα θα μπορούσε να λαμβάνει διαφορετικές ερμηνείες από κάθε συμμετέχοντα και η παρεμβολή τέτοιων εξωγενών παραγόντων θα ήταν πολύ επικίνδυνη και θα εισήγαγε μεγάλη και ανεξέλεγκτη διασπορά λάθους· τέλος τα δεδομένα, κάτω από μια τέτοια μέθοδο μέτρησης, μπορεί να επιδέχονται πολώσεις που προέρχονται από τις προσωπικές αξίες του ίδιου του παρατηρητή, με άλλα λόγια μπορεί ο παρατηρητής να ερμηνεύει με τον δικό του αξιολογικό τρόπο τις αντιδράσεις του συμμετέχοντα, να θεωρεί κάποια αντικείμενα και σύμβολα ως εκφραστές κάποιων συγκεκριμένων αξιών με αυθαίρετο τρόπο, ή και να δημιουργεί πολώσεις μόνο και μόνο με τις δικές του αντιδράσεις.

Η απλή φαινομενολογική προσέγγιση, από την άλλη πλευρά, το να ρωτήσουμε δηλαδή κάποιον για το ποιες είναι οι αξίες του και να του ζητήσουμε να τις περιγράψει, δεν αποδίδει γιατί το πρόσωπο αυτό μπορεί να μη θέλει ή να μην είναι σε θέση να μας μιλήσει για τις αξίες του ή γιατί μπορεί να "επιλέγει" σε μεγάλο ποσοστό τις αξίες για τις οποίες μας μιλά[3]. Η τελευταία περίπτωση θίγει και το μεγάλο θέμα της επίδρασης της Κοινωνικής Αποδοχής στη μέτρηση αξιών, ένα θέμα που θα εξεταστεί αναλυτικότερα στο **Κεφάλαιο 2.3**. Εξ'αιτίας όλων αυτών των προβλημάτων, η εγκυρότητα της μέτρησης αξιών βρισκόταν συνεχώς υπό αμφισβήτηση καθώς οι πειραματικές μέθοδοι δεν ήταν σε θέση να αποκλείσουν από το μοντέλο ισχυρούς εξωγενείς παράγοντες και οι ψευδο-πειραματικές μέθοδοι υστερούσαν μεθοδολογικά και ψυχομετρικά. Παρ'όλ'αυτά,

---

[3] Βλέπε και σύγγραμμα: R**okeach, M.** (1973) *The Nature of Human Values.* The Free Press, σελ.26-27.

αντίστοιχες προσπάθειες συνεχίστηκαν μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1940, αλλά ήδη αρκετά χρόνια νωρίτερα είχε ξεκινήσει μια προσπάθεια μέτρησης αξιών που θα οδηγούσε στο πρώτο συγκροτημένο θεωρητικό μοντέλο στο χώρο.

1.3.2 *Η Φιλοσοφική θεώρηση Spranger*

Το 1928, ο Γερμανός Καθηγητής της Φιλοσοφίας **Eduard Spranger** δημοσίευσε το σύγγραμμα "*Τύποι Ανθρώπων* "[4], όπου επιχειρούσε την ταξινόμηση των προσωπικοτήτων σε έξι βασικούς τύπους· οι έξι αυτοί τύποι αντιπροσωπεύουν τις κινητήριες δυνάμεις, τα κίνητρα και τις αξίες στις οποίες βασίζεται ο κάθε άνθρωπος για να διαμορφώσει τις στάσεις , τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά του· ανάλογα με τις κινητήριες δυνάμεις, τα κίνητρα και τις αξίες που κανείς ενστερνίζεται, μπορεί να "ταξινομηθεί" σε έναν από τους έξι τύπους προσωπικότητας. Ο Spranger δεν υποστήριξε ότι οποιαδήποτε προσωπικότητα προέρχεται μόνο από έναν από τους έξι τύπους ανθρώπων· απεναντίας, η θεωρία του τονίζει ότι όλες οι προσωπικότητες είναι συνδυασμοί των έξι τύπων αλλά οι διαφορές τους εξαρτώνται από τις αναλογίες των έξι τύπων στη σύνθεση της κάθε προσωπικότητας. Αυτή η "συνταγή", η οργανωτική αλληλουχία αξιών στη σύνθεση της κάθε προσωπικότητας εντυπωσίασε τον Gordon Allport και τους συνεργάτες του, επειδή σ' αυτήν αντελήφθησαν τη δυνατότητα κατασκευής ενός μεθοδολογικά στέρεου και θεωρητικά βάσιμου πλαισίου μέτρησης των έξι αυτών αξιών.

Οι έξι τύποι αξιών, όπως τους παρουσίασε ο Spranger, μπορούν να παρουσιαστούν εν συντομία ως εξής: Ο **Θεωρητικός** τύπος ανθρώπου έχει κυρίαρχο ενδιαφέρον στην ανακάλυψη της αλήθειας· χρησιμοποιώντας γνωστικές διαδικασίες και ψάχνοντας για ομοιότητες και διαφορές, ενδιαφέρεται μόνο να παρατηρεί και να διαλογίζεται, συστηματοποιώντας τη γνώση. Ο **Οικονομικός** τύπος ενδιαφέρεται για ό,τι είναι χρήσιμο. Τα πρακτικά επιτεύγματα, ο πλούτος και το βιοτικό επίπεδο είναι τα κύρια ενδιαφέροντά του. Ο **Αισθητικός** τύπος ενδιαφέρεται για την αρμονία πραγμάτων σε κάθε του εμπειρία. Η συμμετρία και η αλληλουχία πραγμάτων είναι οι κύριοι στόχοι ζωής και επιτυγχάνονται μέσα από ατομικιστικές στάσεις και υψηλή οργανωτική αντιμετώπιση πραγμάτων. Ο **Κοινωνικός** τύπος αξιολογεί τους άλλους

[4] Βλέπε σύγγραμμα: **Spranger, E.** (1928) *Types of Men*, (σε επίσημη μετάφραση στα αγγλικά, από την 5η γερμανική έκδοση, από τον **P. J.W. Pigors**). Max Niemeyer Verlag.

ανθρώπους ως τελικούς στόχους ζωής και ενδιαφέρεται κυρίως για την αγάπη των ανθρώπων. Είναι αλτρουϊστής, αρωγός, μετριόφρων, συμπάσχων και θεωρεί την αγάπη ως τη μόνη σωστή μορφή ανθρώπινης επικοινωνίας. Ο **Πολιτικός** τύπος ενδιαφέρεται κυρίως για την ισχύ και την εξουσία. Αυτό δεν σημαίνει ότι περιορίζεται στα στενά πλαίσια της πολιτικής, αλλά ότι τον ενδιαφέρει να έχει την ικανότητα να επηρεάζει και να ελέγχει όλες τις καταστάσεις. Ο **Θρησκευτικός** τύπος δεν είναι απαραίτητα "θρήσκος" με τη στενή έννοια της λέξης· τον ενδιαφέρει να αντιληφθεί την ολότητα του κόσμου και να ενσωματωθεί σ' αυτή την ολότητα. Ταυτίζοντας τον εαυτό του με μια υψηλότερη πραγματικότητα δικαιολογεί την ύπαρξή του. (Εκτενέστερη παρουσίαση των τύπων ανθρώπων γίνεται στα **Παραρτήματα Α** και **Β**).

1.3.3 *Εφαρμογή της θεώρησης Spranger στο Study of Values Test*

Με βάση αυτή τη θεωρητική προσέγγιση κατασκευάστηκε από τους **Allport, Vernon** και **Lindzey** το "*Study of Values Test*" (**AVL**). Το ερωτηματολόγιο AVL που πρωτοδοκιμάστηκε το 1931, αποτελείται από 45 συνολικά ερωτήσεις επιλογών που αναφέρονται σε ενδιαφέροντα και πεποιθήσεις του ερωτωμένου. Οι 30 από τις 45 ερωτήσεις αποτελούνται από ζευγάρια επιλογών ενώ οι υπόλοιπες 15 από τετράδες επιλογών, τις οποίες ο ερωτώμενος καλείται να ιεραρχήσει ανάλογα με την προτίμησή του. Οι ερωτήσεις έχουν χαρακτήρα αναγκαστικών επιλογών[5], δηλαδή ο ερωτώμενος είναι αναγκασμένος να "ζυγίσει" τις προτιμήσεις του, και ανάλογα με την προτίμησή του για τη μια επιλογή, να εκτιμήσει και να δηλώσει την απάντησή του και για τη δεύτερη επιλογή του ζευγαριού. Το ίδιο ισχύει και για τις τετράδες (η ιεράρχηση απαντήσεων έχει χαρακτήρα αναγκαστικής επιλογής ούτως ή άλλως). 'Ενα χαρακτηριστικό παράδειγμα απο το AVL παρουσιάζεται στον **Πίνακα 2**, σελ. 17. Ο χαρακτήρας αναγκαστικών επιλογών που διέπει όλο το AVL αντιπροσωπεύει τη θέληση του Allport και των συνεργατών του να επιβάλλουν ουσιαστικά την αναλογική σχέση ανάμεσα στις έξι αξίες-τύπους ανθρώπων.

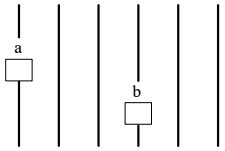
[5] Ο αγγλικός όρος είναι *forced-choice* ή *paired comparison questions.*

Πίνακας 2. Παράδειγμα[6] από το **AVL** *Study of Values Test*

Part A. If you agree with alternative (a) and disagree with alternative (b), write 3 in box (a) and 0 in box (b). If you agree with (b); disagree with (a), write 0 and 3 respectively. If you have a slight preference for (a) over (b), write 2 and 1 respectively and if you have a slight preference for (b) over (a), write 1 and 2 respectively.

Suppose you were in a position to help raise standards of living, or to mould public opinion. Would you prefer to influence

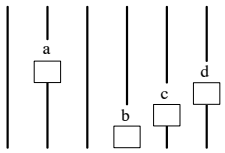
a) standards of living?
b) public opinion?

Part B. Each of the following situations or questions is followed by four possible attitudes or answers. Arrange these answers in the order of your personal preference by writing, in the appropriate box at the right, a score of 4, 3, 2 or 1. To the statement you prefer most give 4, to the statement that is second most attractive 3, and so on.

To what extent do the following famous persons interest you?

a) Florence Nightingale
b) Napoleon
c) Henry Ford
d) Galileo

Πηγή: **Allport, J.W., Vernon, P.E. & Lindzey, G.** (1951) *Study of Values Test: A scale for measuring the dominant interests in personality* . Houghton-Mifflin Company

Η λογική όμως αυτή της πολλαπλής και απόλυτης αναλογικής σχέσης μεταξύ των αξιών προϋποθέτει τη βεβαιότητα για την ύπαρξη των έξι αυτών τύπων αξιών **και μόνο**. Εφόσον δεχτούμε ότι υπάρχει έστω και μια μικρή πιθανότητα σφάλματος και ότι είναι δυνατό να διαμορφωθεί κάποιο άλλο θεωρητικό μοντέλο το οποίο θα διερευνά και θα μετρά και κάποιες άλλες αξίες, τότε η λογική αυτή καταρρίπτεται. Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν θα μπορούσε κανείς να αρνηθεί ότι οι Allport, Vernon και Lindzey προσπάθησαν μέσω του θεωρητικού μοντέλου που εφάρμοσαν να καλύψουν όσο το δυνατόν περισσότερο τους βασικούς τομείς αξιών, εκείνους δηλαδή από τους οποίους σε πολύ μεγάλο ποσοστό πηγάζουν οι επιμέρους αξίες που δύναται να ισχύουν για κάθε άτομο. 'Οπως φαίνεται από τη βιβλιογραφική επιβεβαίωση του AVL που ακολούθησε, το πέτυχαν σε αρκετά μεγάλη έκταση, αλλά και πάλι κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι ένα τόσο ευρύ σύστημα, όπως αυτό των αξιών, είναι δύσκολο να καλυφθεί σε όλους του τους τομείς και από όλες του τις πλευρές. 'Ετσι, πάντα υπάρχει περιθώριο σφάλματος και επομένως μια πρώτη αντίρρηση που θα μπορούσε κανείς να προβάλλει

6 Ολόκληρο το *Study of Values Test*, όπως έχει στην αναθεωρημένη έκδοση του 1951, παρουσιάζεται στο **Παράρτημα Β**.

αναφέρεται στην ίδια τη μεθοδολογία μέτρησης αξιών που χρησιμοποιήθηκε στο AVL.

‘Ενα κατασκευαστικό θέμα αναφέρεται στους "διορθωτικούς δείκτες για την τελική τιμή για κάθε αξία", που οι δημιουργοί του AVL προτείνουν στον οδηγό χρήσης του ερωτηματολογίου. Οι έξι διορθωτικοί αριθμοί προστίθενται ή αφαιρούνται ανάλογα, από το τελικό άθροισμα για κάθε τύπο αξιών. Αποτελούν δείκτες αντιστάθμισης της επίδρασης της κοινωνικής αποδοχής των αξιών, όπως τουλάχιστον υποστηρίζουν οι κατασκευαστές. ‘Ετσι, για παράδειγμα, θα πρέπει να αφαιρούνται 5 μονάδες από το τελικό άθροισμα για τη Θρησκευτική αξία επειδή αυτή είναι σύμφωνα με τον Allport[7] ιδιαίτερα δημοφιλής και κοινωνικά αποδεκτή. Οι διορθώσεις αυτές γίνονται πάντα με βάση τη μορφή αναγκαστικών επιλογών του ερωτηματολογίου και με βάση το δείγμα στάθμισης του τεστ (1931, 1951)· ο θεωρητικός μέσος όρος για κάθε αξία, το "επιθυμητό" τελικό άθροισμα θα πρέπει να είναι 40 μονάδες το οποίο προέρχεται με βάση την ακόλουθη λογική· 10 ερωτήματα για κάθε τύπο αξιών στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου ⊗ 1,5 μονάδες (0=min, 3=max) για κάθε ερώτημα = 15 μονάδες· για το δεύτερο μέρος, 10 ερωτήματα για κάθε τύπο αξιών ⊗ 2,5 μονάδες (1=min, 4=max) για κάθε ερώτημα = 25 μονάδες· το γενικό σύνολο και για τα δύο μέρη είναι 40 μονάδες. Ο Allport στηρίζει το θεωρητικό αυτό μέσον όρο στο γεγονός ότι όσο μεγαλύτερο είναι το δείγμα τόσο θα πρέπει να εξομαλύνονται οι διαφορές των έξι τύπων αξιών για το γενικό πληθυσμό και τελικά να ισορροπήσουν όλες στο 40[8]. Επειδή το δείγμα στάθμισης παρουσίασε κάποιες αποκλίσεις από τους θεωρητικούς μέσους όρους, αυτές οι αποκλίσεις

---

7 Βλέπε και **Παράρτημα Β**: **Allport, G.W., Vernon, P.E. & Lindzey, G.** (1951) *Study of Values: a scale for measuring the dominant interests in personality* (Revised edition) Manual of directions. Houghton-Mifflin company, σελ. 5 του εγχειριδίου και σελ. 11 του test part.

8 Η λογική αυτή στηρίζεται στην κεντρικότητα και των έξι τύπων-αξιών, δηλαδή στη βασική θέση που κατέχουν αυτές οι αξίες στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου. Κατά συνέπεια, όσο μεγαλύτερος είναι ο πληθυσμός που μπορεί να μετρήσει κανείς, τόσο περισσότερο οι παρατηρούμενες διαφορές ανάμεσα στις 6 αξίες θα εξομαλύνονται. Με άλλα λόγια, η γενική νόρμα που θα αφορούσε σε όλο τον ανθρώπινο πληθυσμό θα αναμενόταν να παρουσιάζει μια ισοκατανομή των έξι τύπων αξιών και να επιβεβαιώσει έτσι την εξίσου ουσιαστική τους προσφορά στη διαμόρφωση των βασικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας.

μετατράπηκαν από τον Allport σε "διορθωτικούς" δείκτες. ‘Ομως, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αυτοί οι δείκτες ισχύουν είτε διαπολιτιστικά, είτε, πολύ περισσότερο, διαχρονικά και επομένως δεν παραβιάζεται μόνο η εσωτερική αλλά και η χρονική-εξωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου· άλλωστε, και το κοινωνικά επιθυμητό συνεχώς μεταβάλλεται, αλλά και οι διορθωτικοί αυτοί δείκτες αναφέρονται μόνο στη μορφή αναγκαστικών επιλογών του AVL και δεν μπορούν να εφαρμοστούν αν αλλάξει η κλίμακα μέτρησης, αν δηλαδή δεν χρησιμοποιηθεί η λογική των αναγκαστικών επιλογών· τέλος θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι ακόμη και αν μπορούν τα πιο πάνω προβλήματα να ξεπεραστούν, οι δείκτες αυτοί είναι λίγο ως πολύ αυθαίρετοι επειδή η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος που συνέλεξαν ο Allport και οι συνεργάτες του για τη στάθμιση του ερωτηματολογίου δεν είναι απόλυτη και επειδή, όπως θα συzητηθεί αργότερα υπήρξαν διαφυλικές, δι-επαγγελματικές και άλλες διαφορές. ‘Ετσι, τα ερωτήματα παραμένουν: ισχύουν οι ίδιοι διορθωτικοί δείκτες για οποιοδήποτε δείγμα; Ισχύουν μόνο ατομικά; Αν ναι, τότε οι δειγματοληπτικές μετρήσεις δεν θα πρέπει να "διορθώνονται" παρά να επιχειρείται η εξισορρόπηση των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών με τη νόρμα μόνο για κάθε άτομο ξεχωριστά. Μήπως τελικά δεν ισχύουν καθόλου και σε καμία περίπτωση;

1.3.4 *Στάθμιση του Study of Values Test*

Μέχρις αυτού του σημείου, οι αντιρρήσεις είναι περισσότερο μεθοδολογικές και ψυχομετρικές παρά θεωρητικές· θεωρητικά τουλάχιστον, η προσέγγιση σε γενικές γραμμές αντιπροσωπεύει αποδεκτές και αυταπόδεικτες σε μεγάλο ποσοστό διαστάσεις των αξιών. Το επόμενο βήμα κατά την στάθμιση του ερωτηματολογίου όμως, ήταν η επαλήθευση της θεωρίας αυτής με εμπειρικό τρόπο μέσω της χορήγησης του AVL σε αρκετά μεγάλους πληθυσμούς οι οποίοι αναμενόταν να παρουσιάζουν συγκεκριμένα ψυχοδιαγράμματα αξιών[9]. 'Ετσι, ένα δείγμα συμμετεχόντων από τη Σχολή Μηχανικής αναμενόταν να παρουσιάζει, και πράγματι παρουσίασε, ιδιαίτερα υψηλή Θεωρητική αξία. Οι σχέσεις των αξιών με την επαγγελματική ταυτότητα όμως δεν ήταν ο πρώτιστος στόχος των κατασκευαστών αλλά το μέσο επιβεβαίωσης της θεωρητικής προσέγγισης· με βάση μάλιστα αυτή τη λογική έγινε και η στάθμιση του ερωτηματολογίου μέσα από την ίδια διαδικασία.

Για τη στάθμιση χρησιμοποιήθηκαν 1816 φοιτητές κολλεγίου (ανεξαρτήτως επαγγελματικής ταυτότητας) σε πρώτη φάση και 426 φοιτητές και επαγγελματίες στη δεύτερη φάση ελέγχου του ερωτηματολογίου που έγινε με βάση την επαγγελματική ταυτότητα. Το πρώτο εύρημα κατά τη διαδικασία στάθμισης του AVL αφορούσε τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Οι διαφορές αυτές εμφανίστηκαν έντονες και για τους έξι τύπους αξιών, σε μονομεταβλητή βάση (οι αντίστοιχοι **F** δείκτες ήταν όλοι στατιστικά σημαντικοί για το επίπεδο στατιστικού σφάλματος 0,01 όπως φαίνεται στον **Πίνακα 3,** σελ. 21), αλλά οι "αριθμητικές" διαφορές των μέσων όρων δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλες. Μια προσεκτικότερη ματιά μάλιστα, επικεντρώνει την προσοχή στο μεγάλο

---

[9] Σωστότερα, "ψυχοδιαγνωστικά διαγράμματα αξιών". Βλέπε σύγγραμμα: **Παρασκευόπουλος, Ι.Ν.** (1992) *Ψυχολογία Ατομικών Διαφορών*, σελ. 86. Χάριν συντομίας θα χρησιμοποιείται από του σημείου αυτού και έπειτα ο όρος "ψυχοδιαγράμματα", όρος που επίσης χρησιμοποιείται από τον Παρασκευόπουλο (σελ. 87).

Πίνακας 3. Μέσοι όροι, Τυπικές αποκλίσεις και αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς για τον παράγοντα "**Φύλο**": *Δεδομένα Allport, 1951*

Αξία	$\bar{X}$ & $\hat{s}$ Ανδρών	$\bar{X}$ & $\hat{s}$ Γυναικών	F	Πηγή Διασποράς	df	Άθροισμα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα
Θεωρητική	**43,29** *7,58*	**36,36** *7,45*	**384,51****	Μ.Ο. Ε.Ο. Σύνολο	1 1.814 1.815	21.717,25 102.455,3 124.172,6	21.717,25 56,48
				Η Μ.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 17,49% της συνολικής Η Ε.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 82,51% της συνολικής			
Οικονομική	**42,12** *9,07*	**38,78** *7,49*	**73,72****	Μ.Ο. Ε.Ο. Σύνολο	1 1.814 1.815	5.045,25 124.144 129.189,3	5.045,25 68,44
				Η Μ.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 3,91% της συνολικής Η Ε.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 96,09% της συνολικής			
Αισθητική	**37,20** *9,72*	**42,22** *8,66*	**135,51****	Μ.Ο. Ε.Ο. Σύνολο	1 1.814 1.815	11.396,25 152.771,9 164.168,1	11.396,25 84,22
				Η Μ.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 6,94% της συνολικής Η Ε.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 93,06% της συνολικής			
Κοινωνική	**37,70** *7,19*	**41,26** *6,96*	**114,57****	Μ.Ο. Ε.Ο. Σύνολο	1 1.814 1.815	5.731 90.739,53 96.470,53	5.731 50,02
				Η Μ.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 5,94% της συνολικής Η Ε.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 94,06% της συνολικής			
Πολιτική	**42,70** *6,83*	**38,13** *6,08*	**227,3****	Μ.Ο. Ε.Ο. Σύνολο	1 1.814 1.815	9.444,25 75.370,78 84.815,03	9.444,25 41,55
				Η Μ.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 11,14% της συνολικής Η Ε.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 88,86% της συνολικής			
Θρησκευτική	**37,01** *10,37*	**43,24** *10,52*	**160,55****	Μ.Ο. Ε.Ο. Σύνολο	1 1.814 1.815	17.551,75 198.310,9 215.862,6	17.551,75 109,32
				Η Μ.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 8,14% της συνολικής Η Ε.Ο. διασπορά αντιστοιχεί σε 91,86% της συνολικής			

** Στατιστικά σημαντικός δείκτης F για το επίπεδο α=0,01. **Μ.Ο.** = Μεταξύ των Ομάδων **Ε.Ο.** = Εντός των Ομάδων

Οι δείκτες F για τα μονοπαραγοντικά μοντέλα ανάλυσης διασποράς υπολογίστηκαν[10] με βάση τους ακόλουθους τύπους:

$$\text{Αθροισμα Τετραγώνων}_{\text{Μ.Ο.}} = \frac{T_1^2}{n_1}+\frac{T_2^2}{n_2} - \frac{(T_1+T_2)^2}{n_1+n_2} \quad \text{ή γενικά, } \text{A.T.}_{\text{Μ.Ο.}} = \frac{T_1^2}{n_1}+\frac{T_2^2}{n_2}+...+\frac{T_v^2}{n_v} - \frac{(T_1^2+T_2^2+...+T_v^2)^2}{n_1+n_2+...+n_v}$$

$$\text{Αθροισμα Τετραγώνων}_{\text{Ε.Ο.}} = (n_1\hat{S}_1^2)+(n_2\hat{S}_2^2) \quad \text{ή γενικά, } \text{A.T.}_{\text{Ε.Ο.}} = \sum_{i=1}^{i=v}(n_i\hat{S}_i^2)$$

αριθμητικό μέγεθος των βαθμών ελευθερίας για τη διασπορά λάθους· στον ίδιο πίνακα παρατίθενται ακριβώς γι' αυτό τον λόγο τα αθροίσματα τετραγώνων για τις

[10] σύμφωνα με τις παραδόσεις του **Dr. A. R. Jonckheere** στο μεταπτυχιακό σεμινάριο "*Design and Analysis of Data*", Ιανουάριος-Ιούνιος, 1991, University College London.

μεταξύ των ομάδων και για τις εντός των ομάδων διασπορές τιμών και γίνεται μια ποσοστιαία σύγκρισή τους πρίν αυτά μετατραπούν σε μέσα τετράγωνα, διαιρούμενα με τους αντίστοιχους βαθμούς ελευθερίας. 'Οπως είναι προφανές η πραγματική αντιστοιχία της διασποράς των τιμών που προκαλούνται από την μεταξύ των ομάδων διαφοροποίηση και της διασποράς των τιμών που προκαλούνται από την εντός των ομάδων διαφοροποίηση είναι, κατά μέσο όρο, μόλις της τάξης του 1 προς 10 ενώ η μεταξύ των ομάδων διασπορά των τιμών αντιστοιχεί, κατά μέσο όρο, μόλις στο 8,92% της συνολικής διασποράς (Μεταξύ & Εντός των Ομάδων).

Για να μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τις διαφορές, και μάλιστα τις πολυμεταβλητές διαφορές, χρειάζεται πολλαπλή ανάλυση διασποράς στα αρχικά δεδομένα και επισκόπηση του στατιστικού δείκτη **Wilks' Λ** ώστε να ελεγχθεί το ποσοστό της διασποράς που εξηγεί ο παράγοντας φύλο, κάτι το οποίο βέβαια δεν είναι εφικτό. Παρ' όλα αυτά, το φύλο φαίνεται να είναι σημαντικός παράγοντας επίδρασης στη διαμόρφωση των αξιών και βέβαια πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν σε οποιοδήποτε ερευνητικό σχέδιο ώστε εάν προκαλεί τυχαία διασπορά να μπορεί να απαλειφθεί η επίδρασή του με στατιστικό τρόπο ή και να εξεταστεί μεμονωμένα σαν ανεξάρτητος παράγοντας.

Ασφαλώς, εκείνο που ενδιαφέρει περισσότερο στα δεδομένα του Allport σε αναφορά με την παρούσα προσπάθεια, είναι οι διαφορές που παρουσιάζονται για τους έξι τύπους αξιών ως προς τους επαγγελματικούς κλάδους. Ο Allport χρησιμοποίησε έξι δείγματα από διαφορετικούς επαγγελματικούς κλάδους (53 Μηχανικοί, 173 Διευθυντικά Στελέχη, 93 Ιατροί, 68 Εκπαιδευτικοί, 24 Κληρικοί και 15 Φοιτητές Θεολογίας). Απέκλεισε τον εξωγενή παράγοντα του φύλου με τη μέθοδο της διατήρησης αυτής της μεταβλητής σε σταθερή βάση, δηλαδή τα δείγματα απετελούντο μόνο από άντρες συμμετέχοντες. Οι διαφορές αυτές είναι πράγματι στατιστικά σημαντικές (**Πίνακας 4,** σελ. 23) στο μεγαλύτερο ποσοστό τους και, όπως δηλώνουν και οι δημιουργοί του AVL, καταδεικνύουν ιδιαίτερες

διαφοροποιήσεις στα ψυχοδιαγράμματα αξιών ανάμεσα στους επαγγελματικούς κλάδους.

Πίνακας 4. Μέσοι όροι, Τυπικές αποκλίσεις και **F** στατιστικοί δείκτες για τις αναλύσεις διασποράς με βάση την επαγγελματική ταυτότητα (*δεδομένα Allport, 1951*)

Αξίες	Θεωρητική			Οικονομική			Αισθητική			Κοινωνική			Πολιτική			Θρησκευτική		
Ζεύγη Συγκρίσεων	$\bar{x}$	$\hat{s}$	F	$\bar{x}$	$\hat{s}$	F	$\bar{x}$	$\hat{s}$	F	$\bar{x}$	$\hat{s}$	F	$\bar{x}$	$\hat{s}$	F	$\bar{x}$	$\hat{s}$	F
Μ	46,62	6,97	19,48	45,79	7,66	8,15	37,25	8,43	15,14	34,70	7,37	0,21	43,08	8,12	6,37	32,59	10,13	3,6
Δ	42,09	6,36	p<0,01	49,25	7,69	p<0,01	32,58	7,34	p<0,01	35,16	5,96	ΣΑ	45,68	5,96	p<0,05	35,24	8,42	p<0,05
Μ	46,62	6,97	10,22	45,79	7,66	62,78	37,25	8,43	21,83	34,70	7,37	5,97	43,08	8,12	11,10	32,59	10,13	0,21
Ι	50,68	7,52	p<0,01	33,90	9,18	p<0,01	44,83	9,85	p<0,01	38,12	8,45	p<0,05	38,86	6,80	p<0,01	33,48	11,70	ΣΑ
Μ	46,62	6,97	2,84	45,79	7,66	34,07	37,25	8,43	15,48	34,70	7,37	29,02	43,08	8,12	8,84	32,59	10,13	0,29
Ε	44,31	8,30	ΣΑ	37,14	8,29	p<0,01	43,76	9,34	p<0,01	41,98	7,27	p<0,01	39,17	6,22	p<0,01	33,64	10,63	ΣΑ
Μ	46,62	6,97	31,65	45,79	7,66	109,2	37,25	8,43	0,73	34,70	7,37	28,75	43,08	8,12	6,44	32,59	10,13	138,6
Κ	37,07	6,44	p<0,01	27,12	5,93	p<0,01	35,54	7,01	ΣΑ	43,67	4,95	p<0,01	38,57	4,17	p<0,05	58,07	3,84	p<0,01
Μ	46,62	6,97	30,01	45,79	7,66	67,27	37,25	8,43	1,98	34,70	7,37	25,15	43,08	8,12	7,94	32,59	10,13	60,32
Θ	35,67	5,82	p<0,01	27,40	7,16	p<0,01	40,73	7,97	ΣΑ	45,20	5,79	p<0,01	36,80	4,74	p<0,01	54,20	5,97	p<0,01
Δ	42,09	6,36	96,12	49,25	7,69	208,2	32,58	7,34	130,6	35,16	5,96	10,94	45,68	5,96	71,10	35,24	8,42	1,97
Ι	50,68	7,52	p<0,01	33,90	9,18	p<0,01	44,83	9,85	p<0,01	38,12	8,45	p<0,01	38,86	6,80	p<0,01	33,48	11,70	ΣΑ
Δ	42,09	6,36	4,92	49,25	7,69	114,7	32,58	7,34	95,60	35,16	5,96	55,71	45,68	5,96	56,33	35,24	8,42	1,49
Ε	44,31	8,30	p<0,05	37,14	8,29	p<0,01	43,76	9,34	p<0,01	41,98	7,27	p<0,01	39,17	6,22	p<0,01	33,64	10,63	ΣΑ
Δ	42,09	6,36	12,95	49,25	7,69	181,7	32,58	7,34	3,42	35,16	5,96	44,20	45,68	5,96	31,65	35,24	8,42	169,7
Κ	37,07	6,44	p<0,01	27,12	5,93	p<0,01	35,54	7,01	ΣΑ	43,67	4,95	p<0,01	38,57	4,17	p<0,01	58,07	3,84	p<0,01
Δ	42,09	6,36	14,09	49,25	7,69	111,4	32,58	7,34	16,59	35,16	5,96	38,92	45,68	5,96	31,23	35,24	8,42	72,10
Θ	35,67	5,82	p<0,01	27,40	7,16	p<0,01	40,73	7,97	p<0,01	45,20	5,79	p<0,01	36,80	4,74	p<0,01	54,20	5,97	p<0,01
Ι	50,68	7,52	25,48	33,90	9,18	5,24	44,83	9,85	0,47	38,12	8,45	9,09	38,86	6,80	0,086	33,48	11,70	0,007
Ε	44,31	8,30	p<0,01	37,14	8,29	p<0,05	43,76	9,34	ΣΑ	41,98	7,27	p<0,01	39,17	6,22	ΣΑ	33,64	10,63	ΣΑ
Ι	50,68	7,52	64,97	33,90	9,18	11,61	44,83	9,85	18,65	38,12	8,45	9,34	38,86	6,80	0,039	33,48	11,70	101,3
Κ	37,07	6,44	p<0,01	27,12	5,93	p<0,01	35,54	7,01	p<0,01	43,67	4,95	p<0,01	38,57	4,17	ΣΑ	58,07	3,84	p<0,01
Ι	50,68	7,52	53,48	33,90	9,18	6,72	44,83	9,85	2,30	38,12	8,45	9,60	38,86	6,80	1,25	33,48	11,70	44,31
Θ	35,67	5,82	p<0,01	27,40	7,16	p<0,05	40,73	7,97	ΣΑ	45,20	5,79	p<0,01	36,80	4,74	ΣΑ	54,20	5,97	p<0,01
Ε	44,31	8,30	14,73	37,14	8,29	29,05	43,76	9,34	15,16	41,98	7,27	1,09	39,17	6,22	0,18	33,64	10,63	118,5
Κ	37,07	6,44	p<0,01	27,12	5,93	p<0,01	35,54	7,01	p<0,01	43,67	4,95	ΣΑ	38,57	4,17	ΣΑ	58,07	3,84	p<0,01
Ε	44,31	8,30	14,31	37,14	8,29	17,35	43,76	9,34	1,32	41,98	7,27	2,51	39,17	6,22	1,88	33,64	10,63	51,19
Θ	35,67	5,82	p<0,01	27,40	7,16	p<0,01	40,73	7,97	ΣΑ	45,20	5,79	ΣΑ	36,80	4,74	ΣΑ	54,20	5,97	p<0,01
Κ	37,07	6,44	0,44	27,12	5,93	0,01	35,54	7,01	4,31	43,67	4,95	0,73	38,57	4,17	1,41	58,07	3,84	5,75
Θ	35,67	5,82	ΣΑ	27,40	7,16	ΣΑ	40,73	7,97	p<0,05	45,20	5,79	ΣΑ	36,80	4,74	ΣΑ	54,20	5,97	p<0,05

Μ=**Μ**ηχανικοί, **Δ**=**Δ**ιευθυντικά στελέχη, **Ε**=**Ε**κπαιδευτικοί, **Κ**=**Κ**ληρικοί, **Θ**=φοιτητές **Θ**εολογίας
ΣΑ : **Σ**τατιστικά **Α**σήμαντος **F** δείκτης

'Ομως, τίθεται το ερώτημα αν τα ψυχοδιαγράμματα διαφέρουν όντως ως συστήματα· ναι μεν διαφέρουν, σε μονομεταβλητή βάση, δηλαδή ως προς κάθε μία αξία μεμονωμένα, αλλά χωρίς τα αποτελέσματα από πολυμεταβλητές

αναλύσεις δεν μπορούμε να φτάσουμε στο παρακινδυνευμένο συμπέρασμα ότι κάθε επάγγελμα παρουσιάζει διαφορές στο ψυχοδιάγραμμα αξιών ως σύστημα. Επίσης, τίθεται και το θέμα του παράγοντα "φύλο"· ποια θα ήταν η αντίστοιχη εικόνα για γυναίκες συμμετέχουσες; Πώς θα διαμορφώνονταν οι αξίες κάτω από την αλληλεπίδραση "φύλου" και "επαγγελματικής ταυτότητας"; Αυτές τις πληροφορίες δεν μας τις παρέχουν οι Allport, Vernon και Lindzey.

Τα γενικά συμπεράσματα μέχρι εδώ είναι δύο **α)** θα έπρεπε οι έξι αξίες να συνδυαστούν σε πολυμεταβλητό επίπεδο σε μελλοντική ερευνητική δουλειά και να μην εξετάζονται οι διαφορές ανάμεσα σε ομάδες σε μεμονωμένη βάση, εφόσον βέβαια οι συνάφειες μεταξύ των αξιών κυμαίνονται σε μέτρια επίπεδα και επιτρέπουν πολυμεταβλητές αναλύσεις· **β)** Ο παράγοντας "φύλο" θα έπρεπε οπωσδήποτε να ενυπάρχει στο πειραματικό σχέδιο και να χρησιμοποιείται ανάλογα με την περίπτωση, είτε δηλαδή ως κατηγορική συμμεταβλητή, είτε και ως ανεξάρτητος παράγοντας διαφοροποίησης των αξιών.

'Ενα όμως ακόμη γενικότερο συμπέρασμα αναφέρεται στη συμμεταβολή των ίδιων των έξι αξιών για κάθε άτομο· οι δημιουργοί του AVL θεώρησαν ότι θα έπρεπε με τεχνητό τρόπο να εξαλείψουν τη διασπορά λάθους για κάθε συμμετέχοντα εξαναγκάζοντάς τον ουσιαστικά, μέσω της βαθμολόγησης της κάθε αξίας για κάθε ερώτημα να ζυγίζει "ακριβοδίκαια" τις απαντήσεις του. Μ' αυτή τη λογική όμως, αθροίζοντας τελικά τις "ακριβοδίκαιες" απαντήσεις καταλήγουμε σε τεχνητή διασπορά λάθους για το όλο δείγμα, κάτι που δεν είναι αντιληπτό με την πρώτη ματιά και δημιουργεί ιδιαίτερα επικίνδυνα στατιστικά προβλήματα. 'Ισως λοιπόν θα έπρεπε να διατηρηθεί η "τεχνητή" σύγκρουση μεταξύ των έξι τύπων αξιών αλλά και ταυτόχρονα ίσως θα έπρεπε να επιτραπεί η τυχαία διασπορά τιμών για κάθε συμμετέχοντα. 'Ενας τρόπος για να επιτευχθούν και οι δύο αυτοί στόχοι θα ήταν να χρησιμοποιηθεί ***Likert*** κλίμακα μέτρησης αξιών για να μπορούν οι συμμετέχοντες να βαθμολογούν κάθε αξία ανεξάρτητα από την απάντησή τους σε προηγούμενα ερωτήματα ενώ για να διατηρηθεί, έστω σε

κάποιο ποσοστό, η "τεχνητή" αντιπαράθεση αξιών, θα μπορούσαν αυτές να "ανακυκλώνονται" κατά τακτά διαστήματα.

Η όλη όμως προσέγγιση θέτει ερωτήματα για το κατά πόσο τελικά διαφοροποιούνται τα αποτελέσματα ανάλογα με τον τρόπο μέτρησης των αξιών. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η κλίματα Likert θα αλλοίωνε τον χαρακτήρα αλληλουχίας των έξι αξιών και θα κατέλυε την εσωτερική συνοχή των ψυχοδιαγραμμάτων. Ο **Feather** (1973) και άλλοι ερευνητές (**Penner**, 1968· **Jones, R.**, 1978· **Rankin**, 1980) έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα με το θέμα αυτό. Το βασικό συμπέρασμα των ερευνητών υποστηρίζει ότι λίγο ως πολύ οι διαφορετικές τεχνικές μέτρησης για αντίστοιχα εργαλεία έρευνας των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών (Likert κλίμακες, κλίμακες αναγκαστικών επιλογών, μέθοδοι ιεράρχησης των αξιών, κ.τ.λ.) απολήγουν στα ίδια αποτελέσματα. Φυσικά τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα κάθε μεθόδου δεν παύουν να υπάρχουν αλλά οι ερευνητές ουσιαστικά αποδέχονται ότι οι κλίμακες Likert επιτρέπουν πολύ καλύτερη στατιστική διαχείριση των δεδομένων και αναβαθμίζουν τη δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων. Έρευνα-πιλότος η οποία θα συζητηθεί εκτενέστερα στο **Κεφάλαιο 4.3.2** (*Β' φάση του ψυχομετρικού ελέγχου* του ερωτηματολογίου), κατέληξε στα ίδια περίπου συμπεράσματα συγκρίνοντας τη μέθοδο αναγκαστικών επιλογών και τη Likert μέθοδο για το AVL για παρόμοια δείγματα· η "εξωτερική" ομοιότητα των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών ήταν προφανής αν και η σχέση μεταξύ των έξι αξιών διαφοροποιείται και η μελέτη της σχέσης αυτής αναβαθμίζεται όταν χρησιμοποιείται κλίμακα Likert 6 σημείων.

1.3.5 *Χρήση του Study of Values Test και ευρήματα*

Πέρα από οποιαδήποτε μεθοδολογικά και ψυχομετρικά προβλήματα παρουσίαζε το AVL, υπήρξαν και υπάρχουν πολλοί ερευνητές που χρησιμοποίησαν το εργαλείο αυτό σε διάφορες ερευνητικές προσπάθειες άλλοτε ως συμμεταβαλόμενο με την κύρια έννοια της έρευνας παράγοντα και άλλοτε ως

το κύριο αντικείμενο του ενδιαφερόντος. Μέσα από τέτοιου είδους ερευνητικές προσπάθειες ελέγχθηκε σε διάφορες χρονικές στιγμές η εγκυρότητα και η αξιοπιστία του ψυχοτεχνικού αυτού μέσου με έμμεσο ή άμεσο τρόπο. Στις περισσότερες των περιπτώσεων η διαφοροποίηση ως προς τις αξίες επιχειρήθηκε με βάση την επαγγελματική ταυτότητα και σε σχέση με τη διαμόρφωση των συστημάτων αξιών κάτω από δεδομένες συνθήκες. Συγκεκριμένα, γεννήθηκε σε πολλούς ερευνητές το ερώτημα αν και κατά πόσο οι ήδη ενυπάρχουσες στο άτομο αξίες το καθοδηγούν στην επιλογή συγκεκριμένου επαγγέλματος, το οδηγούν δηλαδή στην επιλογή σπουδών και επαγγελματικού κλάδου που εκφράζει και αντιπροσωπεύει τις ήδη διαμορφωμένες από άλλους φορείς (οικογένεια, συνομήλικοι, κοινωνικά επιθυμητό, κ.τ.λ.) αξίες, ή το αν και κατά πόσο οι ενυπάρχουσες για το κάθε άτομο αξίες διαφοροποιούνται, μεταβάλλονται και συνδυάζονται διαφορετικά κατά τη διάρκεια των σπουδών ή της επαγγελματικής ζωής. Το βασικό ερώτημα φυσικά αναφέρεται στο κατά πόσο η ίδια η επαγγελματική ταυτότητα αναδιαμορφώνει τα συστήματα αξιών του ατόμου, επισυνάπτοντάς τους ουσιαστικά τις δεδομένες και κοινωνικά παραδεκτές αξίες για το επάγγελμα αυτό. Οι προφανείς και άμεσες προεκτάσεις αυτού του ερωτήματος βρίσκονται στον πολυσυζητημένο και ιδιαίτερα διερευνημένο χώρο της "συμμόρφωσης" και διασυνδέουν τις αξίες με φαινόμενα της δυναμικής της ομάδας, ενώ από την άλλη διασυνδέουν έντονα με το θέμα του επαγγελματικού προσανατολισμού.

Το ερώτημα αυτό προκάλεσε πληθώρα ερευνών με βάση το AVL ως κύριο εργαλείο μέτρησης των αξιών, έρευνες οι οποίες παρουσιάστηκαν συγκεντρωτικά από τους **Feldman & Newcomb** το 1969. Οι περισσότερες έρευνες που παρουσιάζονται χρησιμοποίησαν ως εργαλείο μέτρησης των αξιών το AVL. Απάντηση στο βασικό ερώτημα ουσιαστικά δεν δόθηκε· τα αποτελέσματα των διαφόρων ερευνών ήταν αντιφατικά μεταξύ τους και οι απαντήσεις στο ερώτημα ήταν κατηγορηματικά θετικές στις μισές έρευνες και κατηγορηματικά αρνητικές στις άλλες μισές. Αυτό ίσως οφειλόταν στη διαφορετική και ασύμβατη μεθοδολογία μεταξύ των ερευνών, στα ασύμβατα δείγματα συμμετεχόντων, ή

τελικά και στα ίδια τα στατιστικά-ψυχομετρικά προβλήματα της AVL κλίμακας μέτρησης των αξιών. Σε γενικότερα θεωρητικά πλαίσια, οι περισσότερες έρευνες που οι Feldman & Newcomb παρουσιάζουν στην επισκόπησή τους, έχουν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα. Το βασικό εύρημα που οι συγγραφείς σχολιάζουν είναι το ότι υπάρχουν συστηματικές αλλαγές στις Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες των φοιτητών κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, με τις Αισθητικές αξίες να κατέχουν πολύ υψηλή θέση στους τελειόφοιτους ενώ το ίδιο συμβαίνει και για τις Θρησκευτικές αξίες. Η προτίμηση για τις Οικονομικές αξίες μειώνεται κάπως στους φοιτητές με την πάροδο των φοιτητικών τους χρόνων ενώ η προτίμηση για τις Κοινωνικές αξίες αυξάνεται. Οι Θεωρητικές και Πολιτικές αξίες δεν φαίνεται να επηρεάζονται από την πάροδο των ακαδημαϊκών χρόνων.

'Ενα σημείο το οποίο χρειάζεται να προσεχθεί ιδιαίτερα, κατά τους Feldman & Newcomb είναι αυτό της μη αντιπροσωπευτικότητας της ενδοατομικής αλλαγής που παρατηρείται για τις διάφορες αξίες, εξαιτίας του δειγματοληπτικού χαρακτήρα των αντίστοιχων ερευνών· οι ατομικές διαφοροποιήσεις των συμμετεχόντων στο δείγμα εξαφανίζονται όταν τις αθροίσουμε για να εκτιμήσουμε τον μέσο όρο· χαρακτηριστική είναι η περίπτωση που οι συγγραφείς παρουσιάζουν με βάση μιά έρευνα που έγινε από την **Miller** (1959) η οποία επέλεξε τυχαία 12 πρωτοετείς ως συμμετέχοντες και μελέτησε τις αξίες τους σε μακροπρόθεσμη βάση (4 έτη). Οι μέσος όρος για τις Θρησκευτικές αξίες των 12 αυτών φοιτητών ήταν 41,75 κατά την πρώτη μέτρηση και 41,57 κατά τη δεύτερη, διαφέροντας σε στατιστικά ασήμαντο **α** επίπεδο της τάξης του 0,18. Αυτή η μικρή πτώση όμως φαίνεται να αποκρύπτει τις πραγματικές αλλαγές για τους συμμετέχοντες όπως επίσης και την κατεύθυνση (αύξηση ή μείωση) αλλαγής· οι ατομικές αλλαγές που παρατηρήθηκαν στην διάρκεια των 4 ετών είχαν ως εξής: -19, -16, -14, -12, -2, +1, +3, +7, +11, +11, +12, +16. Αυτές οι διαφοροποιήσεις χάνονται όταν υπολογιστεί ο μέσος όρος για το δείγμα επειδή η μία ακυρώνει ουσιαστικά την άλλη. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και όταν ένας γενικότερος πειραματικός πληθυσμός (για παράδειγμα, ο φοιτητικός) αποτελείται από υπο-ομάδες (για παράδειγμα, Σχολές φοίτησης)· σε μια τέτοια

περίπτωση είναι οι αλλαγές για τις υπο-ομάδες που ακυρώνουν η μία την άλλη. Κατά συνέπεια, υποστηρίζουν οι Feldman & Newcomb, θα πρέπει κανείς να λαμβάνει υπόψιν του αυτόν τον παράγοντα όταν επιχειρεί μια μακροπρόθεσμη έρευνα της αλλαγής των αξιών.

Τέλος, οι συγγραφείς θεωρούν σημαντική την παρουσίαση μιας άλλης έρευνας που δεν χρησιμοποίησε το AVL ως μέθοδο μέτρησης των αξιών, αλλά το *Prince's Differential Values Inventory* (**Prince**, 1957). Το εργαλείο αυτό μετρά δύο ειδών αξίες: τις Παραδοσιακές (με την έννοια της Πουριτανικής ηθικής, της κατεύθυνσης προς την επαγγελματική επιτυχία, της ατομικιστικής διάθεσης, και της προσήλωσης στο μέλλον) και τις "αναδυόμενες" (*emergent*) αξίες (με την έννοια της κοινωνικότητας, των σχετικών ηθικών στάσεων, της συμμόρφωσης και της προσήλωσης στο παρόν). Διαπιστώθηκε από τους **Lehmann & Dressel** (1962) και από τον **Lehmann** (1963) ότι και τα δύο φύλα απέπεμψαν τις παραδοσιακές αξίες κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και επικεντρώθηκαν στις αναδυόμενες αξίες. Το εύρημα επιβεβαιώθηκε από τον **Vreeland** (1963) και τον **Krick** (1963) · ουσιαστικά, τα ευρήματα αυτά δεν φαίνεται να είναι τίποτε άλλο παρά ο προάγγελος της μεταστροφής των νέων κυρίως ανθρώπων από τις παραδοσιακές στις νέες ιδέες και αξίες, τάση που εκφράστηκε εντονότατα 5 χρόνια αργότερα.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας ως προς την ψυχολογική μελέτη των αξιών σε γενικότερο επίπεδο και άσχετα με το ψυχομετρικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε έχει παρουσιαστεί από τον Dukes αν και μόνο μέχρι το 1955. Λόγω της χρονικής στιγμής κατά την οποία έγινε η επισκόπηση αυτή, οι περισσότερες ερευνητικές προσπάθειες που αναφέρονται είχαν χρησιμοποιήσει ως ψυχοτεχνικό μέσο το AVL. Ο έλεγχος του AVL, όπως αναφέρεται και από τον Dukes, ξεκίνησε από τους ίδιους τους Allport, Vernon και Lindzey οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη μέθοδο της αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων (*test-retest reliability*) και υποστήριξαν με αυτό τον τρόπο την εσωτερική συνοχή και εγκυρότητα του AVL επειδή οι δείκτες αξιοπιστίας και οι συνάφειες ανάμεσα στις δύο μετρήσεις για κάθε τύπο αξιών ήταν ιδιαίτερα υψηλές (ο **Πίνακας 9** με τις

αντίστοιχες πληροφορίες παρουσιάζεται στο **Κεφάλαιο 2.1**, σελ. 49, και στο **Παράρτημα Β**, όπως έχει δημοσιευθεί από τους Allport, Vernon & Lindzey στο *Manual of Directions* του *Study of Values Test*).

Ακολούθησαν επαναληπτικές έρευνες οι οποίες μέσω φαινομενολογικής επιστημολογικής προσέγγισης προσπάθησαν να επιβεβαιώσουν τη θεωρητική προσέγγιση του AVL. Ο **Whitely** (1933) χορήγησε το AVL σε 4 διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες (N=84) στο επίπεδο των προπτυχιακών σπουδών (Φυσικές επιστήμες, Τέχνη και Λογοτεχνία, Κοινωνικές Επιστήμες και Οργάνωση & Διοίκηση Επιχειρήσεων) και επανέλαβε τη μέτρηση αξιών για τις ομάδες αυτές 100 ημέρες αργότερα. Οι δείκτες αξιοπιστίας ήταν γενικά ικανοποιητικοί (αν και κυμαίνονταν σε αρκετά μεγάλο εύρος) αποκαλύπτοντας πολύ αξιόπιστες Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες, ενώ ο μικρότερος δείκτης αξιοπιστίας παρατηρήθηκε για την Κοινωνική αξία· αυτό συνέβη και για το συνολικό δείγμα αλλά και για τις τέσσερεις υπο-ομάδες ξεχωριστά. Επίσης, παρατηρήθηκαν διαφορές μέσων όρων ανάμεσα στις επαγγελματικές ταυτότητες. Έτσι, για παράδειγμα οι συμμετέχοντες από τον "Επιχειρησιακό" τομέα παρουσίασαν πολύ υψηλότερη Οικονομική αξία από τις υπόλοιπες ομάδες, όπως θα αναμενόταν. Γενικότερα, οι μεταβλητές-αξίες που συνδεόταν άμεσα με το αντικείμενο σπουδών σε γνωστικό επίπεδο (π.χ. Κοινωνικές σπουδές-Κοινωνική αξία) συνδυάστηκαν στις υπο-ομάδες με την αντίστοιχη επαγγελματική ταυτότητα, δίνοντας υψηλές τιμές. Οι μέσοι όροι των τεσσάρων υπο-ομάδων παρέμειναν σχετικά σταθεροί για την περίοδο των 100 ημερών, και η μεγαλύτερη μεταβολή (με την 1η μέτρηση > της 2ης μέτρησης) παρατηρήθηκε για τη Θρησκευτική αξία τόσο για το συνολικό δείγμα αλλά και για τις υπο-ομάδες. Η μεγαλύτερη διασπορά τιμών παρατηρήθηκε για τη Θρησκευτική αξία, ενώ η μικρότερη διασπορά τιμών παρατηρήθηκε για την Κοινωνική αξία.

Ο **Harris** (1934) αντίστοιχα χορήγησε το AVL σε 338 φοιτητές Ανθρωπιστικών σπουδών, Μηχανικής και Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων και επιβεβαίωσε τις στατιστικά σημαντικές διαφορές για τέσσερεις

από τους τύπους αξιών. Οι δείκτες αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων δεν ήταν ιδιαίτερα υψηλοί, αλλά τα ψυχοδιαγράμματα αξιών που προέκυψαν επιβεβαίωσαν τη σταθερότητα του AVL επειδή δεν διέφεραν παρά ελάχιστα από τα ευρήματα προηγουμένων ερευνών. Παράλληλα όμως, ο Harris συνεκτίμησε ότι η ανεξέλεγκτη διασπορά τιμών που παρατηρείται λόγω ανομοιογένειας των δειγμάτων προκαλεί κυρίως **λάθη τύπου Ι**, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οδηγεί και σε **λάθη τύπου ΙΙ** και έτσι, όταν προέβη σε επιμερισμό της διασποράς ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του κάθε δείγματος, προέκυψαν οι πραγματικές διαφορές ανάμεσα στις επαγγελματικές ομάδες. Το εύρημα αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν, γιατί ουσιαστικά εκφράζει το μεγάλο πρόβλημα των εξωγενών παραγόντων στη μελέτη των αξιών.

'Ενα ενδιαφέρον εύρημα του Harris, το οποίο επιβεβαίωσε και το αντίστοιχο εύρημα του Whitely, ήταν ότι για τη Θρησκευτική αξία η διασπορά των τιμών ήταν πολύ μεγαλύτερη από ό,τι για τους άλλους πέντε τύπους αξιών, ανεξαρτήτως επαγγελματικής ταυτότητας. Αυτό το εύρημα θα μπορούσε να ερμηνευθεί (αν και αυτό δεν επιχειρήθηκε από τον ερευνητή) με δύο τρόπους: είτε τα ερωτήματα που αναφέρονται στη Θρησκευτική αξία περικλείουν περισσότερες από μία έννοιες ανά ερώτημα και επομένως ο κάθε ερωτώμενος απαντά σε διαφορετικές ερωτήσεις, προκαλώντας έτσι μεγάλη διασπορά τιμών, είτε η ίδια η Θρησκευτική διάσταση των αξιών αντιπροσωπεύει το μεγάλο εύρος της θρησκευτικής εσωτερικότητας του ανθρώπου. Αυτή όμως η εσωτερική θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου προέρχεται από εμπειρίες και αξιοκρατικές παρεμβάσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος στο άτομο· αυτές μάλιστα οι εμπειρίες έχουν διαρκέσει ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα αν αναλογιστούμε ότι ο κάθε άνθρωπος επιλέγει και ασκεί το επάγγελμά του μετά το τέλος της εφηβείας, τουλάχιστον. Αυτές οι σκέψεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μια ακόμη μεταβλητή που ενδεχόμενα επηρεάζει το αξιοκρατικό σύστημα της προσωπικότητας και το διαμορφώνει είναι και το "Θρησκευτικό Υπόβαθρο" του κάθε ατόμου και έτσι, όπως συμβαίνει και με τη μεταβλητή φύλο, και αυτή η μεταβλητή θα πρέπει να εισάγεται στο πειραματικό σχέδιο ώστε να είναι δυνατό

να ελεγχθεί στατιστικά ή να εισαχθεί στο αναλυτικό μοντέλο ως ανεξάρτητος παράγοντας.

Ο **Schaefer** (1936) εφάρμοσε μια άλλη τακτική προσέγγισης στον έλεγχο της αξιοπιστίας και εγκυρότητας του AVL· χορήγησε το ερωτηματολόγιο μόνο σε φοιτητές Ανθρωπιστικών σπουδών εφαρμόζοντας συνθετική και όχι αναλυτική Φιλοσοφική προσέγγιση. Παράλληλα, συνέκρινε τα αποτελέσματα με δεδομένα που συνέλεξε από το ίδιο δείγμα φοιτητών με το *American Council of Education College Sophomore Test* (**ACECST**), το οποίο περιλαμβάνει ένα σύνολο ερωτήσεων που μέσω παραγοντικής ανάλυσης αποδεικνύεται ότι αναφέρεται στο αντικείμενο που ενδιαφέρει περισσότερο τους φοιτητές. Ο Schaefer περίμενε υψηλές Θεωρητικές και Αισθητικές αξίες, κάτι που κατέδειξε για τους φοιτητές του δείγματος που χρησιμοποίησε, ενώ ταυτόχρονα κατάφερε να παρουσιάσει υψηλές συνάφειες ανάμεσα στο AVL και στο ACECST, γεγονός που επιβεβαίωσε την εγκυρότητα του AVL.

Το 1947, ο **Seashore** κατέδειξε ισχυρές διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε φοιτητές Γυμναστικής Ακαδημίας (N=459) και φοιτητές Εφαρμοσμένων Κοινωνικών Επιστημών (N=252). Οι Γυμναστές παρουσίασαν υψηλή Πολιτική αξία ενώ οι Κοινωνικοί επιστήμονες παρουσίασαν υψηλές Κοινωνικές αξίες. Το γεγονός ότι κάποια ερωτήματα του AVL αναφέρονται σε αθλητικά ενδιαφέροντα και το ότι η θεωρητική βάση της Πολιτικής αξίας περιλαμβάνει την ισχύ και την επικράτηση ως χαρακτηριστικές έννοιες της αξίας αυτής δικαιολογεί το πιο πάνω εύρημα. Ο Seashore εκτός από το ότι κατάφερε να επιβεβαιώσει την εγκυρότητα, θέλησε να τονίσει και τη χρησιμότητα του AVL, που κατά την άποψή του είναι μεγάλη, στον τομέα του Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Ο **Κασσωτάκης** (1986, σελ. 57) υποστηρίζει ότι "η αποτελεσματικότητα της επαγγελματικής πληροφόρησης εξαρτάται από τον βαθμό συμφωνίας της προς τα αντίστοιχα ενδιαφέροντα των ατόμων προς τα οποία διοχετεύεται" και διευκρινίζει ότι στη βάση των προσωπικών ενδιαφερόντων η πληροφόρηση που γίνεται μαζικά δεν έχει ιδιαίτερα καλά αποτελέσματα. Επιπρόσθετα, ο

Κασσωτάκης υποστηρίζει ότι είναι δυνατόν να προσαρμόσουμε την επαγγελματική κατεύθυνση που παρέχουμε ανάλογα με την ηλικιακή φάση και φύση των επαγγελματικών ενδιαφερόντων· έτσι, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η διερεύνηση των ενδιαφερόντων μέσω των αξιών σε προσωπικό επίπεδο είναι δυνατό να οδηγήσει πλέον σε επαγγελματική συμβουλευτική κατ'άτομο και επομένως, κατά τα ηλικιακά στάδια όπου οι επαγγελματικές αποφάσεις αποτελούν αποφάσεις ζωής, ίσως θα ήταν απαραίτητο να εφαρμόζεται μια ατομική "πληροφόρηση" για τις δυνατότητες, τα ταλέντα, τις ικανότητες, τα ενδιαφέροντα και τις κύριες κατευθυντήριες γραμμές ζωής του κάθε μελλοντικού επαγγελματία, ώστε αυτός να είναι σε θέση να εκτιμήσει σωστά και να αποφασίσει ανάλογα. Η αποκρυστάλλωση των ενδιαφερόντων, που όπως υποστηρίζει ο Κασσωτάκης συμβαίνει κατά το τέλος της εφηβείας, προσφέρει την καλύτερη και χρονικά ορθή ευκαιρία για τέτοιου είδους πληροφόρηση στον τομέα των επαγγελμάτων. Η πληροφόρηση αυτή δεν είναι ανάγκη να σταματά στα χαρακτηριστικά κάποιου επαγγέλματος, αλλά μπορεί να διευκρινίζει και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αντίστοιχης επαγγελματικής ομάδας, ώστε ο πληροφορούμενος να αντιλαμβάνεται τα γενικά πλαίσια της αντίστοιχης επαγγελματικής ταυτότητας που θα αποκτήσει στο μέλλον· φυσικά, η καλύτερη πληροφόρηση στον τομέα αυτό δίνεται μέσα από την ίδια την επαγγελματική ζωή και αποτελεί συνεχή διαδικασία, αλλά η ταύτιση και η εμπέδωση της επαγγελματικής ταυτότητας εξαρτάται και από την κατανόηση και αποδοχή της από τα πρώτα στάδια, αλλιώς είναι πιθανές πολλές παρερμηνείες, απογοητεύσεις και *drop-outs* από τον επαγγελματικό χώρο. Οι σκέψεις αυτές επιβεβαιώνουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό την άποψη του Seashore για την χρησιμότητα των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών στην επαγγελματική συμβουλευτική και προσανατολισμό, άποψη που και πολλοί άλλοι ερευνητές επίσης συμμερίζονται (**O'Dowd & Beardslee**, 1960, 1967· **Holland**, 1968, 1985· **Holland & Nichols**, 1964· **Werner**, 1974).

Αν και οι πιο πάνω ερευνητικές προσπάθειες δείχνουν ότι το AVL είναι αξιόπιστο και έγκυρο, ποτέ δεν μπορεί κανείς να αποκλείσει όλους, ή

τουλάχιστον όλους τους σοβαρότερους, εξωγενείς παράγοντες και επομένως, όπως υποστηρίζει και ο Dukes, θα πρέπει κανείς να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός τουλάχιστον στην ερμηνεία των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών που μετρώνται με βάση το AVL. Πάντως, επειδή η πρόταση του Schaefer και του Seashore είχε ιδιαίτερη πρακτική ισχύ, το AVL χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 με κύριο στόχο τη διευκόλυνση στην επαγγελματική επιλογή, αν και συνεχίζει να χρησιμοποιείται από πολλούς μελετητές, κυρίως πλέον στον τομέα της έρευνας (**Pratap & Shrivastava**, 1982· **Huntley & Davis**, 1983· **Erwee**, 1986· **Singh**, 1986· **Reiter & Logan**, 1984· **Beynon**, 1985· **Hazell**, 1984· **Coffield & Buckalew**, 1984· **Fourier**, 1983· **Lea & Duck**, 1982· **Palmer**, 1982).

Σε γενικές γραμμές, η προσπάθεια των Allport, Vernon & Lindzey, προσέφερε με διπτό τρόπο: οριοθετώντας και διευκρινίζοντας το θέμα της μέτρησης των αξιών για την Κοινωνική κυρίως Ψυχολογία και, προσφέροντας ένα σταθμισμένο μέσο μέτρησης των αξιών. 'Ομως, η θεωρητική στήριξη του θέματος των αξιών θα αντιμετωπιζόταν σε πολύ μεγαλύτερο βάθος σχεδόν 40 χρόνια μετά την πρώτη δοκιμή του AVL, από τον M. Rokeach.

1.4. *Η θεώρηση Αξιών του M. Rokeach*

1.4.1 *Θεωρητική προσφορά της θεώρησης Rokeach*

Ο μεγάλος αναθεωρητής στο χώρο των αξιών είναι αναμφισβήτητα ο **Milton Rokeach**. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το θεωρητικό μοντέλο μέτρησης αξιών που προέβαλε αποτελεί και τον καλύτερο τρόπο μελέτης του αξιολογικού συστήματος της προσωπικότητας, ο Rokeach κατάφερε να επικεντρώσει την προσοχή των ερευνητών στο θέμα των αξιών καταδεικνύοντας την κρισιμότητα και την κεντρικότητά τους σε σχέση με την έκδηλη συμπεριφορά. Το 1973 ο Rokeach εξέδωσε το βασικό για τη θεωρία των αξιών σύγγραμμά του "*The Nature of Human Values*". Ο τρόπος μελέτης των αξιών μέχρι του σημείου αυτού θεωρήθηκε από τον Rokeach εσφαλμένος επειδή όλες οι υπάρχουσες μέχρι τότε κλίμακες και μέθοδοι μέτρησης αξιών είχαν, όπως υποστήριξε, αποτύχει να αντιπροσωπεύσουν ένα ευρύ φάσμα αξιών που είχαν, κατά τη γνώμη του, αγνοηθεί σαν να ήταν ανύπαρκτες. Τα βέλη του Rokeach φυσικά στρέφονταν κυρίως εναντίον του AVL με τη λογική ότι έξι μόνο αξίες είναι αδύνατον να αντιπροσωπεύουν όλες τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές που υιοθετεί ο κάθε άνθρωπος ή η κάθε κοινωνική ομάδα.

Δύο ήταν οι μεγάλες προσφορές του Rokeach. Πρώτα, σε θεωρητικό καθαρά επίπεδο, ο Rokeach προσέφερε μια ισχυρή θεωρητική βάση με το να διαφοροποιήσει τις αξίες από άλλες συναφείς έννοιες όπως πεποιθήσεις, κίνητρα και στάσεις. Περιγράφοντας τα χαρακτηριστικά των εννοιών αυτών και προσφέροντας λειτουργικούς ορισμούς ξεκαθάρισε τη λειτουργικότητα των αξιών, δείχνοντας έτσι την κεντρικότητα, το δυναμισμό και τη σχέση των αξιών με τη γνωστική θεωρία. Για τον Rokeach, οι αξίες είναι ιδιαίτερα σταθερές δομές, αντιλήψεις του επιθυμητού, προτιμήσεις και κυρίαρχες κατευθυντήριες γραμμές ζωής. Ο κυριότερος ρόλος τους είναι να προσφέρουν σταθερά σημεία αναφοράς κατευθύνοντας έτσι τη συμπεριφορά, και να συνδυάζουν μέσα και σκοπούς, δηλαδή να ενεργοποιούν ενδιάμεσους-βοηθητικούς και τελικούς στόχους καθοδηγώντας μας έτσι στον τρόπο που παρουσιάζουμε τους εαυτούς μας στους

άλλους ανθρώπους. Οι διευκρινίσεις αυτές που προσέφερε ο Rokeach οδηγούν θεωρητικά στη διασύνδεση των αξιών με πολλά θεωρητικά μοντέλα της ψυχολογικής έρευνας, όπως για παράδειγμα τη θεωρία των παραγωγικών αιτίων της συμπεριφοράς (**Heider**, 1944, 1958) ή την κοινωνικο-γνωστική θεωρία (**Fiske**, 1983· **Smith**, 1984), επειδή ο βασικός μοχλός ενεργοποίησης των συμπεριφορών που περιγράφονται από τις θεωρίες αυτές είναι οι αξίες. Συνδυάζοντας παλαιότερα της θεωρίας του Rokeach ευρήματα[11] όπου διαφαίνονται οι διασυνδέσεις των αξιών με φαινόμενα που άπτονται ακόμη και του καθαρά γνωστικού τομέα, η πιο πάνω διασύνδεση των αξιών επισφραγίζεται και ανοίγει νέους ερευνητικούς δρόμους, πολλοί από τους οποίους είναι ακόμη και σήμερα ανεξερεύνητοι.

1.4.2 *Ψυχομετρική προσφορά της θεώρησης Rokeach*

Η δεύτερη μεγάλη προσφορά του Rokeach ήταν το ίδιο το ψυχοτεχνικό μέσο που αυτός πρότεινε για τη μέτρηση των αξιών. Το *Rokeach Value Survey* είναι ίσως το πιο γνωστό και το περισσότερο χρησιμοποιημένο από τους ερευνητές μέσο μέτρησης των αξιών. Το **RVS** αποτελείται από δύο τμήματα: το πρώτο μετρά **18 αξίες-σκοπούς** και το δεύτερο μετρά **18 αξίες-μέσα**. Αν και υπάρχουν διάφορες μορφές του RVS, η βασική φιλοσοφία είναι η προσέγγιση ιεράρχησης· ο ερωτώμενος καλείται να ιεραρχήσει ανάλογα με τις προτιμήσεις του τις 18 αξίες-μέσα (*καθαρός, υπεύθυνος, γενναίος, λογικός,* κ.τ.λ.) και ξεχωριστά τις 18 αξίες-σκοπούς (*μιά άνετη ζωή, οικογενειακή ασφάλεια, ελευθερία, ισότητα, ευτυχία*, κ.τ.λ.). Ο Rokeach εφάρμοσε αυτή τη μέθοδο ιεράρχησης πιστεύοντας ότι έτσι "συλλαμβάνει" τη σχετικότητα των αξιών και την αλληλεξάρτησή τους· όμως, όσο και αν αυτό είναι θεμιτό, δεν παύει να αποτελεί "επικίνδυνο πέρασμα" επειδή μπορεί να κατευθύνει τις απαντήσεις του ερωτωμένου, ο οποίος, στη χειρότερη των περιπτώσεων, ιεραρχεί τις υπόλοιπες αξίες ανάλογα με την ιεράρχηση που έχει ήδη αρχίσει να κάνει, ή ακόμη χειρότερα, τυχαία (λόγω κόπωσης και άλλων εξωγενών παραγόντων). Είναι

---

11 Τα ευρήματα αυτά παρουσιάστηκαν στο **Κεφάλαιο 1.2**.

ευνόητο ότι τα δεδομένα ιεράρχησης που προσφέρει το RVS κάθε άλλο παρά εύκολα αναλύονται στατιστικά, επειδή τα δεδομένα είναι μη-παραμετρικά, και όσο και αν αυτό εξυπηρετεί επειδή παρακάμπτει τις προϋποθέσεις της θεωρητικής κανονικής κατανομής (**Παρασκευόπουλος,** 1990, *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*, Τόμος Α', Περιγραφική στατιστική, Κεφάλαιο 2), δεν επιτρέπει περαιτέρω πολυμεταβλητές αναλύσεις· έτσι, τίθεται και εδώ το θέμα της πολλαπλής εξάρτησης της κάθε αξίας από άλλη ή άλλες (αν γνωρίζουμε για παράδειγμα τις 17 πρώτες σε προτίμηση αξίες, γνωρίζουμε αυτόματα και τη 18η, κ.τ.λ.). Το στατιστικό πρόβλημα που παρατηρείται αν δεν μετατρέψει κανείς τα δεδομένα τουλάχιστον σε z-τιμές (μέθοδος μετατροπής δεδομένων σε δευτερογενείς κλίμακες (Παρασκευόπουλος, 1990, *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*, Τόμος Α', Περιγραφική στατιστική, Κεφάλαιο 7) που εφαρμόζεται κυρίως από τον Feather), είναι ότι κινδυνεύει να αντιμετωπίσει μοναδιαίους αλγεβρικούς πίνακες με αποτέλεσμα να χάνει αυτόματα την πολλαπλή διάσταση των αξιών και να καταλήγει σε αμφίβολα συμπεράσματα. Ακόμη και η μετατροπή σε z-τιμές κρύβει κινδύνους, αφού η τυπική απόκλιση για κάθε αξία στην ουσία είναι τεχνητή και απόλυτα εξαρτώμενη από τις τυπικές αποκλίσεις για τις υπόλοιπες αξίες. Γι' αυτούς τους λόγους, πολλοί ερευνητές (**Schwartz & Bilsky**, 1990· **Georgas**, 1989· **Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Σταλίκας**, 1993· **Furnham**, 1988) χρησιμοποιούν τις 36 αξίες του Rokeach αλλά ζητούν από τους συμμετέχοντες να δώσουν τις απαντήσεις τους με βάση μια κλίμακα Likert· αν και αυτή η τακτική αποφεύγει το ανυπέρβλητο αδιέξοδο, εφαρμόζεται άτυπα και δεν έχει ελεγχθεί για πιθανά πλασματικά αποτελέσματα, αφήνοντας έτσι πολλά περιθώρια αμφισβήτησης. Ασφαλώς, το πρώτο ζήτημα που τίθεται αναφέρεται στο εύρος της κλίμακας μέτρησης· οι βαθμίδες μπορεί να κυμαίνονται από 5 μέχρι 14 (κατά τα πρότυπα των κλιμάκων σημασιολογικής διαφοροποίησης - **Osgood**, 1957) αλλά η χρυσή τομή που δεν εισάγει άχρηστη διασπορά ή θόρυβο στα δεδομένα και ταυτόχρονα δεν συμπιέζει τις απαντήσεις μέσα σε μικρό αριθμό επιλογών, δεν έχει βρεθεί. 'Ενα δεύτερο θέμα αναφέρεται σε πιθανές επιδράσεις "οροφής" ή "δαπέδου" (*ceiling & floor effects*), αν και το ζήτημα αυτό δεν παύει να υπάρχει

και για τα δεδομένα ιεράρχησης (ο συμμετέχων μπορεί να θέλει να κατατάξει μια αξία στη 19η θέση, εισάγοντας μια δική του 18η, αλλά δεν μπορεί - αντίστοιχα για την κλίμακα Likert μπορεί ο συμμετέχων να θέλει να δώσει το βαθμό 7 και δεν μπορεί επειδή η κλίμακα έχει πιθανώς 6 σημεία). Ένα τρίτο τέλος, ζήτημα αναφέρεται στη μετάφραση των 36 αξιών του Rokeach που σε μη-Αγγλόφωνες χώρες είναι δυνατόν να αποτελέσει επικίνδυνο εξωγενή παράγοντα, πέρα από τις όποιες διαπολιτιστικές αντιρρήσεις θα μπορούσε να έχει κανείς.

1.4.3 *Η κατασκευή του Rokeach Value Survey - Ιδιότητες του RVS*

Ένα άλλο θέμα το οποίο έχει ήδη αναφερθεί αλλά πρέπει να συζητηθεί εκτενέστερα είναι αυτό της **"διαισθητικής" επιλογής** των 36 αξιών· ο ίδιος ο Rokeach στο σύγγραμμά του "*The Nature of Human Values* ", σελ. 30, αναγνωρίζει ότι η επιλογή των 36 αξιών ήταν όντως διαισθητική και παραδέχεται ότι άλλοι ερευνητές μπορεί να καταλήξουν σε διαφορετικές "αξίες-προς-μέτρηση" μέσω των ερευνητικών προσπαθειών τους.[12] Ο Rokeach ξεκίνησε από εναλλακτικές μορφές του RVS με 12 αξίες-σκοπούς και 12 αξίες-μέσα. Αναλογιζόμενος ότι αυτές ήταν πολύ λίγες και ότι είχαν παραληφθεί σοβαρές αξίες, αύξησε τις προς μέτρηση αξίες σε 18 και 18 αντίστοιχα. Η χρήση περισσοτέρων από 18 αξιών για κάθε είδος θα ήταν προβληματική γιατί η ιεράρχησή τους από τους συμμετέχοντες θα ήταν δύσκολη. Οι πηγές για την ανεύρεση των 18 αξιών-σκοπών ήταν η προϋπάρχουσα βιβλιογραφία για αξίες που είχαν παρατηρηθεί σε πολλούς πολιτισμούς, οι αξίες-σκοποί του ίδιου του Rokeach, αξίες που συνελέγησαν από 30 μεταπτυχιακούς φοιτητές ψυχολογίας, και αξίες που συνελέγησαν μέσω συνεντεύξεων από 100 συμμετέχοντες. Βρέθηκαν εκατοντάδες αξίες και διεγράφησαν οι συνώνυμες, οι αλληλεπικαλυπτόμενες, οι πολύ ειδικές και οι άσχετες με την απολητική έννοια των αξιών.

---

12 "As can be seen, the overall procedure employed in selecting the two lists is admittedly an intuitive one, and there is no reason to think that others working independently would have come up with precisely the same list of 18 terminal and 18 instrumental values".

Οι 18 αξίες-μέσα βασίστηκαν στις 18.000 λέξεις-χαρακτηριστικά προσωπικότητας που συνελέγησαν από τους **Allport & Odbert** το 1936. Ο **Anderson** (1968) επέλεξε 555 από αυτές τις λέξεις έτσι ώστε να έχουν απαλειφθεί οι ακραίες λέξεις, τα φυσικά χαρακτηριστικά και άλλα είδη λέξεων. Με το κριτήριο της συνωνυμίας και με άλλα κριτήρια αντιστοίχου μορφής επελέγησαν οι 18 αξίες-μέσα από τη λίστα αυτή των 555 λέξεων-χαρακτηριστικών προσωπικότητας (Rokeach, 1973, *The nature of human values*, The Free Press, σελ. 29-30). Το γεγονός ότι οι 555 αυτές λέξεις προέρχονται από τον θεωρητικό που κατασκεύασε το AVL αφήνει υπόνοιες για αλληλεπικαλύψεις αξιών· ακόμη περισσότερο, παραγοντικές αναλύσεις που έχουν γίνει από τον Feather (1975) καταλήγουν, τουλάχιστον για τις αξίες-σκοπούς, σε τέσσερις παράγοντες-διαστάσεις (**Πίνακας 5**), οι οποίες μοιάζουν θεωρητικά πάρα πολύ με τις διαστάσεις του AVL· ουσιαστικά λοιπόν το RVS καταλήγει να μετρά σε πολύ μεγάλο ποσοστό τις ίδιες αξίες - τύπους

Πίνακας 5. Διαστάσεις-Παράγοντες για τις Αξίες-Σκοπούς του RVS σύμφωνα με τον Feather (1975) και σχολιασμός τους

"Μερικές πιθανές ερμηνείες για τις τέσσερεις διαστάσεις-παράγοντες που προκύπτουν μετά την ξεχωριστή ανάλυση των 18 αξιών-σκοπών, είναι οι ακόλουθες:

Διάσταση 1η: Φαίνεται να διαφοροποιεί τις *αλτρουϊστικές ή 'ευγενείς'* αξίες από τις *ηδονιστικές* αξίες και περιλαμβάνει τις πιο κάτω αντιδιαστολές εννοιών: *σοφία, ισότητα, κόσμος ομορφιάς* απέναντι σε *μια άνετη ζωή, ευχαρίστηση, ευτυχία.*

Διάσταση 2η: Φαίνεται να διαφοροποιεί ανάμεσα στην *εσωτερική ηρεμία (serenity)* ή *ενσυνείδηση* και την *πρωτοβουλία-επιτυχία.* Αντιδιαστέλλει τις ακόλουθες αξίες: *σωτηρία (salvation), εσωτερική αρμονία, οικογενειακή ασφάλεια* με την *αίσθηση επίτευξης στόχων, μια άνετη ζωή και μια συναρπαστική ζωή.*

Διάσταση 3η: Διαφοροποίησε ανάμεσα στις *προσωπικές* και *κοινωνικές* αξίες και εκπροσωπεί καθαρά την προσωπική-κοινωνική διάσταση της αρχικής

θεώρησης του Rokeach. Αντιδιαστέλλει τις ακόλουθες αξίες: *κοινωνική αναγνώριση, αυτοεκτίμηση, αίσθηση επίτευξης στόχων* με *ένα ειρηνικό κόσμο, ισότητα, ελευθερία.*

Διάσταση 4η: Αν και δύσκολη στην ερμηνεία, φαίνεται να διαφοροποιεί ανάμεσα στην *ολοκλήρωση* και την *ασφάλεια* : Αντιδιαστέλλει τις ακόλουθες αξίες: *ώριμη αγάπη, κόσμος ομορφιάς, μια συναρπαστική ζωή* με *εθνική ασφάλεια, οικογενειακή ασφάλεια, ισότητα.*"

Πηγή: **Feather, N.T.**, (1975) *Values in Education and Society*, The Free Press

Σχόλια: Οι τέσσερεις πιό πάνω διαστάσεις ουσιαστικά αντιπροσωπεύουν πολλαπλές διασυνδέσεις και αντιδιαστολές ανάμεσα στις 5 από τις 6 τύπους-αξίες του Spranger: Οι "αλτρουϊστικές"-"ηδονιστικές" αντιδιαστολές σε συνδυασμό με τον "κοινωνικό-προσωπικό" παράγοντα αντιπροσωπεύουν τις Κοινωνικές και Οικονομικές αξίες των Spranger-Allport. Επίσης αντιδιαστέλλονται οι υπαρξιακές έννοιες όπως η "σωτηρία" με τις έννοιες ισχύος όπως η "αίσθηση επίτευξης στόχων", δηλαδή αντιδιαστέλλονται οι Θρησκευτικές αξίες με τις Πολιτικές Αξίες, όπως αυτές έχουν περιγραφεί από τον Spranger. Παράλληλα, ενσωματωμένες στον κοινωνικό και θρησκευτικό παράγοντες είναι και οι Αισθητικές αξίες ("κόσμος ομορφιάς" και "εσωτερική αρμονία"), αντιδιαστελλόμενες άλλοτε με τις Οικονομικές και άλλοτε με τις Πολιτικές αξίες. Η μόνη αξία-διάσταση που δεν φαίνεται να υπάρχει σ' αυτή την παραγοντική δομή των αξιών-σκοπών του Rokeach είναι η Θεωρητική αξία-τύπος και αυτό πιθανώς οφείλεται στο ότι ο Rokeach δεν συμπεριέλαβε στις αξίες-σκοπούς την αναζήτηση της αλήθειας ή κάποια άλλη θεωρητική αξία· αντίθετα, συμπεριέλαβε τέτοιες έννοιες ("διανοούμενος"-intellectual) στις αξίες-μέσα και επομένως δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το ποια είναι η σχέση αυτής της διάστασης με τις άλλες διαστάσεις των αξιών-σκοπών. Σε γενικές γραμμές όμως, μπορεί κανείς να πει ότι η εννοιολογική τουλάχιστον σχέση των αξιών που μετρά το RVS με αυτές που μετρώνται από το AVL είναι ιδιαίτερα μεγάλη.

που πρότεινε ο Spranger και εφάρμοσαν ο Allport και οι συνεργάτες του στο *Study of Values Test.* Ο ίδιος ο Rokeach (1973), εφαρμόζοντας παραγοντική ανάλυση και στις 36 αξίες (αξίες-σκοπούς και αξίες-μέσα) κατέληξε στους ακόλουθους παράγοντες (**Πίνακας 6**), σελ. 40.

Πίνακας 6. Παραγοντική δομή των αξιών-σκοπών και αξιών-μέσων του RVS σύμφωνα με τον Rokeach (1973)

Παράγοντες	Τα υψηλότερα θετικά βάρη (loadings)		Τα υψηλότερα αρνητικά βάρη (loadings)		**%** εξηγούμενης διαπορά̀ς
1. Βραχυπρόθεσμη Ικανοποίηση ☯ Μακροπρόθεσμη Ικανοποίηση	**Μιά άνετη ζωή**	0,69	**Σοφία**	-0,56	**8,2**
	Ευχαρίστηση	0,62	**Εσωτερική αρμονία**	-0,41	
	Καθαρός	0,47	*Λογικός*	-0,34	
	Μιά συναρπαστική ζωή	0,41	*Αυτο-κυρίαρχος*	-0,33	
2. Ανταγωνιστικότητα ☯ Θρησκευτική Ηθική	*Λογικός*	0,53	*Συγχωρητικός*	-0,64	**7,8**
	Ευφάνταστος	0,45	**Σωτηρία**	-0,56	
	Διανοούμενος	0,44	*Αρωγός*	-0,39	
	Ανεξάρτητος	0,43	*Καθαρός*	-0,34	
3. Αυτοσυγκράτηση ☯ Απελευθέρωση	*Υπάκουος*	0,52	*Ανοιχτόμυαλος*	-0,56	**5,5**
	Ευγενικός	0,50	*Ικανός*	-0,51	
	Αυτο-κυρίαρχος	0,37			
	Τίμιος	0,34			
4. Κοινωνικότητα ☯ Ατομικισμός	**Ενας κόσμος ειρήνης**	0,61	**Αληθινή φιλία**	-0,49	**5,4**
	Εθνική αφάλεια	0,58	**Αυτο-εκτίμηση**	-0,48	
	Ισότητα	0,43			
	Ελευθερία	0,40			
5. Κοινωνική Ασφάλεια ☯ Οικογενειακή Ασφάλεια	**Ενας κόσμος ομορφιάς**	0,58	**Οικογενειακή ασφάλεια**	-0,50	**5,0**
	Ισότητα	0,39	*Φιλόδοξος*	-0,43	
	Αρωγός	0,36	*Υπεύθυνος*	-0,33	
	Ευφάνταστος	0,30	*Ικανός*	-0,32	
6. Εκτίμηση ☯ Αγάπη	**Κοινωνική Αναγνώριση**	0,49	**Ωριμη αγάπη**	-0,68	**4,9**
	Αυτο-εκτίμηση	0,32	*Στοργικός*	-0,60	
7. Εσωτερικός προσανατολισμός ☯ Εξωτερικός προσανατολισμός	*Ευγενικός*	0,34	*Θαρραλέος*	-0,70	**4,0**
			Ανεξάρτητος	-0,33	

Πλάγιοι χαρακτήρες : Αξίες-μέσα· **Έντονοι χαρακτήρες**:Αξίες-σκοποί

1.4.4 *Χρήση του Rokeach Value Survey και ευρήματα*

Το RVS έχει χρησιμοποιηθεί στις διάφορες μορφές του σε ευρεία κλίμακα για μεγάλο χρονικό διάστημα και αποτελεί και σήμερα το πιο ευρέως χρησιμοποιούμενο εργαλείο για τη μέτρηση των αξιών. Ο ερευνητής όμως που έχει ασχοληθεί περισσότερο με τη μέτρηση αξιών μέσω του RVS και έχει αναπτύξει ολόκληρο ερευνητικό πρόγραμμα γύρω από το θέμα αυτό είναι ο

Feather (*The Flinders University, Australia*). Η σειρά ερευνών που έχει διεξαγάγει ο Feather έχουν συμβάλλει αποφασιστικά στη διευκρίνηση πολλών θεωρητικών σημείων του μοντέλου των αξιών αλλά και έχουν θέσει καινούρια ερευνητικά και θεωρητικά ερωτήματα. Σε έρευνά του (1970), ο Feather κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν διαφορές αξιών ανάμεσα σε φοιτητές που μόλις έχουν εισαχθεί σε διαφορετικές σχολές του Πανεπιστημίου, αν και αυτές οι διαφορές παρατηρήθηκαν περισσότερο στις αξίες-μέσα και πολύ λιγότερο στις αξίες-σκοπούς. Σε γενικές γραμμές όμως, παρατηρήθηκε συμφωνία των αξιών των πρωτοετών φοιτητών με την αντίστοιχη σχολή του Πανεπιστημίου που είχαν επιλέξει και έτσι επιβεβαιώθηκαν τα αντίστοιχα ευρήματα του *Study of Values Test* και υποστηρίχθηκε ότι οι αξίες των φοιτητών ήταν ήδη διαμορφωμένες πριν την είσοδό τους στο Πανεπιστήμιο και πριν την έναρξη της διαδικασίας επίδρασης της Πανεπιστημιακής και επαγγελματικής ταυτότητας στις αξίες αυτές. Ο Feather σ' αυτή την έρευνα, έθεσε επίσης τον προβληματισμό για το εργαλείο μέτρησης των αξιών· τα ερωτήματα που διατύπωσε αφορούσαν στο εύρος των αξιών που μετρώνται και κυρίως στον τρόπο μέτρησης· χαρακτήρισε μάλιστα τα στατιστικά προβλήματα σύγκρισης των ιεραρχημένων δεδομένων, όπως αυτά προκύπτουν από το RVS, ακανθώδη και προέτεινε τη μελλοντική επανεξέταση του θέματος αυτού· παράλληλα, ο ερευνητής παρουσίασε τα αποτελέσματα του **Homant** (1967), ο οποίος στη διατριβή του για τον τίτλο του *Master's of Arts* συνέκρινε τα ιεραρχημένα δεδομένα με δεδομένα που συνέλεξε για τις ίδιες 18 αξίες-σκοπούς και 18 αξίες-μέσα με κλίμακα σημασιολογικής διαφοροποίησης· η προσπάθεια αυτή κατέδειξε υψηλές συνάφειες ανάμεσα στα δύο είδη δεδομένων (0,68 για τις αξίες-σκοπούς και 0,63 για τις αξίες-μέσα), ένα αποτέλεσμα που φάνηκε ιδιαίτερα αισιόδοξο ως προς τη λύση του "ακανθώδους" προβλήματος. Ταυτόχρονα, η ίδια έρευνα, επιβεβαίωσε τις διαφορές αξιών για τον παράγοντα "φύλο" καταδεικνύοντας διαφορετικές διασυνδέσεις αξιών, ανάλογα με το φύλο και τη σχολή φοίτησης· η αλληλεπίδραση αυτών των παραγόντων είναι δυνατόν, κατά τον Feather να διευκρινίσει ακόμη και τις μεγάλες διαφοροποιήσεις στα ποσοστά φοιτητών και φοιτητριών κάθε Σχολής,

ενώ παράλληλα έστω και χωρίς την αλληλεπίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" παρατηρούνται διαφορές αξιών ανάμεσα στα δύο φύλα (για παράδειγμα, οι φοιτήτριες παρουσιάζουν υψηλότερη προτίμηση για έναν *ειρηνικό κόσμο, σωτηρία,* ενώ οι φοιτητές προτιμούν τις αξίες *τίμιος και φιλόστοργος*). Επιπρόσθετα, η έρευνα αυτή κατέδειξε, πέρα από τη διασύνδεση των αξιών με την επαγγελματική ταυτότητα, τις σχέσεις των αξιών με τις στάσεις απέναντι σε επίμαχα κοινωνικά θέματα.

Μία άλλη έρευνα του Feather (1971) όπου το δείγμα απετελέσθη από φοιτητές Ανθρωπιστικών σπουδών, Κοινωνικών σπουδών και "Επιστημών", επιβεβαίωσε για μία ακόμη φορά τις διαφορές ψυχοδιαγραμμάτων αξιών ανάμεσα στις διαφορετικές επαγγελματικές ταυτότητες. Η έρευνα αυτή μάλιστα προσπάθησε να ελέγξει και την ερευνητική υπόθεση της "*ταύτισης αξιών*"[13], μια διεργασία που μέσω της κοινής ταυτότητας ενός ατόμου με κάποια εσω-ομάδα ταυτίζει τις προσωπικές αξίες του ατόμου αυτού με την ομάδα στην οποία ανήκει ή θέλει να ανήκει. Η εσω-ομάδα στην περίπτωση ήταν η ίδια η Σχολή και μέσο ταύτισης οι αξίες που επεσύναψαν σ' αυτήν οι φοιτητές του δείγματος, αφού πρώτα δήλωσαν τις προσωπικές τους αξίες. Χρησιμοποιήθηκαν 3 Σχολές: Ανθρωπιστικές σπουδές, Κοινωνικές σπουδές και Επιστήμες. Οι συνάφειες προσωπικών και επισυναπτόμενων αξιών ήταν θετικές και ιδιαίτερα υψηλές για κάθε Σχολή, κάτι που επιβεβαίωσε την "ταύτιση αξιών" των φοιτητών με το "περιβάλλον" τους. Η ταύτιση αξιών για τον Feather εξάλλου, ξεκινά από τη σχέση του ατόμου με το περιβάλλον του και εξαρτάται από τη συμβατότητα των δύο· η ταύτιση είναι γενικότερη και αναφέρεται σε "οργανισμικούς" παράγοντες, αλλά μπορεί να εξειδικευθεί και στο επίπεδο των αξιών αφού αυτές εκφράζουν σε μεγάλο ποσοστό την συμβατότητα ή ασυμβατότητα του ατόμου με το περιβάλλον του· αυτή η ταύτιση άλλωστε θα έπρεπε, πάντα κατά τον Feather, να μας ενδιαφέρει και να μην παραμένουμε σαν ερευνητές μόνο στην αλληλεπίδραση ατόμου-περιβάλλοντος αλλά να προχωρούμε στη μελέτη των δύο

13 Ο αγγλικός όρος είναι *value match hypothesis.*

ως λειτουργικού συστήματος· με τη λογική ότι μια τέτοια μορφή λειτουργικότητας των αξιών θα μπορούσε να αποτελεί σοβαρότατο παράγοντα για την επαγγελματική επιλογή, ο Feather προσπάθησε να συνδυάσει το ποσοστό ταύτισης αξιών με αξιολογικά κατευθυνόμενες επιλογές επαγγελματικών κλάδων αλλά απέτυχε στο να ελέγξει τους διάφορους εξωγενείς παράγοντες λόγω κακής μεθοδολογίας.

Πέρα από τα δύο αυτά χαρακτηριστικά παραδείγματα ερευνών του Feather, υπάρχουν πλήθος άλλες έρευνες και του ιδίου αλλά και άλλων ερευνητών οι οποίες εκτός από το ότι μελετούν τις διαφορές ανάμεσα στις επαγγελματικές ταυτότητες, ανοίγουν νέους ερευνητικούς δρόμους όπως αυτόν της "Υπόθεσης Ταύτισης Αξιών". Ταυτόχρονα, οι έρευνες αυτές και κυρίως αυτές του Feather (1972α, 1972β, 1979), επιχειρούν να εξετάσουν το ζήτημα της ταύτισης αξιών με αντίστοιχα σχολικά, Πανεπιστημιακά και επαγγελματικά περιβάλλοντα και να εξηγήσουν ή και να προβλέψουν τις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τη συμπεριφορά ανάλογα με τις αξιολογικές προτεραιότητες και με το ποσοστό ταύτισης ή διαφοροποίησης.

Μέσα από σειρά ερευνών, ο ίδιος ο Rokeach[14] επεχείρησε μέσω του RVS να βρεί το αξιολογικό στίγμα διαφόρων επαγγελματικών κλάδων. Η πιο ενδιαφέρουσα σύγκριση που επεχείρησε ήταν εκείνη 212 Ακαδημαϊκών δασκάλων με ένα δείγμα 1409 "ενηλίκων Αμερικανών". Οι Ακαδημαϊκοί προέρχονταν από 5 διαφορετικούς κλάδους (Βιολογία, Φυσικές επιστήμες, Κοινωνικές επιστήμες, Τέχνες και Οργάνωση & Διοίκηση Επιχειρήσεων) και αν και οι ομάδες αυτές δεν παρουσίασαν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους ως προς την ιεράρχηση αξιών, παρουσίασαν μεγάλες διαφορές με το δείγμα των ενηλίκων Αμερικανών. Ασφαλώς, ίσως αυτό να οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ατόμων του δευτέρου δείγματος, αλλά δεν παύει να προσφέρει την ένδειξη ότι η κοινή (Ακαδημαϊκή) ταυτότητα για τις 5 μικρές ομάδες ισχυροποιεί και

14 Εκτενέστατη παρουσίαση των αποτελεσμάτων αυτών γίνεται από τον **Rokeach** στο *The Nature of Human Values*, 1973.

σταθεροποιεί μια κοινή αντίληψη και ένα σχετικά κοινό αξιολογικό σύστημα απέναντι στη ζωή. Βέβαια, θα περίμενε κανείς μεγάλες διαφορές ανάμεσα στη "Βιολογία" και στις "Τέχνες" για παράδειγμα, αλλά το ίδιο το RVS ίσως να επιδρά συνολικά και να ισοπεδώνει κάποιες πιθανές διαφορές λόγω ψυχομετρικών προβλημάτων. Η απαισιόδοξη αυτή λογική γίνεται αισιόδοξη αν σκεφτούμε ότι μελλοντική ερευνητική δουλειά με μεγαλύτερα δείγματα για το συγκεκριμένο επαγγελματικό κλάδο θα μπορούσε να εμφάνιζε τις πραγματικές διαφορές στα συστήματα αξιών· εξάλλου, αντίστοιχες έρευνες για αντίστοιχους επαγγελματικούς κλάδους, έστω στο επίπεδο των σπουδών, έχουν καταδείξει ισχυρές διαφοροποιήσεις· μάλιστα, αυτές είναι περισσότερο αξιόπιστες επειδή ναι μεν από τη μια μεριά, ο Ακαδημαϊκός πληθυσμός έχει την κοινή ταυτότητα του "επιστήμονα" και "Ακαδημαϊκού δασκάλου", κάτι που άμεσα συνδέεται με τη Θεωρητική αξία (έννοια που δεν περιλαμβάνεται στις αξίες-σκοπούς του Rokeach), αλλά και από την άλλη, κατά τη διάρκεια των σπουδών, αν και πάλι υπάρχει η κοινή ταυτότητα του "φοιτητή", υπάρχει ταυτόχρονα και το στερεότυπο ή πρότυπο για τον κάθε ένα αντίστοιχο επαγγελματικό χώρο· αυτή η ιδεατή πραγματικότητα λειτουργεί καταλυτικά και φέρνει στην επιφάνεια τα αληθινά αξιολογικά συστήματα των φοιτητών ή τουλάχιστον σε μεγαλύτερο και περισσότερο αξιόπιστο ποσοστό από τα αξιολογικά συστήματα των Ακαδημαϊκών.

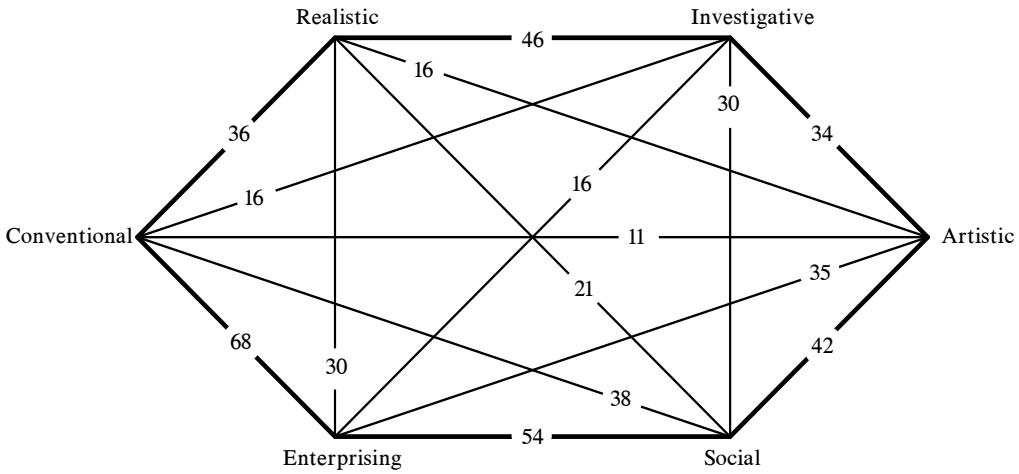
Πέρα από τις αξίες των ακαδημαϊκών πολιτών, ο Rokeach συνέχισε να προσπαθεί να βρει το αξιολογικό στίγμα των αστυνομικών, των Καθολικών Ιερέων και Ιεραποστόλων, των διευθυντών επιχειρήσεων, των συγγραφέων, των καλλιτεχνών, των εμπόρων και των μικροεπαγγελματιών, καταλήγοντας τις περισσότερες φορές σε στατιστικά σημαντικές διαφορές αξιολογικών συστημάτων ανάμεσα στους διάφορους επαγγελματικούς κλάδους και συνδυάζοντας τις αξίες τους με παρατηρούμενες για κάθε κλάδο μορφές συμπεριφοράς. Η όλη προσέγγιση βέβαια επιβεβαιώνει τη διαφοροποίηση αξιών ανάλογα με την εσω-ομάδα και ειδικά ανάλογα με την επαγγελματική εσω-ομάδα. 'Ετσι, το RVS έχει ήδη προσφέρει την επιβεβαίωση της επαγγελματικής διαφοροποίησης των αξιών αλλά και έχει επισημάνει την ανάγκη καταγραφής των συστημάτων αξιών και της

λειτουργικότητάς τους σε περιβάλλοντα κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Εξάλλου, αυτή η τακτική θα μπορέσει να αποκαλύψει την πρακτική χρησιμότητα των αξιών στη ζωή μας, κάτι που περνά πολύ συχνά απαρατήρητο, επειδή κάθε μας πράξη, αν και στην ουσία υποκινείται από το συγκεκριμένο σύστημα αξιών μας, θεωρείται απλά αυτονόητη και φυσιολογική και δεν αναλύεται μέσω ενδοσκόπησης.

1.5 *Η "person-environment fit " θεώρηση του J. L. Holland*

Μία τρίτη θεωρητική αντιμετώπιση του θέματος της μέτρησης των αξιών προέρχεται από τον **J. L. Holland**, αν και από μία διαφορετική οπτική γωνία.

Πίνακας 7. Εξαγωνιαίο Μοντέλο σχέσης ανάμεσα στους έξι τύπους Προσωπικότητας κατά Holland

Adapted from: **John L. Holland(1971).** *A Counsellor's Guide to the Self-Directed Search,* Consulting Psychologists Press, Inc., Palo Alto, CA 94306

Ο Holland, προσπαθώντας να μελετήσει τη σχέση εργαζομένου και εργασιακού περιβάλλοντος, δηλαδή τη συμβατότητα του εργαζομένου με το επάγγελμά του και τον κοινωνικό χώρο αλληλεπίδρασης που αυτό αντιπροσωπεύει, στόχευε στην αναδιάρθρωση και αναβάθμιση των εργασιακών σχέσεων καθώς και καθαρά σε θέματα επαγγελματικού-συμβουλευτικού προσανατολισμού. Το μοντέλο του Holland είναι περισσότερο γνωστικής μορφής

και αντιπροσωπεύει τις σχέσεις ανάμεσα σε **έξι** τύπους προσωπικότητας. 'Ενα πολύ ενδιαφέρον σημείο του μοντέλου αυτού είναι ότι οι έξι αυτοί τύποι προσωπικότητας μοιάζουν πάρα πολύ με τους έξι τύπους ανθρώπων της θεώρησης Spranger. Είναι φανερό ότι ο **Ρεαλιστικός** (*Realistic*) τύπος προσωπικότητας του Holland αντιστοιχεί στον Οικονομικό τύπο των Spranger-Allport· με την ίδια λογική: **Διερευνητικός** (*Investigative*) ≅ Θεωρητικός, **Καλλιτεχνικός** (*Artistic*) ≅ Αισθητικός, **Εγχειρηματικός** (*Enterprising*) ≅ Πολιτικός και **Κοινωνικός** (*Social*) ≡ Κοινωνικός τύπος των Spranger-Allport. Μόνο ο **Συμβατικός** (*Conventional*) τύπος προσωπικότητας, που και αυτός αντιστοιχεί κατά το ήμισυ στον Αισθητικό και κατά το άλλο ήμισυ στον Οικονομικό τύπο της θεωρίας Spranger-Allport, δεν μπορεί να ενταχθεί στα πλαίσια της πιο πάνω ομοιότητας, αλλά οι υπόλοιπες αντιστοιχίες είναι περισσότερο από προφανείς. Ο **Πίνακας 8** παρουσιάζει εν συντομία μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά καθενός από τους έξι τύπους προσωπικότητας του μοντέλου Holland όπως αυτά συνοψίζονται στο *Making Vocational Choices* (1985) στις σελίδες 19 ως 23.

Πίνακας 8. Χαρακτηριστικά των 6 τύπων προσωπικότητας κατά Holland (1985)

- Ο **Ρεαλιστικός** τύπος είναι ελάχιστα κοινωνικός, συμμορφώνεται εύκολα με τις επιταγές του περιβάλλοντος, είναι υλιστής, πρακτικός και επίμονος, πεισματάρης αλλά και ειλικρινής, άκαμπτος στις αποφάσεις του αλλά και πηγαίος στις ιδέες του.
- Ο **Διερευνητικός** τύπος είναι διανοούμενος, επακριβής, αναλυτικός, κριτικός, περίπλοκος, περίεργος, ανεξάρτητος, απαισιόδοξος και μάλλον όχι και τόσο δημοφιλής.
- Ο **Καλλιτεχνικός** τύπος είναι επίσης περίπλοκος και ανεξάρτητος, αλλά και διαισθητικός, ακατάστατος, εκφραστικός, συναισθηματικός, ευαίσθητος, ιδεαλιστής, παρορμητικός και χωρίς πρακτικές ικανότητες.
- Ο **Κοινωνικός** τύπος είναι συνεργατικός, υπομονετικός, φιλικός, γενναιόδωρος, αρωγός, ιδεαλιστής, πειστικός, υπεύθυνος, ζεστός και κοινωνικός στις σχέσεις του αλλά και εμπαθής.
- Ο **Εγχειρηματικός** τύπος είναι φιλόδοξος, καταπιεστικός, επιδειξιομανής, αλλά και συννενοήσιμος, ενεργητικός, αισιόδοξος και κοινωνικός.
- Ο **Συμβατικός** τύπος προσωπικότητας είναι προσεκτικός, ενσυνείδητος, αποτελεσματικός, μεθοδικός, υπάκουος, επίμονος, πρακτικός, αλλά συμμορφώνεται εύκολα με τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος και δεν διαθέτει φαντασία.

Ο Holland υποστηρίζει ότι "οι άνθρωποι ψάχνουν για περιβάλλοντα που θα τους επιτρέψουν να εξασκήσουν τις ικανότητές τους, να εκφράσουν τις στάσεις και αξίες τους και να αναλάβουν ρόλους στην επίλυση προβλημάτων" (*Making Vocational Choices*, σελ. 4). 'Οταν υπάρχει συμφωνία προσωπικότητας-περιβάλλοντος στην εργασία, τότε μπορεί κανείς να παρατηρήσει εργασιακή ικανοποίηση, σταθερότητα και αποτελεσματικότητα. Ο Holland υποστηρίζει ακόμη ότι η προσωπικότητα αντιπροσωπεύει σε πολύ μεγάλο ποσοστό τα εργασιακά ενδιαφέροντα και επομένως μετρώντας αυτά, μπορούμε να μελετήσουμε την προσωπικότητα και τις διάφορες πλευρές της και ακόμη και να κατασκευάσουμε εκ του μηδενός θεωρίες προσωπικότητας σ' αυτή τη βάση· επιπρόσθετα ο Holland θεωρεί ότι οι άνθρωποι με κοινά επαγγέλματα έχουν και παρόμοιες προσωπικότητες και έτσι αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις με παρόμοιους τρόπους, δημιουργώντας έτσι χαρακτηριστικά εργασιακά περιβάλλοντα· διασυνδέεται έτσι η επαγγελματική ταυτότητα με τις εκδηλώσεις της συμπεριφοράς κάτω από διάφορες συνθήκες. Επιπλέον, το μοντέλο Holland προσφέρει δείκτες ομοιότητας και διαφοροποίησης των έξι αυτών τύπων προσωπικότητας, προσπαθώντας έτσι να περιγράψει τη νόρμα στα πλαίσια της συμβατότητας εργαζομένου-εργασιακού περιβάλλοντος· ταυτόχρονα όμως έτσι προσφέρει και την επεξήγηση ενός πολλαπλού συστήματος αξιών το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς και με βάση αυτό και το αντίστοιχο μοντέλο να μετρώνται οι αξίες ατόμων ή κοινωνικών ομάδων. Εξάλλου, ο Holland δηλώνει ότι μαζί με άλλα "συστατικά" (δραστηριότητες, αυτο-εικόνα, χαρακτηριστικά προσωπικότητας) οι αξίες συνδυάζονται με τα ενδιαφέροντα (με τις προτιμήσεις, στην αρχή της ζωής) και μάλιστα, με τα εργασιακά ενδιαφέροντα και διαμορφώνουν έτσι τους διάφορους τύπους προσωπικότητας· έτσι, απλοποιώντας ουσιαστικά ένα προτεινόμενο μοντέλο προσωπικότητας, ο Holland διασυνδέει τις αξίες με τα εργασιακά ενδιαφέροντα και τις θεωρεί ως σοβαρότατο παράγοντα αντιστοιχίας-διαμόρφωσης των έξι τύπων προσωπικότητας που προτείνει (*Making Vocational Choices*, σελ. 16-17). Η σχέση των τύπων προσωπικότητας του Holland όπως μετρώνται με το VPI

(*Vocational Preference Inventory*) και των αξιών, όπως έχουν αυτές μετρηθεί μέσω των *Life Goal Items* (**Astin & Nichols**, 1964) και μέσω του *AVL* (**Williams**, 1972· **Laudeman & Griffeth**, 1978) είναι ιδιαίτερα υψηλή· σε γενικές γραμμές, ο Διερευνητικός τύπος προσωπικότητας έχει υψηλή προτίμηση στις Θεωρητικές αξίες, ο Καλλιτεχνικός τύπος στις Αισθητικές αξίες, ενώ ο Κοινωνικός τύπος με βάση το μοντέλο Holland έχει υψηλή προτίμηση στις Κοινωνικές και Θρησκευτικές αξίες όπως αυτές μετρώνται με το AVL. 'Ετσι, η ομοιότητα με το μοντέλο Allport είναι πολύ μεγάλη και επειδή ο αρχικός στόχος του Holland δεν ήταν η μέτρηση αξιών, το μοντέλο του 'Αγγλου ερευνητή δεν έχει χρησιμοποιηθεί πολύ από τους Κοινωνικούς ψυχολόγους στο χώρο αυτό.

Εκτός βέβαια των τριών βασικών προσεγγίσεων στο θέμα των αξιών που παρουσιάστηκαν μέχρι εδώ, μεγάλος ακόμη αριθμός ερευνητών και θεωρητικών της κοινωνικής ψυχολογίας έχουν προσθέσει τη δική τους άποψη (**Gordon**, 1975· **Astin & Nichols**, 1964· **Rowe**, 1973) αλλά ουσιαστικά όλοι περιστρέφονται γύρω από τις τρεις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις των Allport, Rokeach και Holland.[15] Είναι λοιπόν φυσικό, όταν κανείς θελήσει να ασχοληθεί με το θέμα των αξιών, να επιλέξει έναν από τους τρεις "τρόπους" μέτρησης και να τον εφαρμόσει. Αυτό όμως γίνεται πολλές φορές χωρίς να έχει προηγηθεί συγκριτική μελέτη των τριών μεθόδων και της ανάλογης χρησιμότητάς τους. Το κάθε μοντέλο άλλωστε χρησιμοποιεί διαφορετικούς στόχους. Θα ήταν ασφαλώς πολύ ευχάριστο να υπήρχε ένα μοντέλο που θα συνδύαζε όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία και από τα τρία μοντέλα αλλά αυτό δεν είναι εύκολα πραγματώσιμο.

Στο σημείο αυτό θα ήταν χρήσιμη μια σχετικά σύντομη ψυχομετρική προσέγγιση των δύο σημαντικότερων ψυχοτεχνικών μέσων μέτρησης αξιών, του AVL και του RVS.

---

15 Η πρόταση του **Gordon** για παράδειγμα, αναφέρεται στις ακόλουθες "κατηγορίες" αξιών: *Practical mindedness*, *Achievement*, *Variety*, *Decisiveness*, *Orderliness* & *Goal orientation*, δηλαδή σε κατηγορίες που αποτελούν ενα κράμα Πολιτικών, Οικονομικών και Αισθητικών αξιών, όπως αυτές περιγράφονται από το μοντέλο Allport. Οι γνωσιακές προσεγγίσεις στη μέτρηση των αξιών από την άλλη, όπως αυτή του Τριάντη [**Triandis, H. et al.** (1972) *The Analysis of Subjective culture*] που χρησιμοποιεί τη μέθοδο προκειμένου-συμπεράσματος, δε φαίνεται να αποδίδουν στη μέτρηση αξιών, όπως υποστηρίζει η Zavalloni (1980), η οποία και προτείνει νέα ιδιογραφική μεθοδολογία για να μπορέσουν αυτές οι γνωσιακές μέθοδοι να επιφέρουν ουσιαστικά αποτελέσματα.

Κεφάλαιο 2ο

Ψυχομετρική Σύγκριση των Study of Values Test και Rokeach Value Survey

2.1 *Ψυχομετρικές ιδιότητες και προβλήματα του Study of Values Test*

Αν και οι ψυχομετρικές ιδιότητες των δύο τεστ αξιών δεν είναι εύκολα συγκρίσιμες, και αυτό οφείλεται στην ασυμβατότητα των πληροφοριών για το κάθε ένα και στη διαφορετική κλίμακα μέτρησης, μπορεί κανείς να εξετάσει σε πρώτη φάση τους δείκτες αξιοπιστίας για το κάθε ένα.

Οι Allport, Vernon και Lindzey, στο εγχειρίδιο χρήσης του *Study of Values* παρουσιάζουν πίνακες συναφειών ανάμεσα στις έξι αξίες, δείκτες αξιοπιστίας ημικλάστων (*split-half reliabilities*) και δείκτες αξιοπιστίας επαναλπτικών μετρήσεων. Οι πληροφορίες αυτές συνοψίζονται στον **Πίνακα 9**.

Πίνακας 9. Συνάφειες μεταξύ των αξιών κατά **φύλο**,
και δείκτες αξιοπιστίας ημικλάστων και επαναλπτικών μετρήσεων για το AVL

Αξίες	Θεωρητική		Οικονομική		Αισθητική		Κοινωνική		Πολιτική		**A.H.** & *A.E.M.*	
Θεωρητική											**0,73**	*0,87*
Οικονομική	**-0,22**	*-0,02*									**0,87**	*0,92*
Αισθητική	**-0,10**	*0,07*	**-0,41**	*-0,33*							**0,80**	*0,90*
Κοινωνική	**-0,13**	*-0,24*	**-0,36**	*-0,35*	**-0,10**	*-0,40*					**0,82**	*0,77*
Πολιτική	**-0,20**	*0,02*	**0,27**	*0,18*	**-0,18**	*0,01*	**-0,18**	*-0,33*			**0,77**	*0,90*
Θρησκευτική	**-0,18**	*-0,48*	**-0,43**	*-0,29*	**-0,31**	*-0,46*	**0,23**	*0,27*	**-0,42**	*-0,36*	**0,90**	*0,91*

Κλειδί : Συνάφειες ανάμεσα στις 6 αξίες τύπου ανάλογα με το φύλο (με **έντονους χαρακτήρες: άντρες** [N=100], με *πλάγιους χαρακτήρες* : *γυναίκες* [N=100]). N=100 για τους δείκτες Αξιοπιστίας Ημικλάστων (**A.H.**), ενώ για τους δείκτες Αξιοπιστίας Επαναλπτικών Μετρήσεων (*A.E.M.*), N=34 · το διάστημα ανάμεσα στις δύο μετρήσεις είναι ένας μήνας.

Μια προσεκτικότερη ματιά στον Πίνακα 9 φανερώνει μια σταθερότητα στις σχέσεις μεταξύ των αξιών, αν και διαφορές στις συνάφειες ανάλογα με το φύλο φαίνεται να υπάρχουν. Πέρα όμως από αυτή τη σταθερότητα, οι περισσότερες συνάφειες είναι σχετικά χαμηλές και ως επί το πλείστον, αρνητικές· ίσως αυτό να οφείλεται στον χαρακτήρα αναγκαστικών επιλογών του AVL ή στην υψηλή ισχύ αντιδιαστολής των ερωτημάτων για κάθε υπο-κλίμακα. Το τελευταίο

θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό αν είχε επιχειρηθεί επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων στα αρχικά δεδομένα· αντ' αυτού, ο Allport επιχείρησε ανάλυση ερωτημάτων (*item-analysis*) υπολογίζοντας τις συνάφειες για κάθε ερώτημα της κάθε υπο-κλίμακας με το τελικό άθροισμα για την υπο-κλίμακα αυτή. Αν και οι συνάφειες ήταν όλες θετικές και στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο 0,01, ο αριθμός των συμμετεχόντων ήταν ιδιαίτερα μεγάλος (N=780) και έτσι, έστω και μικρές συνάφειες (για παράδειγμα, της τάξης του 0,10) ήταν δυνατόν να χαίρουν στατιστικής σημαντικότητας. Πολύ περισσότερο θα ενδιέφεραν οι συνάφειες μεταξύ των ερωτημάτων της κάθε υπο-κλίμακας, οι οποίες όμως δεν είναι διαθέσιμες. Το γεγονός αυτό καθιστά τα αποτελέσματα που δίνονται στο εγχειρίδιο του AVL ύποπτα ως αβάσιμα. Οι δείκτες αξιοπιστίας και ιδιαίτερα οι δείκτες αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων, είναι υψηλοί ως πολύ υψηλοί· αν και αυτό επιβεβαιώνει κατά κάποιον τρόπο την εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου, δεν εξασφαλίζει την εσωτερική του εγκυρότητα· εδώ ίσως θα ήταν χρήσιμοι οι δείκτες αξιοπιστίας **Cronbach α** και η εσωτερική εγκυρότητα θα μπορούσε να ελεγχθεί μέσω συγκρίσεων με συναφείς κλίμακες μέτρησης αξιών· στην περίπτωση που τέτοιες κλίμακες δεν υπήρχαν, οι ερευνητές θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν κάποιο είδος προφορικής αναφοράς (*verbal report*) για να συσχετίσουν τα γνωστικά δεδομένα που αυτό θα έδινε με τα δεδομένα αξιών. Ούτε όμως αυτό το βήμα έγινε[16], με αποτέλεσμα, στην πρώτη τουλάχιστον φάση της αναθεώρησης του AVL να μην είμαστε σίγουροι για την ψυχομετρική του σταθερότητα. Ελάχιστες μόνο εξαιρέσεις υπάρχουν, όπως αυτή του Schaefer (1936) και της συναφειακής σύγκρισης του AVL με το ACECST. Τέτοια ψήγματα υπάρχουν διάσπαρτα στη βιβλιογραφία, αλλά αποτελούν μόνο ενδείξεις και δεν έχουν συστηματοποιηθεί. Τέλος, μέσα από την ερευνητική καταιγίδα που σημειώθηκε μέσω χρήσης του AVL, τα γενικότερα συμπεράσματα έδειξαν ότι οι αξίες που μετρώνται από το ψυχοτεχνικό αυτό μέσο διαφοροποιούν ανάμεσα σε

16 Αν και στην πρώτη του μορφή (1931) το AVL είχε συγκριθεί με άλλες μορφές μέτρησης αξιών· τελικά όμως ο Allport στήριξε την εγκυρότητα του AVL στην τετραγωγική ρίζα της εσωτερικής συνοχής (0,72) του AVL, δηλαδή στον δείκτη εγκυρότητας 0,85, κάτι που δεν πείθει αβίαστα.

κοινωνικές, επαγγελματικές, κ.ο.κ. ομάδες, παρουσιάζουν αρκετά υψηλούς δείκτες αξιοπιστίας και φαίνεται να διαθέτουν εσωτερική συνοχή και εγκυρότητα.

Είναι απαραίτητο βέβαια να λαμβάνουμε υπόψιν και τη μέθοδο αναγκαστικών επιλογών του AVL, η οποία επιτείνει, ίσως πλασματικά, τους δείκτες αξιοπιστίας και εγκυρότητας διότι πέρα από τους θεωρητικούς προβληματισμούς που δημιουργεί η διάρθρωση και η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθεί το AVL, υπάρχουν και καθαρά στατιστικές αντιρρήσεις για το ίδιο θέμα· για κάθε ερώτημα του Α' μέρους του ερωτηματολογίου, εάν γνωρίζουμε την απάντηση του ερωτωμένου για τη μία επιλογή, αυτόματα γνωρίζουμε και την απάντησή του για την άλλη επιλογή του ζευγαριού. Το ίδιο συμβαίνει και για το Β' μέρος, όπου αν γνωρίζουμε ποιες είναι οι τρεις πρώτες (για παράδειγμα) προτιμήσεις του ερωτωμένου, αυτόματα γνωρίζουμε και την τέταρτη. 'Έτσι, το AVL καταλήγει σε ένα γιγαντιαίο ερωτηματολόγιο ιεράρχησης αξιών με αποτέλεσμα να περιορίζεται αναπόφευκτα η στατιστική ανάλυση των δεδομένων σε περιγραφικές στατιστικές μεθόδους επειδή εμφανίζονται φαινόμενα όπου κάποια απάντηση εξαρτάται από κάποια ή κάποιες άλλες απαντήσεις, δηλαδή φαινόμενα πολλαπλής συνεξάρτησης (*multicollinearity effects*), φαινόμενα στα οποία δεν μπορεί να παρέμβει κανείς εύκολα στη στατιστική ανάλυση. Επιπρόσθετα, οποιεσδήποτε συναφειακές-περιγραφικές μέθοδοι που θα μπορούσαν να αποτελούν μια εναλλακτική προσέγγιση, είναι επίσης "ύποπτες" για τους ίδιους λόγους. Ακόμη προβληματικότερο είναι το γεγονός ότι οι επιμέρους απαντήσεις των ερωτωμένων για κάθε αξία και για κάθε ερώτημα, αθροίζονται, χωρίς μάλιστα να είμαστε βέβαιοι αν η δομή της διασποράς των τιμών για κάθε αθροιζόμενη μέτρηση επιτρέπει μαθηματικά την άθροισή τους (*non-additivity effects*)· βιβλιογραφικά δεδομένα για το θέμα αυτό δεν υπάρχουν, είτε γιατί κανείς ποτέ δεν έλεγξε τη δυνατότητα μαθηματικής άθροισης των επιμέρους ερωτημάτων της κάθε υπο-κλίμακας, σταματώντας στα ψυχομετρικά δεδομένα του AVL όπως αυτά ερευνήθηκαν μέχρι το 1960, είτε γιατί η άθροιση αυτή θεωρήθηκε δεδομένη, είτε γιατί κάποια ίσως όχι και τόσο ενθαρρυντικά αποτελέσματα δεν δημοσιεύθηκαν ποτέ· καταλήγουμε έτσι σε έξι τελικά

αθροίσματα τα οποία και πάλι εξαρτώνται το ένα από το άλλο ή εξαρτώνται και από την εσωτερική διασπορά των τιμών τους για κάθε περίπτωση αφού δεν ελέγχεται ο παράγοντας της μαθηματικής άθροισης, και δεν έχουν ιδιαίτερο στατιστικό νόημα.

2.2 *Ψυχομετρικές ιδιότητες και προβλήματα του Rokeach Value Survey*

Επειδή το RVS δημιουργήθηκε πολύ αργότερα από το AVL και επειδή και η μεθοδολογία του διαφέρει αλλά και οι στατιστικές μέθοδοι ήταν πολύ πιο εξελιγμένες, υπάρχουν εκτενή ψυχομετρικά στοιχεία για το ερωτηματολόγιο αυτό. Αρχικά, ο ίδιος ο Rokeach παρουσίασε τους δείκτες αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων για τις αξίες-σκοπούς και τις αξίες-μέσα, όπως αυτοί προέκυψαν από ένα δείγμα 250 ατόμων· ο Rokeach δεν διευκρινίζει τη χρονική απόσταση ανάμεσα στις δύο μετρήσεις αλλά οι δείκτες έχουν ως παρουσιάζονται στον **Πίνακα 10**, σελ 53.

Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι οι συνάφειες που παρουσιάζονται στον πιο κάτω πίνακα είναι μέτριες ως υψηλές αν και σε αρκετές περιπτώσεις όχι ιδιαίτερα ικανοποιητικές ώστε να στηρίξουν ακλόνητα την αξιοπιστία του RVS. Την ίδια σχεδόν ισχύ διαθέτουν και οι δείκτες αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων που αναφέρει ο Feather για διάστημα 5 εβδομάδων ανάμεσα στις δύο μετρήσεις· οι δείκτες αυτοί όμως μειώνονται δραματικά όταν το διάστημα ανάμεσα στις δύο μετρήσεις είναι 2½ χρόνια. Αυτή η πτώση στους δείκτες αξιοπιστίας θέτει άμεσα, τουλάχιστον για το RVS, το θέμα της "σταθερότητας των αξιών".

Πίνακας 10. Δείκτες αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων για το RVS
'Εντονοι χαρακτήρες: Ευρήματα **Rokeach**. *Πλάγιοι χαρακτήρες* : Ευρήματα *Feather* (μεσοδιάστημα 5 εβδομάδων)

Αξίες-Σκοποί	r	Αξίες-Μέσα	r
Μιά άνετη ζωή (A comfortable life)	**0,70** *0,63*	Φιλόδοξος (Ambitious)	**0,70** *0,59*
Μιά συναρπαστική ζωή (An exciting life)	**0,73** *0,60*	Ανοιχτόμυαλος (Broadminded)	**0,57** *0,54*
Αίσθηση επίτευξης στόχων (A sense of accomplishment)	**0,51** *0,65*	Ικανός (Capable)	**0,51** *0,37*
Ενας κόσμος ειρήνης (A world of peace)	**0,67** *0,71*	Ευχάριστος (Cheerful)	**0,65** *0,44*
Ενας κόσμος ομορφιάς (A world of beauty)	**0,66** *0,77*	Καθαρός (Clean)	**0,66** *0,71*
Ισότητα (Equality)	**0,71** *0,64*	Θαρραλέος (Courageous)	**0,52** *0,60*
Οικογενειακή ασφάλεια (Family security)	**0,64** *0,68*	Συγχωρητικός (Forgiving)	**0,62** *0,57*
Ελευθερία (Freedom)	**0,61** *0,60*	Αρωγός (Helpful)	**0,66** *0,53*
Ευτυχία (Happiness)	**0,62** *0,56*	Τίμιος (Honest)	**0,62** *0,52*
Εσωτερική αρμονία (Inner harmony)	**0,65** *0,46*	Ευφάνταστος (Imaginative)	**0,69** *0,76*
Ωριμη αγάπη (Mature love)	**0,68** *0,56*	Ανεξάρτητος (Independent)	**0,60** *0,53*
Εθνική ασφάλεια (National security)	**0,67** *0,63*	Διανοούμενος (Intellectual)	**0,67** *0,62*
Ευχαρίστηση (Pleasure)	**0,57** *0,53*	Λογικός (Logical)	**0,57** *0,43*
Σωτηρία (Salvation)	**0,88** *0,87*	Στοργικός (Loving)	**0,65** *0,58*
Αυτο-εκτίμηση (Self-respect)	**0,58** *0,75*	Υπάκουος (Obedient)	**0,53** *0,60*
Κοινωνική αναγνώριση (Social recognition)	**0,65** *0,68*	Ευγενικός (Polite)	**0,53** *0,47*
Αληθινή φιλία (True friendship)	**0,59** *0,51*	Υπεύθυνος (Responsible)	**0,45** *0,37*
Σοφία (Wisdom)	**0,60** *0,40*	Αυτο-κυρίαρχος (Self-controlled)	**0,52** *0,58*

Ο ίδιος ο Rokeach εξέτασε το ζήτημα της σταθερότητας των αξιών με το να υπολογίσει τους δείκτες **Rho** για κάθε συμμετέχοντα ανάμεσα σε δύο μετρήσεις για τις διάφορες φόρμες του RVS· οι δείκτες Rho ήταν αρκετά υψηλοί, τόσο ώστε να δικαιολογούν τη σταθερότητα των αξιών και ταυτόχρονα να δικαιώνουν το RVS σαν αξιόπιστο ψυχοτεχνικό μέσο αλλά η χρονική απόσταση ανάμεσα στις δύο μετρήσεις ήταν μόλις 7 εβδομάδες. Λόγω της αρκετής

διακύμανσης των δεικτών Rho, ο Rokeach έλεγξε διάφορους παράγοντες που ήταν δυνατό να επηρεάζουν τη σταθερότητα των αξιών και κατέληξε στα εξής:

α) *'Οσο πιο σταθερό είναι το σύστημα αξιών-σκοπών, τόσο και πιο σταθερό είναι το σύστημα αξιών-μέσων.*

β) *Οι γυναίκες παρουσιάζουν μεγαλύτερη σταθερότητα και στις αξίες-σκοπούς και στις αξίες-μέσα.*

γ) *Οι νέοι παρουσιάζουν μεγαλύτερη σταθερότητα.*

δ) *Οι πολιτικές πεποιθήσεις σχετίζονται με τις αξίες-σκοπούς αλλά όχι με τις αξίες-μέσα. Εκείνοι που ενστερνίζονται "ανεξάρτητες" πολιτικές πεποιθήσεις παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη σταθερότητα συστημάτων αξιών.*

ε) *Το αστικό-αγροτικό περιβάλλον καταγωγής, η συχνότητα εκκλησιασμού και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις επηρεάζουν, αλλά σε μικρότερο βαθμό.*

Το ερώτημα της ενδοατομικής σταθερότητας των αξιών, έθεσε με τη σειρά του και το ερώτημα της σταθερότητας των αξιών ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα με κάποια κοινή ταυτότητα· τέθηκε δηλαδή το ερώτημα του κατά πόσο το RVS ανιχνεύει ομοιογενή δεδομένα αξιών από τουλάχιστον θεωρητικά ομοιογενείς ομάδες· χρησιμοποιήθηκαν τέσσερεις τέτοιες ομάδες από το χώρο της θρησκείας: Εβραίοι, Καθολικοί, Προτεστάντες και άθεοι, για να υπολογιστεί για κάθε ομάδα ο δείκτης ομοιότητας των αξιών τους για τις αξίες-σκοπούς και για τις αξίες-μέσα. Ο στατιστικός δείκτης **Kendall W** (*coefficient of concordance*) ήταν για τις αξίες-σκοπούς 0,37, 0,28, 0,28 και 0,24 για τις τέσσερεις ομάδες αντίστοιχα· για τις αξίες-μέσα ήταν 0,21, 0,16, 0,21 και 0,20, αντίστοιχα. Σε γενικές γραμμές οι δείκτες "συμφωνίας" κάθε άλλο παρά ενθαρρυντικοί είναι και μπορεί να υποδηλώνουν τρία πράγματα: ή ότι η ανομοιογένεια των ομάδων αυτών είναι πολύ μεγάλη, ή ότι το RVS επιτρέπει σ' αυτή την ανομοιογένεια να δράσει ως ανεξέλεγκτος εξωγενής παράγοντας, ή ότι συμβαίνουν και τα δύο. 'Οπως και αν είναι όμως τα πράγματα, η πιο πάνω

ένδειξη μας προειδοποιεί ότι ακόμη και για ομάδες ατόμων με έντονα κοινή, και μάλιστα στην περίπτωση θρησκευτική, ταυτότητα, το RVS μπορεί να μας οδηγήσει σε πλήρως ανομοιογενή εντός των ομάδων διασπορά τιμών και επομένως σε παρακινδυνευμένα συμπεράσματα για τις αξίες διαφόρων κοινωνικών ομάδων.

'Ενα άλλο ζήτημα που αποτελεί και πρόβλημα κάθε ερωτηματολογίου αλλά ισχύει και ειδικά για το RVS είναι η "επίδραση σειροθέτησης" (*order effects*)· επειδή οι 18+18 αξίες του RVS ιεραρχούνται από τους συμμετέχοντες, είναι φυσικό να υποθέσει κανείς ότι ο τρόπος και η σειρά παρουσίασης επιδρά στον τρόπο με τον οποίο τελικά γίνεται η ιεράρχηση από κάθε συμμετέχοντα. Οι 18+18 αξίες του RVS είναι αρχικά ιεραρχημένες κατά αλφαβητική σειρά, προφανώς με τη λογική ότι έτσι δίνεται η εντύπωση στον διερωτώμενο συμμετέχοντα ότι οι αξίες έχουν μπει τυχαία στη σειρά (κατ'απόλυτη αλφαβητική προτεραιότητα)· όμως αυτή η αλφαβητική ιεράρχηση, όπως έχει υποστηρίξει ο **Cronbach** (1961) κάνει τους συμμετέχοντες να ιεραρχούν τις πρώτες μεταβλητές, στην περίπτωση τις πρώτες σε αλφαβητική σειρά αξίες, σε υψηλές θέσεις της ιεραρχίας ενώ λειτουργούν αντίστροφα για τις τελευταίες μεταβλητές που ιεραρχούνται σε πολύ χαμηλές θέσεις της ιεραρχίας. Το πρόβλημα αυτό παρατηρήθηκε και για το RVS, κυρίως για τις αξίες-μέσα. Ο Rokeach "δικαιολόγησε" το γεγονός λέγοντας ότι οι αξίες-μέσα ιεραρχούνται πάντα από τους συμμετέχοντες μετά την ιεράρχηση των αξιών-σκοπών και επομένως υπάρχει επίδραση κόπωσης. Το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε από τον Rokeach για διάφορα δείγματα (Λευκοί, Νέγροι, 'Αντρες, Γυναίκες, συμμετέχοντες με Υψηλό επίπεδο μόρφωσης, συμμετέχοντες με Χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, Φυλακισμένοι)· μόνο σε δείγμα Φοιτητών δεν παρατηρήθηκε το φαινόμενο της επίδρασης σειράς· αυτό κάνει ακόμη χειρότερα τα πράγματα επειδή το αποτέλεσμα της χορήγησης του RVS μπορεί να είναι ή μπορεί και να μην είναι πλασματικό, και επομένως η επίδραση σειράς των διαφόρων αξιών είναι ανεξέλεγκτη. Επίσης, ο Rokeach δεν διευκρινίζει τι θα συνέβαινε αν είχαν πειραματικά χορηγηθεί πρώτα οι αξίες-μέσα και μετά οι αξίες-σκοποί. Τη διευκρίνηση αυτή προσπάθησε να μας δώσει ο Feather ο οποίος κατέληξε στο ότι

παρατηρήθηκαν κάποιες επιδράσεις σειροθέτησης (*order effects*) αλλά ανεξέλεγκτες και πρότεινε τη μελλοντική διερεύνηση του θέματος. Οι **Greenstein & Benett** (1974) επεχείρησαν να ελέγξουν την τυχαία παρουσίαση των αξιών στους συμμετέχοντες και διαπίστωσαν ότι δεν υπάρχουν επιδράσεις σειροθέτησης· όμως, δεν κατάφεραν να ελέγξουν τις επιδράσεις σειροθέτησης σε όλο τους το φάσμα γιατί δεν μελέτησαν όλους, παρά ελάχιστους συνδυασμούς χορήγησης των καταλόγων αξιών του Rokeach και έτσι τελικά το θέμα δεν έχει δευκρινιστεί στο σύνολό του· ίσως θα χρειαζόταν μελλοντική έρευνα έτσι ώστε να ελεγχθούν πειραματικά οι συνδυασμοί χορήγησης των δύο καταλόγων αξιών (• πρώτα οι αξίες-σκοποί και μετά οι αξίες-μέσα • αντίστροφα • σε ελληνική μετάφραση, κάτι που θα αλλάξει και τη σειρά αρχικής παρουσίασης λόγω αλλαγής στην απόλυτη αλφαβητική σειρά[17] • σε ελληνική μετάφραση αλλά με τη σειρά παρουσίασης του RVS, και • με τυχαία σειρά παρουσίασης των αξιών για κάθε κατάλογο, για κάθε συμμετέχοντα)· μ'αυτό τον τρόπο θα ελεχθεί και το μάλλον "διαισθητικό" συμπέρασμα του Rokeach, δηλαδή το ότι "τυχαίνει" στην αρχή των αξιών-μέσων να υπάρχουν ιδιαίτερα προσφιλείς στους συμμετέχοντες αξίες.

2.3 *Το ζήτημα της "Κοινωνικής Αποδοχής"*

'Ενα μεγάλο θέμα που δημιουργεί και μεθοδολογικά άλλα και θεωρητικά προβλήματα στη μελέτη των αξιών γενικότερα είναι το θέμα της κοινωνικής αποδοχής. Για το AVL δεν υπάρχουν έρευνες που αναφέρονται στην επίδραση της κοινωνικής αποδοχής στον τρόπο με τον οποίο δηλώνονται τα προσωπικά συστήματα αξιών. Η μόνη συγκεκριμένη πρόταση για το θέμα της επίδρασης της κοινωνικής αποδοχής στο AVL προέρχεται από τους ίδιους τους

---

17 Ο τρόπος αυτός θα προσέθετε ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες για τη διαπολιτισμική χρήση του RVS , επειδή θα μπορούσε να θέσει και να απαντήσει ερωτήματα που δεν έχουν εξετασθεί ξανά, να προσθέσει διαπολιτισμικά αποδεικτικά στοιχεία για τη μελέτη των αξιών με βάση το ψυχομετρικό αυτό εργαλείο, αλλά και να ελέγξει σε βάθος το θέμα των επιδράσεων σειράς μέσα από δύο πρίσματα, αυτό της αγγλικής αλφαβητικής σειράς και αυτό της αντίστοιχης ελληνικής, ώστε να διαπιστωθεί αν ισχύει πράγματι η προειδοποίηση του **Cronbach**.

δημιουργούς του, μέσω των διορθωτικών δεικτών που συζητήθηκαν στο **Κεφάλαιο 1.3.3**. Για το RVS όμως, υπάρχει μια εμπειρική προσπάθεια μελέτης από τους **Kelly, Silverman & Cochrane** (1972) οι οποίοι χρησιμοποίησαν ένα ψευδο-πειραματικό μοντέλο σκοπεύοντας να ελέγξουν τις επιδράσεις της κοινωνικής αποδοχής στις 18 αξίες-σκοπούς. Πρώτα, μέτρησαν με το RVS τις προσωπικές αξίες του δείγματός τους, έπειτα χορήγησαν την κλίμακα κοινωνικής αποδοχής των **Crowne και Marlowe** (1964) και έπειτα ξαναμέτρησαν τις προσωπικές αξίες των συμμετεχόντων αλλά κάτω από "συνθήκες κοινωνικής αποδοχής"· οι συνθήκες αυτές δημιουργήθηκαν μέσω οδηγιών προς τους συμμετέχοντες όπου τους ζήτησαν να ιεραρχήσουν τις 18 αξίες-σκοπούς με τέτοιο τρόπο ώστε "να φανούν οι ίδιοι αρεστοί (*favorable*) στα μάτια του ερευνητή". Όπως γράφει ο Rokeach, περιγράφοντας την έρευνα αυτή "όσο πιο μεγάλη η συνάφεια ***για κάθε συμμετέχοντα*** ανάμεσα στις δύο μετρήσεις αξιών, τόσο πιο μεγάλη η πιθανότητα (*likelihood*) επίδρασης της κοινωνικής αποδοχής και στις δύο μετρήσεις και επομένως, τόσο μεγαλύτερη η συνάφεια αυτού του δείκτη (*index*) με μια ανεξάρτητη μέτρηση κοινωνικής αποδοχής (Crowne & Marlowe)". Με αυτή τη λογική ως μηδενική υπόθεση, οι Kelly, Silverman και Cochrane κατάφεραν να δείξουν ότι η τελική συνάφεια ανάμεσα στη συνάφεια μετρήσεων αξιών για κάθε άτομο και την ανεξάρτητη μέτρηση κοινωνικής αποδοχής ήταν πολύ μικρή, μόλις της τάξης του -0,09, και επομένως η κοινωνική αποδοχή δεν επιδρά στον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες ιεραρχούν τις αξίες-σκοπούς του RVS.

Όμως, μια προσεκτικότερη ματιά προκαλεί αμφιβολίες για την όλη διαδικασία, την αποτελεσματικότητα και τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν οι ερευνητές:

α) Οι οδηγίες που δόθηκαν για να προκαλέσουν τις συνθήκες κοινωνικής αποδοχής είναι προβληματικές. Ο ερευνητής δεν είναι ύστατος κριτής ούτε ο τέλειος εκφραστής του κοινωνικά αποδεκτού ούτε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι συμμετέχοντες τον είδαν ως πρότυπο. Έτσι, δεν είναι δυνατό

να υποστηρίξουμε ότι οι επιθυμητές συνθήκες κοινωνικής αποδοχής πράγματι επετεύχθησαν και επομένως, τίθεται θέμα εσωτερικής εγκυρότητας του πειράματος. Από την άλλη, το να τους ζητηθεί πρώτα να δηλώσουν το σε ποιον θα ήθελαν να είναι αρεστοί και μετά να τους ζητηθεί να ιεραρχήσουν τις αξίες ώστε να είναι αρεστοί σ' αυτόν που δήλωσαν, θα δημιουργούσε διαφορετικά σημεία αναφοράς για κάθε συμμετέχοντα και επομένως ασυμβατότητα δεδομένων. 'Ισως θα έπρεπε να έχει προηγηθεί έρευνα για την αποκάλυψη των προσώπων ή του προσώπου που στον κοινωνικό χώρο θα εξέφραζε το κοινωνικά αποδεκτό και να χρησιμοποιηθεί αυτό ως πρότυπο, αν και πάλι θα μπορούσε έτσι να δημιουργηθεί ανεξέλεγκτη διασπορά λάθους στα δεδομένα. Το πρόβλημα δείχνει να είναι δισεπίλυτο και ούτως ή άλλως οι ερευνητές δεν το ξεπέρασαν ικανοποιητικά.

β) Η Rho συνάφεια μεταξύ των δύο μετρήσεων αξιών για κάθε συμμετέχοντα, με βάση την πιο πάνω ανάλυση, δεν φαίνεται να αποτελεί απαραίτητα δείκτη κοινωνικής αποδοχής και κατά συνέπεια η συνάφεια των δεικτών Rho με τα δεδομένα της κλίμακας Crowne & Marlowe είναι αμφίβολη ως ανούσια.

γ) Ακόμη και αν δεχτούμε ότι τα **α)** και **β)** μπορούν να ανατραπούν, τίθεται μαθηματικό-στατιστικό πρόβλημα· για να έχει κάποιο νόημα η τελική συνάφεια με την κλίμακα κοινωνικής αποδοχής, οι δείκτες Rho θα έπρεπε να έχουν θετική **και μόνο** κατεύθυνση γιατί αλλιώς ένας αρνητικός Rho δείκτης με μεγάλη ισχύ συνάφειας (π.χ. -0,80) λαμβάνεται κατά τον υπολογισμό του Pearson r με την κλίμακα Crowne-Marlowe (που επιδέχεται μόνο θετικές τιμές) ως ιδιαίτερα **χαμηλός** δείκτης συνάφειας (!) αφού αριθμητικά είναι χαμηλός, και επομένως το αποτέλεσμα είναι πλασματικό. Αυτό εξηγείται καλύτερα στο λογικό **Πίνακα 11**, σελ. 59.

Πίνακας 11. Πιθανές περιπτώσεις συνάφειας της Κλίμακας Κοινωνικής Αποδοχής (Crowne & Marlowe) με τις Rho συνάφειες ανάμεσα στις δύο μετρήσεις αξιών (ατομικές αξίες και αξίες υπό το πρίσμα της Κοινωνικής Αποδοχής) με βάση το RVS

Spearman Rho (Θετικό ΚΑΙ Αρνητικό)	Crowne-Marlowe Score (CMs) (***μόνο*** Θετικό)	Pearson r και συμπεράσματα
ΑΝ Υψηλή Θετική Συνάφεια Α' και Β' μέτρησης → $RVS_1 \cong RVS_2$	Υψηλό → ή Χαμηλό →	① Θετικό r → Υψηλή Επίδραση Κ.Α. (όσο ↑CMs → $RVS_1 \cong RVS_2$) ② Αρνητικό r → Χαμηλή Επίδραση Κ.Α. (όσο ↑CMs → $RVS_1 \neq RVS_2$)
ΑΝ Μηδενική ή Μικρή Συνάφεια Α' και Β' Μέτρησης	Υψηλό ή Χαμηλό →	Η Επίδραση της Κοινωνικής Αποδοχής στο RVS είναι μηδαμινή
ΑΝ Υψηλή Αρνητική Συνάφεια Α' και Β' μέτρησης → $RVS_1 \neq RVS_2$ **(Αριθμητικά χαμηλό Rho)**	Υψηλό → ή Χαμηλό →	③ Πλασματικό Αρνητικό r → ***Αντίστροφη***, αλλά υπαρκτή, Υψηλή Επίδραση Κ.Α. (όσο ↑CMs → $RVS_1 \neq RVS_2$) ④ Πλασματικό Θετικό r → Υψηλή Επίδραση Κ.Α. (όσο ↑CMs → $RVS_1 \cong RVS_2$)[18]

Κλειδί : **RVS_1** (Α' Μέτρηση) = Προσωπικές Αξίες
RVS_2 (Β' Μέτρηση) = Αξίες κάτω από συνθήκες Κοινωνικής Αποδοχής
Κ.Α. = Κοινωνική Αποδοχή

Από τον πίνακα 11 φαίνεται ότι τα πιθανά αποτελέσματα ② και ③ (αρνητικοί δείκτες Pearson r) ενώ θα έπρεπε να σημαίνουν τα ίδια πράγματα επειδή καταλήγουν και τα δύο σε υψηλούς αρνητικούς δείκτες Pearson r, και ενώ φαινομενικά καταλήγουν να δικαιώνουν το RVS ως προς την αποφυγή της επίδρασης της κοινωνικής αποδοχής, ουσιαστικά είναι ασύμβατα, αφού στην περίπτωση ② η κοινωνική αποδοχή (ΚΑ) έχει χαμηλή επίδραση στο RVS ενώ στην ③ έχει **υψηλή αντίστροφη** επίδραση, δηλαδή όσο ένα άτομο επηρεάζεται περισσότερο από το κοινωνικά αποδεκτό, τόσο περισσότερο διαφοροποιεί τις προσωπικές του αξίες από εκείνες που δηλώνει κάτω από συνθήκες ΚΑ, δηλαδή τόσο περισσότερο **απορρίπτει** το κοινωνικά αποδεκτό και άρα επηρεάζεται από αυτό, έστω και αντιστρόφως[19]. Το πρόβλημα της αριθμητικής ασυμβατότητας των

[18] Ενώ στην πραγματικότητα, όσο αυξάνεται ο δείκτης Crowne-Marlowe, τόσο το Rho τείνει στο μηδέν και επομένως δεν υπάρχει καμία επίδραση κοινωνικής αποδοχής, δηλαδή και σ' αυτή την περίπτωση, το συμπέρασμα των **Kelly, Silverman & Cochrane** θα ήταν εσφαλμένο.

[19] Κατά τα πρότυπα των **Tabachnick & Fidell** (1989) *Using Multivariate Statistics*. Harper and Row, New York, σελ. 470, "If you got this far, go have a beer."

δεικτών Rho με το δείκτη κοινωνικής αποδοχής της Crowne-Marlowe ξεκινάει από ασυμβατότητα των κλιμάκων μέτρησης και θα μπορούσε να αποφευχθεί αν μετατρέπονταν για κάθε άτομο οι δείκτες αυτές σε z-τιμές, αν και αυτό είναι στατιστικά συζητήσιμο ως αβάσιμο για τους δείκτες Rho· σε καμία όμως περίπτωση δεν φαίνεται να μπορεί να ξεπεραστεί το θέμα της διπλής έννοιας των αρνητικών δεικτών Pearson r, και αυτό γιατί ο όλος σχεδιασμός του πειράματος αφήνει περιθώρια για διπλές ερμηνείες και δεν καλύπτει κάθε πιθανή περίπτωση.

2.4 *Γενικά συμπεράσματα*

Αναλογιζόμενοι τη διαπίστωση του Dukes (1955) ότι **α)** οι αξίες λειτουργούν κάτω από προϋποθέσεις και ανάλογα μ' αυτές ενεργοποιούνται ή όχι, **β)** ότι οι μεταβατικές φάσεις ανάμεσα στις αξίες είναι ανύπαρκτες και **γ)** ότι τα διάφορα μέσα μέτρησης αξιών είναι ασύμβατα, χωρίς κοινό παρανομαστή για τα ευρήματα και συμπεράσματά τους, διαπιστώνουμε ότι η ψυχομετρική ισχύς τόσο του AVL όσο και του RVS δεν είναι ευκαταφρόνητη. 'Αλλωστε, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η μέτρηση των αξιών είναι από τα πιο δύσκολα ερευνητικά αντικείμενα και ότι σε καμία περίπτωση, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε κάθε άλλο παράγοντα και να μετρήσουμε αξίες και μόνο. 'Αλλωστε, η εξωτερική εγκυρότητα των μετρήσεων αυτών ακόμη και αν καταφέρναμε να αποκλείσουμε όλους τους εξωγενείς παράγοντες, θα έπεφτε κατακόρυφα, επειδή στα πραγματικά πλαίσια ζωής, είναι αυτοί οι εξωγενείς παράγοντες που καθορίζουν και ενεργοποιούν τις αξίες και τη συμπεριφορά που προέρχεται από αυτές.[20]

Προβλήματα υπάρχουν και στο AVL και στο RVS, κυρίως αναφερόμενα σε ανεξέλεγκτους εξωγενείς παράγοντες και στις κλίμακες μέτρησης με τα αντίστοιχα ζητήματα στατιστικής τους ανάλυσης. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι

---

20 Είναι γνωστή εξάλλου η αντιστρόφως ανάλογη σχέση της εσωτερικής και της εξωτερικής εγκυρότητας ενός οποιουδήποτε ψυχοτεχνικού μέσου ή μιας οποιασδήποτε πειραματικής διαδικασίας.

προσπάθειες που έγιναν με το AVL και το RVS, προσέφεραν μια πρακτική αντιμετώπιση μέτρησης αξιών και τις θεωρητικές βάσεις προσέγγισης και επομένως θα πρέπει να θεωρηθούν καθοδηγητικές γραμμές για οποιαδήποτε προσπάθεια μέτρησης των αξιών.

Όμως, όπως έχει φανεί στα διάφορα τμήματα της θεωρητικής παρουσίασης του *Study of Values Test*, το ψυχομετρικό αυτό εργαλείο χρήζει αναδιαμόρφωσης ώστε να μπορέσει να εκφράσει τη σημερινή πραγματικότητα και εποχή, ενώ ταυτόχρονα είναι απαραίτητη η προσαρμογή του για τον ελληνικό πληθυσμό ώστε να είμαστε πλέον σε θέση να εντοπίσουμε με βάση ένα αξιόπιστο και έγκυρο εργαλείο τις νόρμες των αξιών στα ελληνικά πλαίσια. Μια απλή μετάφραση βεβαίως δεν αρκεί και οι στόχοι που τίθενται ως προς την προσαρμογή αυτή είναι συγκεκριμένοι και απαραίτητο να επιδιωχθούν· με τη λογική αυτή, είναι δυνατό να αποφευχθούν τα μεθοδολογικά και ψυχομετρικά προβλήματα, ενώ ταυτόχρονα, η θεωρητική στήριξη ενός τέτοιου εργαλείου μέτρησης των αξιών θα παραμένει η βασική Φιλοσοφική θεώρηση Spranger.

Κεφάλαιο 3ο

Στόχοι της παρούσας έρευνας

Ο στόχος της όλης προσπάθειας είναι διπός· από τη μιά μεριά ενδιαφέρει η αναπροσαρμογή του "*Study of Values Test* " που οι Allport, Vernon & Lindzey κατασκεύασαν και στάθμισαν, στη δεύτερη έκδοσή του, το 1951· η αναπροσαρμογή αυτή θα έπρεπε να πληρεί τα ακόλουθα κριτήρια:

α) θα έπρεπε να αποφευχθούν τα μεθοδολογικά και ψυχομετρικά προβλήματα που η κλίμακα μέτρησης στο αρχικό AVL προκαλεί,

β) θα έπρεπε να δημιουργηθούν καινούρια ερωτήματα, απτά της σύγχρονης και δή της ελληνικής πραγματικότητας, ώστε το όποιο προτεινόμενο τελικό ερωτηματολόγιο να αντιστοιχεί στις σύγχρονες αξίες,

γ) θα έπρεπε το τελικό ερωτηματολόγιο αξιών να έχει όσο το δυνατόν συντομότερη μορφή, ώστε να μπορούν οι αξίες να χρησιμοποιηθούν με ευκολία ως επικουρική ή κύρια έννοια σε διαφόρων ειδών ερευνητικές μελέτες,

δ) θα έπρεπε το τελικό ερωτηματολόγιο να είναι συγκρίσιμο με το αρχικό AVL, ώστε να είναι δυνατή η παράλληλη μελέτη αντίστοιχων ευρημάτων και ταυτόχρονα να είναι εφικτή η στήριξη μιας οποιασδήποτε νέας ερευνητικής δουλειάς στον ήδη διαθέσιμο με βάση το AVL, θεωρητικό και ερευνητικό όγκο,

ε) το τελικό ερωτηματολόγιο θα έπρεπε, ασφαλώς, να είναι αξιόπιστο και έγκυρο και να παρουσιάζει ικανή διαφοροποιητική ισχύ ανάμεσα στους έξι τύπους-αξιών· με άλλα λόγια, θα έπρεπε το τελικά προτεινόμενο ερωτηματολόγιο να έχει την ικανότητα να διακρίνει ανάμεσα στους έξι τύπους-αξιών, να περιγράφει με πληρότητα και σαφήνεια τα συστήματα προσωπικών αξιών και να καταλήγει σε ατομικά ψυχοδιαγράμματα αξιών τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως μέθοδοι προσέγγισης της προσωπικότητας σε ατομική βάση,

στ) το τελικό ερωτηματολόγιο θα έπρεπε να είναι όσο το δυνατόν συμμετρικό, δηλαδή να περιλαμβάνει τον ίδιο αριθμό ερωτημάτων για κάθε υποκλίμακα αξιών· μικρές αποκλίσεις από αυτή τη συμμετρία θα γίνονταν αποδεκτές,

ζ) το ερωτηματολόγιο θα έπρεπε να έχει χαρακτήρα εξωτερικής εγκυρότητας τέτοιο που να επιτρέπει τη διεπιστημονική αλλά και κυρίως, τη διαπολιτιστική του εφαρμογή· επομένως, τα ερωτήματα δεν θα έπρεπε, όσο το δυνατόν, να είναι επικεντρωμένα μόνο σε ενδοπολιτιστικό (*cultural specific*)

επίπεδο, αλλά να λειτουργούν και ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς (*culture free items*), παρουσιάζοντας ταυτόχρονα και όλα τα **(α)** ως **(στ)** χαρακτηριστικά,

η) το ερωτηματολόγιο θα έπρεπε να έχει τέτοια μορφή ώστε να είναι εφικτή η περαιτέρω στάθμισή του, τουλάχιστον για τον ελληνικό πληθυσμό, σε επόμενο ερευνητικό στάδιο· κατά συνέπεια, τα ερωτήματα θα έπρεπε να έχουν χαρακτήρα δυνατότητας γενίκευσης των μετρήσεων στο γενικό πληθυσμό, δηλαδή να αφορούν στον πληθυσμό αυτό και όχι σε ένα ή λίγα του τμήματα· παράλληλα, οι μετρήσεις θα έπρεπε να είναι τέτοιου είδους ώστε να προοικονομούν την κατασκευή νόρμας για κάθε αξία ή και συνολικά για το σύστημα αξιών κατά τη διάρκεια μιας προσπάθειας στάθμισης του ερωτηματολογίου.

Ο δεύτερος στόχος της όλης προσπάθειας είναι περισσότερο θεωρητικός παρά ψυχομετρικός. Ενδιαφέρουν κυρίως οι διαφορές αξιών μεταξύ *επαγγελματικών κλάδων* στο επίπεδο των σπουδών, οι διαφορές αξιών ανάλογα με το *φύλο*, η *εσωτερική δομή* των συστημάτων αξιών για τις ομάδες αυτές και, επιμέρους παράγοντες (*Θρησκευτικό υπόβαθρο*, *Πολιτικές πεποιθήσεις*, κ.τ.λ.) που ενδεχόμενα επηρεάζουν ή και διαμορφώνουν τα συστήματα αξιών.

Κεφάλαιο 4ο
Μέθοδος

4.1 *Δείγμα*

Η μελέτη των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών σε σχέση με την επαγγελματική ταυτότητα προϋποθέτει τη σύγκριση ανάμεσα σε ίσους τουλάχιστον σε αριθμό με τις υπό μελέτη αξίες επαγγελματικούς χώρους. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι οι σχεδόν αυθαίρετα επιλεγόμενοι επαγγελματικοί τομείς αντιπροσωπεύουν στην ολότητά του το επαγγελματικό φάσμα, αλλά έτσι τουλάχιστον δίνεται η ευκαιρία να διατυπωθούν υποθέσεις για την ταύτιση καθενός από τους επαγγελματικούς χώρους με την αντίστοιχη κυρίαρχη αξία. Το γεγονός ότι οι υπό εξέταση αξίες είναι έξι και το ότι η όλη διαδικασία βασίστηκε στην αρχική μεθοδολογία που εφάρμοσε ο G.W. Allport, δηλαδή στην προσπάθεια αντιστοίχισης επαγγελμάτων και αξιών, υπαγόρευσε την επιλογή και τη μελέτη έξι "επαγγελματικών" ομάδων· οι ομάδες αυτές δεν προέρχονται από καθαρά επαγγελματικούς χώρους αλλά από το φοιτητικό πληθυσμό και είναι οι ακόλουθες: φοιτητές **Μαθηματικής** σχολής (N_M=64), φοιτητές **Ανωτάτης Σχολής Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών** (N_A=69), φοιτητές **Φιλοσοφικής** σχολής ($N_Φ$=64), φοιτητές **Ιατρικής** σχολής (N_I=100), φοιτητές **Γυμναστικής Ακαδημίας** (N_T=76) και φοιτητές **Θεολογικής** σχολής ($N_Θ$=89). 'Εγινε προσπάθεια ώστε οι εν λόγω φοιτητές να προέρχονται από τα τελευταία έτη φοίτησης έτσι ώστε, θεωρητικά τουλάχιστον, να έχουν διαμορφώσει επαγγελματική ταυτότητα ανάλογα με τις μέχρι αυτού του σημείου εμπειρίες και προσδοκίες τους. Τελικά όμως, συνελέγησαν δεδομένα από 132 πρωτοετείς φοιτητές, 98 δευτεροετείς, 167 τριτοετείς και 44 τεταρτοετείς, ενώ υπήρξαν και 18 φοιτητές από 5ο και 6ο έτος φοίτησης καθώς και 3 που δε δήλωσαν το έτος φοίτησης. 'Ετσι, στο σύνολο των 462 φοιτητών το 50,1% των φοιτητών βρίσκονταν στο 1ο και 2ο έτος φοίτησης. Το γεγονός αυτό, ασφαλώς ανέτρεψε την πιό πάνω θεωρητική προσέγγιση της "σταθεροποίησης" των αξιών αλλά από την άλλη εισήγαγε μεγαλύτερη και υγιέστερη διασπορά τιμών στο δείγμα κάνοντας πιο αυστηρά τα κριτήρια για την εξαγωγή συμπερασμάτων ως

προς την έννοια της επαγγελματικής ταυτότητας, αλλά και ταυτόχρονα, πιο δίκαια. Τονίζεται ότι η επαγγελματική ταυτότητα για την οποία γίνεται λόγος αναφέρεται κυρίως σ' αυτές τις πεποιθήσεις τις οποίες έχουν οι φοιτητές κάθε σχολής για το επάγγελμά τους και όχι στην επαγγελματική ταυτότητα που διαμορφώνεται κατά την εξάσκηση του επαγγέλματος, ταυτότητα που είναι δυνατό να διαφέρει επηρεαζόμενη από πολλούς και ανεξέλεγκτους παράγοντες.

Η συλλογή των έξι δειγμάτων έγινε με τυχαίο τρόπο από τον υπάρχοντα στατιστικό πληθυσμό (όλοι οι εν λόγω φοιτητές φοιτούν στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας) σε μια προσπάθεια εξασφάλισης της αντιπροσωπευτικότητας των δειγμάτων αυτών σε σχέση με τον πληθυσμό στόχο. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα βρέθηκαν σε αμφιθέατρα, χώρους αναμονής και αναψυχής, γυμναστήρια, σπουδαστήρια και εργαστήρια, ανάλογα με την περίπτωση. Οι συμμετέχοντες επελέγησαν με τυχαίο τρόπο από συμπτωματικά δείγματα φοιτητών που βρίσκονταν στις Σχολές τους στα πλαίσια της παρακολούθησης των μαθημάτων. Τα ερωτηματολόγια χορηγήθηκαν στους συμμετέχοντες μαζικά σε αμφιθέατρα διδασκαλίας, αφού πρώτα είχε προηγηθεί συνεννόηση με το διδάσκοντα, ώστε οι φοιτητές να αφιερώσουν 15 λεπτά[21] για να απαντήσουν στα ερωτήματα (περίπτωση της Μαθηματικής σχολής, της ΑΣΟΕΕ, της Θεολογικής σχολής και της Φιλοσοφικής σχολής). Στην Ιατρική σχολή, η χορήγηση του ερωτηματολογίου έγινε σε σπουδαστήρια, αμφιθέατρα και χώρους του εξωτερικού περιβόλου, ενώ για τη Γυμναστική Ακαδημία, σε συνεννόηση με δύο διδάσκοντες Καθηγητές[22], το δείγμα συνελέγη από δύο αυτούσια τμήματα της σχολής.

Η δειγματοληπτική μέθοδος που εφαρμόστηκε προσεγγίζει την "κατά συστάδες" τυχαία δειγματοληψία, αν και όχι απόλυτα. Οι ομάδες-δείγματα που συνελέγησαν "υπήρχαν στην πράξη" (Παρασκευόπουλος, 1993, *Μεθοδολογία Επιστημονικής*

---

21 Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου τελικά χρειάστηκε 20' εως 25', αν και πολλοί συμμετέχοντες απάντησαν σε χρόνο μικρότερο των 15'.

22 Ευχαριστώ την κα. **Π. Μπουρνέλλη**, Λέκτορα στη Γυμναστική Ακαδημία, για την αμέριστη βοήθειά της στη συλλογή των δεδομένων.

'Ερευνας, Τόμος Β', σελ. 25) αλλά σε κάποιες περιπτώσεις αποτελούσαν αυτούσια δείγματα. Ασφαλώς, η δειγματοληπτική αυτή προσέγγιση εξασφάλισε πρακτικά πλεονεκτήματα αλλά οπωσδήποτε, όπως τονίζει ο Παρασκευόπουλος (1993), δεν ήταν τυχαία "**μέχρι τέλους**", αφού και το γεγονός ότι οι φοιτητές βρέθηκαν στις σχολές τους μπορεί να εισάγει στη διασπορά των τιμών την επίδραση του παράγοντα "φοιτητές που παρακολουθούν τα μαθήματα". Επομένως, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η δειγματοληψία ήταν εντελώς τυχαία, αν και μπορούμε να ισχυριστούμε ότι την προσεγγίσαμε, ή και ότι με βάση τους επιπλέον παράγοντες που ελέγχουμε στο ερευνητικό σχέδιο τουλάχιστον μπορούμε να ελέγξουμε τη διασπορά κάποιων εξωγενών παραγόντων. Αν βέβαια είχε εφαρμοστεί τυχαία "κατά στρώματα" δειγματοληψία, αφού πρώτα είχαμε βρει τις παραμέτρους εκείνες που θα ήταν δυνατόν να αντιστοιχούν στη διαστρωμάτωση του δείγματος (φύλο, φοιτητές από αγροτικά ή αστικά περιβάλλοντα, πρωτοετείς-τελειόφοιτοι) και είχαμε επιλέξει τους φοιτητές εκείνους που αντιστοιχούν σ' αυτή τη διαστρωμάτωση, θα μπορούσαμε να μιλάμε για τυχαία δειγματοληψία και σημαντική εξωτερική εγκυρότητα της έρευνας, καθώς και για πιο πλήρη έλεγχο των εξωγενών παραγόντων· αυτή όμως η προσέγγιση στάθηκε πρακτικώς αδύνατη.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, όπως το **φύλο**, κυμάνθηκαν ελεύθερα και αντιπροσωπεύουν αρκετά πιστά την πραγματική εικόνα. 'Ετσι, για παράδειγμα, το δείγμα της Φιλοσοφικής περιέχει 81,3% γυναικών και 18,8% ανδρών, ενώ το αντίθετο σχεδόν συμβαίνει για το δείγμα της Γυμναστικής Ακαδημίας. (Για όλες τις σχολές μαζί [N=462], οι διαφορές ως προς την ισοκατανομή του παράγοντα Φύλο βρέθηκαν να είναι στατιστικά ασήμαντες για το επίπεδο α=0,05, όπου για το **Binomial z**, το Παρατηρούμενο ποσοστό Γυναικών ήταν ίσο με 45,5% και το p μεγαλύτερο της τάξης του 0,05).

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα δείγματα από τις διάφορες σχολές δεν ήταν αμιγή, δηλαδή δεν προέρχονταν από τις ίδιες ειδικότητες· έτσι το δείγμα της Ιατρικής περιλαμβάνει και φοιτητές Οδοντιατρικής (15%) και το

δείγμα της ΑΣΟΕΕ περιλαμβάνει φοιτητές Οικονομικών Επιστημών (52,2%) φοιτητές Διοίκησης Επιχειρήσεων (10,1%) και φοιτητές Προγραμματιστών Η/Υ (37,7%)· τα δείγματα της Μαθηματικής σχολής, της Θεολογικής σχολής της Γυμναστικής Ακαδημίας και της Φιλοσοφικής σχολής είναι αμιγή ως προς την ειδικότητα (για παράδειγμα, το δείγμα της Φιλοσοφικής περιλαμβάνει φοιτητές κατεύθυνσης Νεοελληνικής Φιλολογίας και μόνο).

Η επιλογή των δειγμάτων ασφαλώς δεν έγινε τυχαία. Η επαγγελματική ταυτότητα κάθε δείγματος με βάση τις θεωρητικές υποθέσεις θα έπρεπε να αντιστοιχεί σε κάθε μία από τις έξι αξίες. 'Ετσι, οι Μαθηματικοί θα έπρεπε να παρουσιάζουν ιδιαίτερα υψηλές, τουλάχιστον σε σχέση με τις άλλες αξίες τους, Θεωρητικές αξίες, οι φοιτητές της ΑΣΟΕΕ υψηλές Οικονομικές αξίες, οι φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής υψηλές Αισθητικές αξίες, οι φοιτητές της Ιατρικής υψηλές Κοινωνικές αξίες, οι φοιτητές της Γυμναστικής Ακαδημίας υψηλές Πολιτικές αξίες και οι φοιτητές της Θεολογίας υψηλές Θρησκευτικές αξίες. Η επιλογή των Σχολών αυτών, πέρα από τη λογική της προφανούς, στις περισσότερες περιπτώσεις, αντιστοιχίας ταυτότητας-αξιών, βασίστηκε και σε προηγούμενα ευρήματα μέσω του AVL. Ο ίδιος ο Allport είχε για παράδειγμα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι Πολιτικές αξίες εκφράζονται έντονα από φοιτητές και επαγγελματίες που επιζητούν την αναγνώριση, κοινωνική και επαγγελματική, τη δόξα και την εξουσία των πραγμάτων· μάλιστα, η θεωρητική αυτή θέση επιβεβαιώθηκε από τον Seashore (1947) που χρησιμοποίησε δείγμα φοιτητών από Γυμναστικές Ακαδημίες και κατέληξε στα συμπεράσματα που αναφέρονται στη σελίδα 31 του **Κεφαλαίου 1.3.5**. Αντίστοιχες διασυνδέσεις αξιών-επαγγελματικών ταυτοτήτων έχουν διαπιστωθεί για την Ιατρική και τη Θεολογική σχολή, ενώ έχουν παράλληλα ελεγχθεί οι σχέσεις ταυτότητας-κυρίαρχων αξιών για σχολές Κοινωνικών σπουδών, σχολές Οικονομικών σπουδών και σχολές πρακτικών Επιστημών και έχουν βρεθεί διασυνδέσεις αρκετά ισχυρές ώστε να υποστηρίζεται η επιλογή των δειγμάτων που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτή την έρευνα (**Schaefer,** 1936· **Harris,** 1934· **Whitely,**

1933). Τα αποτελέσματα από τις ερευνητικές αυτές προσπάθειες αναλύθηκαν εκτενέστερα στις σελίδες 29 εως 31 του **Κεφαλαίου 1.3.5**.

Τα συγκεντρωτικά στοιχεία για το συνολικό δείγμα, ανά Σχολή φοίτησης και σύμφωνα με το Φύλο δίνονται στον **Πίνακα 12**.

Πίνακας 12. Συγκεντρωτικά στοιχεία για τον αριθμό των συμμετεχόντων, τον μέσο όρο και τις τυπικές αποκλίσεις της ηλικίας και του έτους σπουδών, κατά **φύλο** και **Σχολή φοίτησης**

ΣΧΟΛΕΣ	Μαθηματική	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική	ΣΥΝΟΛΙΚΑ
N	64	67	64	100	75	89	462
% Ανδρών	62,5	34,3	18,8	61,0	82,7	58,4	54,5
% Γυναικών	37,5	65,7	81,3	39,0	17,3	41,6	45,5
$\bar{X}$ Ηλικίας $\hat{s}$ Ηλικίας	19,78 (1,78)	20,30 (1,80)	18,97 (0,96)	21,24 (1,78)	21,75 (1,13)	21,91 (2,52)	20,8 2,06
$\bar{X}$ Ηλικίας Ανδρών $\hat{s}$ Ηλικίας Ανδρών	19,72 1,96	20,74 2,14	19,42 1,38	21,4 1,83	21,70 1,18	22,26 2,30	21,23 2,21
$\bar{X}$ Ηλικίας Γυναικών $\hat{s}$ Ηλικίας Γυναικών	19,88 1,46	20,07 1,60	18,86 0,82	21,00 1,69	21,92 0,86	21,43 1,58	20,28 1,72
$\bar{X}$ έτους σπουδών $\hat{s}$ έτους σπουδών $M_{\varnothing}$ έτους σπουδών	1,92 1,16 1	2,16 1,14 1	1,09 0,46 1	3,02 1,36 3	3,06 0,28 3	2,68 0,86 3	2,4 1,18 3

4.2 *Ψυχοτεχνικά Μέσα*

Στο υποκεφάλαιο αυτό θα επιχειρηθεί μιά σύντομη σχετικά περιγραφή του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε στην τελική φάση της συλλογής των δεδομένων, αλλά θα παρουσιαστούν και τα στάδια κατασκευής αυτού του "τελικού" ερωτηματολογίου όπως αυτά διαμορφώθηκαν στις έρευνες-πιλότους· τέλος θα παρουσιαστούν οι βασικές ψυχομετρικές ιδιότητες του ερωτηματολογίου εν συγκρίσει με τις ψυχομετρικές ιδιότητες των διαφόρων μορφών που το ερωτηματολόγιο έπαιρνε κατά τη διάρκεια της κατασκευής του.

Μορφή του "τελικού" ερωτηματολογίου

Η βασική δομή του ερωτηματολογίου στηρίζεται σε 54 ερωτήματα ενδιαφερόντων-αξιών τα οποία χωρίζονται σε 9άδες αντίστοιχες με κάθε μία από τις 6 αξίες. Τα ερωτήματα παρουσιάζονται σε διαδοχικές εξάδες, ενώ μέσα στην κάθε εξάδα περιλαμβάνονται και οι έξι υπό μελέτη αξίες, αν και με διαφορετική-τυχαία σειρά για κάθε εξάδα· έτσι, η κάθε αξία "ανακυκλώνεται" κατά σχετικά τακτά χρονικά διαστήματα μέσα από τα ερωτήματα των διαδοχικών εξάδων αλλά η σειρά των ερωτημάτων μέσα στις εξάδες αποφασίστηκε με τυχαίο τρόπο[23] ώστε να εξομαλυνθεί για όλους τους συμμετέχοντες ο κίνδυνος των επιδράσεων σειράς παρουσίασης και να εξασφαλιστεί ταυτόχρονα η συνεχής σύγκριση-σύγκρουση αξιών. Μετά τα 54 ερωτήματα-αξίες ακολουθεί μία ακόμη εξάδα, όπου οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν στο κατά πόσο ακολουθούν συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές στη ζωή τους· αυτές έχουν διατυπωθεί σε ερωτήματα με βάση την αρχική θεώρηση Spranger και οι απαντήσεις των συμμετεχόντων αποτελούν ουσιαστικά ένα μέτρο σύγκρισης με τις απαντήσεις τους στις προηγούμενες εξάδες. Σε όλα τα ερωτήματα-αξίες οι συμμετέχοντες

---

23 Πρόγραμμα Η/Υ κατασκευασμένο από τον υποψήφιο κατέληξε στις τελικές σειρές ερωτημάτων-αξιών για κάθε εξάδα, μετά από επεξεργασία τυχαίων αριθμών που το πρόγραμμα υπολόγιζε.

απαντούν σε μια Likert κλίμακα 6 σημείων (από το Κατηγορηματικά 'Οχι ① ως το Κατηγορηματικά Ναί ⑥). Τα 54 ερωτήματα-αξίες είναι τα ακόλουθα:

Ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων

Θεωρητική υποκλίμακα

1)'Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόοδο των μικρών κοινοτήτων είναι η επιστημονική κατάρτιση των μελών τους.
2) Η σημερινή οικογένεια, επιζητώντας την πρόοδο των παιδιών της, θα έπρεπε να στοχεύει καθαρά στο να παρέχει στα παιδιά τις δυνατότητες απόκτησης επιστημονικών γνώσεων.
3) Ο σημερινός κόσμος θα έπρεπε να είναι προσανατολισμένος στην ανάγκη για γνώση και έρευνα.
4) Υποθέτοντας οτι είστε κάποιος/α με την απαραίτητη ικανότητα και οτι ο μισθός για όλα τα επαγγέλματα είναι ο ίδιος, θα θέλατε να είστε Μαθηματικός;
5) Αν ζούσατε σε μια μικρή πόλη και το εισόδημά σας υπερκάλυπτε τις ανάγκες σας, θα θέλατε να δώσετε ένα μέρος του για την αναβάθμιση της επιστημονικής έρευνας στην περιοχή σας;
6) Σας ενδιαφέρουν τα επιστημονικά προγράμματα της τηλεόρασης;
7) Κατά πόσο θα σας ενδιέφερε να είστε Καθηγητής Πανεπιστημίου και να ασχολείστε με την έρευνα;
8) Σας αρέσει σε μια έκθεση, να πηγαίνετε στα περίπτερα όπου μπορείτε να δείτε επιστημονικό (π.χ. Χημικό) υλικό;
9) Ενας νέος άνθρωπος, μετά την είσοδό του στο Πανεπιστήμιο, Ανώτερη Σχολή, κ.τ.λ., θα πρέπει να στοχεύει καθαρά στην απόκτηση γνώσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πρόοδο της έρευνας και της ίδιας της επιστήμης.

Οικονομική υποκλίμακα

1) Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα έπρεπε να ασχολούνται περισσότερο με οικονομικά θέματα.
2) Θα θεωρούσατε σημαντική λειτουργία της εκπαίδευσης την προετοιμασία για οικονομική αποκατάσταση και για επίτευξη υλικών στόχων;
3) Παρακολουθείτε στον ελεύθερο χρόνο σας τις εξελίξεις στο χρηματιστήριο;
4) Θα διαβάζατε ένα βιβλίο με τίτλο 'Οικονομία και Κέρδος';
5) Ο σημερινός κόσμος θα έπρεπε να είναι κύρια προσανατολισμένος στην άνοδο του βιοτικού και οικονομικού επιπέδου.
6) Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να είστε τραπεζίτης;
7) Σας αρέσει να δημιουργείτε φίλους που είναι αποτελεσματικοί, εφευρετικοί και με πρακτικό μυαλό;
8) Θα διαβάζατε ένα άρθρο εφημερίδας με τίτλο 'ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΑΚΙΝΗΤΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ';
9) Θα σας ενδιέφερε να μελετήσετε την οικονομική δραστηριότητα και το έργο του Ωνάση;

Αισθητική υποκλίμακα

1) Επιλέγοντας την/τον σύζυγό σας, θα προτιμούσατε μια/έναν σύζυγο που είναι καλλιτεχνικά χαρισματική/ός;
2) Σας αρέσει να διαβάζετε ποιητικές συλλογές;
3) Θα διαβάζατε ένα άρθρο εφημερίδας που αναφέρεται σε ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ;
4) Αν είχατε τις δυνατότητες (και τα οικονομικά οφέλη ήταν τα ίδια), θα θέλατε να είστε Ζωγράφος;

7) Τα προϊόντα της τέχνης θα έπρεπε να δημιουργούνται αποκλειστικά και μόνο με βάση την έμπνευση, ανεξάρτητα από την εμπορική τους απήχηση.
8) Κάποιος που δουλεύει όλη την εβδομάδα στον επιχειρησιακό τομέα, μπορεί να περάσει καλύτερα το Σαββατο-Κύριακο πηγαίνοντας σε μια συναυλία Κλασσικής μουσικής;
9) Θα απαιτούσατε ένα εργασιακό περιβάλλον διακοσμημένο με ευαισθησία και καλλιτεχνικό γούστο;

Κοινωνική υποκλίμακα

1) Η δυστυχία των άλλων είναι και δική μας δυστυχία.
2) Αν είχατε αρκετό ελεύθερο χρόνο και χρήματα, θα θέλατε να ιδρύσετε ένα κέντρο για τη φροντίδα και την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες;
3) Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόδο των μικρών κοινοτήτων είναι η αλληλεγγύη και ο αλληλοσεβασμός μεταξύ των μελών.
4) Στα πλαίσια του επαγγέλματός σας, θεωρείτε επιτυχία τη δυνατότητα λειτουργίας μέσα σε ένα σύστημα αλληλεγγύης και αλληλοκατανόησης;
5) Σας ενδιαφέρουν τα προγράμματα της τηλεόρασης που ασχολούνται με κοινωνικά θέματα και προβλήματα;
6) Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να οργανώσετε ένα σύλλογο για την ενεργό αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων;
7) Βρίσκετε ενδιαφέρουσα μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους που περιστρέφεται γύρω απο κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικά φαινόμενα;
8) Ακούγοντας ένα μουσικό κομμάτι, αξίζει να εμβαθύνει κανείς σ' αυτό απο την πλευρά των κοινωνικών σκέψεων και προβληματισμών του.
9) Οι κυβερνητικές αποφάσεις (μιας οποιασδήποτε κυβέρνησης) θα έπρεπε να έχουν ιδιαίτερο χαρακτήρα κοινωνικών μέτρων άμεσης απόδοσης.

Πολιτική υποκλίμακα

1) Η παιδεία θα έπρεπε να έχει κεντρικό σκοπό της την ενθάρρυνση πρωτοβουλίας και την καλλιέργεια οργανωτικών ικανοτήτων.
2) Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόοδο των μικρών κοινοτήτων είναι η ύπαρξη ικανής συντονιστικής ηγεσίας.
3) Διαβάζοντας ένα μυθιστόρημα, σας εντυπωσιάζει ο κεντρικός ήρωας και η επίδρασή του στην όλη πλοκή;
4) Θα διαβάζατε με προσοχή ένα πρωτοσέλιδο με τίτλο 'ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ';
5) Αν είχατε τον απαραίτητο χρόνο και περισσότερα από τα αναγκαία χρήματα, θα προσπαθούσατε να γίνετε Βουλευτής;
6) Θα θεωρούσατε σημαντικό για την εκπαίδευση του παιδιού σας τον τομέα του Αθλητισμού;
7) Στα πλαίσια του επαγγέλματός σας, θεωρείτε επιτυχία τη δυνατότητα για ηγετική παρέμβαση και οργανωτική αναδιάρθρωση στο σύστημα εργασίας του κλάδου;
8) Θα σας αναστάτωνε ψυχικά η κατάλυση του Δημοκρατικού πολιτεύματος μιας ξένης χώρας;
9) Σας ενδιαφέρει να διαβάζετε αναφορές στη ζωή και στο έργο ανθρώπων όπως ο Μ.Αλέξανδρος, ο Ιούλιος Καίσαρας, ο Καρλομάγνος;

Θρησκευτική υποκλίμακα

1) Η Θεολογία, ως κλάδος της επιστήμης, θα αποδειχθεί πολύ σημαντική για την ανθρωπότητα.
2) Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να οργανώσετε ένα θρησκευτικό σύλλογο με αντικείμενο το διάλογο πάνω σε υπαρξιακά θέματα;

5) Αν ζούσατε σε μια μικρή πόλη και το εισόδημά σας υπερκάλυπτε τις ανάγκες σας, θα θέλατε να βοηθήσετε στην αναβάθμιση των δραστηριοτήτων των τοπικών θρησκευτικών οργανώσεων;
6) Θα διαβάζατε ένα άρθρο στην εφημερίδα με τίτλο 'ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ';
7) Βρίσκετε ενδιαφέρουσα μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους που περιστρέφεται γύρω από το νόημα της ζωής;
8) Το υψηλό ήθος και οι αξίες είναι πολύ επιθυμητά στοιχεία του χαρακτήρα.
9) Υποθέτοντας ότι είστε κάποιος/α με την απαραίτητη ικανότητα και ότι ο μισθός για κάθε επάγγελμα είναι ο ίδιος, θα θέλατε να είστε Μέλος Ιεραποστολής;

Με βάση τη λογική του συνολικού ερωτηματολογίου, ο κάθε συμμετέχων είναι δυνατό να παρουσιάσει ένα ψυχοδιάγραμμα αξιών όπου το μάξιμουμ άθροισμα για κάθε αξία είναι 54 και το μίνιμουμ άθροισμα είναι 9 (αν στο τελικό άθροισμα προσθέσουμε και τη 10η εξάδα των ερωτημάτων κατευθυντηρίων γραμμών τότε το μάξιμουμ άθροισμα γίνεται 60 και το μίνιμουμ 10). Το θεωρητικό μέσο σημείο είναι το **31,5** (ή το 35 αν προσθέσουμε και τη 10η εξάδα), και σ' αυτό το σημείο θα αναμέναμε να σταθεροποιηθεί ο μέσος όρος του γενικού πληθυσμού για κάθε μία από τις έξι αξίες εαν είχαμε προχωρήσει σε στάθμιση του ερωτηματολογίου για τον ελληνικό πληθυσμό.

Η βασική δομή του ερωτηματολογίου πλαισιώνεται από δημογραφικές ερωτήσεις με σκοπό τον έλεγχο εξωγενών παραγόντων που μπορούν να επηρεάζουν τις απαντήσεις των συμμετεχόντων και τη συλλογή πληροφοριακών στοιχείων που θα χρησιμοποιηθούν ως ανεξάρτητες μεταβλητές στο σχέδιο της έρευνας (ηλικία, φύλο, σχολή φοίτησης, έτος φοίτησης, κατεύθυνση σπουδών, μορφωτικό επίπεδο πατέρα και μητέρας) ενώ τρείς ακόμη ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες επίδρασης στη διαμόρφωση αξιών ελέγχονται με το να υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν ως ανεξάρτητες μεταβλητές: οι **πολιτικές πεποιθήσεις**, παράγοντας που έχει φανεί ότι διαδραματίζει μέτριο ως σημαντικό ρόλο στην ισχυροποίηση και σταθεροποίηση των αξιών, το **Θρησκευτικό υπόβαθρο**, η επαφή δηλαδή των συμμετεχόντων με τη θρησκεία και με τα θρησκευτικά-υπαρξιακά θέματα και αναζητήσεις, παράγοντας που στις έρευνες-πιλότους και σε άλλες έρευνες έχει αποδειχτεί σημαντικότατος στη ρύθμιση της

ισορροπίας των αξιών μεταξύ τους, και τέλος, η ίδια η αντίληψη των συμμετεχόντων για την "**επαγγελματική**" τους **ταυτότητα**, το ποια δηλαδή επαγγελματική ταυτότητα πιστεύουν οι ίδιοι ότι έχουν.

Ασφαλώς, πολλοί άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν στη διαμόρφωση και σταθεροποίηση των αξιών δεν έχουν συμπεριληφθεί στο ερωτηματολόγιο· για παράδειγμα, ο τόπος καταγωγής των συμμετεχόντων (αστικό ή αγροτικό περιβάλλον) δεν έχει ελεγχθεί (αν και κατά κάποιον τρόπο ο παράγοντας αυτός καλύπτεται από τη μέτρηση του Θρησκευτικού υπόβαθρου). Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την ισχύ των παραγόντων αυτών, όμως θυμίζουμε ότι σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετασθούν οι διαφορές αξιών σε σχέση με την επαγγελματική ταυτότητα και να ελεγχθεί το ερωτηματολόγιο αξιών για τις ψυχομετρικές του ιδιότητες· ερωτήματα όπως, ποιος είναι ο σημαντικότερος παράγοντας διαμόρφωσης αξιών, δεν περιλαμβάνονται στην παρούσα μελέτη και ούτως ή άλλως είναι ιδιαίτερα δύσκολο να απαντηθούν. Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι 54 ερωτήσεις αξιών του ερωτηματολογίου προέρχονται κατά ένα ποσοστό (38,9%) απευθείας από το AVL και κατά 61,1% από το σύνολο ερωτημάτων που κατασκευάστηκαν από τον υποψήφιο κατά τη διάρκεια των ερευνών-πιλότων.

Το ερωτηματολόγιο αξιών όπως δόθηκε στο δείγμα της έρευνας παρουσιάζεται στο **Παράρτημα Γ.** Δίπλα σε κάθε ερώτημα επισημαίνεται ο τύπος-αξία στον οποίο το κάθε ερώτημα αναφέρεται· εννοείται πως η επισήμανση αυτή δεν δόθηκε στο δείγμα των φοιτητών.

4.3. *Στάδια κατασκευής του ερωτηματολογίου*

4.3.1 *Α' φάση ψυχομετρικού ελέγχου*

Η πρώτη έρευνα-πιλότος (**1990**) δεν είχε καθαρά ψυχομετρικούς στόχους και έτσι έγινε μόνο μια προσπάθεια διασύνδεσης της μέτρησης των

αξιών με άλλες παραμέτρους και ταυτόχρονα ένας πρώιμος έλεγχος για το βαθμό διαφοροποιητικής ικανότητας των ερωτημάτων αξιών. Το AVL χορηγήθηκε όπως έχει στη μορφή της επανέκδοσης του 1951 σε προπτυχιακούς φοιτητές του Polytechnic South-West (Plymouth Polytechnic). Μικρές αλλαγές σε κάποια ερωτήματα έγιναν για να αντιστοιχεί το AVL, έστω επιφανειακά, σε θέματα που άπτονται των ενδιαφερόντων του αγγλικού πληθυσμού. 'Ενα μεγάλο πρόβλημα σ' αυτή την προσπάθεια ήταν ο μικρός αριθμός συμμετεχόντων καθώς και το ότι όλοι ήταν φοιτητές Ψυχολογίας. 'Εστω και έτσι όμως, διασυνδέσεις με το φύλο, την ηλικία και το έτος σπουδών καθώς και με έννοιες όπως το έκδηλο άγχος και η αυτοεικόνα, ήταν προσεγγίσιμες. Ειδικά για την έννοια της αυτοεικόνας, στη μελέτη αυτή χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα μέτρησης Αυτοεικόνας του Rosenberg (1964)· ο κύριος λόγος ήταν ότι η βιβλιογραφία αφήνει να διαφανούν επιδράσεις της αυτοεικόνας στη διαμόρφωση των αξιών και επομένως θα έπρεπε να ελεγχθεί η συμμεταβολή των δύο εννοιών για το δείγμα αυτό. Εξάλλου, ο M. Rokeach τονίζει ότι σε γενικά πλαίσια, οι αξίες μπορεί να εκφράζουν βασικές ανθρώπινες ανάγκες και σε τελική ανάλυση είναι "τα δομικά εργαλεία και όπλα που όλοι χρησιμοποιούμε με σκοπό να διατηρήσουμε και να αναβαθμίσουμε την αυτοεικόνα μας". Το σχέδιο της έρευνας περιελάμβανε ουσιαστικά δύο ομάδες (πρωτοετείς και τριτοετείς) και αν και δεν μπορεί να θεωρηθεί σχέδιο επαναλαμβανομένων μετρήσεων, επέτρεψε τη σύγκριση σε Μεταξύ των Ομάδων επίπεδο όπου φάνηκε μια σημαντική επίδραση της αυτοεικόνας στον τρόπο διαμόρφωσης και αλλαγής των αξιών από το πρώτο στο τρίτο έτος.

Παράλληλα, ελέγχθησαν οι επιδράσεις άλλων θεωρητικών παραμέτρων, που ενδεχόμενα επηρεάζουν τη διαμόρφωση αξιών. 'Ετσι, χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες κλίμακες: *Concern Over the Negative Consequences of Success* (Ho & Zemaitis, 1981), *Achievement Anxiety Test* (Alpert & Haber, 1960), και *Trait Anxiety Scale* (Spielberger, 1970). Βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές συνάφειες ανάμεσα στις έννοιες αυτές και στη διαμόρφωση των αξιών αλλά η έρευνα απέτυχε να καταδείξει προβλεπτική ισχύ της διαμόρφωσης αξιών από τους παράγοντες αυτούς.

Το σημαντικότερο όμως εύρημα ήταν η ικανότητα των ερωτημάτων να διαφοροποιούν ανάμεσα στις αξίες, κάτι που ελέγχθηκε με βάση αναλύσεις διασποράς ανάμεσα στους έξι τύπους αξιών. Τα ευρήματα αυτών των αναλύσεων φανέρωσαν ισχυρά υψηλά επίπεδα για κάποιες από τις αξίες και ισχυρά χαμηλά επίπεδα για άλλες (**Πίνακας 13**), κάτι που δείχνει ότι τουλάχιστον το ερωτηματολόγιο AVL στην αρχική του μορφή διέθετε κατά τεκμήριο εγκυρότητα (*face validity*). Το γεγονός ότι άλλες ψυχομετρικές ιδιότητες όπως το άγχος και η αυτοεικόνα φάνηκαν να επιδρούν στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται τα ψυχοδιαγράμματα αξιών και όχι το αντίστροφο, κατηύθυνε προς την αποδοχή της θεωρητικής πλευράς που υποστηρίζει ότι οι αξίες είναι εκείνες που διαμορφώνονται από το περιβάλλον και όχι το αντίστροφο (το αντίστοιχο θεωρητικό πλαίσιο έχει συζητηθεί στο **Κεφάλαιο 1.3.5**).

Πίνακας 13. Μέσοι όροι και Τυπικές αποκλίσεις για το δείγμα 23 Ψυχολόγων από το Polytechnic South-West (1990)

Αξία	$\overline{X}$	$\hat{s}$	N
Θεωρητική	42,261	4,683	23
Οικονομική	32,870	6,412	23
Αισθητική	47,130	7,137	23
Κοινωνική	46,652	10,347	23
Πολιτική	40,826	7,133	23
Θρησκευτική	29,652	8,402	23

Σε γενικές γραμμές, η πρώτη αυτή προσπάθεια έδειξε ότι το AVL διαφοροποιεί ικανοποιητικά ανάμεσα στους έξι τύπους αξιών και ότι ένα μέρος της διασποράς των τιμών για τις αξίες αυτές εξηγείται από διάφορους παράγοντες-αίτια (όπως η αυτοεικόνα ή το έτος σπουδών), αν και ο παράγοντας "επαγγελματική ταυτότητα" δεν μπορούσε φυσικά να ελεγχθεί. Παράλληλα, φάνηκε το πρόβλημα του χαρακτήρα αναγκαστικών επιλογών της κλίμακας· οι συμμετέχοντες εκδήλωσαν ενδιαφέρον για τον τρόπο συμπλήρωσης των ερωτημάτων επειδή ο τρόπος αυτός ήταν γι' αυτούς πρωτόγνωρος, αλλά εκδήλωσαν και την αντίθεσή τους στον εξαναγκαστικό χαρακτήρα των

ερωτημάτων. Σ' αυτή τη φάση όμως δεν ελέγχθηκαν τα ψυχομετρικά και στατιστικά προβλήματα που ο χαρακτήρας της κλίμακας του ερωτηματολογίου δημιουργεί, και έτσι τα αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής ως προς το θέμα της κλίμακας μέτρησης δεν μπορούν να σχολιαστούν.

4.3.2 *Β' φάση ψυχομετρικού ελέγχου*

Επειδή ο βασικός στόχος είναι η ανακατασκευή και προσαρμογή του AVL στα σημερινά ελληνικά δεδομένα, στη φάση αυτή επιχειρήθηκε η κατασκευή 120 επιπλέον ερωτημάτων έτσι ώστε στην πληθώρα των 240 συνολικά ερωτημάτων-αξιών (120 από το αρχικό AVL και 120 νέα ερωτήματα) να μπορεί να αποφασιστεί με βάση τα δεδομένα των ερευνών-πιλότων ποια από αυτά τα ερωτήματα είναι αξιόπιστα και έγκυρα για να κατασκευαστεί η τελική μορφή του ερωτηματολογίου.

Ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάστηκαν τα 120 νέα ερωτήματα βασίστηκε στην γενικότερη εμπειρία του υποψηφίου, σε Φιλολογικές και Φιλοσοφικές επιδράσεις αλλά και σε τομείς ενδιαφερόντων που είχαν ελεγχθεί κατά καιρούς από διάφορους ερευνητές, σε διάφορα ερευνητικά σχέδια. Αντλώντας τις πληροφορίες αυτές από το μεγάλο εύρος των ερευνητικών μελετών που είχαν έστω και μικρή σχέση με το αξιολογικό σύστημα των συμμετεχόντων και προσαρμόζοντας τη διατύπωση και την εννοιολογία των ερωτημάτων σε αυτά τα αρχικά ερωτήματα του AVL καταλήξαμε σε 120 νέα ερωτήματα τα οποία ουσιαστικά διπλασίαζαν το αρχικό ερωτηματολόγιο σε μέγεθος και υπό εξέταση έννοιες και κάλυπταν μεγαλύτερο φάσμα ενδιαφερόντων και αξιών.

Η δυσκολία της κατασκευής αυτών των ερωτημάτων ήταν στο ότι 60 από αυτά θα έπρεπε να έχουν εννοιολογική σχέση ανά δυάδες και ταυτόχρονα να αντιπροσωπεύουν τα ίδια ζεύγη σύγκρισης με αυτά του AVL, ενώ τα άλλα 60 θα έπρεπε να έχουν εννοιολογική σχέση, δηλαδή να αποτελούν τμήματα της ίδιας

ερώτησης, ανά τετράδες και ταυτόχρονα να αντιπροσωπεύουν τους ίδιους συνδυασμούς τετράδων σύγκρισης με το αρχικό AVL. Είναι προφανές ότι η δυσκολία ξεκινά από τη μορφή αναγκαστικών επιλογών του αρχικού AVL και περιορίζει τις δυνατότητες επιλογής των συγκεκριμένων ερωτημάτων που αρχικά ο οποιοσδήποτε ερευνητής σκοπεύει να χρησιμοποιήσει. Το ερωτηματολόγιο που προέκυψε περιελάμβανε 60 ερωτήσεις με ζεύγη αξιών και 30 ερωτήσεις με τετράδες αξιών. Η σειρά των ερωτήσεων ήταν τυχαία και δεν είχε στόχο την "ανακύκλωση" των αξιών σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Το ερωτηματολόγιο αυτό δόθηκε στο διδακτικό προσωπικό και στους συναδέλφους υποψήφιους διδάκτορες του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, από τους οποίους ζητήθηκε να ταξινομήσουν κάθε ένα από τα 240 συνολικά ερωτήματα αξιών με βάση την αξία στην οποία πίστευαν ότι αυτό το ερώτημα αναφέρεται· η θεωρητική βάση Allport-Spranger τους ήταν επίσης γνωστή ώστε να μπορεί να γίνει η θεωρητική-λογική ταξινόμηση των ερωτημάτων με βάση την ίδια θεωρία στην οποία στηρίχτηκε ο υποψήφιος. Το γεγονός ότι κάθε αξία αντιπροσωπευόταν από 40 ερωτήματα δεν έγινε γνωστό στους κριτές.

Τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά. Μόνο ένα 15% (οκτώ δυάδες και πέντε τετράδες) των ερωτημάτων φάνηκε να παρουσιάζει εννοιολογικά προβλήματα ταξινόμησης, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό των ερωτημάτων ταξινομήθηκε σχεδόν από όλους τους κριτές στις σωστές κατηγορίες-αξίες επιβεβαιώνοντας την κατά τεκμήριο εγκυρότητα των ερωτημάτων αυτών και δίνοντας έτσι ένα στίγμα για την εννοιολογικής δομής εγκυρότητά τους (*construct validity*). Τα ερωτήματα τα οποία δεν ταξινομήθηκαν σωστά στις κατηγορίες τους επανεξετάστηκαν ως προς την εννοιολογία και το περιεχόμενό τους και είτε αναδιατυπώθηκαν ώστε να είναι περισσότερο σαφή, είτε αντικαταστάθηκαν από άλλα μη-συναφή σε εννοιολογία ερωτήματα, διατηρώντας πάντα την απόλυτη ισορροπία του ερωτηματολογίου ως προς τις συγκρίσεις μεταξύ των αξιών.

Ταυτόχρονα, η ιδέα της μετατροπής της μορφής αναγκαστικών επιλογών σε Likert κλίμακα 6 σημείων, είχε ήδη μελετηθεί και αποφασίστηκε η μετατροπή του ερωτηματολογίου με τέτοιο τρόπο ώστε να ισχύουν τα ζεύγη και οι τετράδες ερωτήσεων, αλλά οι συμμετέχοντες να απαντούν με βάση την κλίμακα Likert σε κάθε ένα από τα 240 ερωτήματα. Έτσι, η απάντηση που θα έδιναν για κάθε ερώτημα δεν θα περιοριζόταν από την απάντηση που είχαν δώσει σε προηγούμενο ερώτημα και η διασπορά των τιμών θα ήταν ελεύθερη για τον τύπο αυτό του ερωτηματολογίου[24].

Οι δύο αυτοί τύποι ερωτηματολογίων (μορφή αναγκαστικών επιλογών και Likert μορφή) εξετάστηκαν (**1991**) με βάση δύο αντίστοιχα δείγματα της Φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με στόχο τη σύγκριση των αποτελεσμάτων που θα προέκυπταν από τις δύο μορφές ερωτηματολογίου. Ο **Πίνακας 14**, σελ. 79 δίνει παραδείγματα ερωτημάτων για τις δύο αυτές μορφές ερωτηματολογίου.

Το δείγμα στο οποίο χορηγήθηκε η μορφή ερωτηματολογίου αναγκαστικών επιλογών απετελέσθη από 49 φοιτητές και φοιτήτριες, ενώ στο ερωτηματολόγιο με τη Likert μορφή απάντησαν 50 συνολικά φοιτητές και φοιτήτριες. Η πεποίθηση ότι η τυχαία δειγματοληψία που επιχειρήθηκε θα προκαλούσε τυχαία κατανομή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των δύο δειγμάτων, καθώς και το γεγονός ότι στη φάση αυτή δεν μπορούσαν να γίνουν ιδιαίτερες συγκρίσεις μεταξύ επαγγελματικών ταυτοτήτων (και τα δύο δείγματα προέρχονταν από τη Φιλοσοφική σχολή), οδήγησαν στο να μην εξετασθούν οι διάφοροι παράγοντες (φύλο, ηλικία, κ.τ.λ.) που θα μπορούσαν να προκαλούν διαφοροποίηση αξιών για τα δείγματα αυτά. Απεναντίας, το κύριο βάρος δόθηκε στον εντοπισμό των περισσότερο αξιόπιστων και έγκυρων ερωτημάτων καθώς και στις διαφορές και ομοιότητες των αποτελεσμάτων για τις αξίες που οι δύο μορφές ερωτηματολογίων θα έδιναν για τα αντίστοιχα δείγματα. Ο τελικός στόχος ήταν η

---

24 Η θεωρητική κάλυψη του ζητήματος αυτού έχει επιχειρηθεί στα **Κεφάλαια 1.3.4** και **2.1**.

επαναφορά του ερωτηματολογίου στο αρχικό μέγεθος των 120 ερωτημάτων, με πιθανή περαιτέρω μείωση σε επόμενα στάδια.

Πίνακας 14. Παραδείγματα από τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (κλίμακα αναγκαστικών επιλογών και κλίμακα Likert)

Οι δύο μορφές του ερωτηματολογίου περιελάμβαναν τις ίδιες ακριβώς ερωτήσεις, με μόνη διαφορά στις κλίμακες μέτρησης. Η **μορφή αναγκαστικών επιλογών** είχε ως εξής:

Σε μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους, προτιμάτε να

α) μιλάτε για θέματα που περιστρέφονται γύρω από κοινωνικές μεταρρυμίσεις; ☐

β) μιλάτε για θέματα που περιστρέφονται γύρω από το νόημα της ζωής; ☐

Ο ερωτώμενος καλείται να δώσει απάντηση και στα δύο σκέλη της ερώτησης "ζυγίζοντας" τις απαντήσεις του έτσι ώστε το άθροισμα των απαντήσεών του να είναι πάντα 3. Αυτό ισχύει για τα ζεύγη ερωτήσεων ενώ για τις τετράδες ο συμμετέχων πρέπει να κατατάξει και τις τέσσερεις υπο-ερωτήσεις με σειρά προτεραιότητας, από το 4 ως το 1, ανάλογα με τις πεποιθήσεις του.

Στη **δεύτερη μορφή** του, το ερωτηματολόγιο διασπούσε τα ερωτήματα, τοποθετώντας τα αρχικά 2 ή 4 υπο-ερωτήματα μακριά το ένα από το άλλο και καλώντας τον ερωτώμενο να τα βαθμολογήσει με κλίμακα από το 1 (Κατηγορηματικά 'Οχι) ως το 6 (Κατηγορηματικά Ναι). 'Ετσι, το παραπάνω διπλό ερώτημα είχε ως εξής:

Σας αρέσει, σε μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους, να μιλάτε για θέματα που περιστρέφονται γύρω από κοινωνικές μεταρρυθμίσεις; ① ② ③ ④ ⑤ ⑥

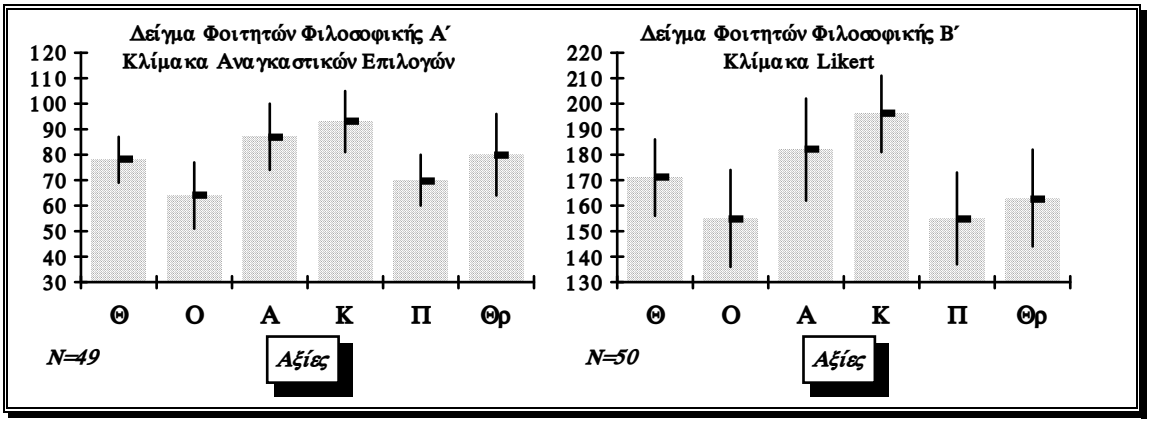
.... (μεσολάβηση άλλων ερωτημάτων) ....

Σας αρέσει, σε μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους, να μιλάτε για θέματα που περιστρέφονται γύρω από το νόημα της ζωής; ① ② ③ ④ ⑤ ⑥

Η αρχική διαπίστωση ήταν ότι τα ψυχοδιαγράμματα αξιών για τα δύο δείγματα δεν διέφεραν, τουλάχιστον εμπειρικά (επειδή η στατιστική σύγκριση των δύο δειγμάτων δεν ήταν εφικτή), και παρουσίαζαν παρόμοιες διαβαθμίσεις για τους 6 τύπους αξιών· οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις ήταν παρόμοιες, αν και για τη μορφή ερωτηματολογίου Likert, η διασπορά ήταν αυξημένη λόγω της διαφορετικής κλίμακας (μάξιμουμ άθροισμα = 40 ερωτήματα ⊗ 6 = 240, ενώ

για την μορφή αναγκαστικών επιλογών, μάξιμουμ άθροισμα για κάθε αξία-τύπο = [20 ερωτήματα α' μέρους ⊗ 3]+[20 ερωτήματα β' μέρους ⊗ 4] = 60+80 = 120)· ενώ μάλιστα κανείς θα περίμενε να αντιμετωπίσει επιδράσεις οροφής ή δαπέδου επειδή όλα τα ερωτήματα ήταν δυνατό να επιδέχονται ακραίες τιμές από τους συμμετέχοντες, κάτι που θα διαφοροποιούσε δραστικά τη διασπορά των τιμών προκαλώντας ιδιαίτερα ασύμμετρες κατανομές, η διασπορά των τιμών για την μορφή ερωτηματολογίου με την κλίμακα Likert ήταν περίπου διπλάσια εκείνης που προερχόταν από την άλλη μορφή ερωτηματολογίου και το γεγονός αυτό έδειξε ότι η διασπορά των τιμών εξακολουθούσε να αντιπροσωπεύει "υγιείς" σχέσεις ανάμεσα στις έξι αξίες αλλά και εντός των τύπων-αξιών. (Το **Γράφημα 1** παρουσιάζει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις για τους έξι τύπους αξιών για τα δύο δείγματα της Φιλοσοφικής).

Γράφημα 1. Ψυχοδιαγράμματα Αξιών
για τα δύο δείγματα της Φιλοσοφικής Σχολής (1991).

Η αρχική αυτή διαπίστωση συμφωνεί με τα ευρήματα των ερευνητών (**Dukes**, 1955· **Feather**, 1973· **Penner et al.**, 1968· **Rankin et al.**, 1980) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι διαφορετικές μέθοδοι προσέγγισης της μελέτης των αξιών (μέθοδοι αναγκαστικών επιλογών, μέθοδοι ιεράρχησης, Likert κλίμακες) δεν οδηγούν σε διαφορετικά αλλά συμβατά μεταξύ τους αποτελέσματα. Ωστόσο, οι ερευνητές που έχουν μελετήσει το θέμα, δεν προχωρούν σε ιδιαίτερες ψυχομετρικές επαληθεύσεις του πιο πάνω συμπεράσματος, αλλά περιορίζονται στο να παρατηρούν παρόμοια ψυχοδιαγράμματα αξιών για δύο ή περισσότερα δείγματα και να τα συγκρίνουν στατιστικά ώστε να διαπιστώσουν αν υπάρχουν ή

όχι διαφορές μέσων όρων για τις εκάστοτε υπό μελέτη αξίες. Οι συσχετίσεις μεταξύ των αξιών, όπως αυτές προκύπτουν για τα ψυχοδιαγράμματα κάθε δείγματος, σπανιότατα εξετάζονται, ενώ είναι προφανές ότι πράγματι ενδιαφέρει η εσωτερική δομή, συνοχή ή ασυμβατότητα, συνολικότητα ή αυτονομία των αξιών για κάθε δείγμα της σύγκρισης ενώ το μεγαλύτερο ενδιαφέρον βρίσκεται ακριβώς σ' αυτή την περαιτέρω σύγκριση αυτών των χαρακτηριστικών για τα δείγματα που απαντούν στις διαφορετικής μορφής ερωτηματολόγια.

Ο ευκολότερος, και ίσως ο χρησιμότερος τρόπος για να γίνουν οι πιο πάνω συγκρίσεις είναι να υπολογισθούν και να συγκριθούν οι δείκτες συνάφειας (για κάθε δείγμα) ανάμεσα στους τύπους αξιών. Ο **Πίνακας 15** παρουσιάζει τις συνάφειες που βρέθηκαν να ισχύουν για τα δύο δείγματα της Φιλοσοφικής Σχολής.

Πίνακας 15. Pearson correlations
για τα δύο δείγματα της Φιλοσοφικής Σχολής (1991)

Τύποι Αξιών	Θεωρητική	Οικονομική	Αισθητική	Κοινωνική	Πολιτική	Θρησκευτική
Θεωρητική	1,00	**0,58****	**0,19**	**-0,16**	**0,48****	**-0,18**
Οικονομική	0,31*	1,00	**0,02**	**-0,07**	**0,47****	**-0,10**
Αισθητική	-0,11	-0,54**	1,00	**0,35****	**0,45****	**0,04**
Κοινωνική	-0,12	-0,52**	-0,005	1,00	**0,11**	**0,43****
Πολιτική	0,13	0,59	-0,32*	-0,53*	1,00	**0,18**
Θρησκευτική	-0,64**	-0,53**	0,04	0,11	-0,41*	1,00

Κάτω από τη διαγώνιο (απλοί χαρακτήρες): δείγμα κλίμακας αναγκαστικών επιλογών
Πάνω από τη διαγώνιο (**έντονοι χαρακτήρες**): δείγμα κλίμακας Likert
* στατιστικά σημαντική συνάφεια στο επίπεδο 0,05
** στατιστικά σημαντική συνάφεια στο επίπεδο 0,01

Η πρώτη διαπίστωση με βάση τα στοιχεία του πίνακα αυτού είναι ότι δεν υπάρχει αντιστοιχία συναφειών μεταξύ των αξιών για τις δύο μορφές ερωτηματολογίων εκτός ίσως από ελάχιστες περιπτώσεις· με άλλα λόγια, οι συσχετίσεις μεταξύ των αξιών για τη μορφή αναγκαστικών επιλογών φαίνεται να

είναι τελείως διαφορετικές από εκείνες που ισχύουν για τη μορφή Likert. Αυτό ίσως να οφείλεται στην πολύ πιο ελεύθερη αλληλεπίδραση αξιών που ισχύει για τη μορφή αυτή αλλά ίσως και να δηλώνει πως όταν οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αξιών δεν είναι καταναγκαστικές αλλά κυμαίνονται αυτόνομα και ανεξάρτητα η μία από την άλλη, η εσωτερική συνοχή των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών αλλάζει και πιθανότατα αποκαλύπτει την πιο κοντινή στην πραγματικότητα εικόνα.

Η δεύτερη παρατήρηση με βάση τα δεδομένα του ίδιου πίνακα είναι ότι ενώ για τη μορφή ερωτηματολογίου αναγκαστικών επιλογών παρατηρούνται στατιστικά σημαντικά υψηλές αρνητικές συνάφειες μεταξύ των αξιών, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει για τη Likert μορφή. Ενώ δηλαδή στη μορφή αναγκαστικών επιλογών η σύγκρουση μεταξύ των αξιών προκαλεί αντιστρόφως ανάλογες σχέσεις για ζευγάρια αξιών, στη Likert μορφή η "αντιπαράθεση" αυτή των αξιών χάνεται· στην περίπτωση, αυτό ίσως προκλήθηκε από το γεγονός ότι η σειρά παρουσίασης των ερωτημάτων ήταν εντελώς τυχαία και τα υπο-ερωτήματα που ανήκαν στο ίδιο ερώτημα για τη μορφή αναγκαστικών επιλογών και βρίκονταν το ένα δίπλα στο άλλο, βρίσκονταν πολύ μακριά το ένα από το άλλο στη μορφή Likert. Τέλος, η κάθε αξία δεν "ανακυκλωνόταν" κατά τακτά διαστήματα και έτσι δεν υπήρχε υπενθύμιση της εννοιολογικής της ύπαρξης στους συμμετέχοντες.

Σε γενικές γραμμές, η πιο πάνω προσέγγιση έδειξε ότι, με επιφύλαξη, θα έπρεπε από το σημείο αυτό και έπειτα να ελεγχθεί κυρίως η μορφή ερωτηματολογίου με την κλίμακα Likert και αυτό γιατί η στατιστική ανεξαρτησία μεταξύ των τύπων αξιών έδινε διαφορετικές συσχετίσεις μεταξύ τους από εκείνες της μορφής αναγκαστικών επιλογών, και απέφευγε τον ύφαλο της πολλαπλής συνεξάρτησης (*multicollinearity*) που ναι μεν μειώνει τα λάθη τύπου I αλλά αυξάνει δραματικά τα λάθη τύπου II (Παρασκευόπουλος, 1990, *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*, Τόμος Β', Επαγωγική στατιστική, Κεφάλαιο 8) ενώ ταυτόχρονα περιορίζει πάρα πολύ τις δυνατότητες στατιστικών αναλύσεων.

Ταυτόχρονα με τις παραπάνω διαπιστώσεις, χρησιμοποιήθηκε και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου η μέθοδος των συναφειών ερωτήματος-συνόλου

(*item-total correlations*), μέθοδος που είχε εφαρμοστεί αρχικά και από τον Allport, για να διαπιστωθεί η "συμφωνία" και η "συμβολή" καθενός από τα ερωτήματα αξιών στο γενικό άθροισμα για κάθε τύπο-αξία. Η μέθοδος αυτή επιλέχθηκε κυρίως γιατί οι αναλύσεις αξιοπιστίας (**Cronbach α**) κατέληγαν είτε σε πολύ υψηλούς, είτε σε πολύ χαμηλούς δείκτες **α** για τις διάφορες υπο-κλίμακες, περιορίζοντας έτσι δραστικά την ευχέρεια επιλογής "ύποπτων" ή αναξιόπιστων ερωτημάτων. Εκτιμώντας τις διαφοροποιήσεις συναφειών που παρατηρήθηκαν ως προς τις δύο μορφές ερωτηματολογίου, διαπιστώθηκαν υψηλότερα ποσοστά στατιστικά σημαντικών συναφειών ($p_r<0,05$) για την κλίμακα Likert (διαφορά από τη μορφή αναγκαστικών επιλογών της τάξης του 7,5%), ενώ υψηλότερα ποσοστά ισχυρών συναφειών ερωτημάτων ($|r| >0,30$) παρατηρήθηκαν επίσης για την κλίμακα Likert (διαφορά 13,75%)· οι συνάφειες για τα αντίστοιχα ερωτήματα σε κάθε υποκλίμακα διαφοροποιήθηκαν ανοδικά για την κλίμακα Likert, όπου το 48,75% των συνολικών ερωτημάτων παρουσίασε ανοδική διαφοροποίηση· το αντίστροφο (υψηλότερα **r** για τη μορφή αναγκαστικών επιλογών) παρατηρήθηκε για το 22,5% του συνόλου των ερωτημάτων, ενώ ένα ποσοστό 28,75% διατηρήθηκε στα ίδια επίπεδα και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου. Αναλυτική παρουσίαση των σχέσεων των δεικτών συνάφειας για κάθε υποκλίμακα και συνολικά γίνεται στους **Πίνακες 16 και 17** (σελ. 84 & 85).

Ανιχνεύοντας σε πρώτη φάση τα ερωτήματα εκείνα που είτε για τη μία είτε για την άλλη μορφή ερωτηματολογίου παρουσίαζαν μικρή ή και αρνητική συνάφεια με το τελικό άθροισμα της υπο-κλίμακάς τους και εφαρμόζοντας παράλληλα ανάλυση παραγόντων και για τις δύο μορφές εντοπίστηκαν τα

	Θεωρητική		Οικονομική		Αισθητική		Κοινωνική		Πολιτική		Θρησκευτική	
ερώτημα	AE	Likert	AE	Likert	AE	Likert	AE	Likert	AE	Likert	AE	Likert
1	-0,09	0,09	-0,06	0,17	0,41**	0,63**	0,03	0,28*	0,35**	0,11	0,46**	0,54**
2	0,30*	0,33**	0,39**	0,53**	0,43**	0,14	-0,22	-0,05	0,10	0,55**	0,25*	0,44**
3	0,30*	0,12	0,22	0,10	0,57**	0,39**	0,24*	0,26*	0,16	0,49**	0,55**	0,70**
4	0,12	0,14	0,32**	0,60**	0,28*	0,36**	0,18	0,41**	0,14	0,17	0,40**	0,66**
5	0,38**	0,41**	0,40**	0,59**	0,63**	0,53**	0,39**	0,60**	0,36**	0,32**	0,70**	0,81**
6	0,37**	0,62**	0,54**	0,57**	0,10	0,41**	0,17	0,61**	0,12	0,54**	0,34**	0,66**
7	-0,24*	0,31*	0,29*	0,40**	0,47**	0,44**	0,12	0,17	0,38**	0,40**	0,58**	0,45**
8	0,35**	0,21	0,56**	0,56**	0,30*	0,54**	0,02	0,31*	0,27*	0,36**	0,34**	0,11
9	0,14	0,49**	0,26*	0,51**	0,11	0,30*	0,44**	0,14	-0,36**	0,20	0,38**	0,22
10	0,45**	0,52**	0,60**	0,47**	0,14	0,27*	0,02	0,44**	0,29*	-0,14	0,34**	0,12
11	-0,005	0,35**	0,29*	0,38**	0,37**	-0,01	0,14	0,63**	0,04	0,54**	0,59**	0,53**
12	0,12	0,20	0,35**	0,42**	0,09	0,63**	0,01	0,41**	0,26*	0,15	0,53**	0,68**
13	0,29*	0,56**	0,31*	0,53**	0,29*	0,41**	0,23*	0,38**	0,22	0,37**	0,50**	0,42**
14	0,07	0,02	0,14	0,38**	0,44**	0,57**	0,29*	0,67**	0,04	-0,06	0,42**	0,64**
15	0,51**	0,15	0,07	0,43**	0,26*	0,37**	0,21	0,53**	0,33**	0,67**	0,65**	0,61**
16	0,26*	0,44**	0,40**	0,49**	0,25*	0,41**	0,21	0,14	0,31*	0,29*	0,50**	0,40**
17	-0,04	-0,13	0,22	0,37**	0,29*	0,45**	0,04	0,23*	-0,10	0,20	0,20	0,30*
18	0,29*	0,57**	0,26*	0,34**	0,004	0,05	0,39**	0,61**	0,03	0,20	0,46**	0,67**
19	0,69**	0,24*	0,38**	0,43**	0,27*	0,59**	0,47**	0,63**	0,35**	0,30*	0,65**	0,72**
20	0,32**	0,45**	0,44**	0,54**	0,27*	0,18	0,21	0,64**	0,44**	0,40**	0,08	0,46**
21	0,20	-0,04	0,41**	0,28*	0,51**	0,48**	0,11	0,42**	0,35**	0,29*	0,30*	0,26*
22	0,35**	0,37**	0,28*	0,14	0,38**	0,66**	0,44**	0,42**	0,33**	0,30*	-0,11	-0,06
23	0,49**	0,47**	0,49**	0,45**	0,33**	0,57**	0,60**	0,60**	0,01	0,44**	-0,02	0,09
24	0,31**	0,45**	0,56**	0,35**	0,47**	0,56**	0,70**	0,70**	0,21	0,50**	0,64**	0,71**
25	0,34**	0,39**	0,43**	0,44**	0,13	0,48**	0,36**	0,48**	0,36**	0,65**	0,45**	0,74**
26	0,35**	0,55**	0,55**	0,32**	0,58**	0,59**	0,20	0,36**	-0,04	0,06	0,39**	0,13
27	-0,004	0,47**	0,40**	0,48**	0,46**	0,001	0,62**	0,63**	0,13	0,50**	0,56**	0,77**
28	0,28*	0,55**	0,42**	0,02	0,21	0,50**	0,45**	0,62**	0,43**	0,18	0,65**	0,79**
29	0,05	0,31**	0,20	0,45**	0,07	0,72**	0,57**	0,51**	0,34**	0,36**	0,34**	0,12
30	0,16	0,21	0,47**	0,04	0,34**	0,37**	0,44**	0,49**	0,46**	0,31*	0,27*	0,45**
31	0,42**	0,23*	0,72**	0,76**	0,25*	0,48**	0,38**	0,63**	0,54**	0,30*	0,34**	0,14
32	0,53**	0,37**	0,58**	0,45**	0,45**	0,52**	0,53**	0,29*	0,49**	0,25*	0,38**	0,006
33	0,48**	0,36**	0,70**	0,44**	0,23	0,60**	0,37**	0,25*	0,25*	0,35**	0,61**	0,67**
34	0,10	0,48**	0,45**	0,50**	0,27*	0,66**	0,15	-0,01	0,13	0,48**	0,73**	0,77**
35	0,22	0,48**	0,56**	0,38**	0,45**	0,62**	0,59**	0,33**	0,45**	0,49**	0,46**	0,68**
36	0,37**	0,26*	0,53**	0,50**	0,16	0,45**	0,35**	0,26*	0,16	0,41**	0,05	0,29*
37	0,27*	0,35**	0,50**	0,62**	0,35**	0,65**	0,67**	0,28*	0,51**	0,58**	0,28*	-0,12
38	0,38**	0,41**	0,27*	0,47**	0,26*	0,08	0,67**	0,69**	0,30*	0,34**	0,62**	0,54**
39	0,20	0,12	0,42**	0,25*	0,24*	0,64**	0,49**	0,05	0,53**	0,61**	0,39**	0,20
40	0,06	0,33**	0,46**	0,32**	0,57**	0,73**	0,53**	0,54**	0,59**	0,34**	0,22	0,04

Κριτήριο διαφοροποίησης των Pearson r: $|\Delta| > 0{,}08$. Αν $|\Delta| \leq 0{,}08$, τότε τα r's θεωρούνται όμοια. **Σκίαση = υψηλότερο r** για την αντίστοιχη κλίμακα μέτρησης

Πίνακας 16. Συνάφειες μεταξύ των ερωτημάτων της κάθε υποκλίμακας και του συνολικού αθροίσματός τους για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (Κλίμακα Αναγκαστικών Επιλογών [AE] και Κλίμακα Likert)

	ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΞΙΑ		ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΞΙΑ		ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΞΙΑ		ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΞΙΑ		ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΞΙΑ		ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΞΙΑ		**ΣΥΝΟΛΟ**		
	ΑΕ	L	ΑΕ	L	ΑΕ	L	ΑΕ	L	ΑΕ	L	ΑΕ	L	ΑΕ	L	**ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ**
N για $p_r<0,05$	25	29	34	35	30	34	24	34	25	30	34	28	172	190	362/480
%	62,5	72,5	85	87,5	75	85	60	85	62,5	75	85	70	71,67	79,17	75,42
N για $\|r\|>0,30$	19	26	28	33	19	33	21	27	21	27	31	26	139	172	311/480
%	47,5	65	70	82,5	47,5	82,5	52,5	67,5	52,5	67,5	77,5	65	57,92	71,67	64,79
↑L (N)[i]		18[ii]		16		27		21		18		17		117[iii]	
%		45		40		67,5		52,5		45		42,5		48,75	
↑ΑΕ(N)[iv]	9[ii]		12		6		6		9		12		54[iii]		
%	22,5		30		15		15		22,5		30		22,5		
KM[v]	13[ii]		12		7		13		13		11		69[iii]		
%	32,5		30		17,5		32,5		32,5		27,5		28,75		

Πίνακας 17. Συγκριτική παρουσίαση των δεικτών συνάφειας ερωτημάτων-συνόλου για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (Αναγκαστικές Επιλογές [ΑΕ] και κλίμακα Likert)

[i] Υψηλότερο Pearson r για την μέτρηση με την κλίμακα Likert
[ii] Αριθμός ζευγών συνάφειας στις 40
[iii] Αριθμός ζευγών συνάφειας στις 240
[iv] Υψηλότερο Pearson r για την μέτρηση με την κλίμακα Αναγκαστικών Επιλογών
[v] Καμία μεταβολή ανάμεσα στις μετρήσεις (Κριτήριο: $|\Delta| \leq 0,08$)

ερωτήματα που πληρούσαν τα ακόλουθα κριτήρια: **α)** παρουσίαζαν, είτε για τη μορφή Likert είτε για τη μορφή αναγκαστικών επιλογών σχετικά υψηλή θετική συνάφεια με το ολικό άθροισμα της υποκλίμακάς τους, **β)** είτε για τη μία, είτε για την άλλη μορφή ανήκαν (μετά από ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων) σε **ένα** και **μόνο** παράγοντα ανά αξία (δηλαδή ερωτήματα που προέρχονταν από ένα τύπο-αξία και είχαν υψηλά βάρη (*loadings*) σε ένα μόνο παράγοντα, ενώ άλλα ερωτήματα που προέρχονταν από άλλο τύπο-αξία είχαν υψηλά βάρη σε άλλο παράγοντα, όπως αυτοί προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση) **γ)** το τελικό άθροισμά τους για κάθε υπο-κλίμακα θα αντιστοιχούσε περίπου στις κατανομές που η αρχική συλλογή των δεδομένων είχε παρουσιάσει , και **δ)** οι δείκτες αξιοπιστίας (**Cronbach α**) για κάθε υποκλίμακα θα ήταν μεγαλύτεροι του 0,70. Πέρα από αυτά τα κριτήρια, η κάθε υπο-κλίμακα θα έπρεπε να αποτελείται από 20 ερωτήματα ώστε να διατηρείται η ισορροπία του ερωτηματολογίου ως προς την αντιπροσώπευση αξιών ενώ τα 20 ερωτήματα για κάθε αξία θα έπρεπε να έχουν αντίστοιχα ερωτήματα στις υποκλίμακες των άλλων αξιών, σύμφωνα πάντα με τις αναλογίες σύγκρισης του AVL.

Η παραγοντική ανάλυση για τη μορφή αναγκαστικών επιλογών, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν απέδωσε καρπούς λόγω της πολλαπλής συνεξάρτησης και η ανάλυση αξιοπιστίας, για τον ίδιο λόγο, παραβίασε τις στατιστικές υποθέσεις οδηγώντας σε ολικά εσφαλμένους **Cronbach α** δείκτες (για παράδειγμα ο **α** δείκτης για την Κοινωνική αξία βρέθηκε να είναι -3228,4)[25] · για τους λόγους αυτούς η μορφή με τις ερωτήσεις αναγκαστικών επιλογών από αυτό το σημείο και έπειτα εγκαταλείφθηκε και η επιλογή των 120 ερωτημάτων έγινε κυρίως με βάση τα συμπεράσματα για τις συνάφειες ερωτήματος-συνόλου (και για τις δύο μορφές) και την παραγοντική ανάλυση και ανάλυση αξιοπιστίας για τη Likert μορφή. Οι έξι υπο-κλίμακες (20 ερωτήματα για την κάθε μία) όπως διαμορφώθηκαν μετά την επιλογή των ερωτημάτων που πληρούσαν τα 4

---

25 Κάτι που οφειλόταν και εν μέρει στον υπολογιστικό τύπο που το **SPSS-X** εφαρμόζει κατά τον υπολογισμό, ο οποίος ανάλογα με τα δεδομένα μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερο αριθμητή από παρονομαστή στο τελικό κλάσμα, ξεφεύγοντας από τα όρια του δείκτη **α**.

κριτήρια, παρουσίασαν τους ακόλουθους δείκτες αξιοπιστίας: Υποκλίμακα **Θεωρητικής** αξίας, **α**=0,77· Υποκλίμακα **Οικονομικής** αξίας, **α**=0,82· Υποκλίμακα **Αισθητικής** αξίας, **α**=0,86· Υποκλίμακα **Κοινωνικής** αξίας, **α**=0,78· Υποκλίμακα **Πολιτικής** αξίας, **α**=0,80 και Υποκλίμακα **Θρησκευτικής** αξίας, **α**=0,85 (**Πίνακας 18**)· οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των αθροισμάτων των υποκλιμάκων αυτών ήταν παρόμοιες με εκείνες της μορφής ερωτηματολογίου αναγκαστικών επιλογών (όταν τα ερωτήματα που επελέγησαν αθροίστηκαν με βάση τα δεδομένα του δείγματος που είχε απαντήσει σ' αυτή τη μορφή ερωτηματολογίου) και σχεδόν όμοια με εκείνα της Likert μορφής (όταν τα ερωτήματα που επελέγησαν αθροίστηκαν με βάση τα δεδομένα του δείγματος που είχε απαντήσει στη Likert μορφή ερωτηματολογίου).

Πίνακας 18. Δείκτες αξιοπιστίας (**Cronbach α**) και non-additivity δείκτες για το δείγμα της Φιλοσοφικής Σχολής (1991) που απάντησε στο ερωτηματολόγιο κλίμακας Likert

Αξία	Cronbach α	Nonadditivity
Θεωρητική (20 ερωτήσεις)	0,77	F(1,930)=13,63, p<0,001
Οικονομική (20 ερωτήσεις)	0,82	F(1,930)= 6,53, p<0,05
Αισθητική (20 ερωτήσεις)	0,86	F(1,930)= 3,42, p ΣΑ
Κοινωνική (20 ερωτήσεις)	0,78	F(1,930)= 1,98, p ΣΑ
Πολιτική (20 ερωτήσεις)	0,80	F(1,930)=21,41, p<0,001
Θρησκευτική (20 ερωτήσεις)	0,85	F(1,930)=49,81, p<0,001

ΣΑ = **Σ**τατιστικά **Α**σήμαντος δείκτης **F**

Εφαρμόζοντας ένα είδος επιβεβαιωτικής ανάλυσης παραγόντων, διαπιστώθηκε ότι ένα ποσοστό 30% των 120 αυτών ερωτημάτων δεν αντιστοιχούσε καθαρά στη διαφοροποίηση ανάμεσα στους τύπους αξιών, ενώ η διασπορά που εξηγούσε η ανάλυση κυμαινόταν στο 65% περίπου· αυτό φανέρωσε ότι ακόμη και μετά την ιδιαίτερα επίπονη και αυστηρή επιλογή των 120 ερωτημάτων, παρέμενε ένα ποσοστό τους που επηρεαζόταν από πολλούς εξωγενείς παράγοντες και έτσι υπέκυπτε στη μεγάλη διασπορά θορύβου δίνοντας αρκετά ασταθή αποτελέσματα. Εκ των πραγμάτων όμως, σ' αυτή τη φάση παραμείναμε στα 120 αυτά επιλεγέντα ερωτήματα τα οποία θα περνούσαν από περαιτέρω έλεγχο σε επόμενο στάδιο.

Κατά τη διάρκεια της παραπάνω διαδικασίας συνελέγησαν δεδομένα και από τη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου) στα οποία έγιναν αντίστοιχες στατιστικές αναλύσεις με αυτές που περιγράφησαν ως εδώ, όχι όμως σε τόσο ευρύ φάσμα, επειδή οι συσχετίσεις μεταξύ των ερωτημάτων για τη Σχολή αυτή θα μπορούσαν να επηρεάζουν την παραγοντική δομή, την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των υποκλιμάκων με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που ίσχυε για τη Φιλοσοφική Σχολή και επειδή οι πιθανές διαφορές στους μέσους όρους (που επιβεβαιώθηκαν αργότερα) ανάμεσα στις δύο Σχολές, θα μπορούσαν να διαφοροποιούν τη "σημαντικότητα" του εκάστοτε ερωτήματος για την κάθε Σχολή. Επομένως, δεν θα έπρεπε να υπάρξουν δύο σημεία αναφοράς, αλλά ένα, αυτό της Φιλοσοφικής, με βάση την υπόθεση ότι ο φοιτητικός πληθυσμός της Φιλοσοφικής είναι αντιπροσωπευτικός, ως ένα ικανό ποσοστό τουλάχιστον, του γενικού πληθυσμού, και πως ό,τι είναι αξιόπιστο και έγκυρο για τον πληθυσμό της Φιλοσοφικής θα πρέπει να είναι αξιόπιστο και έγκυρο και για οποιαδήποτε άλλη Σχολή/μέρος του γενικού φοιτητικού πληθυσμού.

Χρησιμοποιώντας έτσι μόνο τα 120 ήδη επιλεγέντα ερωτήματα, επιχειρήθηκε η στατιστική σύγκριση των μέσων όρων των αξιών ανάμεσα στις δύο Σχολές (πρέπει να σημειωθεί ότι χρησιμοποιήθηκε μόνο η Likert μορφή του ερωτηματολογίου για την ανάλυση αυτή). Μέσω πολυμεταβλητής ανάλυσης διασποράς, οι μέσοι όροι των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών βρέθηκαν να διαφέρουν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο ανάμεσα στις δύο Σχολές (το στατιστικό κριτήριο **Hotelling's T^2** βρέθηκε να είναι στατιστικά σημαντικό και το αντίστοιχο **Wilks' Λ** αντιστοιχούσε σε $\mathbf{n^2}$=0,43) ενώ η κυριότερη διαφορά, όπως αναμενόταν, παρατηρήθηκε για τη Θρησκευτική αξία, για την οποία το δείγμα της Θεολογικής Σχολής παρουσίασε πολύ υψηλότερο δείκτη προτίμησης. Η ανάλυση αυτή απέδειξε τη διαφοροποιητική ικανότητα του ερωτηματολογίου αυτού που πλέον είχε σταθεροποιηθεί σε μορφή κλίμακας Likert 6 σημείων και στα 120 συνολικά ερωτήματα (20 για κάθε τύπο αξίας).

‘Ενα ερωτηματολόγιο όμως που περιλαμβάνει 120 συνολικά ερωτήματα είναι ιδιαίτερα εκτενές και κατά συνέπεια κουραστικό για τους συμμετέχοντες και ο ερευνητής δεν παύει να διατρέχει τον κίνδυνο να αντιμετωπίσει έντονη διασπορά λάθους εξ αιτίας της κόπωσης ή και της αδιαφορίας των συμετεχόντων· ο αριθμός των ερωτημάτων επομένως θα έπρεπε να μειωθεί όσο το δυνατόν αν και η μείωση αυτή δεν ήταν απαραίτητα επιτρεπτή· θα έπρεπε λοιπόν πρώτα να διαπιστωθεί εάν ήταν εφικτό και στατιστικά "νόμιμο" να μειωθεί και άλλο ο αριθμός των ερωτημάτων με σκοπό την εξάλειψη του πιό πάνω κινδύνου. ‘Ενα πρώτο μειονέκτημα ήταν ότι με την αφαίρεση έστω και ενός ερωτήματος, η ανά ζεύγη και τετράδες ισορροπία του ερωτηματολογίου κατέρρεε επειδή πλέον δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξουν σε λιγότερα από 120 ερωτήματα όλοι οι συνδυασμοί ερωτημάτων-αξιών σε δυάδες και τετράδες (χρειάζονται ακριβώς 120 ερωτήματα για να αντιπαρατίθεται δύο φορές η κάθε αξία με τις άλλες 5 μέσω 10 δυάδων, και χρειάζονται 15 τετράδες συνολικά[26], για να αντιπαρατίθεται ισόμορφα η κάθε αξία μία φορά με τις άλλες 5, ενώ αν μειώσουμε των αριθμό των τετράδων δεν αντιπαρατίθεται ούτε μία φορά η κάθε αξία με κάποιους συνδυασμούς των υπολοίπων 5)· αν και η λογική της μορφής αναγκαστικών επιλογών είχε ήδη εγκαταλειφθεί, η τεχνητή αυτή ισορροπία παρέμενε και στη Likert μορφή και, με την αφαίρεση ερωτημάτων θα έπαυε να ισχύει. ‘Ομως, ήδη είχε διαπιστωθεί ότι η τεχνητή αντιπαράθεση αξιών, με την εισαγωγή και χρήση της Likert μορφής, είχε πάψει να ισχύει, ή τουλάχιστον δεν ήταν τόσο έντονη όσο στη μορφή αναγκαστικών επιλογών, και ταυτόχρονα, τα αποτελέσματα που προέκυψαν στο επόμενο στάδιο υπέβαλαν τη μείωση του αριθμού των ερωτημάτων χωρίς να αφήνουν αμφιβολίες και χωρίς να υπάρξουν αναστολές.

---

26 Σύμφωνα με τον υπολογιστικό τύπο των πιθανοτήτων

$${}_nC_r = \frac{n!}{(n-r)!r!}$$

, όπου C ο αριθμός των συνδυασμών που προκύπτουν από n αντικείμενα σε ομάδες της τάξης r (αν r=2, τότε αναφερόμαστε σε δυάδες, κ.τ.λ.), οι τετράδες που αντιστοιχούν στους 6 τύπους-αξιών είναι 15, ενώ επίσης 15 είναι και οι δυάδες αναγκαστικών επιλογών, οι οποίες είναι διπλάσιες σε αριθμό στο AVL επειδή μια δυάδα σύγκρισης δεν αρκεί για να στηρίξει τη αξιοπιστία της σύγκρισης.

4.3.3 *Γ' φάση ψυχομετρικού ελέγχου*

Η φάση αυτή δεν είχε άμεση σχέση με την εκπόνηση της διατριβής, αλλά ήταν το ψευδο-πειραματικό σχέδιο που εφαρμόστηκε από τον υποψήφιο για την εκπόνηση της έρευνας για τον τίτλο του **M.Sc**. Η έρευνα αυτή είχε ως βάση το AVL και χρησιμοποίησε ερωτήματα τα οποία προέρχονταν από το αρχικό αυτό ερωτηματολόγιο. Οι συμμετέχοντες απαντούσαν στο κάθε ερώτημα με βάση κλίμακα Likert έξι σημείων, αλλά επειδή το ερευνητικό σχέδιο προέβλεπε να απαντήσουν οι συμμετέχοντες τρεις φορές στον ίδιο κατάλογο αξιών, κάτω από διαφορετικές πειραματικές συνθήκες, ήταν ανέφικτο να χρησιμοποιηθούν 240 ⊗ 3 = 720 ερωτήματα συνολικά. Ηταν λοιπόν αναγκαστική η μείωση του αριθμού των ερωτημάτων για κάθε αξία-τύπο. Εξετάζοντας από τα 240 ερωτήματα εκείνα που προέρχονταν από το AVL (δηλαδή, μόνο τα 120 ερωτήματα που προέρχονταν από τα αρχικές 45 δυάδες και τετράδες του AVL, όπως είχαν μετατραπεί σε μορφή ερωτηματολογίου με κλίμακα Likert) και αναλύοντάς τα διαδοχικά μέσα από παραγοντικά και πολλαπλά μοντέλα παλινδρόμησης, επισημάνθηκαν 3 ερωτήματα για κάθε αξία-τύπο τα οποία κατά κάποιο τρόπο αντιπροσώπευσαν το συνολικό άθροισμα που προερχόταν από τις υποκλίμακες με τα 20 ερωτήματα. Οι αναλύσεις αυτές έγιναν με βάση τα δεδομένα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Καταλήγοντας έτσι σε τρία ερωτήματα για κάθε αξία, όταν πλέον είχαν συλλεγεί τα δεδομένα από δύο δείγματα (μεταπτυχιακοί φοιτητές Ψυχολογίας και μεταπτυχιακοί φοιτητές Μηχανικής), ελέγχθηκαν οι δείκτες αξιοπιστίας για κάθε υποκλίμακα, δείκτες οι οποίοι βρέθηκαν να είναι αρκετά έως πολύ ικανοποιητικοί για τις περισσότερες των περιπτώσεων, αν μάλιστα κανείς αναλογισθεί ότι με τρία μόνο υποερωτήματα είναι πολύ δύσκολο η στατιστική ανάλυση να καταλήξει σε μεγάλους δείκτες **α**.

Αν και πλέον δεν ίσχυε η "εκ των προτέρων ανά ζεύγη ή ανά τετράδες αντιπαράθεση αξιών" βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσων όρων ως προς τα συστήματα προσωπικών αξιών των δύο δειγμάτων, γεγονός που ως ένα

σημείο επιβεβαίωσε τη διαφοροποιητική ισχύ του ερωτηματολογίου, έστω και με τρία ερωτήματα για κάθε υποκλίμακα. Το σημαντικότερο όμως εύρημα διαφοροποίησης των δειγμάτων προήλθε από τις διαφορετικές παραγοντικές δομές που παρατηρήθηκαν για κάθε δείγμα ξεχωριστά και οι οποίες φάνηκαν να ασκούν επίδραση στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσαν οι στερεότυπες πεποιθήσεις των φοιτητών για τις αξίες των εσω-ομάδων και εξω-ομάδων (**Πίνακες 19α** & **19β**, σελ. 92) κάτι που επιβεβαίωσε τη λογική του ότι "είναι δυνατό να συλλέξουμε δεδομένα που αφορούν όχι μόνο στις προσωπικές αξίες ενός ατόμου αλλά και στις αξίες που ένα άτομο μπορεί να επισυνάψει σε άλλους". Η αντίληψη ενός ατόμου από άλλο όσον αφορά στις αξίες αντιπροσωπεύει την "εικόνα" ή το στερεότυπό του για το άτομο αυτό. Ο "άλλος" μπορεί να είναι "μια ομάδα, μια κοινωνική οργάνωση, μια ολόκληρη κοινωνία ή ακόμη και μια ιδανική κοινωνία" (**Rokeach**, 1973, *The Nature of Human Values*, σελ. 38). Στη συγκεκριμένη περίπτωση καταδείχτηκε η επίδραση των προσωπικών συστημάτων αξιών στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται στερεότυπα για επαγγελματικές ταυτότητες (εσω-ομάδων και εξω-ομάδων) όσον αφορά τις αξίες αυτών των επαγγελματικών ταυτοτήτων. Για την έρευνα μάλιστα αυτή είχε προηγηθεί ξεχωριστή έρευνα-πιλότος με παρόμοια αποτελέσματα.[27]

Οι διαφοροποιήσεις αυτές επιβεβαίωσαν το γεγονός ότι η "σύγκρουση" μεταξύ αξιών ενυπάρχει σε κάθε πληθυσμό και ότι δεν χρειάζεται να την προκαλέσει κανείς με "τεχνητή αντιπαράθεση" ερωτημάτων· ένα ακόμη συμπέρασμα ήταν ότι ακόμη και πολύ μικρός αριθμός ερωτημάτων για κάθε υποκλίμακα, είναι δυνατόν να δίνει αξιόπιστα, έγκυρα και αντιπροσωπευτικά της πραγματικής εικόνας αποτελέσματα, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με το προηγούμενο συμπέρασμα άφησε πολλά περιθώρια για τη χωρίς αμφιβολίες μείωση του αριθμού των 120 ερωτημάτων για την επόμενη φάση ελέγχου του ερωτηματολογίου.

---

27 Για περισσότερες πληροφορίες, Βλέπε: **Mylonas, K.** (1991) *Value systems, Value attributions and their Multiple contingencies with Social Cognition effects*, Unpublished M.Sc. Thesis, University College London, The University of London.

Πίνακας 19α. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης για τους φοιτητές Ψυχολογίας (1991, αγγλικό δείγμα μεταπτυχιακών φοιτητών)

Αξίες	Παράγοντας 1	Παράγοντας 2	Παράγοντας 3
Θρησκευτική	0,90		
Πολιτική	0,74		
Κοινωνική	0,56		0,47
Αισθητική		0,91	
Οικονομική		0,71	0,48
Θεωρητική			0,92
Ποσοστό εξηγούμενης διασποράς	(eigenvalue 2,16) **36,1%**	(eigenvalue 1,21) **20,2%**	(eigenvalue 1,17) **19,5**

Ολικά εξηγούμενη διασπορά 75,9%

Πίνακας 19β. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης για τους φοιτητές Μηχανικής (1991, αγγλικό δείγμα μεταπτυχιακών φοιτητών)

Αξίες	Παράγοντας 1	Παράγοντας 2
Θρησκευτική	0,86	
Αισθητική	0,71	
Πολιτική	0,47	
Θεωρητική		0,75
Κοινωνική		0,72
Οικονομική		-0,62
Ποσοστό εξηγούμενης διασποράς	(eigenvalue 1,77) **29,5%**	(eigenvalue 1,58) **26,4%**

Ολικά εξηγούμενη διασπορά 56%

4.3.4 *Δ' φάση ψυχομετρικού ελέγχου*

Προσπαθώντας να μειώσουμε τον αριθμό των ερωτημάτων σ' αυτή τη φάση, εφαρμόσαμε, στηριζόμενοι στη μέθοδο των συναφειών ερωτήματος-συνόλου, μεθόδους ιεραρχικής ανάλυσης πολλαπλής παλινδρόμησης· εξετάστηκαν χωριστά η Φιλοσοφική και η Θεολογική Σχολή, για τις οποίες έγινε προσπάθεια να προβλεφθούν τα ολικά αθροίσματα κάθε υποκλίμακας, από το κάθε ένα ερώτημα της εκάστοτε υποκλίμακας. Στο παλινδρομικό μοντέλο εισήχθησαν και τα 20 ερωτήματα της κάθε υποκλίμακας, με εξαρτημένη μεταβλητή το συνολικό τους άθροισμα.

Ο κύριος στόχος ήταν ο εντοπισμός των ερωτημάτων εκείνων που θα εξηγούσαν ένα μεγάλο ποσοστό της διασποράς, προβλέποντας την εξαρτημένη μεταβλητή για κάθε αξία-τύπο, και ταυτόχρονα, η ανεύρεση του συνδυασμού των "επιτυχημένων" ερωτημάτων και για τις δύο Σχολές· η λογική που, στην περίπτωση, όχι μόνο επιτρέπει αλλά και επιβάλλει τη χρήση και των δύο Σχολών στην αναλυτική αυτή διαδικασία είναι ότι μιά συγκριτική προσέγγιση και για τις δύο Σχολές στον τρόπο με τον οποίο "συμπεριφέρονται" τα ερωτήματα αξιών ως προς την πρόβλεψη του τελικού αθροίσματος για κάθε υποκλίμακα-αξία θα απεκάλυπτε κάποια ύποπτα ερωτήματα αν αυτά συστηματικά δεν προέβλεπαν το τελικό άθροισμα, και παράλληλα θα απεκάλυπτε τα ερωτήματα εκείνα που θα διέθεταν εγκυρότητα εννοιολογικής δομής· τα ερωτήματα εκείνα που με κοινό τρόπο και για τις δύο Σχολές μπόρεσαν να προβλέψουν την εξαρτημένη μεταβλητή εξηγώντας ποσοστό της διασποράς μεγαλύτερο του 75% ($R^2 \geq 0,75$) τελικά επελέγησαν για την οριστική μορφή του ερωτηματολογίου. Αν και για κάθε υποκλίμακα ο αριθμός των "επιτυχημένων" ερωτημάτων ήταν διαφορετικός, χρησιμοποιήθηκαν τελικά 9 ερωτήματα για κάθε υποκλίμακα ώστε να διατηρηθεί ένα είδος ισορροπίας ανάμεσα στις αξίες-τύπους και να μην έχουμε δυσανάλογους αριθμούς ερωτημάτων για κάθε αξία.

Το ερωτηματολόγιο με τις 9 εξάδες δόθηκε (1993) σε δείγμα φοιτητών από τη Μαθηματική σχολή (N=27), σε δείγμα φοιτητών από το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας (N=28) και σε δείγμα από τη Θεολογική σχολή (N=31), προχωρώντας έτσι στην τελική φάση ελέγχου του. Σε πρώτο στάδιο επιχειρήθηκε η σύγκριση των μέσων όρων για τα ψυχοδιαγράμματα αξιών ανάμεσα στις τρεις Σχολές/επαγγελματικές ταυτότητες, με σκοπό να προσδιοριστεί και η ισχύς διασύνδεσης της επαγγελματικής ταυτότητας με τις τυχόν διαφοροποιήσεις στα ψυχοδιαγράμματα αξιών, το σε ποιο βαθμό δηλαδή η "επαγγελματική ταυτότητα" προκαλεί ή επηρεάζει τις διαφοροποιήσεις αυτές· οι αρκετές διαφοροποιήσεις που παρατηρήθηκαν και για τα 54 ερωτήματα (σ' αυτή την ανάλυση δεν χρησιμοποιήθηκαν τα αθροίσματα των υποκλιμάκων) εξηγούνταν από την ισχυρή διασύνδεση των αξιών με τη

Σχολή φοίτησης ($x^2(18)=86,63$, $p<0,001$) σε πολύ μεγάλο ποσοστό (**Wilks' Λ**=0,26, n^2=0,74). Σε μονομεταβλητή βάση, 29 από τα 54 ερωτήματα (53,7%) παρουσίασαν διαφορές ως προς του μέσους όρους των τριών ομάδων σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο ($p<0,05$ τουλάχιστον) ενώ για το υπόλοιπο 46,3% των ερωτημάτων δεν παρατηρήθηκαν αντίστοιχες διαφοροποιήσεις.

Με βάση τους νόμους των πιθανοτήτων υπάρχει στατιστική πιθανότητα ≈ 2% ($^1/_6 \otimes {}^1/_6 = {}^1/_{36} \approx 0,02$) να έχει δοθεί η ίδια απάντηση σε κάθε ερώτημα και από τις τρεις Σχολές σε σταθερή βάση έτσι ώστε να μην παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσων όρων για κανένα από τα 54 ερωτήματα, κατά συνέπεια, κατά 98% θα περιμέναμε να υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές για όλα τα 54 ερωτήματα· ενώ όμως η πιθανότητα αυτή είναι τόσο υψηλή, παρατηρούνται διαφορές μέσων όρων μόνο για το 53,7% των ερωτημάτων και επομένως η εικόνα της διαφοροποίησης των 3 ομάδων ως προς τις αξίες-ερωτήματα δεν φαίνεται να είναι τυχαία. 'Ετσι, το 46,3% των "όμοιων" απαντήσεων δεν θεωρείται τυχαίο και μπορεί να οφείλεται σε κοινές πεποιθήσεις και αξίες των τριών συγκεκριμένων δειγμάτων, αλλά και σε κατασκευαστικά λάθη των ερωτημάτων. Με τη λογική αυτή επιχειρήθηκε η εξέταση των δεικτών αξιοπιστίας για όλες τις μεταβλητές και τις έξι υποκλίμακες ξεχωριστά, για κάθε επαγγελματική ταυτότητα και συνολικά για τις τρεις σχολές (**Πίνακας 20,** σελ. 95).

Σε γενικές γραμμές, οι δείκτες αξιοπιστίας κυμάνθηκαν από μέτριοι ως ικανοποιητικοί. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι το δείγμα των συμμετεχόντων ήταν σχετικά μικρό, η μοναδική "παραφωνία" παρατηρήθηκε στη Θεωρητική αξία για το δείγμα από τη Μαθηματική Σχολή. Ο δείκτης α=0,09 είναι ιδιαίτερα προβληματικός, όταν μάλιστα αναλογιστούμε την αντιστοιχία του επαγγελματικού κλάδου σπουδών και της αξίας αυτής που υποτίθεται πως εκφράζει κυρίαρχα το αντικείμενο των σπουδών. Αιτία για το πρόβλημα μπορεί ασφαλώς να θεωρηθεί η επιλογή των συγκεκριμένων ερωτημάτων για την αξία αυτή· όμως, σ' αυτή την περίπτωση ο δείκτης α για την αξία αυτή θα έπρεπε να

είναι χαμηλός και για τις άλλες δύο Σχολές, κάτι το οποίο δε συμβαίνει. Κατά συνέπεια, η χαμηλή αξιοπιστία της υποκλίμακας Θεωρητικών αξιών μπορεί να θεωρηθεί τυχαία ή/και οφειλόμενη σε εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι δεν ελέγχθησαν όπως θα έπρεπε. Συνδυάζοντας και τα 54 ερωτήματα παρατηρούνται υψηλοί δείκτες αξιοπιστίας για κάθε Σχολή αλλά και για όλες μαζί, ενώ οι δείκτες αξιοπιστίας για το συνολικό δείγμα για κάθε υποκλίμακα αξιών είναι ικανοποιητικοί.

Πίνακας 20. Δείκτες αξιοπιστίας (**Cronbach α**), non-additivity F δείκτες και Hotelling's T^2 δείκτες για τις 6 υποκλίμακες αξιών για τα τρία δείγματα της έρευνας-πιλότου (1993)

Αξία	**Μαθηματικό (N=27)**	**Φ.Π.Ψ. (N=28)**	**Θεολογική (N=31)**	**'Ολες οι 3 σχολές (N=86)**
Θεωρητική	α=0,09 *F(1,199)=3,75, ΣΑ* T^2 F(8,16)=12,35,p<0,001	α=0,62 *F(1,215)=0,14, ΣΑ* T^2 F(8,20)=19,51, p<0,001	α=0,71 *F(1,215)=4,38, p<0,05* T^2 F(8,20)=12,55, p<0,001	α=0,53 *F(1,647)=18,37, p<0,001* T^2 F(8,74)=19,87, p<0,001
Οικονομική	α=0,81 *F(1,183)=17,11, p<0,001* T^2 F(8,16)=14,4, p<0,001	α=0,69 *F(1,215)=14,94, p<0,001* T^2 F(8,20)=21,7, p<0,001	α=0,82 *F(1,231)=3,91, p<0,05* T^2 F(8,22)=9,83, p<0,001	α=0,77 *F(1,647)=40,99, p<0,001* T^2 F(8,74)=30,62, p<0,001
Αισθητική	α=0,57 *F(1,199)=2,71, ΣΑ* T^2 F(8,18)=20,04, p<0,001	α=0,56 *F(1,207)=8,51, p<0,01* T^2 F(8,19)=7,23, p<0,001	α=0,76 *F(1,215)=17,68, p<0,001* T^2 F(8,20)=4,68, p<0,01	α=0,65 *F(1,639)=46,92, p<0,001* T^2 F(8,73)=24,52, p<0,001
Κοινωνική	α=0,37 *F(1,199)=0,005, ΣΑ* T^2 F(8,16)=14,39, p<0,001	α=0,55 *F(1,207)=0,39, ΣΑ* T^2 F(8,19)=7,23, p<0,001	α=0,59 *F(1,231)=4,45, p<0,05* T^2 F(8,22)=3,17, p<0,05	α=0,59 *F(1,655)=0,20, ΣΑ* T^2 F(8,75)=16,98, p<0,001
Πολιτική	α=0,57 *F(1,191)=1,45, ΣΑ* T^2 F(8,17)=12,95, p<0,001	α=0,44 *F(1,215)=6,28, p<0,05* T^2 F(8,20)=12,85, p<0,001	α=0,66 *F(1,223)=23,4, p<0,001* T^2 F(8,21)=13,28, p<0,001	α=0,57 *F(1,647)=16,88, p<0,001* T^2 F(8,74)=40,25, p<0,001
Θρησκευτική	α=0,83 *F(1,191)=5,35, p<0,05* T^2 F(8,17)=23,4, p<0,001	α=0,76 *F(1,215)=3,54, ΣΑ* T^2 F(8,20)=22,56, p<0,001	α=0,77 *F(1,231)=23,59, p<0,001* T^2 F(8,22)=4,41, p<0,01	α=0,86 *F(1,655)=87,65, p<0,001* T^2 F(8,75)=22,72, p<0,001
'Ολα τα 54 ερωτήματα	α=0,84 *F(1,1218)=10,96, p<0,001* T^2 cannot be computed	α=0,79 *F(1,1324)=5,00, p<0,05* T^2 cannot be computed	α=0,87 *F(1,1165)=11,98, p<0,001* T^2 cannot be computed	α=0,83 *F(1,3815)=26,35, p<0,001* T^2 F(53,20)=18,91, p<0,001
Και τα 6 σύνολα	α=0,68 *F(1,114)=10,74, p<0,01* T^2 F(5,19)=21,61, p<0,001	α=0,58 *F(1,124)=2,20, ΣΑ* T^2 F(5,21)=41,74, p<0,001	α=0,69 *F(1,109)=7,94, p<0,01* T^2 F(5,18)=27,55, p<0,001	α=0,60 *F(1,359)=4,83, p<0,05* T^2 F(5,68)=54,37, p<0,001

Για κάθε φατνίο: **πρώτη σειρά**· δείκτης **Cronbach α**
δεύτερη σειρά· δείκτης F για **nonadditivity**
τρίτη σειρά· δείκτης **Hotelling's T^2** για τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα ερωτήματα κάθε υποκλίμακας

ΣΑ = **Σ**τατιστικά **Α**σήμαντος δείκτης για το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,05

Το επόμενο βήμα ήταν ο υπολογισμός των συναφειών μεταξύ των 54 ερωτημάτων, για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή ξεχωριστά (οι σχετικοί πίνακες παρουσιάζονται στα **Παραρτήματα Δ και Ε**) ώστε να διαπιστωθούν οι συσχετίσεις των ερωτημάτων της κάθε υποκλίμακας αξιών μέσα στην υποκλίμακα και με τις άλλες υποκλίμακες αξιών. Οι συνάφειες μέσα στην κάθε υποκλίμακα ήταν μέτριες ως χαμηλές κάτι που δικαιολογεί εν μέρει και τους σχετικά μέτριους σε διάφορες περιπτώσεις δείκτες **Cronbach α**, ενώ ταυτόχρονα οδηγούν στη σκέψη πως τα ερωτήματα κάθε υποκλίμακας αναφέρονται σε διαφορετικές πλευρές της αξίας στην οποία αντιστοιχούν. Εξαίρεση απετέλεσε η Θρησκευτική υποκλίμακα, όπου παρατηρήθηκαν αρκετά υψηλές συνάφειες σε συστηματική βάση. Οι συνάφειες θορύβου (*error correlations*) όπως φαίνονται στους πίνακες του **Παραρτήματος Ε** κυμάνθηκαν τυχαία, πράγμα πολύ αισιόδοξο, διότι δεν παρατηρήθηκε συστηματική αλληλεξάρτηση (και για τα τρία δείγματα, σε συνδυασμό) παρά ελαχίστων (περίπου 4%) ερωτημάτων με ερωτήματα άλλων υποκλιμάκων. Αν και υπήρξαν ισχυρές συνάφειες μεταξύ των συνόλων των υποκλιμάκων, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι αυτές οι συνάφειες οφείλονται στις διασυνδέσεις μεταξύ των αξιών και όχι σε κατασκευαστικά λάθη των ίδιων των ερωτημάτων.

Πίνακας 21. Pearson correlations ανάμεσα στους 6 τύπους αξιών για τα τρία δείγματα της έρευνας-πιλότου (1993), κατά **Σχολή** και **Συνολικά**

Αξίες	Θεωρητική	Οικονομική	Αισθητική	Κοινωνική	Πολιτική	Θρησκευτική
Θεωρητική	1,00	*0,22* 0,16 0,51	*0,24* 0,30 0,16	*0,21* -0,02 0,53	*0,36* 0,16 0,25	*0,63* 0,27 0,53
Οικονομική	0,24	1,00	*-0,10* -0,06 0,27	*0,21* 0,03 0,34	*0,46* 0,65 0,45	*0,41* 0,11 0,15
Αισθητική	0,14	0,05	1,00	*0,44* 0,48 0,26	*0,10* 0,22 0,15	*0,07* 0,20 0,30
Κοινωνική	0,19	0,18	0,39	1,00	*0,60* -0,01 0,35	*0,21* 0,18 0,41
Πολιτική	0,24	0,51	0,15	0,30	1,00	*0,42* 0,25 -0,22
Θρησκευτική	0,42	0,25	0,16	0,22	0,23	1,00

Κλειδί

Μαθηματικό Φ.Π.Ψ. Θεολογική	Κάτω από τη διαγώνιο παρουσιάζονται οι συνάφειες για το συνολικό δείγμα, ανεξαρτήτως Σχολής φοίτησης.

Οι συνάφειες μεταξύ των 6 συνόλων για κάθε αξία (για όλες τις Σχολές και για κάθε μία ξεχωριστά) παρουσιάζονται στον **Πίνακα 21** όπου φαίνονται οι διασυνδέσεις μεταξύ των αξιών για τις τρεις Σχολές αυτού του δείγματος. Σε γενικές γραμμές, οι συνάφειες και οι διασυνδέσεις αξιών ήταν αναμενόμενες,

εκτός ελαχίστων περιπτώσεων (για παράδειγμα, η συνάφεια Θρησκευτικής και Οικονομικής αξίας για τη Μαθηματική Σχολή, **r**=0,41, είναι μάλλον προβληματική).

Πίνακας 22. Πολλαπλή ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης για τα 54 ερωτήματα (έρευνα-πιλότος, 1993) κατά **Σχολή φοίτησης** και **Συνολικά**

Εξαρτημένη μεταβλητή	Θεωρητική Αξία	Οικονομική Αξία	Αισθητική Αξία	Κοινωνική Αξία	Πολιτική Αξία	Θρησκευτική Αξία (R)
ΜΑΘΗ-ΜΑΤΙΚΟ	Θ2 (0,31) Θ8 (0,52) Θ1 (0,70) Θ4 (0,78) Θ9 (0,84) Θ7 (0,90) Θ3 (0,94) Θ6 (0,97) Θ5 (1,00)	Ο3 (0,74) Ο4 (0,85) Ο7 (0,91) Ο8 (0,94) Ο9 (0,96) Ο2 (0,98) Ο1,Ο5 and Ο6 not entered	Α4 (0,51) Α2 (0,72) Α8 (0,82) Α1 (0,88) Α3 (0,92) Α9 (0,95) Α5 (0,97) Α6 (0,98) Α7 not entered	Κ6 (0,44) Κ5 (0,63) Κ3 (0,70) Κ4 (0,76) Κ8 (0,80) Κ1 (0,89) Κ2 (0,94) Κ9 (0,97) Κ7 not entered	Π5 (0,39) Π7 (0,63) Π4 (0,76) Π2 (0,87) Π8 (0,90) Π3 (0,93) Π1 (0,96) Π9 (0,98) Π6 (1,00)	R4 (0,74) R3 (0,73) R9 (0,89) R1 (0,93) R6 (0,95) R5 (0,97) R4 removed (0,96) R2 (0,97) R7 (0,98) R4 re-ent (0,99)
Φ.Π.Ψ.	Θ2 (0,45) Θ4 (0,68) Θ9 (0,79) Θ5 (0,88) Θ8 (0,93) Θ3 (0,96) Θ1 (0,97) Θ7 (0,98) Θ6 not entered	Ο8 (0,63) Ο1 (0,80) Ο3 (0,86) Ο6 (0,91) Ο9 (0,93) Ο5 (0,95) Ο4 (0,97) Ο2 (0,98) Ο7 (1,00)	Α3 (0,52) Α4 (0,71) Α5 (0,80) Α1 (0,87) Α7 (0,91) Α2 (0,93) Α9 (0,96) Α8 (0,98) Α6 (1,00)	Κ6 (0,56) Κ7 (0,75) Κ3 (0,85) Κ8 (0,90) Κ9 (0,92) Κ1 (0,95) Κ2 (0,97) Κ4 (0,99) Κ5 not entered	Π4 (0,35) Π3 (0,66) Π5 (0,73) Π7 (0,83) Π1 (0,87) Π9 (0,91) Π6 (0,94) Π8 (0,97) Π2 (1,00)	R1 (0,61) R5 (0,73) R8 (0,83) R2 (0,91) R9 (0,95) R3 (0,97) R6 (0,98) R7 (0,99) R4 (1,00)
ΘΕΟΛΟ-ΓΙΚΗ	Θ8 (0,58) Θ1 (0,71) Θ7 (0,86) Θ6 (0,91) Θ9 (0,94) Θ4 (0,96) Θ5 (0,97) Θ3 (0,98) Θ2 not entered	Ο9 (0,65) Ο8 (0,88) Ο4 (0,92) Ο3 (0,94) Ο2 (0,96) Ο7 (0,98) Ο5 (0,98) Ο6 (0,99) Ο1 (1,00)	Α6 (0,68) Α3 (0,82) Α1 (0,97) Α5 (0,92) Α2 (0,95) Α4 (0,96) Α7 (0,98) Α8 (0,99) Α9 (1,00)	Κ7 (0,53) Κ4 (0,67) Κ8 (0,77) Κ2 (0,86) Κ1 (0,90) Κ9 (0,94) Κ6 (0,96) Κ3 (0,98) Κ5 (1,00)	Π7 (0,69) Π4 (0,79) Π9 (0,85) Π1 (0,90) Π2 (0,94) Π5 (0,95) Π8 (0,98) Π6 (0,99) Π3 not entered	R9 (0,60) R6 (0,77) R4 (0,86) R7 (0,93) R2 (0,95) R8 (0,96) R5 (0,97) R1 (0,99) R3 (1,00)
ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΣΧΟΛΕΣ	Θ8 (0,39) Θ1 (0,57) Θ4 (0,69) Θ9 (0,82) Θ5 (0,86) Θ2 (0,89) Θ7 (0,93) Θ3 (0,97) Θ6 (1,00)	Ο8 (0,59) Ο9 (0,78) Ο4 (0,85) Ο2 (0,90) Ο3 (0,94) Ο5 (0,95) Ο1 (0,97) Ο6 (0,98) Ο7 not entered	Α3 (0,55) Α1 (0,69) Α4 (0,77) Α2 (0,85) Α6 (0,90) Α8 (0,93) Α7 (0,96) Α5 (0,98) Α9 not entered	Κ6 (0,56) Κ7 (0,67) Κ4 (0,74) Κ2 (0,80) Κ8 (0,86) Κ1 (0,91) Κ9 (0,95) Κ5 (0,98) Κ3 not entered	Π7 (0,42) Π5 (0,65) Π3 (0,74) Π1 (0,81) Π8 (0,86) Π4 (0,89) Π2 (0,94) Π9 (0,97) Π6 (1,00)	R1 (0,69) R5 (0,85) R6 (0,90) R9 (0,93) R3 (0,96) R7 (0,97) R2 (0,98) R4 (0,99) R8 (1,00)

Κλειδί: **Θ1** ως **Θ9**=**Θ**εωρητικά Υποερωτήματα, **Ο1** ως **Ο9**=**Ο**ικονομικά Υποερωτήματα, **Α1** ως **Α9**=**Α**ισθητικά Υποερωτήματα, **Κ1** ως **Κ9**=**Κ**οινωνικά Υποερωτήματα, **Π1** ως **Π9**=**Π**ολιτικά Υποερωτήματα, **Θρ1** ως **Θρ9**=**Θ**ρησκευτικά Υποερωτήματα.

Στο τελευταίο βήμα του ψυχομετρικού ελέγχου, χρησιμοποιήθηκε ανάλυση ερωτημάτων με τη μέθοδο της πολλαπλής ιεραρχικής παλινδρόμησης (**Πίνακας 22**, σελ. 97). Για κάθε Σχολή και για τις τρεις μαζί, έγινε προσπάθεια να ελεγχθεί ποια ερωτήματα κάθε υποκλίμακας προέβλεπαν σε μεγάλο ποσοστό το σύνολο της υποκλίμακας αυτής.

Κάποια ερωτήματα, ανάλογα με τη Σχολή, δεν εντάχθηκαν στα αντίστοιχα παλινδρομικά μοντέλα και θεωρήθηκαν "ύποπτα"· επειδή όμως δεν υπήρχε συστηματικότητα στα ύποπτα αυτά ερωτήματα ως προς τη μη εισαγωγή τους στα παλινδρομικά μοντέλα, όλα τα 54 ερωτήματα παρέμειναν αμετάβλητα στο ερωτηματολόγιο. Η εικόνα παλινδρομικής πρόβλεψης και για τις τρεις Σχολές μαζί ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητική, ενώ οι τιμές του R^2, όπως αναμενόταν, κυμάνθηκαν σε πολύ υψηλά επίπεδα.

Για τις τρεις αυτές Σχολές επιχειρήθηκαν και άλλες αναλύσεις ώστε να απαντηθούν ερωτήματα ως προς τις διαφορές μέσων όρων αξιών, την παραγοντική δομή των αξιών για κάθε Σχολή και γενικότερα τη διαφοροποίηση των 3 ομάδων ως προς τα συστήματα αξιών τους. 'Ομως, ο ψυχομετρικός έλεγχος του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων αξιών σταμάτησε εδώ, ενώ τα ευρήματα των περαιτέρω διερευνήσεων των 3 δειγμάτων θα παρουσιαστούν στο **1ω** υποκεφάλαιο του **Κεφαλαίου 5**, στα πλαίσια της παρουσίασης της τελικής έρευνας-πιλότου.

Γενικά, οι έρευνες-πιλότοι, σε θεωρητικό επίπεδο, έδειξαν ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε επαγγελματικές ταυτότητες, ότι αυτές μπορούν να ελεγχθούν και να συνδυαστούν με άλλες θεωρητικές έννοιες και προσεγγίσεις και ότι, σε ψυχομετρικό επίπεδο, είναι δυνατόν να βρεθούν ισχυρά διαφοροποιητικά ερωτήματα ώστε να καταλήξει κανείς σε μια σχετικά σύντομη μορφή ερωτηματολογίου με κλίμακα Likert. Ταυτόχρονα, όπως φάνηκε από την έρευνα (1991) στον κοινωνικο-γνωστικό χώρο της αντίληψης επαγγελματικών

ταυτοτήτων, οι αξίες επιδρούν και επηρεάζουν σημαντικά πολλούς τομείς και εκδηλώσεις της συμπεριφοράς (αντίληψη, στερεοτυπικές πεποιθήσεις, ταύτιση-διαφοροποίηση, και το ποσοστό συμμόρφωσης με την εκάστοτε επαγγελματική ταυτότητα).

4.4 *Διαδικασία*

Η χορήγηση του ερωτηματολογίου και η συλλογή των δεδομένων από τις έξι Σχολές/επαγγελματικές ταυτότητες του τελικού δείγματος, έγινε κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου του Ακαδημαϊκού έτους 1992-1993. Πέρα από τις οδηγίες που περιλαμβάνει το ίδιο το ερωτηματολόγιο, δεν δόθηκαν άλλες ιδιαίτερες κατευθύνσεις στους συμμετέχοντες, παρά μόνο διευκρινιστικές απαντήσεις σε ατομικές ερωτήσεις. Οι γενικές οδηγίες που προφορικά δόθηκαν στους συμμετέχοντες, αναφέρονταν στην γενική έννοια που ενδιαφέρει, ενώ συγκεκριμένα αναφερόταν ότι μας ενδιαφέρει η μελέτη των προσωπικών συστημάτων αξιών. Δεν διευκρινίστηκε ότι μας ενδιέφερε η σχέση της επαγγελματικής ταυτότητας με τα προσωπικά συστήματα αξιών των συμμετεχόντων.

Οι οδηγίες δόθηκαν με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα δείγματα που συνελέγησαν ενώ οι απορίες και οι "ενστάσεις" των συμμετεχόντων επικεντρώθηκαν κυρίως στα εννοιολογικά πλαίσια των ερωτημάτων· κάποιοι συμμετέχοντες, χρησιμοποιώντας ένα περισσότερο κριτικό μάτι απέναντι στις έννοιες που θίγονται στα διάφορα ερωτήματα, διατύπωσαν αντιρρήσεις ως προς την ισχύ των ερωτημάτων και την εγκυρότητά τους, υποστηρίζοντας ότι κάποια από τα ερωτήματα δεν φαίνονταν να μετρούν αξίες· η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει ουσιαστικά την συγκεκαλυμμένη μορφή ερωτημάτων που έχουν χρησιμοποιηθεί στο ερωτηματολόγιο ενώ ταυτόχρονα αυξάνει την εγκυρότητα της μέτρησης των αξιών αφού οι συμμετέχοντες δεν φαίνεται να αντιλαμβάνονται σε ποια ακριβώς αξία αναφέρεται το κάθε ερώτημα.

'Ενα πρόβλημα που παρουσιάστηκε σε αρκετές περιπτώσεις αναφερόταν στο ερώτημα της επαγγελματικής ταυτότητας, κάτι που είχε φανεί και από την τελευταία έρευνα-πιλότο. Οι συμμετέχοντες δυσκολεύονταν να απαντήσουν στο ερώτημα αυτό επειδή, όπως δήλωσαν οι περισσότεροι, τους ήταν δύσκολο να

βρούν μία ταυτότητα η οποία τους αντιπροσώπευε. Για το λόγο αυτό η μεταβλητή της επαγγελματικής ταυτότητας, **όπως τη δήλωσαν οι συμμετέχοντες**, θα έπρεπε να προσεχθεί ιδιαίτερα κατά τα στάδιο της στατιστικής ανάλυσης.

Τέλος, τα ερωτηματολόγια που παρουσίαζαν μεγάλο αριθμό αναπάντητων ερωτημάτων (αν και είχαν δοθεί συγκεκριμένες οδηγίες για να απαντηθούν όλα τα ερωτήματα) αποκλείστηκαν από το δείγμα της έρευνας.

Κεφάλαιο 5ο

Ευρήματα Α' - Αποτελέσματα της έρευνας-πιλότου (1993)

Για την έρευνα αυτή, στην οποία χρησιμοποιήθηκαν τα 54 ερωτήματα που είχαν επιλεγεί με τις διαδικασίες που περιγράφησαν στο **Κεφάλαιο 4.3.**, συνελέγησαν δεδομένα από τη Μαθηματική Σχολή, τη Θεολογική Σχολή και, από το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφική Σχολή. Η επιλογή αυτών των δειγμάτων αποσκοπούσε στο να επιτρέψει τον έλεγχο του ερωτηματολογίου με τα 54 ερωτήματα και να προσεγγίσει τα συστήματα αξιών των συμμετεχόντων με τις αντίστοιχες, θεωρητικά τουλάχιστον υπαρκτές, επαγγελματικές ταυτότητες. Ο στόχος ήταν με άλλα λόγια, η επαλήθευση (ή και η διάψευση) της αναμενόμενης κυριαρχίας κάποιων από τις έξι αξίες, για κάθε δείγμα. Αν το ερωτηματολόγιο των 54 ερωτημάτων είχε εγκυρότητα εννοιολογικής δομής, τότε, όπως αναμενόταν, θα διαφοροποιούσε τα τρία δείγματα της έρευνας ως προς τρεις κυρίως αξίες: τη **Θεωρητική** (λόγω του δείγματος από τη Μαθηματική Σχολή), τη **Θρησκευτική** (λόγω της Θεολογικής Σχολής) και την **Αισθητική** αξία (λόγω των Φιλολογικών καταβολών των συμμετεχόντων από το τμήμα Φ.Π.Ψ.[28]).

5.1 *Παραγοντικές αναλύσεις*

Τα τρία δείγματα προσεγγίστηκαν αρχικά μέσω **παραγοντικής ανάλυσης** (επειδή, αντίστοιχες ερευνητικές προσπάθειες είχαν καταδείξει διαφορετικές παραγοντικές δομές και διασυνδέσεις ανάμεσα στις έξι αξίες για διαφορετικούς επαγγελματικούς κλάδους στο επίπεδο των Πανεπιστημιακών σπουδών[29]). Έτσι, επιχειρήθηκαν ξεχωριστές παραγοντικές αναλύσεις για κάθε ένα από τα τρία δείγματα, με βάση τα συνολικά αθροίσματα για τις έξι αξίες που το ερωτηματολόγιο μετρούσε. Τα αποτελέσματα των αναλύσεων αυτών παρουσιάζονται στον **Πίνακα 23,** σελ. 103.

---

28 Για την έρευνα αυτή δεν κατέστη δυνατή η συλλογή πληροφοριών από το Φιλολογικό Τμήμα, κάτι που θα ήταν ίσως πολύ πιο θεμιτό.

Πίνακας 23. Παραγοντική ανάλυση για τους έξι τύπους αξιών - Δείγμα από τρείς Σχολές φοίτησης, έρευνα-πιλότος, 1993

	Μαθηματικό		**Φ.Π.Ψ.**		**Θεολογική**	
Τύποι Αξιών	Παράγων 1	Παράγων 2	Παράγων 1	Παράγων 2	Παράγων 1	Παράγων 2
Θεωρητική	0,65			0,39	0,77	
Οικονομική	0,75		0,86		0,42	0,68
Αισθητική		0,77		0,85	0,48	
Κοινωνική		0,87		0,74	0,67	0,37
Πολιτική	0,71		0,87			0,91
Θρησκευτική	0,81			0,49	0,87	-0,33

Οι παραγοντικές δομές εμφανίστηκαν αρκετά διαφορετικές για το κάθε δείγμα ενώ για κάθε μιά από τις τρεις περιπτώσεις, η παραγοντική ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων εξηγούσε ισχυρό ποσοστό της διασποράς των αρχικών τιμών (για το Μαθηματικό: 64,8% , για το Φ.Π.Ψ.: 58,4% και για τη Θεολογική: 65,3%). Η ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων (*orthogonal rotation solution*) θεωρήθηκε η κατάλληλη μέθοδος για τη αποκάλυψη των παραγοντικών δομών, επειδή η αντίστοιχη μέθοδος "πλάγιας" (*oblique*) περιστροφής των αξόνων οδηγούσε σε συνάφειες μεταξύ των τελικά αποκαλυπτόμενων παραγόντων της τάξης του 0,18 , δηλαδή σε ουσιαστικά ανύπαρκτες αλληλεπικαλύψεις των παραγόντων. Έτσι, οι παράγοντες δεν φάνηκαν να "μοιράζονται" μεγάλο ποσοστό κοινής διασποράς και αποφασίστηκε η ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι, για κάθε δείγμα, οι παράγοντες που προέκυψαν από την "ανάλυση κυρίαρχων συστατικών" (*principal component analysis*) ήταν δύο, ενώ σε κάθε περίπτωση, οι συνάφειες μεταξύ των παραγόντων ήταν, αν και μικρές, σχεδόν απόλυτα όμοιες ($r_{M_{\Pi1,\Pi2}}=0,189\cdot$ $r_{\Phi_{\Pi1,\Pi2}}=0,181\cdot$ $r_{\Theta_{\Pi1,\Pi2}}=0,189$). Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι οι παραγοντικές δομές για κάθε δείγμα, αν και διέφεραν σε τελική ανάλυση μετά την ορθόγωνη περιστροφή, φάνηκαν να προέρχονται από ένα ευρύτερο και, σε μεγάλο ποσοστό, όμοιο σύστημα αλληλεξαρτώμενων εννοιών που στην περίπτωση αντιπροσώπευαν τα σύνολα αξιών από τα 54 ερωτήματα του ερωτηματολογίου. Πρόσθετη επιβεβαίωση για το συμπέρασμα αυτό απετέλεσε η επισκόπηση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης των κυρίαρχων συστατικών (πριν την ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων), η οποία έδειξε ότι και στις τρεις περιπτώσεις, **όλες** οι αξίες υπάγονταν σε

---

29 Βλέπε **Κεφάλαιο 4.3.3** και **Mylonas, K.** (1991).

ένα αρχικό παράγοντα με ιδιαίτερα μάλιστα υψηλά βάρη. Επομένως, επιβεβαιώθηκε με αυτόν τον τρόπο η εσωτερική συνοχή των 54 ερωτημάτων του ερωτηματολογίου ως γενικού συνόλου, αντιπροσωπευτικού της έννοιας των αξιών, μέσα από το οποίο προέρχονταν οι διαφορετικές παραγοντικές δομές για κάθε δείγμα.

Για τα συγκεκριμένα δείγματα, οι παραγοντικές δομές διέφεραν ως προς μία βασική παράμετρο: τη θέση που κατελάμβαναν οι Οικονομικές και Πολιτικές αξίες, ανάλογα με το δείγμα· έτσι, για τη Μαθηματική Σχολή, οι δύο αυτές αξίες συνδυάστηκαν με τη Θεωρητική και τη Θρησκευτική αξία, απομονώνοντας στο δεύτερο παράγοντα τις Αισθητικές και Κοινωνικές αξίες· αντίθετα, για τους συμμετέχοντες από τη Θεολογική Σχολή και το Φ.Π.Ψ., η Οικονομική και Πολιτική αξία απετέλεσαν από μόνες τους ένα παράγοντα, αν και σε αντίστροφη για κάθε δείγμα θέση. Η βασική ίσως διαφορά των Μαθηματικών από τους "Φιλολόγους" και τους Θεολόγους, η πρακτική τους δηλαδή τοποθέτηση απέναντι στην επιστήμη (Θεωρητική αξία) και στις υπαρξιακές ανησυχίες (Θρησκευτική αξία), τις οποίες αντιμετωπίζουν περισσότερο ως ένα Φιλοσοφικό ζήτημα ζωής, να δικαιολογεί τον τελείως διαφορετικό συνδυασμό για τη Σχολή αυτή. Από την άλλη, οι συμμετέχοντες από το Φ.Π.Ψ. και οι Θεολόγοι, "αποκόπτουν" ως μάλλον ανεπιθύμητες τις Οικονομικές και Πολιτικές αξίες, επικεντρώνοντας το σύστημα αξιών τους στις Αισθητικές, Κοινωνικές, Θρησκευτικές και Θεωρητικές αξίες, συνδυάζοντας έτσι την επιστήμη και τις υπαρξιακές τους ανησυχίες με την αισθητική πληρότητα και οργάνωση και την κοινωνική προσφορά.

5.2 *Αναλύσεις Διαφοροποιητικής Ισχύος (Discriminant analyses)*

Στη φάση αυτή ελέγχθηκαν τα 54 ερωτήματα του ερωτηματολογίου ως προς την ικανότητά τους να διαφοροποιούν (ανάλογα με τις διαθέσιμες πληροφορίες) τις τρεις φοιτητικές ομάδες· η ανάλυση διαφοροποιητικής ισχύος ξεκίνησε με την παραδοχή ότι ίσχυαν οι τρεις θεωρητικές ομαδοποιήσεις στο ολικό δείγμα (Μαθηματικό, Φ.Π.Ψ. και Θεολογική) και κατόπιν, με βάση τα χαρακτηριστικά του πολυμεταβλητού συνόλου των 9 ερωτημάτων για κάθε

υποκλίμακα[30] έλεγξε το αν οι συμμετέχοντες κατανέμονταν πράγματι στις ομάδες από τις οποίες προέρχονταν, ενώ παράλληλα έλεγξε τα ποσοστά της κατηγοριοποίησης "θορύβου", συγκρίνοντάς τα με την θεωρητική τυχαία κατηγοριοποίηση θορύβου και αποφαινόμενη για το πόσο ισχυρή ήταν η ένταξη των συμμετεχόντων στις ομάδες από τις οποίες προέρχονταν.

'Ετσι, με βάση την υποκλίμακα **Θεωρητικών** αξιών -τα 9 ερωτήματά της χρησιμοποιήθηκαν ως πολυμεταβλητά κριτήρια διαφοροποίησης και κατηγοριοποίησης- το **74,9%** του συνόλου των συμμετεχόντων "τοποθετήθηκε" στις ομάδες-επιμέρους δείγματα από τις οποίες προερχόταν. Με βάση την υποκλίμακα **Οικονομικών** αξιών, το ποσοστό των συμμετεχόντων που τοποθετήθηκε "σωστά" στις αντίστοιχες ομάδες ήταν **63,41%**, με βάση την υποκλίμακα **Αισθητικών** αξιών το **65,43%**, με βάση την υποκλίμακα **Κοινωνικών** αξιών το **72,29%**, με βάση την υποκλίμακα **Πολιτικών** αξιών το **54,88%** και, με βάση την υποκλίμακα **Θρησκευτικών** αξιών το ποσοστό των συμμετεχόντων που κατετάγησαν "σωστά" στις ομάδες από τις οποίες προέρχονταν ήταν **78,31%**.

Σε γενικές γραμμές, εκτός από την περίπτωση της υποκλίμακας Πολιτικών αξιών, για την οποία η κατηγοριοποίηση δεν διέφερε και πολύ από την θεωρητική τυχαία κατηγοριοποίηση θορύβου (33,3%), οι "σωστές" τοποθετήσεις των συμμετεχόντων στις ομάδες τους ήταν προφανείς. Ο **Πίνακας 24**, σελ. 106, παρουσιάζει τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης, μαζί με τους αντίστοιχους **Wilks' Λ**, η^2 και χ^2 δείκτες συσχέτισης της τελικής κατηγοριοποίησης των συμμετεχόντων με τις εκάστοτε μετρήσεις-κριτήρια.

Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαίωσαν τη διαφοροποιητική ισχύ των ερωτημάτων κάθε υποκλίμακας, επικυρώνοντας έτσι, τουλάχιστον εν μέρει, την εγκυρότητα εννοιολογικής δομής για τις υποκλίμακες αυτές· η μόνη εξαίρεση ήταν η υποκλίμακα για την Πολιτική αξία, για την οποία τα πράγματα δεν ήταν και τόσο ξεκάθαρα.

---

30 Η χρήση όλων των 54 ερωτημάτων ως στατιστικών κριτηρίων για την επεξεργασία αυτή των δεδομένων δεν κατέστη δυνατή λόγω του αρκετά μικρού αριθμού των συμμετεχόντων ($N_{ολικό}=86$) γεγονός που θα μπορούσε να δημιουργήσει φαινόμενα πολλαπλής συνεξάρτησης και να αποσταθεροποιήσει την ανάλυση.

Πίνακας 24. Διαφοροποιητική ισχύς των υποκλιμάκων αξιών (έρευνα-πιλότος, 1993)

Κριτήρια		**Μαθηματικό** (N=24)	**Φ.Π.Ψ.** (N=26)	**Θεολογική** (N=23)	**Wilks' Λ**	η^2	χ^2
Θεωρητική Υποκλίμακα	Μαθ/κό Φ.Π.Ψ. Θεολ/κή	**84,6%** *3,6%* *7,1%*	*7,7%* **60,7%** *14,3%*	*7,7%* *35,7%* **78,6%**	0,27	**0,73**	**86,63** (18) p<0,001
Οικονομική Υποκλίμακα	Μαθ/κό Φ.Π.Ψ. Θεολ/κή	**62,5%** *25%* *10%*	*16,7%* **60,7%** *23,3%*	*20,8%* *14,3%* **66,7%**	0,45	**0,55**	**53,04** (18) p<0,001
Αισθητική Υποκλίμακα	Μαθ/κό Φ.Π.Ψ. Θεολ/κή	**69,2%** *14,8%* *14,3%*	*15,4%* **63%** *21,4%*	*15,4%* *22,2%* **64,3%**	0,47	**0,53**	**48,81** (18) p<0,001
Κοινωνική Υποκλίμακα	Μαθ/κό Φ.Π.Ψ. Θεολ/κή	**76,9%** *11,1%* *13,3%*	*23,1%* **66,7%** *13,3%*	*0%* *22,2%* **73,3%**	0,51	**0,49**	**44,67** (18) p<0,001
Πολιτική Υποκλίμακα	Μαθ/κό Φ.Π.Ψ. Θεολ/κή	**68%** *21,4%* *20,7%*	*20%* **46,4%** *27,6%*	*12%* *32,1%* **51,7%**	0,64	**0,36**	**28,88** (18) p<0,05
Θρησκευτική Υποκλίμακα	Μαθ/κό Φ.Π.Ψ. Θεολ/κή	**72%** *21,4%* *3,3%*	*24%* **67,9%** *3,3%*	*4%* *10,7%* **93,3%**	0,31	**0,69**	**76,42** (18) p<0,001

Κλειδί:
Για κάθε φατνίο ποσοστών, **'Εντονοι χαρακτήρες** : "σωστές" τοποθετήσεις συμμετεχόντων
Πλάγιοι χαρακτήρες : τοποθετήσεις "θορύβου"

Ποσοστό "σωστών" τοποθετήσεων:
Για τη Θεωρητική υποκλίμακα, 74,39% — Για την Κοινωνική υποκλίμακα, 72,29%
Για την Οικονομική υποκλίμακα, 63,41% — Για την Πολιτική υποκλίμακα, 54,88%
Για την Αισθητική υποκλίμακα, 65,42% — Για τη Θρησκευτική υποκλίμακα, 78,31%

Σε δεύτερη φάση, τα ερωτήματα κάθε υποκλίμακας αθροίστηκαν καταλήγοντας έτσι σε έξι συνολικά μετρήσεις, αντιπροσωπευτικές των έξι τύπων-αξιών, οι οποίες επίσης χρησιμοποιήθηκαν ως κριτήρια διαφοροποίησης για την ανάλυση διαφοροποιητικής ισχύος του συνολικού συστήματος αξιών των τριών υπο-ομάδων. Η στατιστική επεξεργασία κατέληξε στα ακόλουθα **(Πίνακας 25)**:

Πίνακας 25. Διαφοροποιητική ισχύς των έξι συνόλων αξιών (έρευνα-πιλότος, 1993)

Κριτήρια		**Μαθηματικό** (N=24)	**Φ.Π.Ψ.** (N=26)	**Θεολογική** (N=23)	Wilks' Λ	η^2	χ^2
Αξίες							
Θεωρητική	Μαθ/κό	**87,5%**	*8,3%*	*4,2%*			
Οικονομική							**84,28**
Αισθητική	Φ.Π.Ψ.	*23,1%*	**69,2%**	*7,7%*	0,29	**0,71**	(12)
Κοινωνική							p<0,001
Πολιτική	Θεολ/κή	*0%*	*8,7%*	**91,3%**			
Θρησκευτική							

Κλειδί:
Για κάθε φατνίο ποσοστών, **'Εντονοι χαρακτήρες** : "σωστές" τοποθετήσεις συμμετεχόντων
Πλάγιοι χαρακτήρες : τοποθετήσεις "θορύβου"
Ποσοστό "σωστών" τοποθετήσεων : 82,19%

5.3 *Πολυμεταβλητές Αναλύσεις Διασποράς (MANOVA)*

Επειδή, με βάση την προαναφερθείσα ανάλυση διαφοροποιητικής ισχύος, ακόμη και η Πολιτική αξία (για την οποία υπήρξαν αμφιβολίες) φάνηκε να συμβάλλει στην ολική διαφοροποίηση μεταξύ των υποομάδων, επιχειρήθηκε πολυμεταβλητή ανάλυση διασποράς για τις 6 τύπους-αξίες για τις τρεις φοιτητικές ομάδες· στην ανάλυση αυτή, επιστρατεύτηκε μόνο η Μεταξύ των Ομάδων διασπορά που προερχόταν από τη φοιτητική-επαγγελματική ταυτότητα (δηλαδή ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης), χωρίς να χρησιμοποιηθεί κάποιος άλλος αλληλεπιδρών ανεξάρτητος παράγοντας, επειδή αυτό που κυρίως ενδιέφερε ήταν η ικανότητα ή η αδυναμία του ερωτηματολογίου να διαγιγνώσκει διαφορετικά για κάθε Σχολή ψυχοδιαγράμματα αξιών. Για το πολυμεταβλητό κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=2, M=1½ , N=31½) ο στατιστικός δείκτης $F_{12,128}$ ήταν ίσος με 10,33 και το $p<0,001$, με αντίστοιχο n^2 ίσο με 0,72, ενώ για τις μονοπαραγοντικές αναλύσεις διασποράς παρατηρήθηκαν διαφορές μέσων όρων μεταξύ των τριών σχολών ως προς τη **Θεωρητική** αξία ($F_{2,70}=5,92$, $p<0,01$), την **Αισθητική** αξία ($F_{2,70}=3,61$, $p<0,05$), την **Κοινωνική** αξία ($F_{2,70}=10,33$, $p<0,001$) και τη **Θρησκευτική** αξία ($F_{2,70}=33,63$, $p<0,001$. Τα αποτελέσματα για τον συνολικό (*averaged*) **F** δείκτη είχαν ως εξής (**Πίνακας 26)**:

Πίνακας 26. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (*averaged F*)
για την επίδραση της Σχολής φοίτησης στα σύνολα αξιών (έρευνα-πιλότος, 1993)

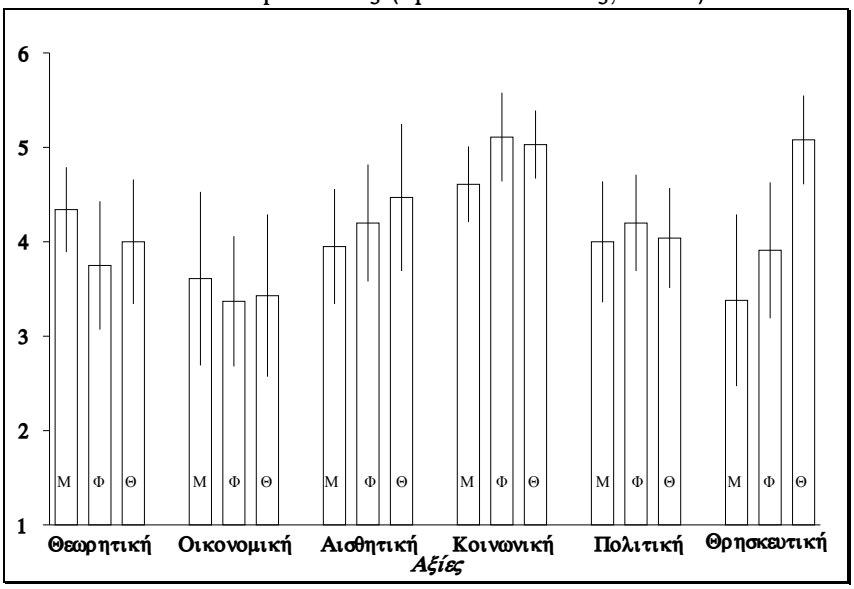
Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Μεταξύ των Ομάδων	12	48,06	4,005	9,51	<0,001
Εντός των Ομάδων	420	177,02	0,421		
Σύνολο	432	225,08			

Οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις για τα δείγματα από τις τρεις Σχολές για τους έξι τύπους αξιών παρουσιάζονται στο **Γράφημα 2**, σελ. 108.

Για τις ίδιες μετρήσεις (συνολικά αθροίσματα των 9 υποερωτημάτων) αξιών, επιχειρήθηκε ***profile analysis*** για να ελεγχθούν δύο μηδενικές υποθέσεις·

α) $H_{\varnothing 1}$: Τα ψυχοδιαγράμματα αξιών και για τις τρεις Σχολές θα ήταν **παράλληλα** (*parallelism of profiles hypothesis*), και **β)** $H_{\varnothing 2}$: τα ψυχοδιαγράμματα αξιών και των τριών Σχολών δεν θα διέφεραν από το μηδέν (*multivariate flatness hypothesis*).

Γράφημα 2. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για τους έξι τύπους αξιών ανά Σχολή φοίτησης (έρευνα-πιλότος, 1993).

	Θεωρητική Αξία		Οικονομική Αξία		Αισθητική Αξία		Κοινωνική Αξία		Πολιτική Αξία		Θρησκευτική Αξία	
ΣΧΟΛΕΣ	$\bar{X}$	$\hat{s}$	$\bar{X}$	$\hat{s}$	$\bar{X}$	$\hat{s}$	$\bar{X}$	$\hat{s}$	$\bar{X}$	$\hat{s}$	$\bar{X}$	$\hat{s}$
Μαθηματικό	4,34	0,45	3,61	0,92	3,95	0,61	4,61	0,40	4,00	0,64	3,38	0,91
Φ.Π.Ψ.	3,75	0,68	3,37	0,69	4,20	0,62	5,11	0,47	4,20	0,51	3,91	0,72
Θεολογική	4,00	0,66	3,43	0,86	4,47	0,78	5,03	0,36	4,04	0,53	5,08	0,47

Για τη μηδενική υπόθεση ①, το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=1, M=1, N=32) αντιστοιχούσε σε στατιστικό δείκτη $F_{10,130}=11,68$, $p<0,001$, $n^2=0,70$, και επομένως, η $H_{\varnothing 1}$ απορρίφθηκε· για τη μηδενική υπόθεση ②, το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=1, M=1½, N=32) αντιστοιχούσε σε στατιστικό δείκτη $F_{5,66}=60,03$, $p<0,001$, $n^2=0,88$, απορρίπτοντας έτσι και τη $H_{\varnothing 2}$.

Συμπερασματικά, οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους έξι τύπους αξιών, και για τις τρεις Σχολές μαζί, ήταν ιδιαίτερα ισχυρές, ενώ ταυτόχρονα ήταν και διαφορετικού είδους για κάθε Σχολή.

5.4 *Συμπεράσματα από την έρευνα-πιλότο (1993)*

Με βάση τις στατιστικές αναλύσεις που αναφέρθηκαν ως εδώ (**Κεφάλαια 5.1** ως και **5.3**) καθώς και στο **Κεφάλαιο 4.3.4** καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων αξιών διέθετε εσωτερική εγκυρότητα εννοιολογικής δομής, διαφοροποιητικής ισχύος ανάμεσα σε διαφορετικές "επαγγελματικές ταυτότητες στο επίπεδο των σπουδών", ικανοποιητική εσωτερική συνοχή (στο γενικό του σύνολο και εντός των υποκλιμάκων), ενώ παράλληλα, τα τελικά έξι αθροίσματα αξιών φάνηκαν να αντιπροσωπεύουν σε μεγάλο ποσοστό τα 9 ερωτήματα της εκάστοτε υποκλίμακας από την οποία προέρχονταν. Από τη σύγκριση των μέσων όρων των έξι αξιών για τις τρεις Σχολές έγινε φανερό ότι η ισχυρότερη διαφορά ήταν εκείνη της **Θρησκευτικής** αξίας, για την οποία η Θεολογική Σχολή δήλωσε ιδιαίτερα ισχυρή προτίμηση· αντίστοιχα, την υψηλότερη προτίμηση για την **Κοινωνική** αξία δήλωσε το Φ.Π.Ψ. και την υψηλότερη **Θεωρητική** αξία εξεδήλωσαν οι συμμετέχοντες από τη Μαθηματική Σχολή. Αν και αναμενόταν το Φ.Π.Ψ. να παρουσιάζει την υψηλότερη **Αισθητική** αξία, εντούτοις, την υψηλότερη προτίμηση για την αξία αυτή εξεδήλωσαν οι συμμετέχοντες από τη Θεολογική· αυτό οφειλόταν σε δύο λόγους: η διαφορά μέσων όρων για την Αισθητική αξία δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη ούτως ή άλλως ανάμεσα στις τρεις Σχολές, ενώ επίσης ελήφθη υπόψιν το γεγονός ότι το Φ.Π.Ψ. προέρχεται μεν από τη Φιλοσοφική Σχολή αλλά αποτελεί ιδιάζον ως προς την "προσωπικότητα" Τμήμα. Ίσως μάλιστα έτσι θα μπορούσε να δικαιολογηθεί η αντίστοιχα υψηλή προτίμηση του Φ.Π.Ψ. για την Κοινωνική αξία.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο αποδείχτηκε ικανό να διακρίνει την λανθάνουσα εσωτερική-παραγοντική δομή του εκάστοτε συστήματος αξιών, αφήνοντας έτσι περιθώρια για συνδυασμό των δεδομένων αξιών (με τη λογική των παραγόντων πρόβλεψης μέσα από πολλαπλή ιεραρχική παλινδρομική ανάλυση) με πιθανά υπό μελέτη φαινόμενα έκδηλης συμπεριφοράς (Mylonas, 1991 και **Κεφάλαιο 1.2**).

Με βάση τα πιο πάνω συμπεράσματα, αποφασίστηκε η τελική χορήγηση του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων, όπως αυτό περιγράφτηκε στο **Κεφάλαιο 4.2** στα έξι δείγματα "επαγγελματικής ταυτότητας στο επίπεδο των σπουδών", όπως αυτά επίσης περιγράφησαν αναλυτικότερα στο **Κεφάλαιο 4.1** .

Κεφάλαιο 6ο

Ευρήματα Β' - Πρώτη φάση στατιστικής επεξεργασίας για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων

6.1.1 *Κατανομές και χαρακτηριστικά τους*

Στο πρώτο βήμα ενδιέφεραν κυρίως οι μορφές των κατανομών για τα 54 ερωτήματα των υποκλιμάκων του ερωτηματολογίου, καθώς και των δημογραφικών και άλλων στοιχείων που συνελέγησαν. Οι κατανομές αυτές ενδιέφεραν με βάση τα δεδομένα του συνολικού δείγματος, επειδή μια προσέγγιση με βάση τη μία ή την άλλη Σχολή θα μπορούσε να καταλήξει σε ασύμμετρες κατανομές, οι οποίες θα οφείλονταν μόνο και μόνο στην προτίμηση ή στην απόρριψη αξιών από τους συμμετέχοντες, ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης. Ακολουθώντας τη λογική του Allport (ότι δηλαδή, όσο πιο ετερόκλητος είναι ο πληθυσμός του δείγματος και όσο πιο μεγάλος, τόσο περισσότερο καταλήγουμε σε κανονικές κατανομές για τις έξι αξίες επειδή αυτές αλληλεξαρτώνται και οι τιμές τους αλληλοεξουδετερώνονται) ανεμένετο να προκύψουν ως επί το πλείστον συμμετρικές και πιθανώς κανονικές κατανομές. Η προσδοκία αυτή όμως, δεν επαληθεύτηκε για περίπου 35% των ερωτημάτων τα οποία παρουσίασαν ασύμμετρες κατανομές. Το γεγονός αυτό δημιούργησε ευθύς εξ'αρχής αμφιβολίες για την εσωτερική εγκυρότητα των ερωτημάτων. Η προσέγγιση του **Ajzen** (1988) στο θέμα αυτό έδωσε μια πρώτη θεωρητική λύση. Ο Ajzen υποστηρίζει ότι η άθροιση των πολλαπλών ερωτημάτων που αντιστοιχούν σε κάποια ή κάποιες συναφείς συμπεριφορές εξουδετερώνει τους εξωγενείς παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τη συγκεκριμένη "συμπεριφορά" για κάθε ερώτημα. Η χρήση ενός ή λίγων ερωτημάτων που αναφέρονται σε μέτρηση ευρείων εννοιών είναι άλλωστε επικίνδυνη ως άχρηστη, επειδή οι ευρείς έννοιες, όπως οι αξίες ή οι στάσεις, είναι πολυδιάστατες. Ο στόχος είναι η αντιπροσώπευση (με μεγάλο αριθμό ερωτημάτων) και ο συνδυασμός των διαστάσεων αυτών, κάτι που επιτυγχάνεται όταν ληφθούν υπόψιν οι διατομικές διαφορές, οι οποίες συνδυαζόμενες στο άθροισμα των ερωτημάτων-διαστάσεων, αλληλοεξουδετερώνονται, επειδή ουσιαστικά το άθροισμα των ερωτημάτων

αποτελεί το άθροισμα των διατομικών αποκλίσεων (θετικών και αρνητικών) από μια οποιαδήποτε συμπεριφορά την οποία τα άτομα επιλέγουν ή απορρίπτουν προς διατήρηση της ομοιόστασης.

Θεωρητικά λοιπόν, η πιο πάνω προσέγγιση, στήριξε το δεύτερο βήμα, κατά το οποίο τα 9 υποερωτήματα κάθε υποκλίμακας αθροίστηκαν δίνοντας, όπως και στις έρευνες-πιλότους που προηγήθηκαν, ένα τελικό δείκτη προτίμησης για κάθε μία από τις έξι αξίες· οι έξι αυτοί δείκτες επιβεβαίωσαν την πιο πάνω λογική επειδή για όλες τις αξίες, πλην της Κοινωνικής, παρουσιάστηκαν συμμετρικές, κανονικές κατανομές. Ακόμη και για την Κοινωνική αξία, όπου ο εξωγενής παράγοντας της κοινωνικής αποδοχής πολύ δύσκολα αποφεύγεται, η ασυμμετρία ήταν ελάχιστη, αν και λίγο μεγαλύτερη από εκείνες των υπόλοιπων 5 αξιών. Ο **Πίνακας 27** παρουσιάζει τα minima & maxima παρατηρούμενα αθροίσματα, τους δείκτες ασυμμετρίας και κύρτωσης, καθώς και τους δείκτες κεντρικής τάσης για κάθε μία από τις έξι αξίες.

Πίνακας 27. Χαρακτηριστικά κατανομών (**N=462**) για τα σύνολα των έξι τύπων-αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Αξίες	min	max	κύρτωση	ασυμμετρία	$\overline{\mathbf{X}}$	Md	Mø
Θεωρητική	11	54	0,56	-0,45	38,53	39	42
Οικονομική	11	49	-0,42	0,18	30,16	30	28
Αισθητική	16	54	-0,27	-0,39	37,96	39	44
Κοινωνική	21	54	0,49	-0,77	43,79	45	46
Πολιτική	20	54	0,77	-0,47	39,13	39	39
Θρησκευτική	9	54	-0,50	-0,14	36,55	36	35

Οι διαφορές των μέσων όρων αξιών για το συνολικό δείγμα βρέθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές· για το κριτήριο **Hotelling's T^2**, $F_{5,381}=224,69$, $p<0,001$. Από τον πίνακα φαίνεται ότι σε σχέση με το εύρος των κατανομών, ο δείκτης ασυμμετρίας είναι μικρός ως ασήμαντος, ενώ οι δείκτες κεντρικής τάσης $\overline{\mathbf{X}}$ και Md, εκτός μιάς περίπτωσης (Κοινωνική αξία) είναι σχεδόν όμοιοι· μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι όλες οι κατανομές πλην εκείνης για την Οικονομική αξία, όπως έχουν και για τις έξι Σχολές μαζί, έχουν αρνητικό δείκτη ασυμμετρίας, δηλαδή, η όποια ασυμμετρία τους κλίνει προς το δεξιό άκρο της κατανομής· θα μπορούσαμε έτσι να υποθέσουμε ότι οι συμμετέχοντες δεν προβληματίστηκαν ιδιαίτερα σε σχέση με τις αλληλεξαρτήσεις αξιών, δεν τις

συνέλαβαν, ή δεν τις συνειδητοποίησαν. ‘Ετσι, υιοθέτησαν σχεδόν παντού τη λογική "ναι σε όλα", χωρίς δεσμεύσεις και υποχρεωτικά "ζυγίσματα", απελευθερώνοντας έτσι μια δύσκολη, αλλά υγιή διασπορά τιμών.

Αν και δεν αναμενόταν, παρόμοια εικόνα παρουσιάστηκε και για κάθε μία **Σχολή** ξεχωριστά· οι ασυμμετρίες ήταν μηδαμινές ως ανύπαρκτες, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για συγκρίσεις μεταξύ των έξι αυτών ομάδων χωρίς να χρειάζονται μαθηματικές μετατροπές των δεδομένων.

‘Οσον αφορά στη μέτρηση για την "**Επαγγελματική ταυτότητα**" όπως αυτή δηλώθηκε από το δείγμα, 177 συμμετέχοντες από το σύνολο των 462 απάντησαν ότι θεωρούν τον εαυτό τους "φοιτητή", 134 απάντησαν επισυνάπτοντας στον εαυτό τους την αντίστοιχη με τη Σχολή φοίτησής τους επαγγελματική ταυτότητα (για παράδειγμα, Μαθηματικός, Γιατρός, κ.τ.λ.) και 41 προτίμησαν το χιούμορ (για παράδειγμα, "πειραματόζωο") ή απάντησαν ότι δεν είναι σίγουροι/δεν ξέρουν· 110 από τους συμμετέχοντες δεν απάντησαν καθόλου στο ερώτημα.

Σχετικά με το **Μορφωτικό επίπεδο πατέρα** και **μητέρας**, το δείγμα των συμμετεχόντων έδωσε την, κατά τη γνώμη του ερευνητή, αντιπροσωπευτική εικόνα του ελληνικού φοιτητικού πληθυσμού· για τον πατέρα: 31,29% των συμμετεχόντων δήλωσε μόρφωση πατέρα μέχρι και το Δημοτικό σχολείο, 10,5% μέχρι και το Γυμνάσιο, 21% μέχρι και το Λύκειο και 37,20% μέχρι και Ανώτερη ή Ανώτατη εκπαίδευση. Για τη μητέρα: 36,10% μέχρι και το Δημοτικό, 10,72% μέχρι και το Γυμνάσιο, 35,01% μέχρι και το Λύκειο και 17,7% μέχρι και Ανώτερη ή Ανώτατη εκπαίδευση.

Για το **Θρησκευτικό υπόβαθρο**, 4,84% των συμμετεχόντων δήλωσε "πάρα πολύ ισχυρή" θρησκευτικότητα, 17,84% "πολύ ισχυρή", 44,27% "αρκετό" Θρησκευτικό υπόβαθρο, 21,8% "λίγο" και 11,23% "πολύ λίγο ή καθόλου".

Για τις **Πολιτικές προτιμήσεις**, παρουσιάστηκε ένα αρκετά ενδιαφέρον αν και μάλλον αναμενόμενο εύρημα· από τους 437 συμμετέχοντες που απάντησαν στο ερώτημα, 44,6% δήλωσε ότι δεν θα ψήφιζε καμία παράταξη· αν και σ’ αυτό το ποσοστό συγκαταλέγονται και εκείνοι που δίστασαν να δηλώσουν τις πολιτικές

τους πεποιθήσεις, το ποσοστό 44,6% δεν παύει να είναι μεγάλο[31]. Το 6,6% δήλωσε ότι θα ψήφιζε Αριστερά, το 14,87% ΠΑ.ΣΟ.Κ., το 20,36% Ν.Δ. και το 13,5% κάποια άλλη παράταξη.

Τέλος, παρέμενε να διερευνηθεί η τελευταία εξάδα ερωτημάτων αξιών, η οποία δεν αποτελούσε μέρος των υποκλιμάκων, αλλά ήταν μια απευθείας μεταφορά της θεώρησης **Spranger** σε ερωτήσεις του τύπου "*Πιστεύω ότι η σημαντικότερη για τη ζωή μου αξία είναι να ανακαλύπτω την αλήθεια που κρύβεται πίσω από τα πράγματα* ". Οι μορφές κατανομών για τα έξι αυτά ερωτήματα ήταν μάλλον απογοητευτικές επειδή τα πέντε από τα έξι αυτά ερωτήματα, με εξαίρεση αυτό της Θρησκευτικής αξίας, παρουσίαζαν ανώμαλα ασύμμετρες προς το δεξιό άκρο κατανομές. Η επίδραση του κοινωνικά παραδεκτού ήταν φανερή, επίδραση που έχριζε τις αντίστοιχες αξίες τελικούς σκοπούς ζωής, που, γιατί όχι, θα ήταν καλό να επιτευχθούν. Η Θρησκευτική μόνο αξία αυτής της εξάδας παρουσίασε κανονική κατανομή,[32] αλλά βεβαίως για τους πιο πάνω λόγους αλλά και για τους λόγους που θα αναλυθούν στο **Κεφάλαιο 6.1.3**, κανένα από τα 6 αυτά ερωτήματα δε συνυπολογίσθηκε στην εξαγωγή του τελικού αθροίσματος-δείκτη προτίμησης για κάθε αξία, αλλά παραμείναμε στο άθροισμα των 9 για κάθε υποκλίμακα ερωτημάτων.

6.1.2 *Παραγοντικές αναλύσεις και Multidimensional Scaling*

'Εχοντας διπτό στόχο, την ανίχνευση της εσωτερικής δομής του ερωτηματολογίου αλλά και την ανίχνευση των παραγοντικών δομών αξιών για όλες τις Σχολές και για κάθε μία ξεχωριστά, επιχειρήθηκαν αναλύσεις

---

31 Οι πρόσφατες (Απρίλιος, 1994) φοιτητικές εκλογές, παρουσιάζοντας ποσοστό αποχής πάνω από 50%, επιτείνουν το εύρημα αυτό.

32 Και βέβαια, δεν μπορεί κανείς παρά να αναρωτηθεί, τί θα συνέβαινε αν χρησιμοποιώντας το AVL στην αρχική του μορφή εφαρμόζαμε τους διορθωτικούς δείκτες και αφαιρούσαμε για κάθε συμμετέχοντα 5 μονάδες από τη μέτρηση της Θρησκευτικής αξίας, προσπαθώντας να εξαλείψουμε την επίδραση του κοινωνικά παραδεκτού και κοινωνικά επιθυμητού, κυνηγώντας στην πραγματικότητα χείμαιρες, αφού είναι προφανές ότι για τη Θρησκευτική αξία αυτή καθ'εαυτή, δεν υπάρχει επίδραση κοινωνικής αποδοχής και σε άλλες περιπτώσεις, αν υπάρχει, είναι αρνητική. Αναπόφευκτα, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι νόρμες για το σταθμισμένο πρίν 60 χρόνια AVL θα πρέπει να επανεξετασθούν.

παραγόντων και άλλες πολυμεταβλητές τεχνικές ανίχνευσης και εκτίμησης των λανθανόντων χαρακτηριστικών των συλλεγέντων δεδομένων.

Στο πρώτο βήμα, τα 54 ερωτήματα του ερωτηματολογίου εντάχθηκαν σε "ανάλυση κυρίαρχων συστατικών" και επιχειρήθηκε η ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων για τις διαστάσεις-παράγοντες που προέκυψαν. Η ανάλυση κυρίαρχων συστατικών απεκάλυψε συνολικά 36 παράγοντες (με *eigenvalue* ≥ 1,00) οι οποίοι στο συνολό τους εξηγούσαν το 87,5% της διασποράς των τιμών· ασφαλώς, όλοι αυτοί οι παράγοντες δεν είχαν ιδιαίτερο νόημα, παρά μόνο οι τρεις πρώτοι, οι οποίοι εξήγησαν μόνο το 28,1% της συνολικής διασποράς των τιμών. Το δεύτερο προβληματικό σημείο για την ανάλυση αυτή ήταν ότι ενώ **όλα** τα 54 ερωτήματα έπρεπε να έχουν υψηλές συνάφειες με τον πρώτο παράγοντα-κυρίαρχο συστατικό, δηλαδή να έχουν υψηλά βάρη στον παράγοντα αυτόν, κάτι τέτοιο δεν συνέβη· ίσως αυτό να οφείλεται στις διαφορετικές παραγοντικές δομές που πιθανώς να ισχύουν για τα ίδια 54 ερωτήματα για κάθε δείγμα από κάθε Σχολή φοίτησης.[33] Επιπρόσθετα, αυτή η παραγοντική ανάλυση δεν κατέληξε σε συμπέρασμα, επειδή οι άξονες δεν ήταν δυνατό να περιστραφούν και έτσι τα 54 ερωτήματα δεν εντάχθηκαν ποτέ σε ομάδες με βάση τη συνάφειά τους με τα κυρίαρχα συστατικά.

Αν και η εικόνα αυτή ήταν μάλλον απογοητευτική, ένα πρώτο συμπέρασμα ήταν ότι ίσως κάποια ερωτήματα προκαλούσαν ανεξέλεγκτες διασπορές θορύβου και δημιουργούσαν προβλήματα στους συναφειακούς πίνακες· με τη λογική αυτή, αυτά τα ερωτήματα θα έπρεπε να απομονωθούν και να εξαιρεθούν της στατιστικής ανάλυσης. Η γενική εικόνα όμως για τις παραγοντικές δομές που εφαρμόστηκαν για τα αθροίσματα-τελικά σύνολα των έξι αξιών για όλες τις Σχολές και για κάθε μία ξεχωριστά, δεν ήταν η ίδια.

'Έτσι, για το συνολικό δείγμα προέκυψαν δύο παράγοντες που συνδύαζαν τις Κοινωνικές, Θρησκευτικές και Αισθητικές αξίες ο ένας και τις Οικονομικές, Πολιτικές και Θεωρητικές αξίες ο άλλος. Θα μπορούσε κανείς να

---

33 Η υπόθεση αυτή δεν μπορεί να ελεγχθεί στην παρούσα έρευνα γιατί το N για κάθε Σχολή είναι ιδιαίτερα μικρό ώστε να στηρίξει ανάλυση παραγόντων με 54 μετρήσεις· για να συμβεί αυτό, είναι απαραίτητο να υπάρχει αναλογία συμμετεχόντων ÷ μετρήσεων ίση με 4, τουλάχιστον, ενώ στην προκειμένη περίπτωση, ακόμη και για το δείγμα της Ιατρικής που ήταν και το μεγαλύτερο, ήταν διαθέσιμα τα δεδομένα από 100 μόνο συμμετέχοντες.

μιλήσει, κατά τα πρότυπα του Rokeach, για *αξίες-σκοπούς* και *αξίες-μέσα* (οι κοινωνικές σχέσεις, η υπαρξιακή ισορροπία και η οργανωμένη ζωή είναι μάλλον τελικές καταστάσεις, ενώ η οικονομική άνεση, η δύναμη-έλεγχος των πραγμάτων και η θεωρητική-επιστημονική κατάρτιση είναι μέσα επίτευξης των τελικών στόχων), αλλά ο διαχωρισμός αυτός φαίνεται να είναι μάλλον αυθαίρετος· συν τοις άλλοις, οι παράγοντες αυτοί προέκυψαν για το συνολικό δείγμα των συμμετεχόντων και επομένως, η γενίκευση που μπορεί να επιχειρηθεί αναφέρεται στο γενικό φοιτητικό πληθυσμό που στην περίπτωση δεν ενδιαφέρει άμεσα. Απεναντίας, ιδιαίτερα ενδιαφέρουν οι παραγοντικές δομές αξιών για κάθε μία από τις έξι Σχολές του δείγματος. Ο **Πίνακας 28** (σελ. 117) συνοψίζει τα αποτελέσματα των παραγοντικών αναλύσεων για τα δείγματα αυτά και για το συνολικό δείγμα.

Με την πρώτη ματιά φαίνεται ότι σχεδόν για όλες τις Σχολές, οι παράγοντες που προέκυψαν ήταν δύο, με εξαίρεση τη Μαθηματική Σχολή για την οποία προέκυψαν τρεις παράγοντες. Το ποσοστό διασποράς τιμών που εξηγείται σε κάθε περίπτωση είναι ιδιαίτερα υψηλό και υποδηλώνει ισχυρές παραγοντικές δομές αξιών. Αν επιχειρήσουμε σύγκριση αυτών των παραγοντικών δομών καταλήγουμε στα ακόλουθα: οι συμμετέχοντες από την ΑΣΟΕΕ, τη Φιλοσοφική και την Ιατρική παρουσιάζουν τους ίδιους παράγοντες με αυτούς που φαίνονται να ισχύουν και για το συνολικό δείγμα, δηλαδή οι Αισθητικές, Κοινωνικές και Θρησκευτικές αξίες συνδυάζονται σε έναν παράγοντα, ενώ οι Οικονομικές, Πολιτικές και Θεωρητικές αξίες συνδυάζονται σε άλλον παράγοντα. Στην περίπτωση της Ιατρικής Σχολής, η μόνη διαφορά παρατηρείται ως προς την ισχύ αυτών των παραγόντων, με τις Κοινωνικές, Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες να συνδυάζονται στον πρώτο και ισχυρότερο παράγοντα (ενώ για τις άλλες δύο Σχολές ισχύει το αντίστροφο).

Οι συμμετέχοντες από τη Γυμναστική Ακαδημία συνδυάζουν, όπως αναμενόταν, τις Πολιτικές και Οικονομικές αξίες στο δεύτερο παράγοντα, δίνοντάς τους άλλη "λειτουργική" χρειά από εκείνη των υπολοίπων τεσσάρων αξιών. Παρόμοια δομή παρουσιάζουν και οι συμμετέχοντες από τη Μαθηματική Σχολή, οι οποίοι τοποθέτησαν την Οικονομική αξία σε ανεξάρτητο παράγοντα και τη Θεωρητική αξία σε τρίτο, επίσης ανεξάρτητο, παράγοντα, θεωρώντας έτσι τις δύο αυτές αξίες αυτόνομα στοιχεία της προσωπικότητάς τους.

Πίνακας 28. Παραγοντικές δομές αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης, με βάση το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων

Συνολικό δείγμα (N=462)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική		0,67
Οικονομική		0,80
Αισθητική	0,71	
Κοινωνική	0,85	
Πολιτική		0,69
Θρησκευτική	0,72	
Εξηγούμενη Διασπορά	37,4%	24%
61,4%		

Μαθηματική Σχολή (N=64)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2	Παρ. 3
Θεωρητική			0,92
Οικονομική		0,94	
Αισθητική	0,56		
Κοινωνική	0,69		
Πολιτική	0,82		
Θρησκευτική	0,81		
Εξηγούμενη Διασπορά	36,6%	22,7%	17,7%
77,1%			

Ιατρική (N=100)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική		0,56
Οικονομική		0,82
Αισθητική	0,81	
Κοινωνική	0,86	
Πολιτική		0,76
Θρησκευτική	0,72	
Εξηγούμενη Διασπορά	39,5%	23,9%
63,4%		

ΑΣΟΕΕ (N=69)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική	0,81	
Οικονομική	0,89	
Αισθητική		0,83
Κοινωνική		0,84
Πολιτική	0,71	
Θρησκευτική		0,52
Εξηγούμενη Διασπορά	43,2%	23,8%
67,0%		

Γυμναστική Ακαδημία (N=76)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική	0,56	
Οικονομική		0,86
Αισθητική	0,62	
Κοινωνική	0,83	
Πολιτική		0,76
Θρησκευτική	0,65	
Εξηγούμενη Διασπορά	36,4%	24,2%
60,6%		

Φιλοσοφική (N=64)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική	0,80	
Οικονομική	0,72	
Αισθητική		0,61
Κοινωνική		0,76
Πολιτική	0,72	
Θρησκευτική		0,73
Εξηγούμενη Διασπορά	32,7%	24,3%
57,0%		

Θεολογική σχολή (N=89)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική		0,68
Οικονομική		0,74
Αισθητική		0,52
Κοινωνική	0,85	
Πολιτική		0,66
Θρησκευτική	0,71	
Εξηγούμενη Διασπορά	39,2%	21,1%
60,3%		

Για να διερευνηθούν καλύτερα οι παραγοντικές δομές αξιών, χρησιμοποιήθηκαν οι διαθέσιμες πληροφορίες για την τοποθέτηση και γραφική παράσταση των μετρήσεων αξιών σε δύο διαστάσεις ή στο χώρο (*multidimensional scaling solutions*).

Η πρώτη προσπάθεια αφορούσε και στα 54 ερωτήματα αξιών για το συνολικό δείγμα των έξι Σχολών, αλλά η εικόνα που παρουσιάστηκε ήταν εξίσου προβληματική με εκείνη της παραγοντικής ανάλυσης, αν και οι διαστάσεις που χρησιμοποιήθηκαν για την τοποθέτηση των ερωτημάτων στο χώρο ήταν έξι και το **Stress** της διάταξης ιδιαίτερα μικρό (μόλις 0,06), ενώ το R^2 ήταν ιδιαίτερα μεγάλο (0,98). Για τα έξι τελικά αθροίσματα αξιών όμως τα πράγματα ήταν πιο καθαρά· για όλες τις Σχολές οι Αισθητικές και Κοινωνικές αξίες είχαν μικρή απόσταση μεταξύ τους, οι Θεωρητικές και Πολιτικές αξίες επίσης, ενώ οι Θρησκευτικές όπως και οι Οικονομικές αξίες απείχαν από τα άλλα δύο σύνολα πολύ. Το **Stress** της διάταξης δεν ήταν πολύ ικανοποιητικό (0,13) αλλά το R^2 ήταν αρκετά ισχυρό (0,92). Τα **Γραφήματα 3α ως 3z**, σελ. 119-125, παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της ανάλυσης αυτής και τα αντίστοιχα αποτελέσματα για κάθε Σχολή ξεχωριστά.

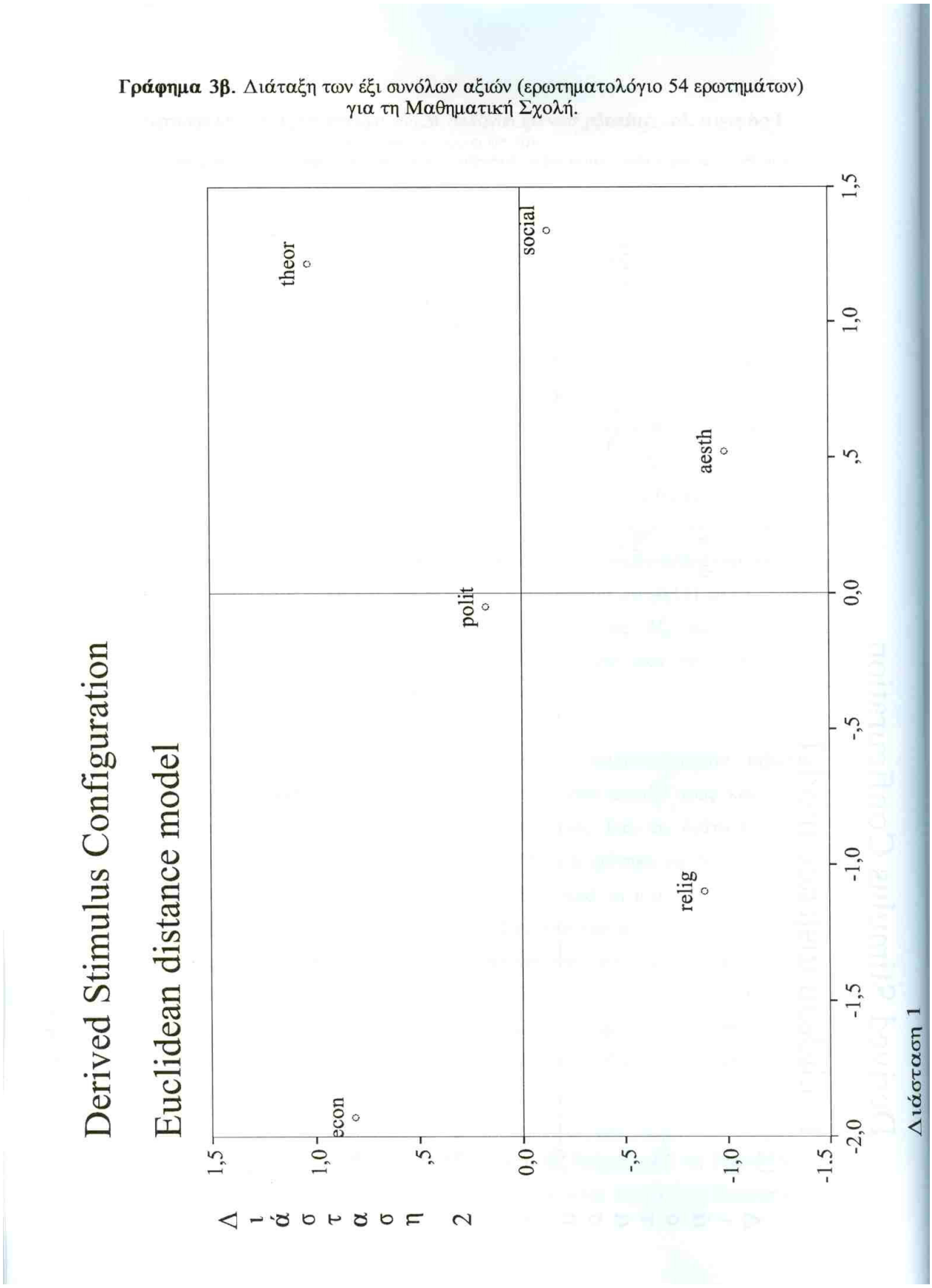
Για τους Μαθηματικούς, τα πράγματα παρουσιάστηκαν αρκετά διαφορετικά. 'Ολες οι αξίες απείχαν σχεδόν εξίσου μεταξύ τους και ήταν διασκορπισμένες στο χώρο ως αυτόνομα στοιχεία. Για τη διάταξη αυτή, **Stress**=0,10, R^2=0,91. Το δείγμα από την ΑΣΟΕΕ φάνηκε να συνδυάζει τις Κοινωνικές, Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες από τη μία πλευρά και τις Πολιτικές, Θεωρητικές και Οικονομικές αξίες από την άλλη. Για τη διάταξη αυτή, **Stress**=0,10, R^2=0,91. Το ίδιο συνέβη και για το δείγμα από τη Φιλοσοφική Σχολή· για τη διάταξη αυτή, **Stress**=0,05, R^2=0,98. Η ίδια περίπου εικόνα ίσχυσε και για τους Γιατρούς, μόνο που εδώ η Πολιτική και η Θεωρητική αξία είχαν πολύ μικρή απόσταση μεταξύ τους· για τη διάταξη αυτή, **Stress**=0,08, R^2=0,96.

Τα πράγματα ήταν διαφορετικά για το δείγμα από τη Γυμναστική Ακαδημία· οι Πολιτικές αξίες φάνηκαν να βρίσκονται κοντά στις Θεωρητικές

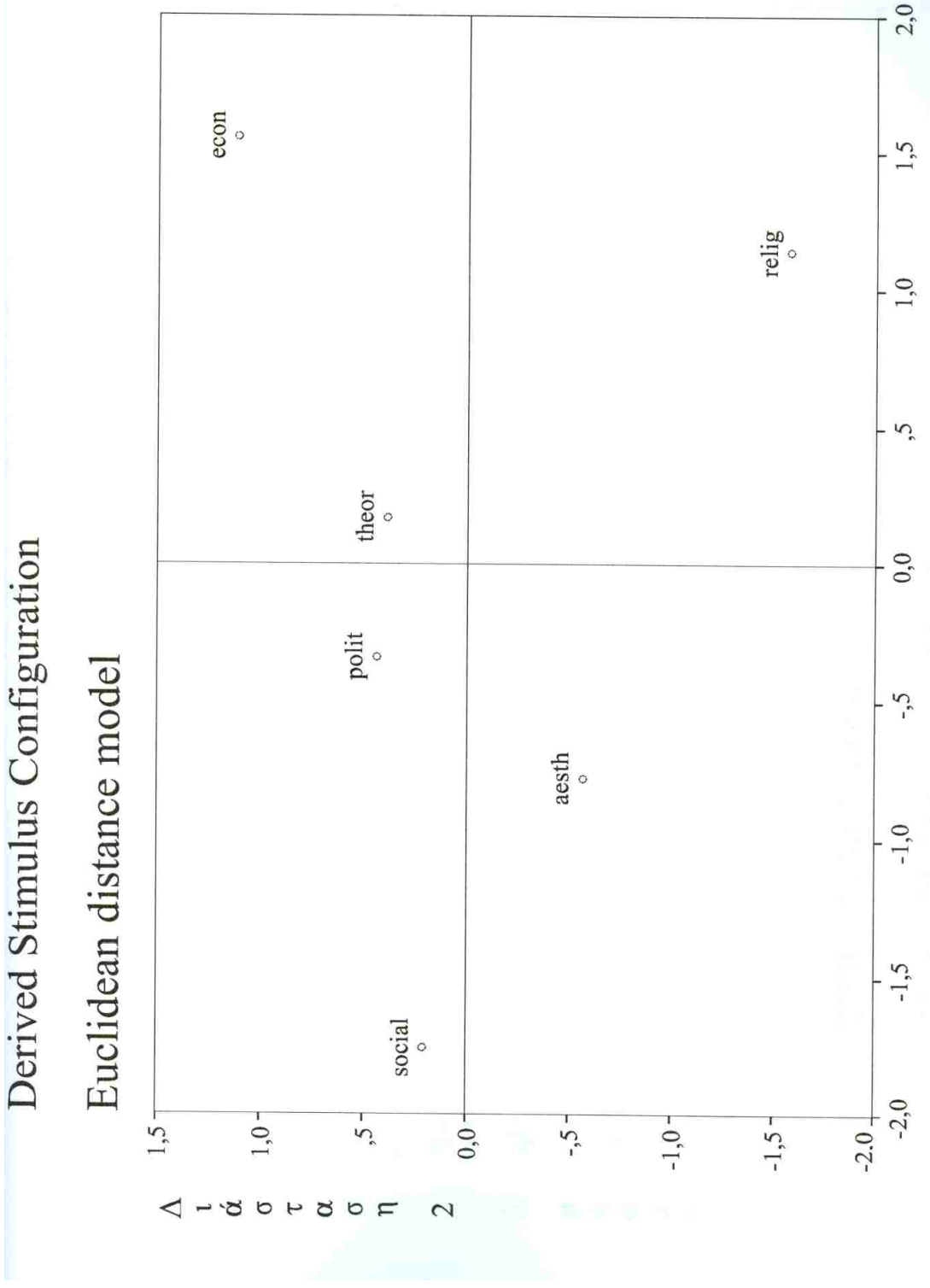
Γράφημα 3α. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για το συνολικό δείγμα.

(theor=Θεωρητική Αξία, econ=Οικονομική, aesth=Αισθητική, social=Κοινωνική, polit=Πολιτική, relig=Θρησκευτική)

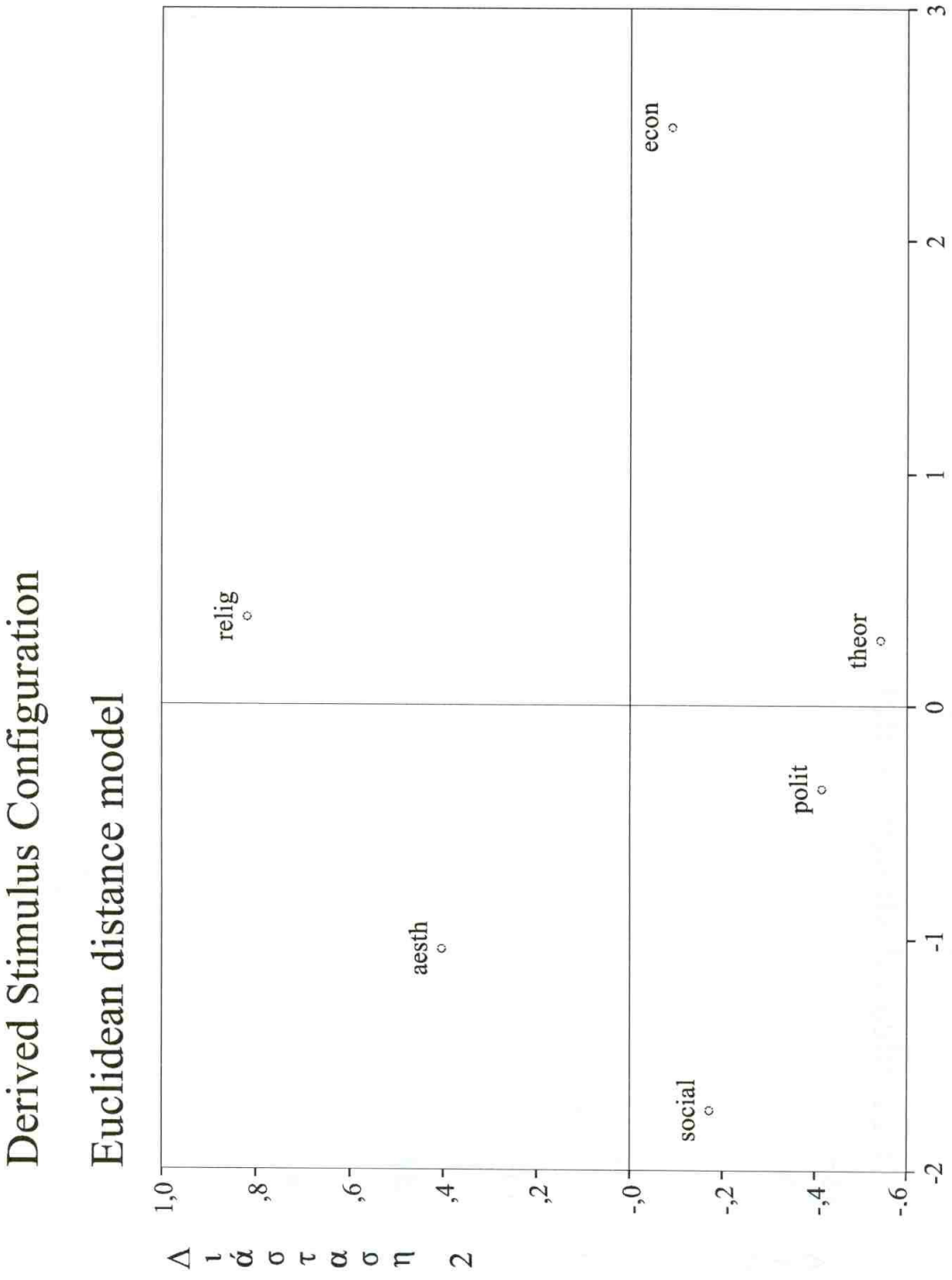
Γράφημα 3β. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για τη Μαθηματική Σχολή.

Γράφημα 3γ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για την Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών.

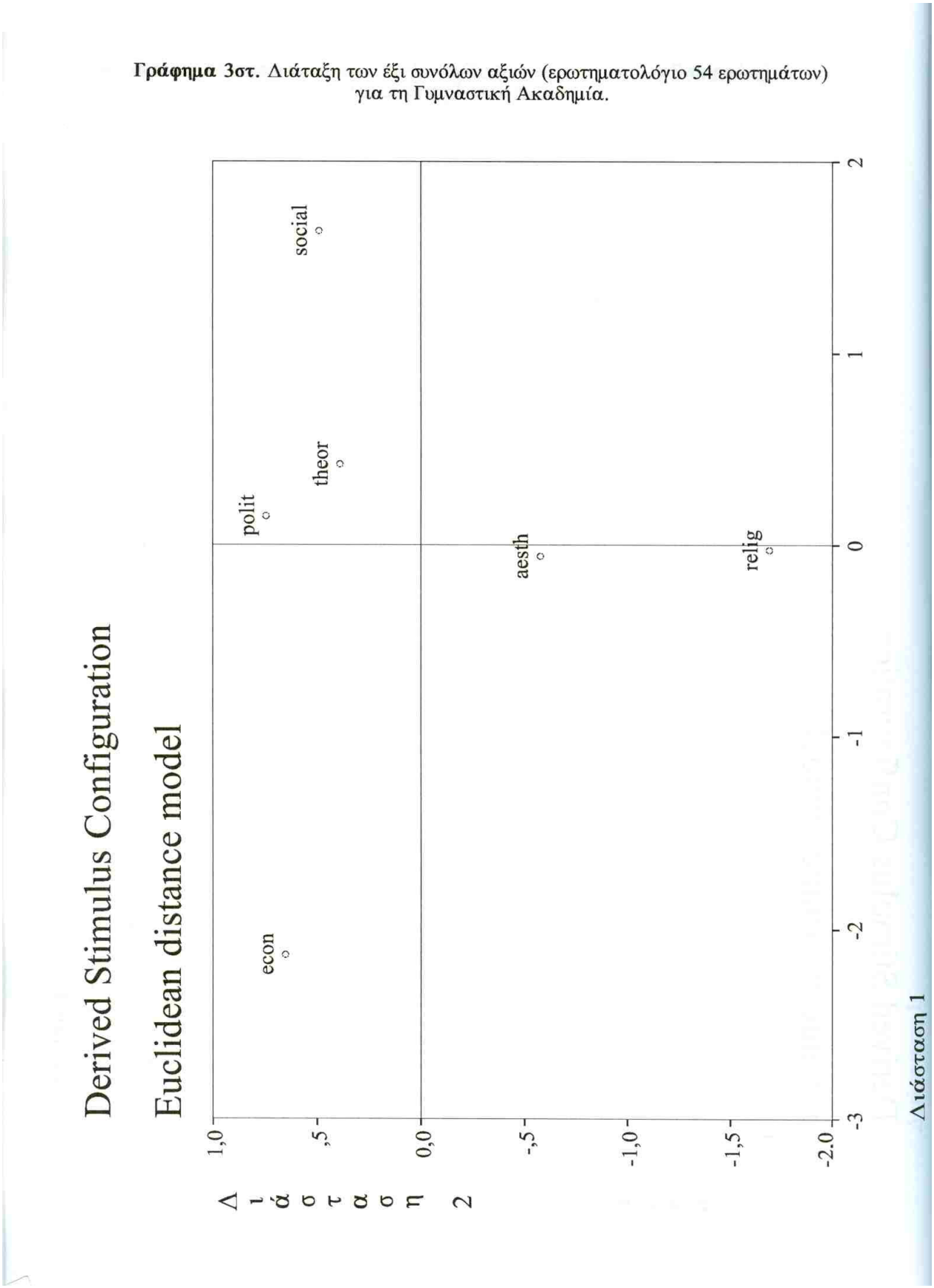

Γράφημα 3δ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για τη Φιλοσοφική Σχολή.

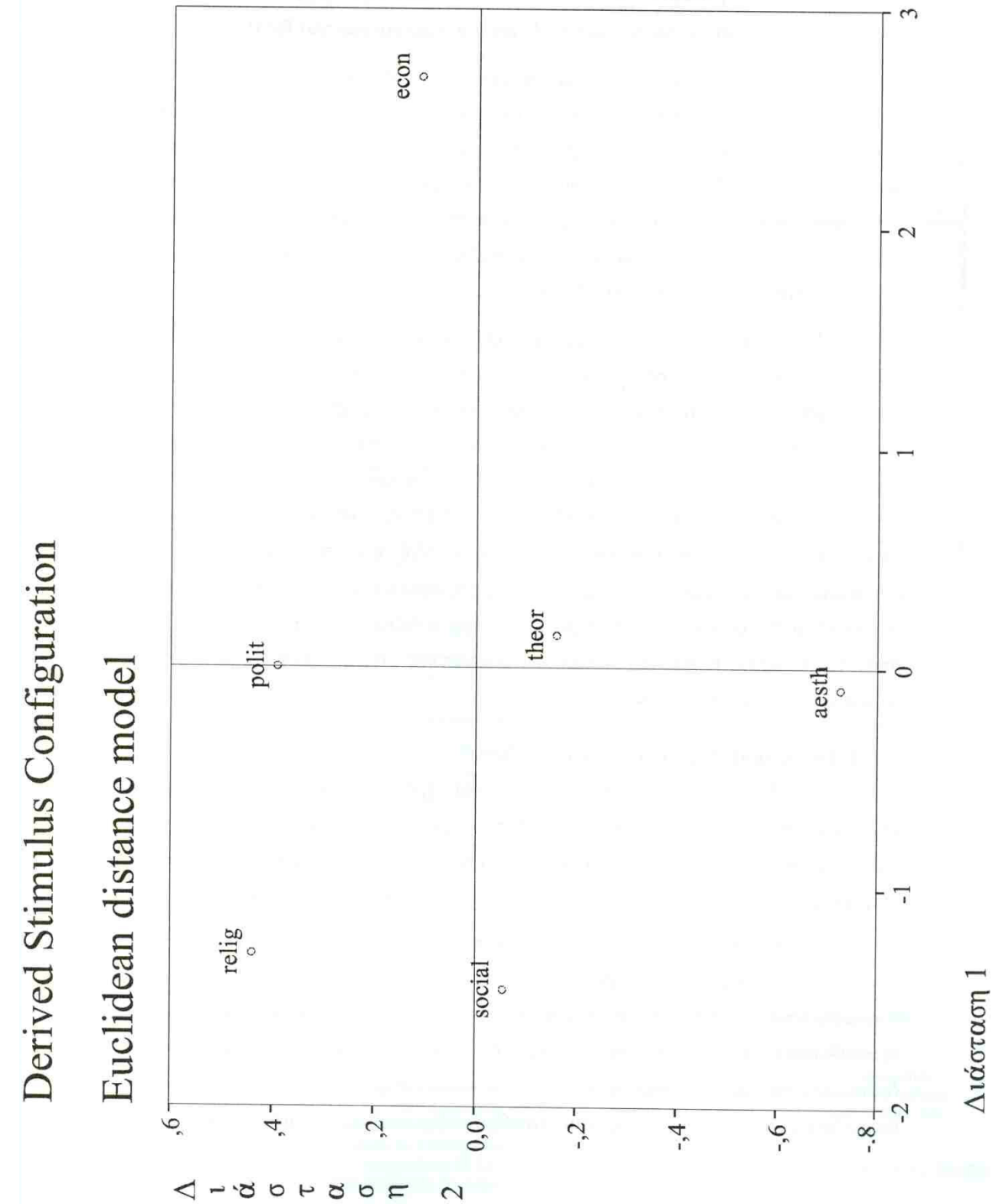

Γράφημα 3ε. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για την Ιατρική Σχολή.

Γράφημα 3στ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για τη Γυμναστική Ακαδημία.

Γράφημα 3ζ. Διάταξη των έξι συνόλων αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων) για τη Θεολογική Σχολή.

και Κοινωνικές αξίες, ενώ οι Οικονομικές αξίες, αν και μακριά από τις άλλες, συντάχθηκαν με τις Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες. Αυτό το αποτέλεσμα είναι μάλλον ύποπτο, κάτι που επιβεβαιώνεται και από το υψηλό **Stress** για τη διάταξη των αξιών (0,18) και το αρκετά χαμηλό R^2 (0,77).

Για τους Θεολόγους, οι Θρησκευτικές και Κοινωνικές αξίες βρέθηκαν στο ένα άκρο της διάταξης, ενώ οι Οικονομικές στο άλλο άκρο. Ενδιάμεσα τοποθετήθηκαν οι Θεωρητικές, οι Αισθητικές και Πολιτικές αξίες, για τις οποίες δε φαινόταν εύκολο να αποφασιστεί αν συντάσσονταν με το Θρησκευτικό-Κοινωνικό πλέγμα ή όχι· πάντως, οι πιθανότητες σύγκλισης της Αισθητικής αξίας με το άκρο αυτό είναι μάλλον μεγαλύτερες από των άλλων δύο αξιών. Για τη διάταξη αυτή, **Stress**=0,04, R^2=0,99.

Σε γενικές γραμμές, οι πολυμεταβλητές αναλύσεις για την τοποθέτηση των έξι αξιών σε δύο διαστάσεις συμφώνησαν ως ένα σημείο με τα αποτελέσματα των παραγοντικών αναλύσεων, αν και σε κάποιες περιπτώσεις ήταν πιο δύσκολες στην ερμηνεία και μάλλον λιγότερο αξιόπιστες. Τα αποτελέσματα των παραγοντικών αναλύσεων, τουλάχιστο σ' αυτή τη φάση, φάνηκαν να διασυν-δέουν εννοιολογικά και θεωρητικά τις έξι αξίες και να εξηγούν τις πιθανές "πρακτικές" τους χρησιμότητες για κάθε Σχολή και συνολικά, και κατά συνέπεια, αποφασίστηκε σε επόμενες φάσεις της στατιστικής επεξεργασίας να μην ξαναχρησιμοποιηθούν *multidimensional scaling solutions*, αλλά να εφαρμοστούν, όπου χρειαζόταν, ανάλογες αναλύσεις βασισμένες στις αποστάσεις μεταξύ των μετρήσεων, όπως *cluster analyses*.

6.1.3 *Το ζήτημα της "10ης εξάδας αξιών"*

Επειδή στο ερωτηματολόγιο είχαν χρησιμοποιηθεί έξι ερωτήματα επιπλέον των βασικών (και ελεγχθέντων μέσω των ερευνών-πιλότων) 54 ερωτημάτων, θα έπρεπε να αποφασιστεί κατά πόσο θα συνυπολογίζονταν οι μετρήσεις αυτές στους τελικούς δείκτες αξιών για τους συμμετέχοντες.

Σε πρώτη φάση χρησιμοποιήθηκε πολλαπλή ανάλυση διασποράς, στην οποία για κάθε αξία το 10ο ερώτημα συγκρίθηκε με το άθροισμα των υπολοίπων 9 ερωτημάτων, υπό το πρίσμα της ανάλυσης "επαναλαμβανομένων μετρήσεων", σε συνδυασμό με τη μεταξύ των Σχολών διασπορά. Για να είναι συγκρίσιμα τα δεδομένα, τα τελικά αθροίσματα των 9 υποερωτημάτων κάθε υποκλίμακας

διαιρέθηκαν με το 9 για να χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση οι μέσοι όροι που θα αντιστοιχούσαν σε ίδια με τα ερωτήματα της 10ης εξάδας κλίμακα (min=1, max=6). Τα αποτελέσματα των αναλύσεων είχαν ως εξής:

Πίνακας 29. Μικτό μοντέλο ανάλυσης διασποράς για τη 10η εξάδα αξιών και όλες τις υπόλοιπες, ανά υποκλίμακα, για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p	Σχολή	$\overline{\mathbf{X}}_{1\text{-}9}$	$\overline{\mathbf{X}}_{10}$
Θεωρητ	Εντός Ο.[34]	1	437,66	437,66	864,41	<0,001	Μαθημ.	4,137	5,254
	Μ.Ο. x Ε.Ο.[35]	5	7,85	1,57	3,10	<0,01	ΑΣΟΕΕ	3,689	5,101
	Διασ.Λάθους	428	216,70	0,51			Φιλοσ.	3,690	5,345
	Σύνολο	433[36]	662,21				Ιατρική	3,753	5,062
							ΤΕΦΑΑ	3,693	5,183
							Θεολογ.	3,781	5,462
Οικον.	Εντός Ο.	1	526,36	526,36	1047,36	<0,001	Μαθημ.	3,091	4,672
	Μ.Ο. x Ε.Ο	5	13,38	2,68	5,32	<0,001	ΑΣΟΕΕ	3,423	4,701
	Διασ.Λάθους	419	210,57	0,50			Φιλοσ.	2,745	4,509
	Σύνολο	424	750,31				Ιατρική	2,965	4,705
							ΤΕΦΑΑ	3,232	5,171
							Θεολογ.	2,880	4,147
Αισθητ.	Εντός Ο.	1	599,16	599,16	1245,93	<0,001	Μαθημ.	3,729	5,452
	Μ.Ο. x Ε.Ο	5	4,87	0,97	2,03	ΣΑ	ΑΣΟΕΕ	3,810	5,377
	Διασ.Λάθους	433	208,23	0,48			Φιλοσ.	4,138	5,719
	Σύνολο	438	812,26				Ιατρική	3,856	5,368
							ΤΕΦΑΑ	3,528	5,479
							Θεολογ.	3,901	5,627
Κοινων.	Εντός Ο.	1	161,50	161,50	275,10	<0,001	Μαθημ.	4,139	4,935
	Μ.Ο. x Ε.Ο	5	3,83	0,77	1,30	ΣΑ	ΑΣΟΕΕ	4,370	5,167
	Διασ.Λάθους	440	258,31	0,59			Φιλοσ.	4,584	5,532
	Σύνολο	445	423,64				Ιατρική	4,217	4,969
							ΤΕΦΑΑ	4,167	5,284
							Θεολογ.	4,627	5,405
Πολιτ.	Εντός Ο.	1	512,71	512,71	951,21	<0,001	Μαθημ.	3,588	5,115
	Μ.Ο. x Ε.Ο	5	5,80	1,16	2,15	ΣΑ	ΑΣΟΕΕ	3,805	5,242
	Διασ.Λάθους	432	232,85	0,54			Φιλοσ.	3,895	5,271
	Σύνολο	437	751,36				Ιατρική	3,738	5,296
							ΤΕΦΑΑ	3,616	5,514
							Θεολογ.	3,839	5,362
Θρησκ.	Εντός Ο.	1	21,22	21,22	19,36	<0,001	Μαθημ.	3,208	3,623
	Μ.Ο. x Ε.Ο	5	16,31	3,26	2,98	<0,05	ΑΣΟΕΕ	3,396	3,464
	Διασ.Λάθους	438	479,90	1,10			Φιλοσ.	3,658	3,660
	Σύνολο	443	517,43				Ιατρική	3,359	4,082
							ΤΕΦΑΑ	3,455	3,989
							Θεολογ.	4,527	4,675

34 Η Εντός των Ομάδων διασπορά αντιστοιχεί στη σύγκριση του συνόλου των 9 υποερωτημάτων κάθε υποκλίμακας, ανεξαρτήτως Σχολής φοίτησης.

35 Επειδή η ανάλυση είναι στην ουσία *profile analysis* και έγινε μέσω του πολυμεταβλητού μοντέλου *MANOVA* που το *SPSS-X* διαθέτει, η Μεταξύ των Ομάδων διασπορά, αν και εξετάζεται ξεχωριστά, δεν συμπεριλαμβάνεται στον τελικό πίνακα ανάλυσης διασποράς, γιατί ποσοστό της διασποράς Λάθους που αντιστοιχεί σ'αυτή την πηγή διασποράς (Μ.Ο.) έχει κοινό τμήμα τιμών με τη διασπορά Λάθους που αντιστοιχεί στις Εντός Ομάδων και Αλληλεπίδρασης Πηγές διασποράς. Βλέπε και σύγγραμμα: **Tabachnick, B. & Fidell, L.** (1989) *Using Multivariate Statistics*. Harper and Row, σελ. 469-470.

36 Για τους ίδιους με την υποσημείωση 48 λόγους, οι Βαθμοί Ελευθερίας δεν αθροίζονται στο αντίστοχο Σύνολο ως συνήθως και το ίδιο ισχύει για τα Αθροίσματα Τετραγώνων.

Με βάση τα αποτελέσματα αυτά, καταλήξαμε στα ακόλουθα συμπεράσματα: **α)** παρατηρείται σταθερά το φαινόμενο της διαφορετικής από τους συμμετέχοντες εκτίμησης της προτίμησής τους για κάθε αξία από την προτίμηση που πραγματικά υπάρχει, όπως διαφαίνεται από τις υποκλίμακες των 9 υποερωτημάτων. Ακόμη περισσότερο, οι συμμετέχοντες από όλες τις Σχολές δήλωσαν υψηλότερη προτίμηση όταν απαντούσαν στη 10η εξάδα ερωτημάτων, από ό,τι δήλωσαν κατά μέσο όρο για τα 9 άλλα υποερωτήματα. Επομένως, οι διαφορές αυτές (στατιστικά σημαντικές σε όλες τις περιπτώσεις) απέτρεψαν από το συνυπολογισμό των έξι ερωτημάτων της 10ης εξάδας στο συνολικό δείκτη για κάθε αξία[37]· **β)** για τις Θεωρητικές, Οικονομικές και Θρησκευτικές αξίες, οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στο άθροισμα των 9 υποερωτημάτων της κάθε υποκλίμακας και του 10ου ερωτήματος διέφεραν ανάλογα με τη Σχολή· κατά συνέπεια, η διαφορετική "επαγγελματική ταυτότητα" των φοιτητών επιδρά στον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτές οι τρεις αυτές αξίες ως κοινωνικά επιθυμητές ή όχι και, αν και τελικά στην πραγματικότητα κάποιες από αυτές απορρίπτονται ή γίνονται αποδεκτές, αυτή η πραγματικότητα επιδρά με διαφορετικό τρόπο στο αν **πιστεύουν** ότι θα έπρεπε να διαθέτουν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των αξιών αυτών.

Για τους λόγους αυτούς (και κυρίως για το δεύτερο λόγο) επιχειρήθηκαν πολλαπλές ιεραρχικές παλινδρομικές αναλύσεις, ώστε να διαπιστωθεί αν κάποια από τα 9 ερωτήματα κάθε υποκλίμακας προέβλεπαν επιτυχώς (για κάθε Σχολή και συνολικά) τη διασπορά των τιμών για τις αξίες, όπως αυτές μετρήθηκαν μέσω της 10ης εξάδας αξιών. Ως παράγοντες πρόβλεψης χρησιμοποιήθηκαν τα 9 υποερωτήματα κάθε υποκλίμακας με στόχο την πρόβλεψη του 10ου ερωτήματος της ίδιας αξίας μέσα από ιεραρχικά παλινδρομικά μοντέλα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον **Πίνακα 30**, σελ. 129.

---

37 Βλέπε και **Κεφάλαιο 6.1.1** .

Πίνακας 30. Παλινδρομικό μοντέλο πρόβλεψης της 10ης εξάδας αξιών από τα υπόλοιπα ερωτήματα της κάθε υποκλίμακας, για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Σχολές	Αξίες	Παράγοντες Πρόβλεψης	R^2	Παλινδρομική Εξίσωση
'Ολες	Θεωρητική	Θ9,Θ4	0,05	Θ10=4,49+(0,13)Θ9+(0,04)Θ4
	Οικονομική	Ο2,Ο9,Ο5,Ο6	0,26	Ο10=2,56+(0,16)Ο2+(0,13)Ο9+(0,16)Ο5+(0,11)Ο6
	Αισθητική	Α9,Α2	0,07	Α10=4,38+(0,15)Α9+(0,07)Α2
	Κοινωνική	Κ2,Κ4,Κ1,Κ5	0,11	Κ10=2,78+(0,12)Κ2+(0,15)Κ4+(0,12)Κ1+(0,10)Κ5
	Πολιτική	Π7,Π8,Π1	0,06	Π10=4,49+(0,15)Π7-(0,06)Π8+(0,08)Π1
	Θρησκευτική	Θρ2,7,9	0,14	Θρ10=1,66+(0,17)Θρ2+(0,29)Θρ7+(0,10)Θρ9
Μαθηματικό	Θεωρητική	Θ4	0,14	Θ10=1,14+(0,22)Θ4
	Οικονομική	Ο2,Ο7,Ο9	0,25	Ο10=1,12+(0,31)Ο2+(0,34)Ο7+(0,17)Ο9
	Αισθητική	Α5,Α9	0,32	Α10=3,11+(0,29)Α5+(0,19)Α9
	Κοινωνική	Κ2	0,11	Κ10=3,45+(0,33)Κ2
	Πολιτική	Π7	0,12	Π10=3,74+(0,30)Π7
	Θρησκευτική	Θρ,2,4	0,17	Θρ10=3,56+(0,31)Θρ2-(0,21)Θρ4
ΑΣΟΕΕ	Θεωρητική	—	—	—
	Οικονομική	Ο2,Ο5,Ο6	0,18	Ο10=2,51+(0,24)Ο2+(0,18)Ο5+(0,14)Ο6
	Αισθητική	Α4,Α1	0,13	Α10=5,38+(0,17)Α4-(0,19)Α1
	Κοινωνική	Κ5,Κ1	0,28	Κ10=2,67+(0,63)Κ5+(0,22)Κ1
	Πολιτική	Π7	0,09	Π10=4,21+(0,22)Π7
	Θρησκευτική	Θρ2	0,11	Θρ10=2,59+(0,33)Θρ2
Φιλοσοφική	Θεωρητική	Θ9,Θ4	0,19	Θ10=4,25+(0,17)Θ9+(0,12)Θ4
	Οικονομική	Ο9,Ο5	0,29	Ο10=2,94+(0,25)Ο9+(0,20)Ο5
	Αισθητική	Α9	0,07	Α10=4,46+(0,22)Α9
	Κοινωνική	Κ5,Κ8	0,14	Κ10=3,27+(0,24)Κ5+(0,19)Κ8
	Πολιτική	—	—	—
	Θρησκευτική	Θρ2	0,07	Θρ10=2,81+(0,27)Θρ2
Ιατρική	Θεωρητική	Θ5	0,08	Θ10=4,07+(0,21)Θ5
	Οικονομική	Ο9,Ο2,Ο5	0,27	Ο10=2,84+(0,16)Ο9+(0,18)Ο2+(0,16)Ο5
	Αισθητική	Α9,	0,04	Α10=4,50+(0,16)Α9
	Κοινωνική	Κ4,Κ2,Κ8	0,24	Κ10=0,33+(0,51)Κ4+(0,22)Κ2+(0,18)Κ8
	Πολιτική	—	—	—
	Θρησκευτική	Θρ,7,9	0,20	Θρ10=1,70+(0,36)Θρ7+(0,21)Θρ9
ΤΕΦΑΑ	Θεωρητική	—	—	—
	Οικονομική	Ο4,Ο6	0,15	Ο10=4,09+(0,19)Ο4+(0,14)Ο6
	Αισθητική	Α2	0,05	Α10=5,18+(0,10)Α2
	Κοινωνική	Κ4	0,11	Κ10=3,45+(0,34)Κ4
	Πολιτική	Π6	0,15	Π10=2,13+(0,58)Π6
	Θρησκευτική	Θρ7	0,06	Θρ10=2,20+(0,35)Θρ7
Θεολογική	Θεωρητική	—	—	—
	Οικονομική	Ο4,Ο2	0,22	Ο10=2,35+(0,37)Ο4+(0,23)Ο2
	Αισθητική	Α5	0,09	Α10=4,79+(0,18)Α5
	Κοινωνική	—	—	—
	Πολιτική	Π1	0,07	Π10=4,42+(0,19)Π1
	Θρησκευτική	Θρ7	012	Θρ10=2,51+(0,42)Θρ7

Κλειδί: **Θ**=**Θ**εωρητικό ερώτημα, **Ο**=**Ο**ικονομικό ερώτημα, **Α**=**Α**ισθητικό ερώτημα, **Κ**=**Κ**οινωνικό ερώτημα, **Π**=**Π**ολιτικό ερώτημα, **Θρ**=**Θρ**ησκευτικό ερώτημα

Αν εξαιρέσουμε λίγες περιπτώσεις στις οποίες βρέθηκαν μέχρι και 4 "ισχυροί" παράγοντες πρόβλεψης, σε γενικές γραμμές, οι παλινδρομικές αναλύσεις έδειξαν ότι το "verbal report" των συμμετεχόντων δεν προβλέπεται ικανοποιητικά από τα ερωτήματα των υποκλιμάκων αξιών. Τα ποσοστά διασποράς που εξηγούνται από τις παλινδρομικές αναλύσεις είναι ιδιαίτερα χαμηλά (κατά μέσο όρο, **R2**=0,14, min=0,004, max=0,29). Κατά συνέπεια, οι σχέσεις που

φαίνονται να υπάρχουν ανάμεσα στις υποκλίμακες αξιών και στη 10η εξάδα ερωτημάτων είναι μάλλον χαλαρές. Για να διερευνηθεί η σχέση των ερωτημάτων της 10ης εξάδας με το σύνολο των υποκλιμάκων, επιχειρήθηκαν απλές παλινδρομικές αναλύσεις με παράγοντα πρόβλεψης το εκάστοτε 10ο ερώτημα για κάθε αξία και προβλεπόμενη μέτρηση το σύνολο των 9 ερωτημάτων της αντίστοιχης υποκλίμακας για κάθε Σχολή και συνολικά. Τα αποτελέσματα είχαν ως εξής (**Πίνακας 31**):

Πίνακας 31. Παλινδρομικό μοντέλο πρόβλεψης των Συνόλων αξιών από τα αντίστοιχα ερωτήματα της 10ης εξάδας αξιών, για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Σχολές	Αξίες	Παράγοντες Πρόβλεψης	R^2	Παλινδρομική Εξίσωση (ΣΘ=Σύνολο για Θεωρητική Αξία, κ.τ.λ.)
'Ολες	Θεωρητική	Θ10	0,03	ΣΘ=32,18+(1,23)Θ10
	Οικονομική	Ο10	0,24	ΣΟ=14,8+(3,31)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,03	ΣΑ=27,85+(1,83)Α10
	Κοινωνική	Κ10	0,10	ΣΚ=34,53+(1,77)Κ10
	Πολιτική	Π10	0,02	ΣΠ=34,94+(0,79)Π10
	Θρησκευτική	Θρ10	0,09	ΣΘρ=29,22+(1,87)Θρ10
Μαθηματικό	Θεωρητική	Θ10	0,14	ΣΘ=31,06+(2,09)Θ10
	Οικονομική	Ο10	0,17	ΣΟ=18,83+(2,54)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,13	ΣΑ=18,46+(3,34)Α10
	Κοινωνική	Κ10	0,13	ΣΚ=33,59+(1,66)Κ10
	Πολιτική	Π10	0,07	ΣΠ=29,73+(1,53)Π10
	Θρησκευτική	Θρ10	0,003	ΣΑ
ΑΣΟΕΕ	Θεωρητική	Θ10	0,03	ΣΑ
	Οικονομική	Ο10	0,33	ΣΟ=11,18+(4,93)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,03	ΣΑ
	Κοινωνική	Κ10	0,09	ΣΚ=35,10+(1,71)Κ10
	Πολιτική	Π10	0,06	ΣΠ=31,44+(1,58)Π10
	Θρησκευτική	Θρ10	0,04	ΣΑ
Φιλοσοφική	Θεωρητική	Θ10	0,02	ΣΑ
	Οικονομική	Ο10	0,29	ΣΟ=8,04+(4,20)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,00	ΣΑ
	Κοινωνική	Κ10	0,12	ΣΚ=37,12+(1,72)Κ10
	Πολιτική	Π10	0,00	ΣΑ
	Θρησκευτική	Θρ10	0,09	ΣΘρ=32,31+(1,37)Θρ10
Ιατρική	Θεωρητική	Θ10	0,03	ΣΑ
	Οικονομική	Ο10	0,20	ΣΟ=14,19+(3,16)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,01	ΣΑ
	Κοινωνική	Κ10	0,14	ΣΚ=33,21+(1,84)Κ10
	Πολιτική	Π10	0,08	ΣΑ
	Θρησκευτική	Θρ10	0,14	ΣΘρ=23,98+(2,37)Θρ10
ΤΕΦΑΑ	Θεωρητική	Θ10	0,02	ΣΑ
	Οικονομική	Ο10	0,17	ΣΟ=18,46+(2,60)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,01	ΣΑ
	Κοινωνική	Κ10	0,05	ΣΚ=33,96+(1,43)Κ10
	Πολιτική	Π10	0,06	ΣΑ
	Θρησκευτική	Θρ10	0,02	ΣΑ
Θεολογική	Θεωρητική	Θ10	0,01	ΣΑ
	Οικονομική	Ο10	0,30	ΣΟ=16,06+(2,97)Ο10
	Αισθητική	Α10	0,07	ΣΑ=24,10+(2,67)Α10
	Κοινωνική	Κ10	0,01	ΣΑ
	Πολιτική	Π10	0,02	ΣΑ
	Θρησκευτική	Θρ10	0,03	ΣΑ

Μια πρώτη γενική παρατήρηση ήταν ότι τα συνολικά αθροίσματα των υποκλιμάκων αξιών με τα 9 υποερωτήματα δεν προβλέφθηκαν ικανοποιητικά σε καμία περίπτωση, αν και για την Οικονομική μόνο αξία το ποσοστό διασποράς που εξηγήθηκε ήταν αρκετά μεγάλο. Παρ'όλ'αυτά, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι με βάση μόνο τα ερωτήματα της 10ης εξάδας θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε το τελικό άθροισμα των αντίστοιχων υποκλιμάκων.

6.1.4 *Διερεύνηση της επίδρασης των ανεξάρτητων παραγόντων στη διαμόρφωση των έξι τύπων-αξιών*

Οι ανεξάρτητοι παράγοντες που είχαν συλλεγεί από τους συμμετέχοντες αφορούσαν στο **Φύλο**, **Σχολή φοίτησης**, **'Ετος σπουδών**, "**Επαγγελματική ταυτότητα**", **Θρησκευτικό υπόβαθρο**, **Πολιτική προτίμηση**, **Μορφωτικό επίπεδο Πατέρα** και **Μορφωτικό επίπεδο Μητέρας**. 'Οπως ήταν φυσικό, δεν ήταν δυνατό να συνδυαστούν όλοι αυτοί οι παράγοντες στο παραγοντικό σχέδιο ανάλυσης διασποράς, επειδή βέβαια μια πιθανή αλληλεπίδραση της 8ης τάξης θα ήταν μάλλον ανεπιθύμητη, αλλά και πέρα από αυτό, ο αριθμός των συμμετεχόντων δεν επέτρεπε τη διάσπαση του παραγοντικού σχεδίου σε 86.400 (!) φατνία, όσα δηλαδή θα προέκυπταν αν είχαμε χρησιμοποιήσει και τους 8 ανεξάρτητους παράγοντες στην ανάλυση διασποράς.

Για να μειωθεί ο αριθμός των παραγόντων που θα έπαιρναν μέρος στην πολυπαραγοντική ανάλυση διασποράς υπολογίστηκαν α-παραμετρικά κριτήρια ($\mathbf{x^2}$) ανάμεσα στους 8 ανεξάρτητους παράγοντες για να διαπιστωθούν οι ισχυρές ή μηδαμινές τους σχέσεις αλληλεξάρτησης.

Για τα μονομεταβλητά $\mathbf{x^2}$ (οι 8 ανεξάρτητοι παράγοντες σε σχέση με τον εαυτό τους), τα οποία έλεγξαν την ισοκατανομή κατηγοριών στις μετρήσεις αυτές, έδειξαν ότι για όλους τους παράγοντες η κατανομή των κατηγοριών δεν ήταν τυχαία. Αναγκαστικά λοιπόν, από αυτούς τους παράγοντες θα έπρεπε να επιλεγούν εκείνες με το μικρότερο $\mathbf{x^2}$ ως υποψήφιοι ανεξάρτητοι παράγοντες μαζί με τον παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στο παραγοντικό σχέδιο· ο τελευταίος παρουσίαze πολύ υψηλό μονομεταβλητό $\mathbf{x^2}$, αλλά φυσικά δεν έπρεπε να

αφαιρεθεί από το πολυπαραγοντικό σχέδιο επειδή αποτελούσε το βασικό εργαλείο μέτρησης της εγκυρότητας των αξιών και αντιπροσώπευε τη βασική μηδενική υπόθεση. Οι παράγοντες με τα μικρότερα x^2 ήταν το "Φύλο" (x^2=454,9) και η "Επαγγελματική ταυτότητα" (x^2=704), ενώ βέβαια και οι δύο αυτοί δείκτες ήταν στατιστικά σημαντικοί στο επίπεδο α=0,001. Ο **Πίνακας 32** παρουσιάζει τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα για τις αναλύσεις α-παραμετρικών κριτηρίων x^2.

Πίνακας 32. Μονομεταβλητά και διμεταβλητά α-παραμετρικά κριτήρια (x^2) για κατηγορικές και ποιοτικές μετρήσεις

Ανεξάρτητοι Παράγοντες	Φύλο	Σχολή	Έτος Σπουδών	Επαγγ. Ταυτότ.	Μορ. Επ. Πατέρα	Μορ. Επ. Μητέρας	Θρησκ. Υπόβαθρο	Πολιτική Προτίμηση
Φύλο	$x^2(1)\approx454$ $p<0,001$							
Σχολή	$x^2(5)\approx71$ $p<0,001$	$x^2(25)\approx2310$ $p<0,001$						
Έτος Σπουδών	$x^2(5)\approx26$ $p<0,001$	$x^2(25)\approx378$ $p<0,001$	$x^2(25)\approx2295$ $p<0,001$					
Επαγγελματ. Ταυτότητα	$x^2(2)\approx3$ ΣΑ	$x^2(10)\approx20$ $p<0,05$	$x^2(10)\approx28,5$ $p<0,005$	$x^2(4)\approx704$ $p<0,001$				
Μορφωτ. Επ. Πατέρα	$x^2(3)\approx10$ $p<0,05$	$x^2(15)\approx81$ $p<0,001$	$x^2(15)\approx12,5$ ΣΑ	$x^2(6)\approx8,38$ ΣΑ	$x^2(9)\approx1371$ $p<0,001$			
Μορφωτ. Επ. Μητέρας	$x^2(3)\approx5$ ΣΑ	$x^2(15)\approx75$ $p<0,001$	$x^2(15)\approx10$ ΣΑ	$x^2(6)\approx6,46$ ΣΑ	$x^2(9)\approx299$ $p<0,001$	$x^2(9)\approx136$ $p<0,001$		
Θρησκευτικό Υπόβαθρο	$x^2(4)\approx10$ $p<0,05$	$x^2(20)\approx48$ $p<0,001$	$x^2(20)\approx20,5$ ΣΑ	$x^2(8)\approx9,9$ ΣΑ	$x^2(12)\approx18$ ΣΑ	$x^2(12)\approx14,2$ ΣΑ	$x^2(16)\approx1816$ $p<0,001$	
Πολιτική Προτίμηση	$x^2(4)\approx2,5$ ΣΑ	$x^2(20)\approx21$ ΣΑ	$x^2(20)\approx21,7$ ΣΑ	$x^2(8)\approx18,5$ $p<0,05$	$x^2(12)\approx16$ ΣΑ	$x^2(12)\approx10$ ΣΑ	$x^2(16)\approx44,8$ $p<0,001$	$x^2(16)\approx1748$ $p<0,001$

Με βάση τον πίνακα αυτόν, αναζητήθηκαν οι ισχυρότερες σχέσεις μεταξύ των παραγόντων ανά ζεύγη· οι στατιστικά σημαντικοί x^2 δείκτες αφορούσαν στα ακόλουθα ζεύγη: **Φύλο-Σχολή**, **Φύλο-Έτος σπουδών**, **Φύλο-Θρησκευτικό υπόβαθρο**, **Σχολή-Επαγγελματική ταυτότητα**, **Σχολή-Μορφωτικό επίπεδο πατέρα**, **Σχολή-Μορφωτικό επίπεδο μητέρας**, **Σχολή-Θρησκευτικό υπόβαθρο**, **Έτος σπουδών-Επαγγελματική ταυτότητα**, **Επαγγελματική ταυτότητα-Πολιτική προτίμηση**, **Μορφωτικό επίπεδο πατέρα-Μορφωτικό επίπεδο μητέρας**, **Θρησκευτικό υπόβαθρο-Πολιτική προτίμηση**· όλα αυτά τα ζεύγη παρουσίαζαν x^2 δείκτες στατιστικά σημαντικούς τουλάχιστον στο επίπεδο α=0,05. Από αυτές τις διασυνδέσεις, οι πιο χρήσιμες για την πολυπαραγοντική ανάλυση διασποράς ήταν το "**Φύλο**" και η "**Επαγγελματική ταυτότητα**" επειδή διασυνδεόταν με το κύριο "συστατικό" του πολυπαραγοντικού μοντέλου, τη "Σχολή φοίτησης", και επειδή δεν φάνηκαν να αλληλοεπηρεάζονται· ταυτόχρονα, οι διασυνδέσεις τους

με άλλες μετρήσεις εισήγαγαν στο δίκτυο και τις μετρήσεις **Θρησκευτικού υπόβαθρου**, **Πολιτικής προτίμησης** και **'Ετους σπουδών**, αν και δεν υπήρξαν διασυνδέσεις με το Μορφωτικό επίπεδο πατέρα και το αντίστοιχο της μητέρας. Οι δύο τελευταίες μετρήσεις-ανεξάρτητοι παράγοντες παρουσίασαν έναν από τους υψηλότερους x^2 δείκτες, δηλώνοντας έτσι την ισχυρότατη αλληλεξάρτηση των μορφωτικών επιπέδων των γονέων. Τελικά, επειδή το "Φύλο" και η "Επαγγελματική ταυτότητα" είχαν τη μικρότερη ανισοκατανομή κατηγοριών, διασυνδέονταν με άλλες κατηγορικές μετρήσεις και ταυτόχρονα, χωρίς να αλληλεξαρτώνται, διασυνδέονταν με τον βασικό ανεξάρτητο παράγοντα της "Σχολής", αποφασίστηκε να συνυπολογιστούν ως ανεξάρτητοι παράγοντες μαζί με τον παράγοντα αυτών στο πολυμεταβλητό, πολυπαραγοντικό μοντέλο ανάλυσης διασποράς που ακολούθησε.

Η ανάλυση αυτή συνέκρινε τις έξι αξίες ανάλογα με τη **Σχολή φοίτησης**, το **Φύλο** και την **Επαγγελματική ταυτότητα**. Ο τελευταίος παράγοντας περιορίστηκε στις δύο ομάδες του, σε εκείνους δηλαδή που δήλωσαν επαγγελματική ταυτότητα ανάλογη με την επιστήμη τους και σε εκείνους που δήλωσαν φοιτητές· οι συμμετέχοντες (N=41) που δήλωσαν άλλες επαγγελματικές ταυτότητες αποκλείστηκαν από την ανάλυση. Συνολικά, στην ανάλυση πήραν μέρος 258 συμμετέχοντες. Οι πληθυσμοί παρουσίασαν ομοιογένεια διασποράς (**Box's M**=483,93, με αντίστοιχο $F_{336,16.036}$=1,12, ΣΑ), αλλά η πολλαπλή αλληλεπίδραση παραγόντων δεν ήταν στατιστικά σημαντική· για το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=5, M=0, N=113½), $F_{30,1137}$=0,53, ΣΑ. Αν και οι μέσοι όροι διέφεραν αριθμητικά και κανείς θα περίμενε στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση παραγόντων, ο αριθμός των ατόμων για κάθε φατνίο ήταν ιδιαίτερα μικρός συμπιέζοντας έτσι τις πιθανά στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσων όρων ή παραπλανώντας με πλασματικούς μέσους όρους.

Στατιστικά ασήμαντες αποδείχτηκαν και οι διπλές επιμέρους αλληλεπιδράσεις για το ίδιο πολυμεταβλητό παραγοντικό σχέδιο. 'Ετσι, για την αλληλεπίδραση των παραγόντων "Σχολή φοίτησης" και "Φύλο", το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=5, M=0, N=113½), παρουσίασε αντίστοιχο, στατιστικά ασήμαντο $F_{30,1137}$=0,72· για τη διπλή αλληλεπίδραση "Σχολής φοίτησης" και "Επαγγελματικής ταυτότητας", το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=5, M=0, N=113½) παρουσίασε αντίστοιχο, Στατιστικά Ασήμαντο $F_{30,1137}$=0,84.

Για τις μονοπαραγοντικές επιδράσεις, ο παράγοντας "επαγγελματική ταυτότητα" δεν έπαιξε ρόλο στη διαμόρφωση αξιών. Για το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=1, M=2, N=113½), $F_{6,229}$=0,78, ΣΑ. Ο παράγοντας "Φύλο" όμως φάνηκε

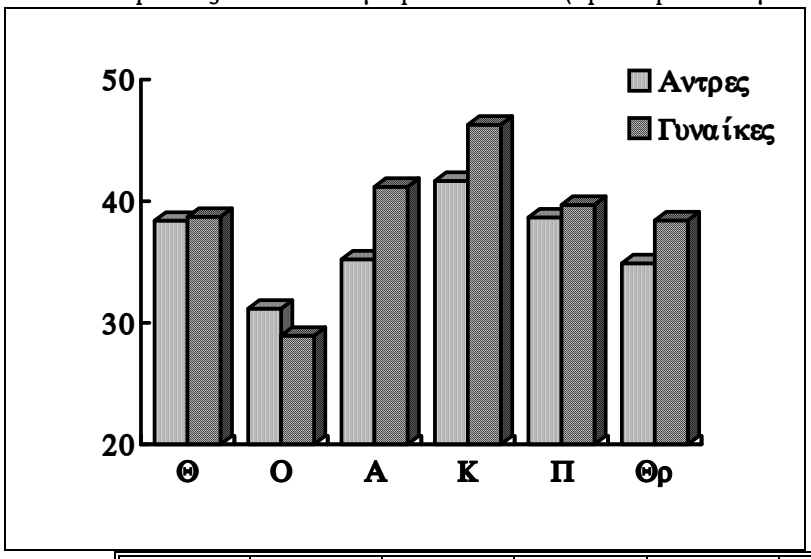
να διαφοροποιεί ιδιαίτερα ως προς τις προτιμήσεις για τους έξι τύπους αξιών. Ο αντίστοιχος Πίνακας της ανάλυσης διασποράς είχε ως εξής (**Πίνακας 33**):

Πίνακας 33. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Μεταξύ Ο.	6	4339,97	723,33	16,12	<0,001
Εντός Ο.	1536	68933,44	44,88		
Σύνολο	1542	73273,41			

Το **Γράφημα 4** παρουσιάζει σχηματικά τους μέσους όρους, ανάλογα με το Φύλο, για τους έξι τύπους αξιών.

Γράφημα 4. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το Φύλο (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Ανδρών	38,4	31,16	35,21	41,68	38,67	34,89
$\bar{X}$ Γυναικών	38,72	28,94	41,19	46,29	39,7	38,42

Το κριτήριο για τη σύγκριση μέσων όρων αξιών ανάλογα με το φύλο ήταν **Hotelling's T^2** (S=1, M=2, N=113½), $F_{6,229}$=8,17, p<0,001, n^2=0,18. Αν και οι διαφοροποιήσεις ανάλογα με το Φύλο ως προς τις αξίες, φαίνονται ιδιαίτερα ισχυρές, το ποσοστό διασποράς που εξηγείται είναι μάλλον μικρό όπως δείχνει το n^2, και οι διαφοροποιήσεις αυτές θα πρέπει να εξετάζονται με ιδιαίτερη προσοχή. Οι πολυμεταβλητές διαφορές μέσων όρων προκλήθηκαν κυρίως από τις διαφοροποιήσεις στην Αισθητική αξία (n^2=0,08) και την Κοινωνική αξία (n^2=0,11), ενώ ελάχιστα, αν και στατιστικά σημαντικά (οι αντίστοιχοι

μονομεταβλητοί **F** δείκτες ήταν στατιστικά σημαντικοί) διέφεραν τα δύο φύλα ως προς τις Οικονομικές ($\mathbf{n^2}$=0,02) και Θρησκευτικές αξίες ($\mathbf{n^2}$=0,03).

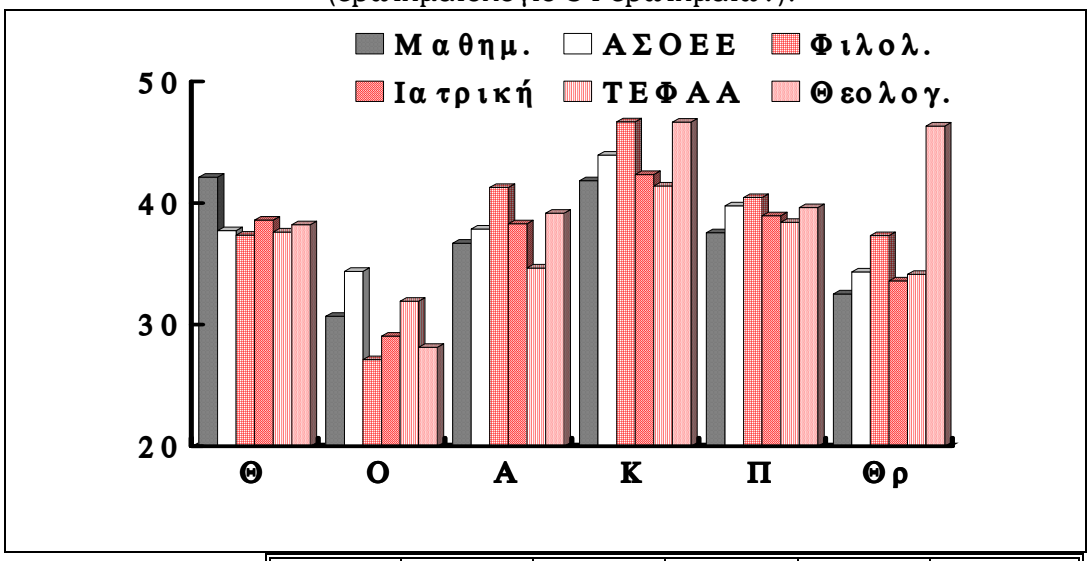
Οι μεγαλύτερες όμως διαφορές μέσων όρων για τις έξι αξίες, παρατηρήθηκαν ανάλογα με τη **Σχολή φοίτησης**. Ο πίνακας της ανάλυσης διασποράς για το πολυμεταβλητό αυτό παραγοντικό σχέδιο είχε ως εξής:

Πίνακας 34. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Μεταξύ Ο.	30	13290,59	443,02	11,17	<0,001
Εντός Ο.	1512	59982,82	39,67		
Σύνολο	1542	73273,41			

Το **Γράφημα 5** παρουσιάζει σχηματικά τους μέσους όρους, ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης, για τους έξι τύπους αξιών.

Γράφημα 5. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Μαθηματικού	42,13	30,68	36,7	41,83	37,56	32,52
$\bar{X}$ ΑΣΟΕΕ	37,72	34,38	37,86	43,94	39,77	34,33
$\bar{X}$ Φιλοσοφικής	37,36	27,12	41,28	46,69	40,45	37,32
$\bar{X}$ Ιατρικής	38,6	29,05	38,29	42,35	38,95	33,59
$\bar{X}$ ΤΕΦΑΑ	37,62	31,92	34,66	41,41	38,41	34,13
$\bar{X}$ Θεολογικής	38,22	28,13	39,17	46,65	39,63	46,33

Το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=5, M=0, N=113½) αναφερόταν σε αντίστοιχο $F_{30,1137}$=5,68, p<0,001, $\mathbf{n^2}$=0,48. Οι πολυμεταβλητές διαφορές μέσων όρων προκλήθηκαν κυρίως λόγω των διαφοροποιήσεων στις

Θρησκευτικές (η^2=0,28), στις Οικονομικές (η^2=0,18) και στις Κοινωνικές αξίες (η^2=0,08).

Σε γενικές γραμμές, οι διαφοροποιήσεις ως προς τις αξίες φάνηκαν να επηρεάζονται από τον παράγοντα "Σχολή φοίτησης", αν και οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν ήταν στατιστικά σημαντικές και για τις έξι αξίες. Αυτή η διαπίστωση παραπέμπει ουσιαστικά στην παραγοντική δομή αξιών για κάθε Σχολή, η οποία θα μπορούσε ίσως να εξηγήσει καλύτερα τα συστήματα αξιών των συμμετεχόντων (οι παραγοντικές δομές όπως παρουσιάστηκαν για το συνολικό δείγμα και την κάθε Σχολή ξεχωριστά σχολιάστηκαν στο **Κεφάλαιο 6.1.2**).

Μια διαφορετική προσέγγιση στην ερμηνεία των διαφορών για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τους εκάστοτε ανεξάρτητους παράγοντες επιχειρήθηκε μέσω μονομεταβλητών μονοπαραγοντικών αναλύσεων διασποράς. Αν και οι πολυμεταβλητές αναλύσεις διασποράς παραθέτουν μονομεταβλητούς **F** δείκτες, οι βαθμοί ελευθερίας είναι διαφορετικοί για τον πίνακα ανάλυσης διασποράς, επειδή μετέχουν και οι έξι αξίες στο παραγοντικό σχέδιο, με άλλα λόγια η διασπορά επιμερίζεται ανάλογα με το μέγεθος των πολυμεταβλητών επιπέδων. Σε μονομεταβλητό όμως επίπεδο, ο επιμερισμός της διασποράς γίνεται ανεξάρτητα για κάθε αξία ενώ ταυτόχρονα για τις αναλύσεις αυτές μπορούν να εφαρμοστούν εύκολα ερμηνεύσιμες *a-priori* και *post-hoc* συγκρίσεις μεταξύ των ομάδων που αντιπροσωπεύουν τους εκάστοτε ανεξάρτητους παράγοντες.

'Ετσι, επιχειρήθηκε μια σε βάθος διερεύνηση κάθε μιας από τις έξι αξίες ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης. Τα αντίστοιχα αποτελέσματα των αναλύσεων διασποράς συνοψίζονται στον **Πίνακα 35**, σελ. 137. Για τις συγκρίσεις μεταξύ των Σχολών για κάθε αξία, εφαρμόστηκαν a-priori συγκρίσεις. Η λογική που ακολουθήσαμε ήταν η εκ των προτέρων σύγκριση της Σχολής που θεωρητικά και εννοιολογικά αναμενόταν να διαφοροποιείται για την εκάστοτε αξία από τις άλλες Σχολές, με το σύνολο των υπολοίπων αυτών Σχολών. 'Ετσι, για παράδειγμα, για τη Θεωρητική αξία, συγκρίθηκαν ο μέσος όρος της

Πίνακας 35. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση της "Σχολής φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	5	974,7	194,94	5,28	<0,001
	Εντός Ο.	441	16274,3	36,90		
	Σύνολο	446	17249,06			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Οικον.	Μεταξύ Ο.	5	2407,36	481,47	8,81	<0,001
	Εντός Ο.	425	23215,9	54,62		
	Σύνολο	430	25623,27			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	5	1669,44	333,89	5,80	<0,001
	Εντός Ο.	437	25128,73	57,5		
	Σύνολο	442	26798,18			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	5	2081,42	416,28	12,48	<0,001
	Εντός Ο.	443	14779,47	33,36		
	Σύνολο	448	16860,9			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	5	339,01	67,80	2,38	<0,05
	Εντός Ο.	433	12295,84	28,39		
	Σύνολο	438	12634,85			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	5	10699,77	2139,95	35,5	<0,001
	Εντός Ο.	442	26641,14	60,27		
	Σύνολο	447	37340,9			

Μαθηματικής Σχολής με το σύνολο μέσων όρων των άλλων πέντε Σχολών· για την Οικονομική αξία, η εκ των προτέρων "διαφοροποιούμενη" Σχολή, (ΑΣΟΕΕ) συγκρινόταν με το σύνολο μέσων όρων των υπολοίπων πέντε Σχολών, κ.ο.κ.. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 36**.

Πίνακας 36. A-priori συγκρίσεις (μονομεταβλητό επίπεδο) για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

A-priori συγκρίσεις	Student's t	df	p
Θεωρητική Αξία : ***Μαθηματικό*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-5,004	441	<0,001
Οικονομική Αξία: ***ΑΣΟΕΕ*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-5,077	425	<0,001
Αισθητική Αξία: ***Φιλοσοφική*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-3,655	437	<0,001
Κοινωνική Αξία: ***Ιατρική*** - *υπόλοιπες Σχολές*	2,664	443	<0,001
Πολιτική Αξία: ***ΤΕΦΑΑ*** - *υπόλοιπες Σχολές*	1,260	433	ΣΑ
Θρησκευτική Αξία: ***Θεολογική*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-12,678	442	<0,001

Οι αρνητικοί **t** δείκτες, για τις περισσότερες των περιπτώσεων, έδειξαν ότι η συγκεκριμένη υπό σύγκριση Σχολή (*Σχολή-Στόχος*) παρουσίαζε υψηλότερη προτίμηση από τις άλλες για την υπό εξέταση αξία. Αυτό δεν συνέβη για την Κοινωνική αξία, όπου οι συμμετέχοντες από τη Φιλοσοφική Σχολή παρουσίαζαν υψηλότερους δείκτες από τους συμμετέχοντες της Ιατρικής Σχολής. Τέλος, η στατιστική ασημαντότητα για την Πολιτική αξία ήταν προφανής, ενώ ήταν επίσης προφανές ότι οι συμμετέχοντες από τη Γυμναστική Ακαδημία δήλωσαν χαμηλότερες Πολιτικές Αξίες από σχεδόν όλες τις άλλες Σχολές.

Συνοπτικά, πρίν τις a-priori συγκρίσεις, οι διαφορές μέσων όρων των διαφόρων Σχολών για κάθε μία από τις έξι αξίες, βρέθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές. Για την ουσιαστική ισχύ της κάθε μιάς διαφοροποίησης θα έπρεπε ασφαλώς να συμβουλευτούμε του αντίστοιχους n^2 δείκτες του πολυμεταβλητού παραγοντικού σχεδίου· πάντως, σε μονομεταβλητό επίπεδο, η μόνη όχι και τόσο ισχυρή διαφοροποίηση μέσων όρων ήταν εκείνη για την Πολιτική αξία. Για να διερευνηθούν οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των ομάδων-Σχολών σε επίπεδο πολλαπλών συγκρίσεων, εφαρμόστηκαν post-hoc πολλαπλές συγκρίσεις (*Tukey's Honestly Significant Difference* και *Scheffe post-hoc comparisons*). Ο **Πίνακας 37**, σελ. 139, συνοψίζει τα αποτελέσματα της ανάλυσης αυτής (οι αντίστοιχοι μέσοι όροι έχουν παρουσιαστεί στο **Γράφημα 5**, σελ. 135).

Το ίδιο μονομεταβλητό σχέδιο επιχειρήθηκε για τις μονοπαραγοντικές διαφορές αξιών ανάλογα με το "Φύλο", αν και εδώ δεν εφαρμόστηκαν, φυσικά, a-priori ή post-hoc συγκρίσεις αφού οι ομάδες ήταν μόνο δύο. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης διασποράς για τις έξι αξίες συνοψίζονται στον **Πίνακα 38**, σελ. 139.

Το αντίστοιχο μονομεταβλητό μονοπαραγοντικό σχέδιο για την "Επαγγελματική ταυτότητα" κατέληξε σε στατιστικά σήμαντους δείκτες **F** για όλες τις έξι αξίες.

Τέλος, ελέγχθηκαν οι επιδράσεις του "Θρησκευτικού υπόβαθρου" και της "Πολιτικής προτίμησης" στις έξι αξίες μέσω δύο ξεχωριστών μονομεταβλητών μονοπαραγοντικών σχεδίων ανάλυσης διασποράς. Η στατιστική σημαντικότητα των διαφορών μέσων όρων που προέκυψαν ανάλογα με το Θρησκευτικό υπόβαθρο, διαφαίνεται στον **Πίνακα 39**, σελ. 140.

Πίνακας 37. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Μαθηματικό		Θ Κ	Θ Α Κ Π Θρ	Θ Κ	Θ Κ	Θ Κ Θρ
ΑΣΟΕΕ	Θ		Ο	Ο		Θρ
Φιλοσοφική	Θ Κ Θρ			Κ Θρ	Ο Α Κ	Θρ
Ιατρική	Θ		Κ			Θρ
ΤΕΦΑΑ	Θ		Α Κ			Ο Θρ
Θεολογική	Θ Κ Θρ			Κ Θρ	Α Κ Θρ	

Κλειδί: Θ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στη Θεωρητική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Ο=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Οικονομική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Α=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Αισθητική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Κ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Κοινωνική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Π=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Πολιτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Θρ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στη Θρησκευτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων

Πάνω από τη διαγώνιο: Tukey's HSD test **Κάτω από τη διαγώνιο**: Scheffe test

Πίνακας 38. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) - επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

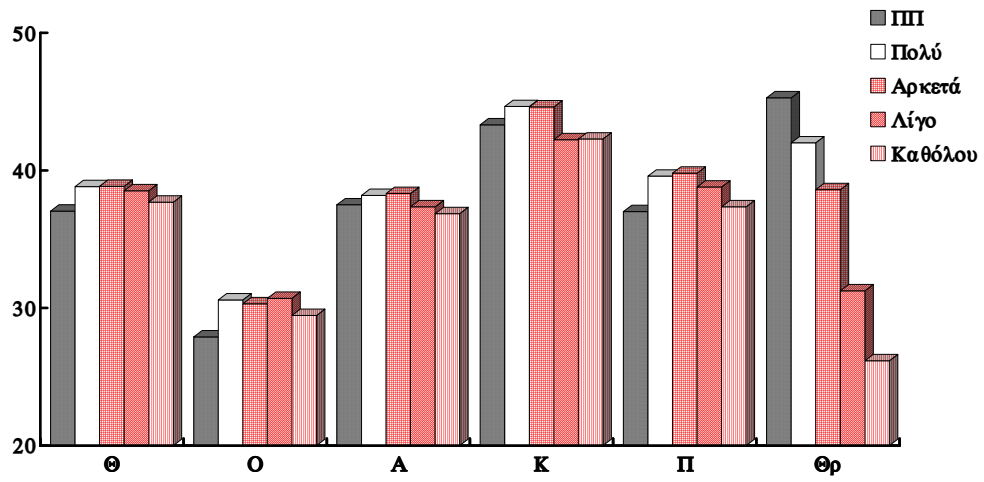
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	1	11,19	11,19	0,28	ΣΑ
	Εντός Ο.	442	17210,6	38,93		
	Σύνολο	443	17221,8			
Οικον.	Μεταξύ Ο.	1	522,25	522,25	8,87	<0,05
	Εντός Ο.	426	25062	58,83		
	Σύνολο	427	25585,20			
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	1	3899,67	3899,67	74,91	<0,001
	Εντός Ο.	438	22800,11	52,05		
	Σύνολο	439	26699,79			
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	1	2358,45	2358,45	72,79	<0,001
	Εντός Ο.	445	14417,34	32,39		
	Σύνολο	446	16775,8			
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	1	115,17	115,17	4,01	<0,05
	Εντός Ο.	436	12518,41	28,71		
	Σύνολο	437	12633,58			
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	1	1376,64	1376,64	17,05	<0,001
	Εντός Ο.	443	35764,60	80,73		
	Σύνολο	444	37141,24			

Πίνακας 39. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Θρησκευτικό υπόβαθρο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	4	107,30	26,82	0,68	ΣΑ
	Εντός Ο.	435	16949,03	38,96		
	Σύνολο	439	17056,34			
Οικον.	Μεταξύ Ο.	4	178,13	44,53	0,74	ΣΑ
	Εντός Ο.	419	25039,21	59,75		
	Σύνολο	423	25217,34			
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	4	128,17	32,04	0,52	ΣΑ
	Εντός Ο.	431	26297,13	61,01		
	Σύνολο	435	26425,31			
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	4	547,10	136,77	3,70	<0,005
	Εντός Ο.	437	16121,72	36,89		
	Σύνολο	441	16668,82			
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	4	356,14	89,03	3,11	<0,05
	Εντός Ο.	427	12213,51	28,60		
	Σύνολο	431	12569,66			
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	4	12785,16	3196,29	57,61	<0,001
	Εντός Ο.	435	24132,81	55,47		
	Σύνολο	439	36917,97			

Το **Γράφημα 6** παρουσιάζει τους μέσους όρους για τις έξι αξίες ανάλογα με το "Θρησκευτικό υπόβαθρο".

Γράφημα 6. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το "Θρησκευτικό υπόβαθρο" (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Πάρα Πολύ	37,04	27,9	37,5	43,31	37	45,28
$\bar{X}$ Πολύ	38,82	30,58	38,18	44,65	39,58	42,01
$\bar{X}$ Αρκετά	38,85	30,31	38,32	44,62	39,8	38,6
$\bar{X}$ Λίγο	38,52	30,7	37,35	42,23	38,79	31,25
$\bar{X}$ Πολύ Λίγο/Καθόλου	37,69	29,46	36,86	42,28	37,35	26,16

Οι αντίστοιχες πολλαπλές συγκρίσεις (Tukey's HSD & Scheffe) συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα (**Πίνακας 40**).

Πίνακας 40. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών, ανάλογα με το "Θρησκευτικό υπόβαθρο" (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

	Πάρα Πολύ	Πολύ	Αρκετό	Λίγο	Πολύ Λιγο/Καθόλου
Πάρα Πολύ			Π Θρ	Θρ	Θρ
Πολύ			Θρ	Θρ	Θρ
Αρκετό	Θρ	Θρ		Κ Θρ	Π Θρ
Λίγο	Θρ	Θρ	Θρ		Θρ
Πολύ Λίγο/ Καθόλου	Θρ	Θρ	Π Θρ	Θρ	

Κλειδί:

Κ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Κοινωνική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Π=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Πολιτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Θρ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στη Θρησκευτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων

Πάνω από τη διαγώνιο: Tukey's HSD test **Κάτω από τη διαγώνιο**: Scheffe test

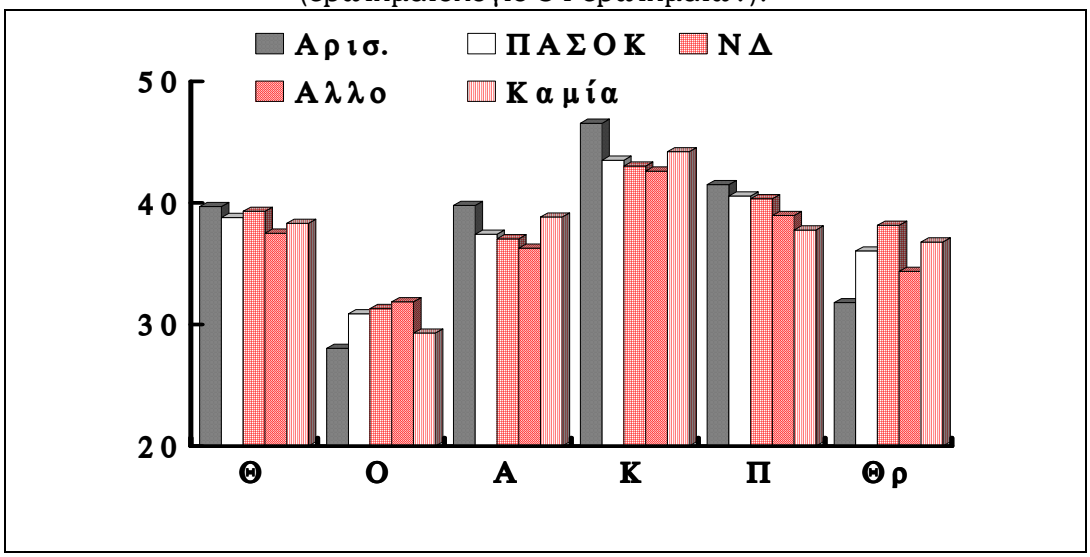
Η αντίστοιχη μονομεταβλητή, μονοπαραγοντική ανάλυση διασποράς για τις διαφορές μέσων όρων αξιών ανάλογα με την "Πολιτική προτίμηση" κατέληξε στον ακόλουθο πίνακα (**Πίνακας 41**):

Πίνακας 41. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση των Πολιτικών πεποιθήσεων στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	4	162,78	40,69	1,04	ΣΑ
	Εντός Ο.	421	16445,59	39,06		
	Σύνολο	425	16608,38			
Οικον.	Μεταξύ Ο.	4	571,91	142,97	2,42	<0,05
	Εντός Ο.	405	23860,62	58,91		
	Σύνολο	409	24432,53			
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	4	487,11	121,77	2,00	ΣΑ
	Εντός Ο.	416	25312,87	60,84		
	Σύνολο	420	25799,99			
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	4	389,86	97,46	2,66	<0,05
	Εντός Ο.	422	15447,76	36,60		
	Σύνολο	426	15,837,63			
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	4	753,58	188,39	6,86	<0,001
	Εντός Ο.	412	11299,65	27,42		
	Σύνολο	416	12053,24			
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	4	1143,34	285,83	3,55	<0,001
	Εντός Ο.	419	33706,79	80,44		
	Σύνολο	423	34850,14			

Το **Γράφημα 7** συνοψίζει τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με την Πολιτική προτίμηση. Οι post-hoc συγκρίσεις, ελάχιστες στην περίπτωση, δεν παρουσίασαν κανένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Γράφημα 7. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με την "Πολιτική πεποίθηση" (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Αριστερά	39,7	28,03	39,79	46,55	41,51	31,79
$\bar{X}$ ΠΑ.ΣΟ.Κ.	38,8	30,88	37,43	43,51	40,57	36,04
$\bar{X}$ Ν.Δ.	39,31	31,31	37,05	43,03	40,34	38,16
$\bar{X}$ 'Αλλο	37,51	31,87	36,27	42,62	38,96	34,37
$\bar{X}$ Καμία	38,31	29,29	38,84	44,21	37,77	36,79

Συνοπτικά, το "Θρησκευτικό υπόβαθρο" φάνηκε να επηρεάζει και να επιδρά στη διαμόρφωση αξιών, αλλά όχι και πολύ έντονα, εκτός ίσως από συγκεκριμένες περιπτώσεις. Η "Πολιτική προτίμηση" από την άλλη, επέδρασε σε ακόμη μικρότερο ποσοστό, και με τη λογική αυτή, οι δύο αυτοί παράγοντες δεν φάνηκαν, σε πρώτη φάση, να είναι αναγκαίοι για την επεξήγηση της διασποράς σε επόμενες φάσεις της στατιστικής επεξεργασίας.

6.1.5 *Αναλύσεις Διαφοροποιητικής Ισχύος για τις υποκλίμακες αξιών και τα συνολικά τους αθροίσματα*

Για να ερευνηθεί η διαφοροποιητική ισχύς των 54 ερωτημάτων αξιών επιχειρήθηκε ανάλυση διαφοροποιητικής ισχύος με κριτήρια όλα τα 54 υποερωτήματα αξιών σε σχέση με την αναλόγως Σχολής a-priori ομαδοποίηση. Τα 54 ερωτήματα φάνηκαν να διαφοροποιούν πολύ ικανοποιητικά τις έξι Σχολές

(η^2=0,84) ενώ το ποσοστό των "σωστά" τοποθετημένων συμμετεχόντων στις ομάδες από τις οποίες προέρχονταν ήταν 66,58%. Τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα δίνονται στον **Πίνακα 42.**

Πίνακας 42. Διαφοροποιητική ισχύς των 54 ερωτημάτων αξιών, ανά Σχολή φοίτησης

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Μαθηματικό	**78%**	*8%*	*2%*	*10%*	*2%*	*0%*
ΑΣΟΕΕ	*11,3%*	**61,3%**	*4,8%*	*4,8%*	*14,5%*	*3,2%*
Φιλοσοφική	*10,6%*	*8,5%*	**63,8%**	*6,4%*	*21,%*	*8,5%*
Ιατρική	*10,6%*	*11,2%*	*7,9%*	**55,1%**	*6,7%*	*9%*
ΤΕΦΑΑ	*1,5%*	*12,1%*	*10,6%*	*4,5%*	**65,2%**	*6,1%*
Θεολογική	*0%*	*4,2%*	*5,6%*	*6,9%*	*2,8%*	**80,6%**

Το ίδιο σχέδιο ανάλυσης διαφοροποιητικής ισχύος εφαρμόστηκε με κριτήρια τα συνολικά αθροίσματα των έξι υποκλιμάκων αξιών σε σχέση με την a-priori ομαδοποίηση των συμμετεχόντων στις έξι Σχολές. Το η^2 για την ανάλυση αυτή ήταν 0,49 ενώ ο χ^2 δείκτης συσχέτισης των κριτηρίων με την διαφοροποιητική ισχύ τους ήταν 253,41(df=30), $p<0,001$. Το ποσοστό των "σωστά" τοποθετηθέντων συμμετεχόντων στις a-priori ομάδες-Σχολές τους ήταν 39,9%. Τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα δίνονται στον **Πίνακα 43.**

Πίνακας 43. Διαφοροποιητική ισχύς των συνόλων αξιών, ανά Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Μαθηματικό	**44%**	*6%*	*16%*	*8%*	*12%*	*14%*
ΑΣΟΕΕ	*6,5%*	**38,7%**	*21%*	*4,8%*	*17,7%*	*11,3%*
Φιλοσοφική	*4,3%*	*14,9%*	**46,8%**	*10,6%*	*4,3%*	*19,1%*
Ιατρική	*22,5%*	*16,9%*	*19,1%*	**15,7%**	*11,2%*	*14,6%*
ΤΕΦΑΑ	*21,2%*	*19,7%*	*7,6%*	*7,6%*	**33,3%**	*10,6%*
Θεολογική	*5,6%*	*5,6%*	*9,7%*	*1,4%*	*8,3%*	**69,4%**

Τα αποτελέσματα αυτά δεν ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά· ειδικά για την Ιατρική Σχολή, οι συμμετέχοντες, με βάση τα χαρακτηριστικά αξιών τους, φάνηκαν να εντάσσονται πολύ καλύτερα σε άλλες ταυτότητες-Σχολές από ό,τι στην Ιατρική.

Αν και για κάποιες Σχολές το ποσοστό επιτυχίας κατάταξης ήταν ιδιαίτερα μεγάλο (Θεολογική Σχολή, Φιλοσοφική Σχολή), σε γενικές γραμμές, οι συνολικοί δείκτες (αθροίσματα) αξιών δεν μπόρεσαν να εξηγήσουν ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό διασποράς. Τα πιθανά συμπεράσματα ήταν ότι, είτε η ίδια η πολυμεταβλητή χρήση αξιών-κριτηρίων δεν ήταν η κατάλληλη, είτε τα ίδια τα υποερωτήματα για κάθε υποκλίμακα δεν διέθεταν εσωτερική συνοχή ικανή να οδηγεί σε τελικούς δείκτες ισχυρά διαφοροποιητικούς για κάθε Σχολή. 'Οσον αφορά στη δεύτερη πιθανή εξήγηση, οι αναλύσεις που έγιναν για να ελεγχθούν ακριβώς αυτά τα ερωτήματα παρουσιάζονται στο **Κεφάλαιο 6.2.**, ενώ όσον αφορά στην πρώτη πιθανή εξήγηση, επιχειρήθηκαν σ' αυτή τη φάση αναλύσεις διαφοροποιητικής ισχύος με κριτήριο μία μόνο αξία κάθε φορά και σε σχέση με τη διαφοροποίηση της αντίστοιχης με την αξία αυτή Σχολής από το σύνολο των άλλων 5 Σχολών. Ταυτόχρονα, έγιναν αναλύσεις διαφοροποιητικής ισχύος για το ίδιο σχέδιο σύγκρισης Σχολών, για όλες τις αξίες μαζί και για όλες τις αξίες εκτός εκείνης που θεωρητικά "χαρακτήριζε" την εκάστοτε Σχολή. Τα ποσοστά "σωστής" τοποθέτησης συμμετεχόντων με βάση αυτές τις αναλύσεις είχαν ως εξής (**Πίνακας 44**):

Πίνακας 44. Διαφοροποιητική ισχύς κάθε συνόλου αξιών και συνδυασμών τους, ανά Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

Μαθηματικό - Υπόλοιπες Σχολές

Κριτήρια	Θ	Ο	Α	Κ	Π	Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π,Θρ	Ο,Α,Κ,Π,Θρ
	65,10%	53,36%	55,53%	63,7%	58,31%	61,61%	68,39%	60,05%

ΑΣΟΕΕ - Υπόλοιπες Σχολές

Κριτήρια	Θ	Ο	Α	Κ	Π	Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π,Θρ	Θ,Α,Κ,Π,Θρ
	52,13%	60,56%	55,76%	44,54%	53,99%	54,46%	68,65%	60,49%

Φιλοσοφική - Υπόλοιπες Σχολές

Κριτήρια	Θ	Ο	Α	Κ	Π	Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π,Θρ	Θ,Ο,Κ,Π,Θρ
	52,8%	58,7%	57,34%	50,02%	54,21%	51,79%	67,88%	66,5%

Ιατρική - Υπόλοιπες Σχολές

Κριτήρια	Θ	Ο	Α	Κ	Π	Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π,Θρ	Θ,Ο,Α,Π,Θρ
	48,55%	51,51%	51,02%	57,24%	49,66%	58,93%	59,33%	62,92%

ΤΕΦΑΑ - Υπόλοιπες Σχολές

Κριτήρια	Θ	Ο	Α	Κ	Π	Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π,Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Θρ
	54,14%	54,22%	64,33%	66,15%	55,58%	57,81%	65,8%	66,16%

Θεολογική - Υπόλοιπες Σχολές

Κριτήρια	Θ	Ο	Α	Κ	Π	Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π,Θρ	Θ,Ο,Α,Κ,Π
	51,45%	55,22%	49,89%	56,35%	53,99%	78,57%	81,61%	60,15%

Από την προσπάθεια αυτή φάνηκε ότι τη μικρότερη διαφοροποιητική ισχύ διέθετε η Πολιτική αξία. Οι αντίστοιχες-Σχολών αξίες δεν φάνηκαν (εκτός τριών περιπτώσεων - Θεωρητική, Οικονομική και Θρησκευτική αξία) να διαφοροποιούν περισσότερο από όσο όλες οι υπόλοιπες αξίες μαζί, ενώ οι καλύτερες διαφοροποιήσεις επετεύχθησαν, για 4 από τις 6 περιπτώσεις, όταν όλες οι αξίες λειτουργούσαν ως κριτήρια διαφοροποιητικής ισχύος. Για την Ιατρική Σχολή όμως, όταν η Κοινωνική αξία δεν μετείχε ως κριτήριο, η "σωστή" τοποθέτηση συμμετεχόντων στις ομάδες τους ήταν περισσότερο επιτυχής, ενώ αντίστοιχη εικόνα παρατηρήθηκε για τη Γυμναστική Ακαδημία ως προς την Πολιτική αξία.

Τα ευρήματα αυτά μαζί με εκείνα των προηγουμένων φάσεων επεξεργασίας των δεδομένων, αναπόφευκτα οδήγησαν στον ψυχομετρικό έλεγχο των ερωτημάτων και υποκλιμάκων αξιών, ώστε αν μεσολαβούσαν εξωγενείς παράγοντες, όπως ήταν σχεδόν βέβαιο, να εντοπίζονταν και να απομονώνονταν ώστε να αποκαλυφθεί μια "πιο πραγματική" εικόνα για τα Ψυχοδιαγράμματα αξιών για τους συμμετέχοντες.

6.2. *Ψυχομετρικός έλεγχος του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων*

6.2.1 *Παλινδρομικές αναλύσεις και συνάφειες ερωτημάτων-συνόλου*

Στο πρώτο στάδιο επιχειρήθηκαν πολλαπλές ιεραρχικές παλινδρομικές αναλύσεις με μεταβλητές πρόβλεψης τα 9 υποερωτήματα κάθε υποκλίμακας αξιών και προβλεπόμενη μέτρηση το τελικό σύνολό τους. Το σχέδιο αυτό εφαρμόστηκε για κάθε αξία ξεχωριστά, για όλες τις Σχολές μαζί και για κάθε μία από αυτές. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις το μοντέλο πρόβλεψης ήταν πλήρες και ταυτιζόταν με το Γενικό Γραμμικό Μοντέλο (*General Linear Model*) απόλυτης πρόβλεψης· έτσι, τα παλινδρομικά μοντέλα που προέκυψαν περιελάμβαναν για κάθε περίπτωση όλα τα 9 υποερωτήματα της υποκλίμακας, εξηγώντας το ολικό ποσοστό διασποράς των τιμών (R^2=1,00). 'Ετσι, δεν στάθηκε δυνατό μέσω αυτής της προσέγγισης να απομονωθούν κάποια πιθανά προβληματικά ερωτήματα.

Κατά συνέπεια, στο δεύτερο στάδιο υπολογίστηκαν οι συνάφειες ανάμεσα στο κάθε ερώτημα της κάθε υποκλίμακας και στο τελικό σύνολο για την υποκλίμακα αυτή. Η ανάλυση αυτή έγινε για το δείγμα των έξι Σχολών συνολικά. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον **Πίνακα 45**, σελ. 147.

Με βάση αυτές τις συνάφειες έγινε φανερό ότι για κάθε υποκλίμακα, κάποια ερωτήματα είχαν σχετικά χαμηλή συνάφεια με το τελικό άθροισμα της υποκλίμακας, ενώ παράλληλα τα ίδια ή άλλα ερωτήματα είχαν υψηλή συνάφεια με το σύνολο άλλων υποκλιμάκων. Το τελευταίο σημείο δεν δημιουργεί ανυπέρβλητο αδιέξοδο επειδή όντως υπάρχει αλληλεξάρτηση μεταξύ των αξιών και κάτι τέτοιο ήταν τελικά επιθυμητό. Οι χαμηλές όμως συνάφειες με το τελικό άθροισμα αποτελούσαν ένα σημείο που έπρεπε να προσεχθεί ιδιαίτερα.

Τα ερωτήματα που παρουσίασαν τις χαμηλότερες συνάφειες με το τελικό άθροισμα της υποκλίμακάς τους ήταν το 4ο Θεωρητικό, το 7ο Οικονομικό, το 7ο Αισθητικό, το 3ο Κοινωνικό, το 1ο Πολιτικό και το 7ο Θρησκευτικό υποερώτημα. Σ' αυτό το στάδιο δεν ήταν βεβαίως θεμιτή μιά απόφαση αποκλεισμού αυτών των ερωτημάτων ή και άλλων από τις αντίστοιχες υποκλίμακες και το ερωτηματολόγιο, αν πρώτα δεν ελέγχαμε την αξιοπιστία των μετρήσεων για κάθε υποκλίμακα.

Πίνακας 45. Συνάφειες ερωτημάτων-συνόλων για το συνολικό δείγμα (ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων)

	Θεωρητική	Οικονομική	Αισθητική	Κοινωνική	Πολιτική	Θρησκευτική
Θ1	0,43	0,23	0,10	0,10	0,24	0,02
Θ2	0,44	0,25	-0,03	-0,05	0,10	-0,01
Θ3	0,51	0,25	0,04	0,02	0,18	-0,01
Θ4	0,38	0,14	-0,001	0,02	0,01	-0,07
Θ5	0,53	-0,07	0,40	0,43	0,25	0,22
Θ6	0,52	0,09	0,26	0,22	0,21	0,07
Θ7	0,58	0,04	0,14	0,15	0,22	0,06
Θ8	0,58	0,15	0,21	0,12	0,21	0,02
Θ9	0,54	0,05	0,06	0,19	0,07	0,17
Ο1	0,08	0,44	-0,04	-0,10	0,12	-0,10
Ο2	0,16	0,46	-0,13	-0,13	0,13	-0,11
Ο3	0,05	0,64	-0,05	-0,14	0,14	-0,06
Ο4	0,24	0,72	-0,02	-0,03	0,22	-0,04
Ο5	0,13	0,48	-0,20	-0,08	0,14	-0,17
Ο6	0,10	0,63	-0,06	-0,21	0,14	-0,09
Ο7	0,31	0,36	0,04	0,10	0,27	-0,03
Ο8	0,19	0,70	0,007	-0,05	0,35	0,08
Ο9	0,15	0,60	-0,05	-0,12	0,28	-0,01
Α1	0,09	0,001	0,47	0,13	0,05	0,05
Α2	0,14	-0,17	0,69	0,40	0,18	0,26
Α3	0,12	-0,05	0,77	0,35	0,22	0,24
Α4	0,03	-0,05	0,64	0,22	0,04	0,09
Α5	0,16	-0,05	0,55	0,28	0,16	0,14
Α6	0,15	-0,08	0,73	0,35	0,25	0,26
Α7	0,17	-0,11	0,39	0,36	0,18	0,14
Α8	0,17	0,001	0,55	0,24	0,18	0,12
Α9	0,21	-0,01	0,44	0,33	0,17	0,15
Κ1	0,07	-0,19	0,29	0,52	0,06	0,37
Κ2	0,11	-0,17	0,27	0,61	0,16	0,32
Κ3	0,18	-0,07	0,18	0,42	0,25	0,21
Κ4	0,16	-0,16	0,21	0,54	0,18	0,24
Κ5	0,09	-0,10	0,27	0,65	0,27	0,37
Κ6	0,17	-0,11	0,45	0,73	0,29	0,35
Κ7	0,18	-0,04	0,37	0,60	0,30	0,30
Κ8	0,19	-0,04	0,34	0,61	0,18	0,26
Κ9	0,20	-0,01	0,20	0,52	0,15	0,19
Π1	0,13	0,06	0,10	0,12	0,29	-0,01
Π2	0,16	0,18	0,15	0,29	0,49	0,20
Π3	0,04	0,00	0,25	0,31	0,43	0,19
Π4	0,13	0,27	0,05	0,11	0,56	0,13
Π5	0,03	0,30	-0,02	-0,12	0,40	0,02
Π6	0,15	0,16	0,10	0,13	0,32	-0,03
Π7	0,22	0,28	-0,04	0,11	0,52	0,08
Π8	0,22	-0,04	0,35	0,41	0,47	0,23
Π9	0,15	0,08	0,21	0,20	0,47	0,32
Θρ1	0,01	-0,08	0,09	0,30	0,13	0,79
Θρ2	0,07	-0,14	0,19	0,35	0,08	0,68
Θρ3	0,09	-0,07	0,19	0,32	0,23	0,72
Θρ4	0,06	-0,04	0,12	0,33	0,16	0,78
Θρ5	0,04	-0,01	0,10	0,29	0,18	0,78
Θρ6	0,06	-0,08	0,25	0,35	0,31	0,75
Θρ7	0,15	-0,09	0,37	0,46	0,22	0,38
Θρ8	0,06	0,06	0,18	0,32	0,35	0,43
Θρ9	0,001	-0,18	0,26	0,36	0,14	0,66

6.2.2 *Αναλύσεις αξιοπιστίας*

Οι αναλύσεις αξιοπιστίας που ακολούθησαν έλεγξαν την εσωτερική συνοχή της κάθε υποκλίμακας αξιών με βάση το συνολικό δείγμα των έξι Σχολών. Οι δείκτες **Cronbach α** για τις υποκλίμακες είχαν ως εξής: **Θεωρητική** υποκλίμακα, **α**=0,61· **Οικονομική** υποκλίμακα, **α**=0,74· **Αισθητική** υποκλίμακα, **α**=0,77· **Κοινωνική** υποκλίμακα, **α**=0,76· **Πολιτική** υποκλίμακα, **α**=0,50· **Θρησκευτική** υποκλίμακα, **α**=0,85.

Με "φωτεινή" εξαίρεση εκείνη της Πολιτικής υποκλίμακας, όλες οι άλλες παρουσίασαν ικανοποιητικούς ως πολύ ισχυρούς δείκτες **α**, οι οποίοι μάλιστα είχαν περιθώρια ανόδου, σε άλλες περιπτώσεις μεγάλης και σε άλλες μικρής, αν κάποιο ερώτημα "εκπαραθυρωνόταν". Έτσι, εντοπίστηκαν τα ερωτήματα εκείνα που φεύγοντας από την κλίμακά τους ανέβαζαν στο μέγιστο δυνατό τον δείκτη αξιοπιστίας **α**, αφήνοντας στην υποκλίμακα τα υπόλοιπα 8 ερωτήματα. Τα ερωτήματα αυτά, βέβαια, ήταν τα ίδια με εκείνα που παρουσίαζαν το χαμηλότερο δείκτη συνάφειας με το συνολικό άθροισμα της υποκλίμακάς τους. Έτσι, αν το Θεωρητικό ερώτημα 4 δεν μετείχε στη Θεωρητική υποκλίμακα, ο δείκτης **α** θα ανέβαινε στο 0,66 (αύξηση της τάξης του 0,05). Μικρές ανόδους στο δείκτη **α** θα είχαμε αν δεν μετείχαν επίσης στις υποκλίμακες τους τα Οικονομικό 7, Αισθητικό 7, Κοινωνικό 3, Πολιτικό 1 και Θρησκευτικό ερώτημα 7. Η διαπίστωση αυτή οδηγούσε σε προφανή συμπεράσματα για τις υποκλίμακες αξιών και πλέον αποφασίστηκε η "εθελουσία έξοδος" των 6 προαναφερθέντων ερωτημάτων.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο δείκτης **Cronbach α** για τα συνολικά αθροίσματα των έξι αξιών όπως αυτά είχαν υπολογιστεί με βάση και τα 54 υποερωτήματα ήταν μόλις 0,56· αν δεν μετείχε η Οικονομική υποκλίμακα ως σύνολο, το **α** θα ανέβαινε στο 0,66. Τέλος, για τα 54 ερωτήματα συνολικά ως αυτόνομες μετρήσεις αξιών το **Cronbach α** ήταν 0,83.

Οι δείκτες αξιοπιστίας, αν και σε μερικές περιπτώσεις ήταν προβληματικοί, σε γενικές γραμμές επιβεβαίωσαν για τις περισσότερες τουλάχιστον υποκλίμακες την εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου. Τέλος, με βάση τις συνάφειες ερωτημάτων-συνόλου και τις αναλύσεις αξιοπιστίας έγινε

φανερό ότι μια μικρή βελτίωση στις υποκλίμακες αξιών μπορούσε να επιτευχθεί αν αφαιρούνταν τα υποερωτήματα που είχαν το χαμηλότερο **Pearson r** με το τελικό άθροισμα της υποκλίμακάς τους. 'Ετσι, αφαιρώντας τα προαναφερθέντα 6 ερωτήματα (ένα για κάθε υποκλίμακα) το ερωτηματολόγιο πήρε -προσωρινά- τη μορφή ερωτηματολογίου 48 υποερωτημάτων αξιών και με βάση αυτή τη μορφή ελέγχθηκε στην επόμενη φάση στατιστικής επεξεργασίας.

6.3 *Διερεύνηση της παραγοντικής δομής του ερωτηματολογίου 48 ερωτημάτων*

'Οπως έχει περιγραφεί στο **Κεφάλαιο 6.1.2** η παραγοντική ανάλυση που επιχειρήθηκε για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων δεν απέδωσε καρπούς επειδή δεν επετράπη μαθηματικά η ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων και η ανάλυση δεν προχώρησε πέραν της φάσης κυρίαρχων συστατικών. Δεν συνέβη όμως το ίδιο και για το σύνολο των 48 ερωτημάτων, όταν δηλαδή αφαιρέθηκαν, μέσω της Α' φάσης στατιστικής ανάλυσης, τα "ύποπτα" ερωτήματα. Απεναντίας, εξήχθησαν 6 παράγοντες οι οποίοι, εξηγώντας 41,6% της ολικής διασποράς, πέρασαν επιτυχώς στο στάδιο της περιστροφής αξόνων (*orthogonal rotation solution*) καταλήγοντας στους παράγοντες που φαίνονται στον **Πίνακα 46**, σελ. 151.

Η παραγοντική αυτή ανάλυση κατέταξε το 87,5% των συνολικών 48 ερωτημάτων αξιών σε έξι αυτόνομες ομάδες-υποκλίμακες, οι οποίες συμφωνούν στο μεγαλύτερο μέρος τους με το γενικό θεωρητικό πλαίσιο και αποδεικνύουν την εσωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου. Αν και ο 5ος και 6ος παράγοντας περιλαμβάνουν ερωτήματα που προέρχονται από την υποκλίμακα Θεωρητικών αξιών και έτσι η υποκλίμακα αυτή "σπάει" σε δύο επιμέρους υποκλίμακες, αποφασίστηκε η συγχώνευση των δύο αυτών παραγόντων σε έναν, για δύο λόγους: η διασπορά των τιμών που οι δύο αυτοί παράγοντες εξηγούν, δηλαδή η ισχύς τους, είναι σχεδόν όμοια, και επομένως θα μπορούσαμε να δεχτούμε ότι τα υποσύνολα ερωτημάτων για κάθε παράγοντα μετρούν δύο διαφορετικές αλλά ισοδύναμες πλευρές της ίδιας (Θεωρητικής) αξίας· κατά δεύτερο λόγο, αν και οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι η μέθοδος ορθόγωνης περιστροφής των αξόνων επιβάλλει την αυτονομία διασποράς ανάμεσα στους παράγοντες, το να δεχτούμε μόνο 4 ερωτήματα για τη Θεωρητική υποκλίμακα θα κατέστρεφε την αξιοπιστία της μέτρησης αυτής· ίσως θα ήταν θεμιτότερο να υπεισέλθουν έστω λίγοι εξωγενείς παράγοντες στη διασπορά των τιμών για τη Θεωρητική αξία παρά να χάσουμε τις πληροφορίες που μας δίνουν σε συνδυασμό οι παράγοντες 5 και 6.

Το Οικονομικό υποερώτημα 2 που εντάχθηκε στον έκτο παράγοντα, φυσικά αφαιρέθηκε από την Οικονομική υποκλίμακα, ενώ η Πολιτική υποκλίμακα δεν εμφανίστηκε ως εσωτερικά συγκροτημένος ανεξάρτητος παράγοντας, παρά κάποια από τα διάφορα υποερωτήματα της υποκλίμακας αυτής διασκορπίστηκαν στον 8ο και στον 9ο παράγοντα οι οποίοι εξηγούσαν πολύ μικρό ποσοστό της διασποράς των τιμών και θεωρήθηκαν μη αξιολογίσιμοι.

Πίνακας 46. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης (orthogonal rotation solution) για 48 ερωτήματα, για το συνολικό δείγμα

Ερωτήματα	**Παρ. 1**	**Παρ. 2**	**Παρ. 3**	**Παρ. 4**	**Παρ. 5**	**Παρ 6**
Θ1					—	0,56
Θ2					—	0,75
Θ3					—	0,51
Θ5					0,52	—
Θ6					0,64	—
Θ7					0,64	—
Θ8					0,69	—
Θ9					—	0,47
Ο1			0,53			
Ο2			—			0,41
Ο3			0,71			
Ο4			0,80			
Ο5			—			
Ο6			0,53			
Ο8			0,70			
Ο9			0,47			
Α1		0,44				
Α2		0,65				
Α3		0,78				
Α4		0,58				
Α5		0,50				
Α6		0,72				
Α8		0,55				
Α9		—				
Κ1				—		
Κ2				—		
Κ4				0,42		
Κ5				0,67		
Κ6				0,56		
Κ7				0,52		
Κ8				0,47		
Κ9				0,45		
Π2						
Π3						
Π4						
Π5						
Π6						
Π7						
Π8						
Π9						
Θρ1	0,82					
Θρ2	0,65					
Θρ3	0,69					
Θρ4	0,81					
Θρ5	0,79					
Θρ6	0,70					
Θρ8	—					
Θρ9	0,60					
	14,9%	8,3%	6,6%	4,8%	3,5%	3,4%

Συνολικά εξηγούμενη διασπορά = 41,6%

Με βάση την ανάλυση αυτή, αποφασίστηκαν τα ακόλουθα:

α) Τα υποερωτήματα των διαφόρων υποκλιμάκων που δεν εντάχθηκαν σε κάποιον από τους έξι παράγοντες θα **αφαιρούνταν** από τις υποκλίμακες.

β) Οι **παράγοντες 5 και 6** θα συνδυάζονταν μορφοποιώντας έτσι τη Θεωρητική υποκλίμακα.

γ) Η **Πολιτική υποκλίμακα** θα παρέμενε στον αριθμό των 8 υποερωτημάτων, επειδή δεν ήταν δυνατόν να αφαιρεθεί κάποιο ερώτημα ως "ύποπτο" αφού και τα 8 ήταν "ύποπτα".

δ) Τα **τελικά σύνολα αξιών** για κάθε υποκλίμακα (εφόσον αυτές αποδεικνύονταν αξιόπιστες) θα διαιρούνταν με τον αριθμό των εκάστοτε υποερωτημάτων, ώστε να αποτελούν συγκρίσιμες μετρήσεις. Έτσι, η Θεωρητική υποκλίμακα παρέμενε στα 8 υποερωτήματα και το τελικό σύνολο θα έπρεπε να διαιρεθεί με το 8· η Οικονομική υποκλίμακα θα περιελάμβανε πλέον 6 υποερωτήματα και επομένως το σύνολό τους θα έπρεπε να διαιρεθεί με το 6, κ.ο.κ.. Το σύνολο το ερωτημάτων για όλες τις υποκλίμακες ήταν πλέον 42 και οι επόμενες φάσεις στατιστικής επεξεργασίας αφορούν σ' αυτό το ερωτηματολόγιο 42 υποερωτημάτων· οι δείκτες προτίμησης στους οποίους θα γίνονται πλέον οι αναφορές αντιστοιχούν στα συγκρίσιμα μεγέθη που υπολογίζονται με τη διαδικασία που περιγράφτηκε πιο πάνω. Έτσι, πλέον, το maximum για κάθε υποκλίμακα αξιών θα είναι το 6 ενώ το minimum θα είναι το 1, και θα επιτραπεί έτσι η πολυμεταβλητή, σε ενιαίο σύστημα, σύγκριση και μελέτη των έξι τύπων-αξιών.

Κεφάλαιο 7ο

Δεύτερη φάση στατιστικής επεξεργασίας (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

7.1 *Κατανομές συχνοτήτων για τους δείκτες προτίμησης αξιών με βάση τα 42 υποερωτήματα*

Για να ελέγξουμε το πόσο "κανονικές" και κοντά στη θεωρητική κατανομή του Gauss ήταν οι καινούριες κατανομές για την κάθε αξία-τύπο, υπολογίστηκαν οι δείκτες κεντρικής τάσης, οι τυπικές αποκλίσεις και οι δείκτες ασυμμετρίας και κύρτωσης για την κάθε αξία με βάση το άθροισμα των αντίστοιχων υποερωτημάτων διαιρούμενο με τον αριθμό των υποερωτημάτων αυτών. Ο **Πίνακας 47** συνοψίζει τα αποτελέσματα.

Πίνακας 47. Χαρακτηριστικά κατανομών (**N=462**) για τις έξι αξίες (**ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων**)

Αξίες	min	max	κύρτωση	ασυμμετρία	$\bar{x}$	Md	Mø
Θεωρητική	1,25	6,00	0,925	-0,605	4,476	4,5	4,615
Οικονομική	1,00	5,67	-0,555	0,348	2,810	2,833	3,167
Αισθητική	1,286	6,00	-0,437	-0,349	3,932	4,143	4,429
Κοινωνική	2,167	6,00	0,683	-0,804	4,884	5,00	5,00
Πολιτική	2,00	6,00	0,830	-0,504	4,264	4,25	4,00
Θρησκευτική	1,00	6,00	-0,673	-0,077	3,719	3,714	3,571

Οι μέσοι όροι (ανεξαρτήτως Σχολής) διέφεραν μεταξύ τους· για το κριτήριο **Hotelling's T^2** , $F_{5,389}=314,6$, $p<0,001$. 'Οπως και στην περίπτωση των κατανομών-αξιών για τα αθροίσματα των 54 ερωτημάτων, η μόνη ελαφριά ασυμμετρία παρουσιάστηκε για την Κοινωνική αξία, ενώ και πάλι όλες οι αξίες είχαν μιά μικρή ασυμμετρία προς το δεξιό άκρο της κατανομής, εκτός της Οικονομικής αξίας. Κατά συνέπεια, και πάλι δεν χρειάστηκαν μαθηματικές μετατροπές των δεδομένων για να προχωρήσουμε στις επόμενες φάσεις των στατιστικών αναλύσεων.

7.2 *Επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση και αναλύσεις αξιοπιστίας για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων*

'Εχοντας αποκλείσει από το ερωτηματολόγιο άλλα έξι (στο σύνολο 12) ερωτήματα, τα δεδομένα για τα υπόλοιπα 42 ερωτήματα αναλύθηκαν ξανά μέσω παραγοντικής ανάλυσης για να διαπιστωθεί κατά πόσο η παραγοντική δομή που είχε εμφανιστεί στο προηγούμενο στάδιο ήταν σταθερή ή όχι, τώρα που πλέον

είχαν αποχωρήσει 6 ερωτήματα που είχαν πάρει μέρος στην παραγοντική ανάλυση της προηγούμενης φάσης. Τα αποτελέσματα εξήγησαν (6 παράγοντες και πάλι) το 43,8% της διασποράς των τιμών· η παραγοντική δομή παρουσιάζεται στον **Πίνακα 48.**

Πίνακας 48. Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης (orthogonal rotation solution) για τα 42 εναπομείναντα ερωτήματα, για το συνολικό δείγμα

Ερωτήματα	**Παρ. 1**	**Παρ. 2**	**Παρ. 3**	**Παρ. 4**	**Παρ. 5**	**Παρ 6**
Θ1					—	0,56
Θ2					—	0,75
Θ3					—	0,50
Θ5					0,55	—
Θ6					0,63	—
Θ7					0,66	—
Θ8					0,68	—
Θ9					—	0,53
Ο1			0,50			
Ο3			0,71			
Ο4			0,79			
Ο6			0,56			
Ο8			0,74			
Ο9			0,46			
Α1		0,41				
Α2		0,68				
Α3		0,79				
Α4		0,54				
Α5		0,49				
Α6		0,74				
Α8		0,53				
Κ4				0,41		
Κ5				0,65		
Κ6				0,60		
Κ7				0,56		
Κ8				0,54		
Κ9				0,57		
Π2						
Π3						
Π4						
Π5						
Π6						
Π7						
Π8						
Π9						
Θρ1	0,82					
Θρ2	0,64					
Θρ3	0,69					
Θρ4	0,81					
Θρ5	0,81					
Θρ6	0,70					
Θρ9	0,64					
% Εξ. Διασπ	15,2%	8,7%	7,4%	5,2%	3,9%	3,4%

Συνολικά εξηγούμενη διασπορά=43,8%

Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης επιβεβαίωσαν τις υποκλίμακες για τα 42 ερωτήματα διαπιστώνοντας για μία ακόμη φορά την προβληματική υφή της υποκλίμακας Πολιτικών αξιών, η οποία και πάλι δεν εντάχθηκε, όπως ήταν φυσικό, σε κανένα ενιαίο παράγοντα. Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν σε αναλύσεις αξιοπιστίας για τα 42 υποερωτήματα συνολικά, τις υποκλίμακες αξιών που αυτά αντιπροσωπεύουν και τους τελικούς μέσους όρους-δείκτες προτίμησης του συνολικού δείγματος για κάθε αξία-τύπο. Πρώτα αναλύθηκαν συνολικά τα 42 υποερωτήματα· τα αποτελέσματα έδειξαν υψηλό **Cronbach α** δείκτη (0,82), καταδεικνύοντας έτσι την εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου στο σύνολο του και υπογραμμίζοντας το βασικό του χαρακτηριστικό, τη μέτρηση αξιών. Για τις ξεχωριστές υποκλίμακες τα αποτελέσματα είχαν ως εξής (**Πίνακας 49**):

Πίνακας 49. Δείκτες αξιοπιστίας για τις έξι υποκλίμακες αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Υποκλίμακες	Cronbach α	Αριθμός ερωτημάτων	N
Θεωρητική	0,66	8	447
Οικονομική	0,75	6	442
Αισθητική	0,77	7	443
Κοινωνική	0,72	6	450
Πολιτική	0,50	8	440
Θρησκευτική	0,86	7	453
	$\overline{\mathbf{X}}_{\alpha=0,71}$	Σύνολο = 42	

Τα αποτελέσματα αυτά ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά για όλες σχεδόν τις υποκλίμακες αξιών. Η Πολιτική υποκλίμακα χωρίς αμφιβολία υπήρξε προβληματική από την αρχή. Οι λόγοι θα μπορούσαν να είναι πολλοί, αλλά το σημαντικό σ' αυτή τη φάση ήταν ότι φάνηκε η μάλλον αναξιόπιστη δομή της, κάτι που επέτεινε την προσοχή ως προς την ερμηνεία των αντίστοιχων αποτελεσμάτων στις επόμενες φάσεις της στατιστικής ανάλυσης. Για να διερευνηθούν περαιτέρω τα χαρακτηριστικά των 42 ερωτημάτων για τις έξι υποκλίμακες υπολογίστηκαν οι συνάφειες ερωτημάτων-συνόλου που είχαν όπως παρουσιάζονται στον **Πίνακα 50**, σελ. 156.

Τέλος, υπολογίστηκε ο δείκτης αξιοπιστίας **Cronbach α** για τα συνολικά αποτελέσματα -δείκτες προτίμησης αξιών- όπως προέκυπταν από την κάθε υποκλίμακα· για να είναι θετικά τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης, ο δείκτης **α** θα έπρεπε να είναι χαμηλός. Πράγματι, το **α** ήταν μόλις 0,52 αποδεικνύοντας ότι δεν υφίσταται εσωτερική συνοχή ως προς τους τελικούς δείκτες προτίμησης για τις αξίες, ισχυροποιώντας έτσι την πεποίθηση ότι οι υποκλίμακες αξιών όπως σχηματίζονται από τα 42 ερωτήματα, μετρούν διαφορετικές, με δικά τους χαρακτηριστικά, πλευρές της ίδιας, ευρείας έννοιας.

Πίνακας 50. Συνάφειες ερωτημάτων-συνόλων για το συνολικό δείγμα (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

	Θεωρητική	Οικονομική	Αισθητική	Κοινωνική	Πολιτική	Θρησκευτική
Θ1	0,46	0,16	0,07	0,10	0,24	0,01
Θ2	0,46	0,17	-0,03	-0,05	0,08	-0,001
Θ3	0,55	0,19	0,02	0,02	0,16	-0,02
Θ5	0,54	-0,02	0,37	0,40	0,24	0,20
Θ6	0,56	0,08	0,22	0,22	0,20	0,04
Θ7	0,58	0,02	0,12	0,13	0,22	0,04
Θ8	0,61	0,13	0,19	0,15	0,20	-0,001
Θ9	0,58	0,01	0,02	0,20	0,07	0,17
Ο1	0,05	0,46	-0,03	-0,08	0,11	-0,09
Ο3	0,04	0,69	-0,02	-0,13	0,15	-0,06
Ο4	0,16	0,77	-0,01	-0,08	0,23	-0,05
Ο6	0,04	0,67	-0,05	-0,17	0,14	-0,10
Ο8	0,18	0,75	0,08	-0,02	0,37	0,07
Ο9	0,12	0,64	-0,04	-0,09	0,27	0,02
Α1	0,08	0,01	0,49	0,13	0,05	0,03
Α2	0,14	-0,11	0,71	0,35	0,19	0,22
Α3	0,13	0,01	0,79	0,34	0,21	0,21
Α4	0,03	-0,03	0,64	0,23	0,03	0,06
Α5	0,19	-0,04	0,55	0,26	0,15	0,11
Α6	0,19	-0,02	0,74	0,34	0,24	0,23
Α8	0,16	0,01	0,58	0,24	0,17	0,08
Κ4	0,19	-0,20	0,17	0,56	0,16	0,20
Κ5	0,10	-0,08	0,23	0,71	0,25	0,33
Κ6	0,16	-0,08	0,41	0,75	0,29	0,32
Κ7	0,17	-0,02	0,34	0,63	0,28	0,23
Κ8	0,18	-0,06	0,31	0,66	0,18	0,22
Κ9	0,23	-0,05	0,14	0,55	0,15	0,16
Π2	0,19	0,13	0,11	0,25	0,48	0,18
Π3	0,04	-0,01	0,23	0,27	0,43	0,15
Π4	0,12	0,29	0,05	0,14	0,59	0,12
Π5	0,02	0,31	-0,007	-0,08	0,43	0,02
Π6	0,16	0,12	0,07	0,16	0,32	-0,06
Π7	0,23	0,25	-0,05	0,14	0,53	0,05
Π8	0,23	-0,02	0,33	0,37	0,48	0,18
Π9	0,17	0,11	0,19	0,21	0,47	0,28
Θρ1	0,06	-0,05	0,08	0,25	0,14	0,80
Θρ2	0,06	-0,10	0,19	0,32	0,09	0,69
Θρ3	0,12	-0,04	0,16	0,26	0,24	0,71
Θρ4	0,10	-0,01	0,09	0,26	0,17	0,79
Θρ5	0,07	0,07	0,11	0,24	0,19	0,79
Θρ6	0,07	0,01	0,24	0,34	0,32	0,76
Θρ9	0,01	-0,09	0,26	0,30	0,15	0,68

Το γεγονός όμως ότι ο δείκτης **α** δεν ήταν ιδιαίτερα μικρός, αλλά μάλλον μέτριος, υπαγόρευσε τη διερεύνηση των συναφειών ανάμεσα στους έξι τελικούς δείκτες προτίμησης για τις έξι αξίες.

7.3 *Συναφειακή προσέγγιση για τους τελικούς δείκτες προτίμησης αξιών*

Ο **Πίνακας 51** παρουσιάζει τις συνάφειες που παρατηρήθηκαν στο συνολικό δείγμα (κάτω από τη διαγώνιο) και για κάθε Σχολή (πάνω από τη διαγώνιο) ανάμεσα στους τελικούς δείκτες προτίμησης αξιών.

Πίνακας 51. Συνάφειες μεταξύ των δεικτών προτίμησης αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Δείκτες Προτίμησης Αξιών	Θεωρητική	Οικονομική	Αισθητική	Κοινωνική	Πολιτική	Θρησκευτική	**ΣΧΟΛΕΣ**
Θεωρητική	1,00	-0,02 0,56 0,23 0,02 -0,05 0,22	-0,15 0,31 0,02 0,28 0,19 0,44	0,01 0,40 0,30 0,28 0,43 0,34	-0,02 0,57 0,48 0,26 0,28 0,35	0,03 0,25 0,09 -0,02 0,10 0,15	Μαθηματικό ΑΣΟΕΕ Φιλοσοφική Ιατρική ΤΕΦΑΑ Θεολογική
Οικονομική	0,15	1,00	-0,02 0,02 -0,07 -0,02 -0,04 0,14	-0,23 0,06 -0,12 -0,01 -0,17 -0,09	0,44 0,46 0,22 0,39 0,41 0,25	0,13 0,07 0,01 0,06 -0,16 0,05	Μαθηματικό ΑΣΟΕΕ Φιλοσοφική Ιατρική ΤΕΦΑΑ Θεολογική
Αισθητική	0,20	-0,04	1,00	0,22 0,58 -0,01 0,54 0,31 0,47	0,30 0,27 0,09 0,14 0,21 0,23	0,23 0,13 0,21 0,36 0,13 0,04	Μαθηματικό ΑΣΟΕΕ Φιλοσοφική Ιατρική ΤΕΦΑΑ Θεολογική
Κοινωνική	0,27	-0,12	0,43	1,00	0,28 0,42 0,22 0,38 0,40 0,26	0,37 0,11 0,33 0,44 0,28 0,35	Μαθηματικό ΑΣΟΕΕ Φιλοσοφική Ιατρική ΤΕΦΑΑ Θεολογική
Πολιτική	0,30	0,32	0,23	0,35	1,00	0,43 0,12 0,13 0,29 0,15 0,30	Μαθηματικό ΑΣΟΕΕ Φιλοσοφική Ιατρική ΤΕΦΑΑ Θεολογική
Θρησκευτική	0,09	-0,05	0,22	0,39	0,26	1,00	

Οι συνάφειες που παρατηρήθηκαν για την Κοινωνική-Θρησκευτική, Αισθητική-Κοινωνική και Πολιτική-Οικονομική αξία για το συνολικό δείγμα ήταν μάλλον αναμενόμενες. Οι συνάφειες όμως για Θεωρητική-Κοινωνική, Θεωρητική-Πολιτική και Πολιτική-Κοινωνική αξία για το συνολικό δείγμα ήταν μάλλον απροσδόκητες. Αξίζει να επισημανθούν δύο σημεία: **α)** όλες σχεδόν οι συνάφειες ήταν θετικές και επομένως δεν υπήρξε "αντιδιαστολή" ή "σύγκρουση"

αξιών **για το συνολικό δείγμα**, και **β)** η Πολιτική αξία παρουσίασε συνάφειες, πάντα για το συνολικό δείγμα, ≥ 0,20 με όλες τις υπόλοιπες πέντε αξίες. Η τελευταία παρατήρηση αφήνει βεβαίως νύξεις για επίδραση της Πολιτικής αξίας στη διαμόρφωση των άλλων πέντε, και το ζήτημα αυτό θα συζητηθεί σε επόμενα βήματα της στατιστικής ανάλυσης.

Οι συνάφειες που παρατηρήθηκαν για τις ίδιες μετρήσεις για κάθε μία Σχολή φοίτησης ξεχωριστά είχαν αρκετές ομοιότητες αλλά και αρκετές διαφορές. Η παρατήρηση αυτή οδήγησε στην προσέγγιση της εσωτερικής δομής των συστημάτων αξιών μέσω παραγοντικής ανάλυσης και ανάλυσης ομαδοποίησης (*cluster analysis*).

7.4 *Εσωτερική δομή των συστημάτων αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή ξεχωριστά*

Με βάση την ανάλυση κυρίαρχων συστατικών, οι παράγοντες που εξήχθησαν για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή ξεχωριστά παρουσιάζονται στον **Πίνακα 52**, σελ. 159.

Οι παραγοντικές δομές αξιών, για το συνολικό δείγμα και κάθε Σχολή φοίτησης παρουσίασαν ιδιαίτερες διαφορές και διαφορετικούς συνδυασμούς των έξι τύπων-αξιών. Για το συνολικό δείγμα, οι παράγοντες συνδύασαν, όπως και για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων, τις Θρησκευτικές, Αισθητικές και Κοινωνικές αξίες, και ξεχωριστά τις Πολιτικές, Οικονομικές και Θεωρητικές αξίες. Για τη Μαθηματική Σχολή, η Θεωρητική αξία σχημάτισε σε αντιδιαστολή με την Αισθητική ένα ξεχωριστό παράγοντα, ενώ οι άλλες τέσσερεις αξίες συνδυάστηκαν στον πρώτο και ισχυρότερο παράγοντα. Ένας δεύτερος παράγοντας προέκυψε από το συνδυασμό της Οικονομικής και Πολιτικής αξίας ισχυροποιώντας τους δεσμούς των δύο αυτών αξιών.

Πίνακας 52. Παραγοντικές δομές αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης, **με βάση το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων**

Συνολικό δείγμα (N=462)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική		0,56
Οικονομική		0,80
Αισθητική	0,68	
Κοινωνική	0,82	
Πολιτική		0,72
Θρησκευτική	0,65	
Εξηγούμενη Διασπορά	35,8%	21,7%

57,6%

Μαθηματική Σχολή (N=64)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2	Παρ. 3
Θεωρητική			0,90
Οικονομική		0,93	
Αισθητική	0,51		-0,53
Κοινωνική	0,80		
Πολιτική	0,56	0,66	
Θρησκευτική	0,73		
Εξηγούμενη Διασπορά	33,2%	22,2%	18%

73,3%

Ιατρική (N=100)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2	Παρ. 3
Θεωρητική			0,92
Οικονομική		0,87	
Αισθητική	0,75		
Κοινωνική	0,80		
Πολιτική		0,76	
Θρησκευτική	0,79		
Εξηγούμενη Διασπορά	38%	21,3%	17,1%

76,4%

ΑΣΟΕΕ (N=69)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική	0,81	
Οικονομική	0,87	
Αισθητική		0,86
Κοινωνική		0,85
Πολιτική	0,73	
Θρησκευτική	—	—
Εξηγούμενη Διασπορά	43%	21,2%

64,2%

Γυμναστική Ακαδημία (N=76)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2
Θεωρητική	0,65	
Οικονομική		0,89
Αισθητική	0,55	
Κοινωνική	0,83	
Πολιτική	0,50	0,73
Θρησκευτική	0,52	
Εξηγούμενη Διασπορά	34,2%	22,9%

57,1%

Φιλοσοφική (N=64)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2	Παρ. 3
Θεωρητική	0,76		
Οικονομική	0,67		
Αισθητική			0,92
Κοινωνική		0,88	
Πολιτική	0,76		
Θρησκευτική		0,53	0,52
Εξηγούμενη Διασπορά	31,2%	21,8%	17%

70%

Θεολογική σχολή (N=89)

Αξίες	Παρ. 1	Παρ. 2	Παρ. 3
Θεωρητική	0,70		0,89
Οικονομική			
Αισθητική	0,87		
Κοινωνική	0,68		
Πολιτική		0,55	
Θρησκευτική		0,91	
Εξηγούμενη Διασπορά	37,8%	19,2%	17,1%

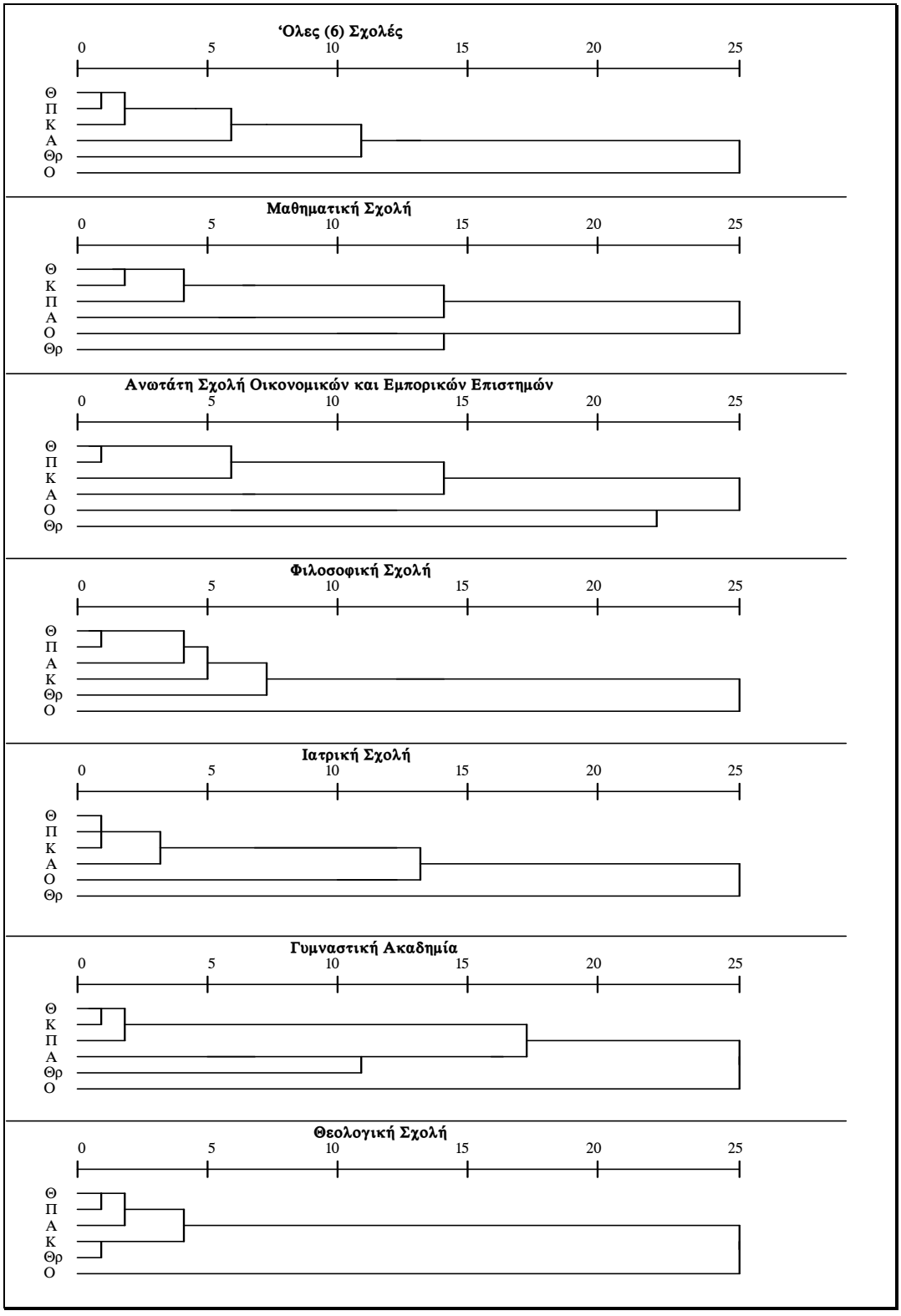
74,1%

Για την ΑΣΟΕΕ, τα πράγματα ήταν πιο καθαρά· η Αισθητική και η Κοινωνική αξία συνδυάστηκαν ενώ η Θεωρητική αξία συνδέθηκε με την Οικονομική και την Πολιτική, δείχνοντας έτσι την άμεση διασύνδεση της

επαγγελματικής ταυτότητας των φοιτητών αυτών με τα πρακτικά επιτεύγματα και τον οικονομικό προσανατολισμό. Εντυπωσιακό ήταν το γεγονός ότι η Θρησκευτική αξία δεν εντάχθηκε σε κανένα από τους δύο παράγοντες για τη Σχολή αυτή. Για τη Φιλοσοφική Σχολή οι παράγοντες που προέκυψαν δεν ήταν και πολύ ξεκάθαροι, επειδή η Θρησκευτική αξία μετείχε σε δύο από αυτούς και η Θεωρητική αξία συνδυαζόταν περισσότερο με την Οικονομική και την Πολιτική αξία παρά με την Αισθητική, της οποίας η μοναδική διασύνδεση ήταν αυτή με τη Θρησκευτική αξία (3ος παράγοντας). Το γεγονός όμως ότι η Αισθητική αξία διαχωρίστηκε, αποτελώντας ουσιαστικά τον τρίτο παράγοντα (υψηλότατο βάρος 0,92) επιβεβαίωσε τον αισθητικό προσανατολισμό των συμμετεχόντων από τη Σχολή αυτή. Οι συμμετέχοντες από την Ιατρική Σχολή επίσης συνδύασαν τις Οικονομικές και Πολιτικές αξίες σε ένα παράγοντα, αφήνοντας σε ένα τρίτο παράγοντα μόνο τη Θεωρητική αξία, ενώ οι άλλες τρεις αξίες διαμόρφωσαν τον πρώτο και ισχυρότερο παράγοντα· κατά συνέπεια, φάνηκε ότι οι γιατροί δεν είναι και τόσο προσανατολισμένοι στο κοινωνικό τους έργο αλλά μάλλον στην ίδια την επιστήμη τους, την οποία πιθανώς να βλέπουν και ως αυτοσκοπό. Για τη Γυμναστική Ακαδημία, ο συνδυασμός των Πολιτικών και Οικονομικών αξιών ήταν προφανής και δεν χρήζει ιδιαίτερου σχολιασμού. Τέλος, στη Θεολογική Σχολή, η Οικονομική αξία απετέλεσε από μόνη της τον τρίτο παράγοντα· το εύρημα αυτό ήταν μάλλον απροσδόκητο και θα έπρεπε να ελεγχθεί με βάση το μέσο όρο για την αξία αυτή για τους συμμετέχοντες της Θεολογικής. Ο συνδυασμός Πολιτικής και Θρησκευτικής αξίας ήταν επίσης απροσδόκητος ενώ η Θεωρητική, Κοινωνική και Αισθητική αξία συνδυάστηκαν στον πρώτο παράγοντα. Σε γενικές γραμμές, οι παράγοντες για τη Θεολογική Σχολή δεν ήταν ιδιαίτερα ξεκάθαροι και θα έπρεπε να εξετασθούν και μέσω άλλων πολυμεταβλητών στατιστικών προσεγγίσεων. Το ίδιο υπαγορευόταν και από τις παραγοντικές δομές για τη Φιλοσοφική και την Ιατρική Σχολή. Για τους λόγους αυτούς επιχειρήθηκαν αναλύσεις ομαδοποίησης (*cluster analyses*) με βάση την Ευκλίδειο απόσταση ανάμεσα στις έξι συνολικά μετρήσεις αξιών για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή ξεχωριστά. Το **Γράφημα 8**, σελ. 161, παρουσιάζει τα συγκεντρωτικά αποτελέσματα.

Μια πρώτη παρατήρηση αφορά στην πολύ κοντινή απόσταση της Θεωρητικής και Πολιτικής αξίας, αν και για δύο Σχολές (Μαθηματική και ΤΕΦΑΑ) μεσολαβεί η Κοινωνική αξία. Κατά δεύτερο λόγο, η Οικονομική αξία

Γράφημα 8. Αποτελέσματα των αναλύσεων ομαδοποίησης αξιών, για το συνολικό δείγμα και για κάθε Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων).

φαίνεται να είναι ιδιαίτερα απομακρυσμένη από τις άλλες αξίες σε όλες τις περιπτώσεις και κάτι ανάλογο συμβαίνει και για τη Θρησκευτική αξία, εκτός από την περίπτωση της Θεολογικής Σχολής, για την οποία υπάρχει άμεσος συνδυασμός με την Κοινωνική αξία. Τέλος, η Αισθητική αξία φαίνεται να βρίσκεται ανάμεσα στις άλλες πέντε με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελεί ένα "κέντρο βάρους" σε όλες τις περιπτώσεις εκτός από εκείνη της Θεολογικής Σχολής στην οποία αυτό το κέντρο βάρους φαίνεται να αποτελείται από το συνδυασμό Αισθητικής και Κοινωνικής αξίας, συνδυασμός που ήταν παρόν και στην αντίστοιχη παραγοντική ανάλυση.

7.5 *Πολυπαραγοντικά, μονοπαραγοντικά, πολυμεταβλητά και μονομεταβλητά σχέδια ανάλυσης διασποράς.*

Μετά την προσέγγιση των ψυχομετρικών ιδιοτήτων του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων και τη διερεύνηση της εσωτερικής δομής των παρατηρούμενων συστημάτων αξιών, επιχειρήθηκε ο έλεγχος της ομοιότητας των έξι Σχολών ως προς την προτίμησή τους για τους έξι τύπους αξιών. Παράλληλα, στο πολυμεταβλητό αυτό σχέδιο ανάλυσης διασποράς εντάχθηκαν ως ανεξάρτητοι παράγοντες (όπως είχε γίνει και στην πρώτη φάση ανάλυσης) η "Επαγγελματική ταυτότητα" και το "Φύλο".

Η τριπλή αλληλεπίδραση παραγόντων αποδείχτηκε και πάλι στατιστικά ασήμαντη· για το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=5, M=0, N=116½), $\mathbf{F}_{30,1167}$=0,45, ΣΑ. Οι αντίστοιχοι μέσοι όροι διέφεραν αριθμητικά, αλλά η διασπορά θορύβου ήταν ιδιαίτερα μεγάλη λόγω των πολλαπλών φατνίων που έπαιρναν μέρος στην ανάλυση. Οι διπλές αλληλεπιδράσεις των ανεξάρτητων παραγόντων επίσης αποδείχτηκαν στατιστικά ασήμαντες, ενώ το ίδιο συνέβη και για την επίδραση του παράγοντα "Επαγγελματική ταυτότητα".

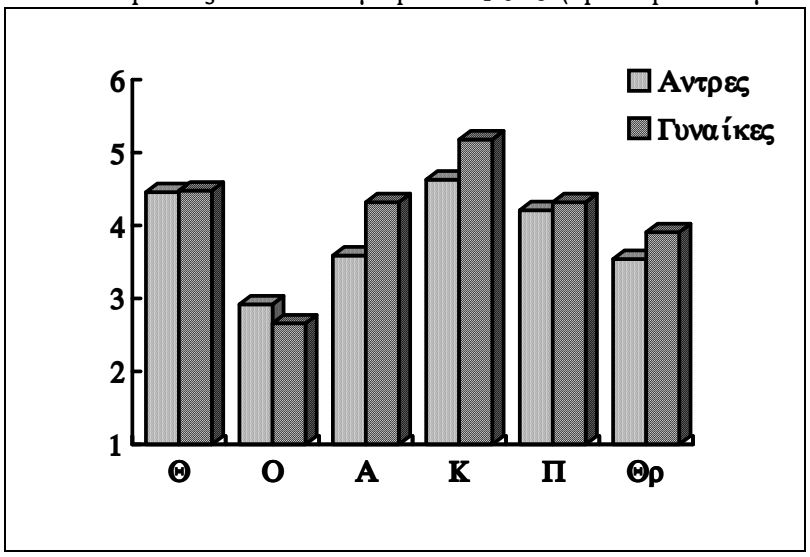
Διαφορές μέσων όρων για τις έξι αξίες παρατηρήθηκαν ανάμεσα στα δύο **φύλα**· για το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=1, M=2, N=116½), $\mathbf{F}_{6,235}$=8,66, p<0,001, $\mathbf{n}^2$=0,19. Ο **Πίνακας 53**, σελ. 163, συνοψίζει τα αποτελέσματα της ανάλυσης διασποράς για τον συνολικό (*averaged*) **F** δείκτη. Οι διαφορές παρατηρήθηκαν κυρίως στις Αισθητικές, Κοινωνικές και Θρησκευτικές αξίες, κάτι που είχε καταδειχθεί και όταν τα σύνολα αξιών προέρχονταν από τις αρχικές 54 υποερωτήσεις.

Πίνακας 53. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Μεταξύ Ο.	6	39,15	6,52	10,04	<0,001
Εντός Ο.	1440	935,57	0,65		
Σύνολο	1446	974,72			

Το **Γράφημα 9** παρουσιάζει σχηματικά τους μέσους όρους για την πολυμεταβλητή αυτή επίδραση του παράγοντα "Φύλο".

Γράφημα 9. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το **Φύλο** (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων).

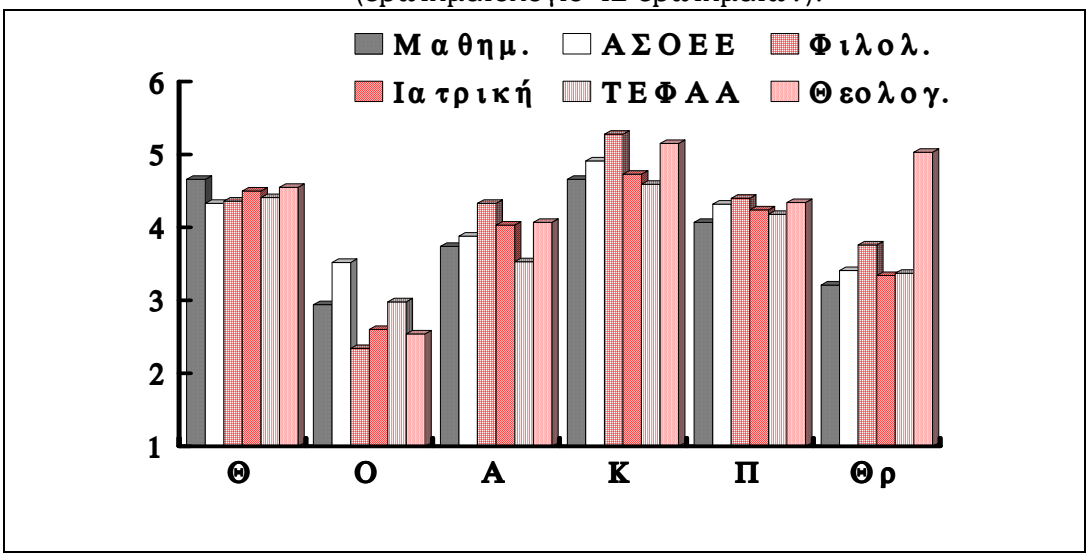
	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Ανδρών	4,46	2,92	3,59	4,63	4,21	3,54
$\bar{X}$ Γυναικών	4,48	2,66	4,32	5,18	4,32	3,91

Οι ισχυρότερες βέβαια επιδράσεις παρατηρήθηκαν για τον παράγοντα Σχολή φοίτησης· για το κριτήριο **Hotelling's T^2** (S=5, M=0, N=190½), $F_{30,1907}$=10,10, p<0,001, n^2=0,50, ενώ οι διαφορές μέσων όρων αξιών παρατηρήθηκαν κυρίως για τις Οικονομικές, Αισθητικές, Κοινωνικές και Θρησκευτικές αξίες. Τα αποτελέσματα για τον συνολικό (*averaged*) **F** δείκτη συνοψίζονται στον **Πίνακα 54**, σελ. 164. Οι μέσοι όροι για τις έξι αξίες ανάλογα με τη "Σχολή φοίτησης" παρουσιάζονται στο **Γράφημα 10**, σελ. 164.

Πίνακας 54. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Μεταξύ Ο.	30	164,21	5,47	8,42	<0,001
Εντός Ο.	1440	935,57	0,65		
Σύνολο	1470	1099,78			

Γράφημα 10. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με τη "Σχολή φοίτησης" (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Μαθηματικού	4,66	2,94	3,74	4,66	4,07	3,21
$\bar{X}$ ΑΣΟΕΕ	4,33	3,52	3,88	4,91	4,32	3,41
$\bar{X}$ Φιλοσοφικής	4,36	2,34	4,33	5,28	4,4	3,76
$\bar{X}$ Ιατρικής	4,5	2,6	4,03	4,73	4,24	3,34
$\bar{X}$ ΤΕΦΑΑ	4,41	2,98	3,53	4,59	4,18	3,37
$\bar{X}$ Θεολογικής	4,55	2,54	4,07	5,15	4,34	5,03

Για να διερευνηθούν σε βάθος οι διαφοροποιήσεις των έξι Σχολών ως προς τις έξι αξίες, χρησιμοποιήθηκαν μονοπαραγοντικές μονομεταβλητές αναλύσεις διασποράς για κάθε αξία-τύπο. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 55**, σελ. 165.

Πίνακας 55. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Σχολή φοίτησης" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	5	5,136	1,02	2,005	ΣΑ
	Εντός Ο.	441	225,88	0,51		
	Σύνολο	446	231,02			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Οικον.	Μεταξύ Ο.	5	59,96	11,99	11,91	<0,001
	Εντός Ο.	436	438,88	1,01		
	Σύνολο	441	498,84			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	5	25,83	5,16	5,35	<0,001
	Εντός Ο.	437	421,56	0,96		
	Σύνολο	442	447,39			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	5	28,03	5,6	10,77	<0,001
	Εντός Ο.	444	231,10	0,52		
	Σύνολο	449	259,13			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	5	4,48	0,89	2,20	ΣΑ
	Εντός Ο.	434	176,86	0,40		
	Σύνολο	439	181,34			
Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	5	193,12	38,62	38,22	<0,001
	Εντός Ο.	447	451,64	1,01		
	Σύνολο	452	644,76			

Η ισχυρότερη μονοπαραγοντική-μονομεταβλητή διαφοροποίηση ανάμεσα στις 6 Σχολές παρατηρήθηκε για τη Θρησκευτική αξία, ενώ επίσης παρατηρήθηκαν διαφορές για τις Οικονομικές, Αισθητικές και Κοινωνικές αξίες. Για να διερευνηθούν σε μεγαλύτερο βάθος τα αποτελέσματα αυτά εφαρμόστηκαν a-priori και post-hoc (Tukey's HSD & Scheffe tests) μεταξύ των έξι Σχολών. Για τις a-priori συγκρίσεις, αντιδιεστάλησαν η Σχολή που "αντιπροσωπευόταν" από την εκάστοτε υπό μελέτη αξία και οι υπόλοιπες Σχολές στο σύνολό τους. Ο **Πίνακας 56** παρουσιάζει τα αποτελέσματα των συγκρίσεων αυτών για τις αντίστοιχα στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσων όρων όπως αυτές είχαν προκύψει από τα μονοπαραγοντικά-μονομεταβλητά σχέδια ανάλυσης διασποράς.

Πίνακας 56. A-priori συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

A-priori συγκρίσεις	Student's t	df	p
Οικονομική Αξία: ***ΑΣΟΕΕ*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-6,302	436	<0,001
Αισθητική Αξία: ***Φιλοσοφική*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-3,44	437	<0,001
Κοινωνική Αξία: ***Ιατρική*** - *υπόλοιπες Σχολές*	2,33	444	<0,05
Θρησκευτική Αξία: ***Θεολογική*** - *υπόλοιπες Σχολές*	-13,31	447	<0,001

Τα αποτελέσματα αυτά ήταν ως επί το πλείστον αναμενόμενα· τρεις Σχολές (ΑΣΟΕΕ, Φιλοσοφική και Θεολογική) παρουσίασαν υψηλότερη προτίμηση για τις "αντίστοιχες" αξίες τους· δεν συνέβη το ίδιο με την Ιατρική Σχολή που παρυσίασε χαμηλότερη προτίμηση από το σύνολο των άλλων πέντε Σχολών για την Κοινωνική αξία, όπως είχε συμβεί και στην Α' φάση αναλύσεων.

Οι post-hoc συγκρίσεις θα διευκρίνιζαν την κατάσταση καλύτερα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον **Πίνακα 57.**

Πίνακας 57. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη "Σχολή φοίτησης" (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Μαθηματικό		Ο Κ	Ο Α Κ Π Θρ			Κ Θρ
ΑΣΟΕΕ			Ο Κ	Ο	Ο	Ο Θρ
Φιλοσοφική	Κ	Ο		Κ	Ο Α Κ	Θρ
Ιατρική		Ο	Κ		Α	Κ Θρ
ΤΕΦΑΑ			Ο Α Κ			Α Κ Θρ
Θεολογική	Κ Θρ	Ο Θρ	Θρ	Κ Θρ	Α Κ Θρ	

Κλειδί:

Θ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στη Θεωρητική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Ο=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Οικονομική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Α=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Αισθητική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Κ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Κοινωνική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Θρ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στη Θρησκευτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων

Πάνω από τη διαγώνιο: Tukey's HSD test **Κάτω από τη διαγώνιο**: Scheffe test

Αντίστοιχες μονοπαραγοντικές-μονομεταβλητές αναλύσεις διασποράς έγιναν και για τον παράγοντα "Φύλο". Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 58**, σελ. 167.

Πίνακας 58. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	1	0,03	0,03	0,06	ΣΑ
	Εντός Ο.	442	230,41	0,52		
	Σύνολο	443	230,45			
Οικον.	Μεταξύ Ο.	1	7,70	7,70	6,86	<0,001
	Εντός Ο.	437	490,60	1,12		
	Σύνολο	438	498,31			
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	1	58,37	58,37	65,96	<0,001
	Εντός Ο.	438	387,61	0,88		
	Σύνολο	439	445,99			
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	1	33,18	33,18	65,63	<0,001
	Εντός Ο.	445	225,02	0,50		
	Σύνολο	446	258,21			
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	1	1,34	1,34	3,26	ΣΑ
	Εντός Ο.	437	180,01	0,41		
	Σύνολο	438	181,35			
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	1	16,05	16,05	11,50	<0,001
	Εντός Ο.	448	625,19	1,39		
	Σύνολο	449	641,24			

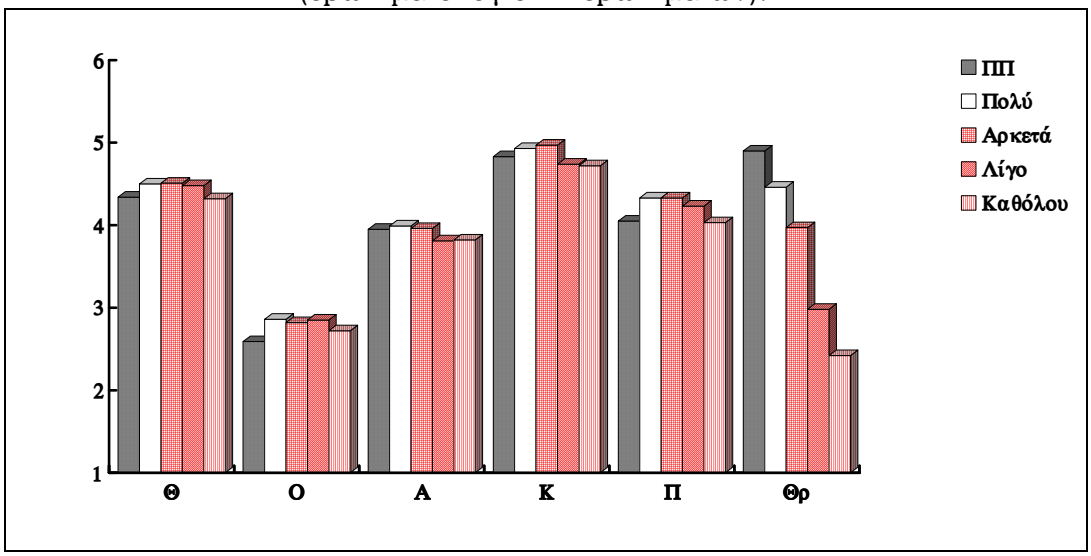
Για μία ακόμη φορά καταδείχτηκαν οι ισχυρές διαφοροποιήσεις των δύο φύλων ως προς τις Αισθητικές, Κοινωνικές και Θρησκευτικές αξίες και κάπως λιγότερο ισχυρά για τις Οικονομικές αξίες. Το αντίστοιχο μονοπαραγοντικό-μονομεταβλητό σχέδιο για τον παράγοντα "Επαγγελματική ταυτότητα" κατέληξε σε στατιστικά ασήμαντους **F** δείκτες και για τις έξι αξίες. Παράλληλα, ελέγχθηκε σε μονοπαραγοντική και μονομεταβλητή πάντα βάση, η επίδραση του παράγοντα "Θρησκευτικό υπόβαθρο". Τα αποτελέσματα της ανάλυσης διασποράς για τον παράγοντα αυτόν παρουσιάζονται στον **Πίνακα 59.**

Πίνακας 59. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επείπεδο) για την επίδραση του παράγοντα "Θρησκευτικό Υπόβαθρο" στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	4	1,77	0,44	0,84	ΣΑ
	Εντός Ο.	435	227,68	0,52		
	Σύνολο	439	229,66			
Οικον.	Μεταξύ Ο.	4	1,80	0,45	0,39	ΣΑ
	Εντός Ο.	430	491,27	1,14		
	Σύνολο	434	493,07			
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	4	2,32	0,58	0,57	ΣΑ
	Εντός Ο.	431	439,43	1,01		
	Σύνολο	435	441,76			
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	4	4,85	1,121	2,10	ΣΑ
	Εντός Ο.	438	252,71	0,57		
	Σύνολο	442	257,57			
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	4	4,93	1,23	3,009	<0,05
	Εντός Ο.	428	175,32	0,40		
	Σύνολο	432	180,25			
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	4	224,03	56,008	59,67	<0,001
	Εντός Ο.	440	412,94	0,93		
	Σύνολο	444	636,97			

Το **Γράφημα 11** παρουσιάζει τους μέσους όρους για τις έξι αξίες ανάλογα με το δείκτη Θρησκευτικότητας ("Θρησκευτικό υπόβαθρο") των συμμετεχόντων.

Γράφημα 11. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με το Θρησκευτικό υπόβαθρο (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Πάρα Πολύ	4,34	2,59	3,95	4,83	4,05	4,9
$\bar{X}$ Πολύ	4,5	2,86	3,99	4,93	4,33	4,46
$\bar{X}$ Αρκετά	4,51	2,82	3,96	4,97	4,33	3,97
$\bar{X}$ Λίγο	4,48	2,85	3,81	4,74	4,23	2,98
$\bar{X}$ Πολύ Λίγο/Καθόλου	4,32	2,72	3,82	4,72	4,03	2,42

Οι post-hoc συγκρίσεις δεν έχουν ιδιαίτερο νόημα επειδή η μόνη ουσιαστική διαφορά μέσων όρων ανάλογα με το "Θρησκευτικό υπόβαθρο" των συμμετεχόντων παρατηρήθηκε, όπως ήταν φυσικό, για τη Θρησκευτική αξία, όπου οι μόνες "ομάδες" που δεν διέφεραν ως προς την αξία αυτή ήταν εκείνες που δήλωσαν "Πάρα Πολύ" και "Πολύ" θρησκευόμενοι.

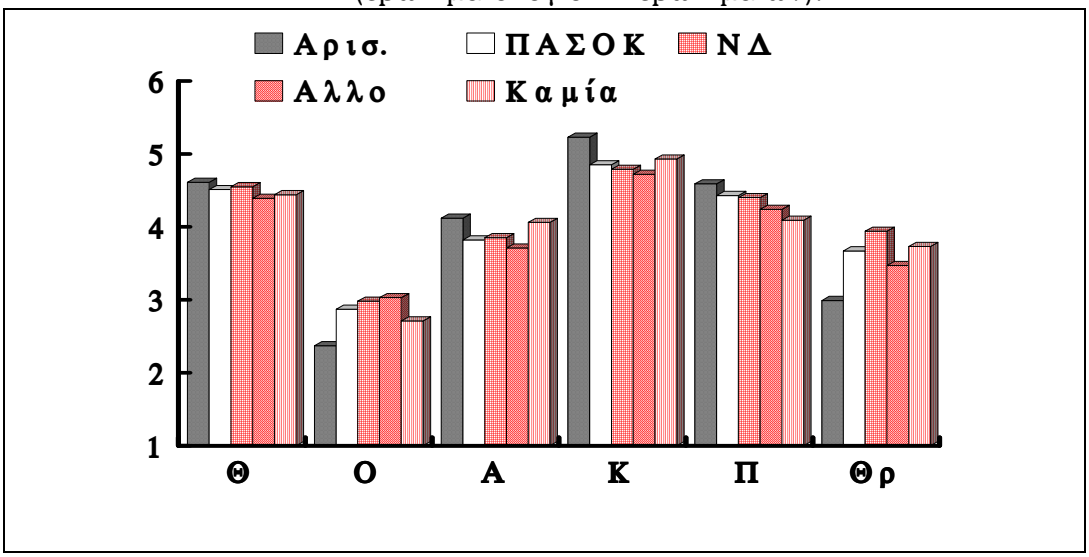
Τέλος, αντίστοιχες μονοπαραγοντικές-μονομεταβλητές αναλύσεις διασποράς έγιναν και για τον παράγοντα "Πολιτική Προτίμηση". Ο **Πίνακας 60**, σελ. 169, συνοψίζει τα αποτελέσματα.

Πίνακας 60. Αποτελέσματα ανάλυσης διασποράς (μονομεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση των Πολιτικών πεποιθήσεων στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Αξία	Πηγή Διασποράς	df	Αθροίσματα Τετραγώνων	Μέσα Τετράγωνα	F	p
Θεωρητ.	Μεταξύ Ο.	4	1,84	0,46	0,88	ΣΑ
	Εντός Ο.	421	220,27	0,52		
	Σύνολο	425	222,12			
Οικον.	Μεταξύ Ο.	4	12,80	3,20	2,91	<0,05
	Εντός Ο.	415	455,37	1,09		
	Σύνολο	419	468,18			
Αισθητ.	Μεταξύ Ο.	4	8,05	2,01	1,99	ΣΑ
	Εντός Ο.	416	419,16	1,008		
	Σύνολο	420	427,22			
Κοινων.	Μεταξύ Ο.	4	6,19	1,54	2,77	<0,05
	Εντός Ο.	423	236,24	0,55		
	Σύνολο	427	242,44			
Πολιτ.	Μεταξύ Ο.	4	11,62	2,90	7,4	<0,001
	Εντός Ο.	413	162,18	0,39		
	Σύνολο	417	173,81			
Θρησκ.	Μεταξύ Ο.	4	22,82	5,70	4,18	<0,001
	Εντός Ο.	424	577,72	1,36		
	Σύνολο	428	600,54			

Το **Γράφημα 12** παρουσιάζει τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με την Πολιτική τοποθέτηση όπως δηλώθηκε από τους συμμετέχοντες.

Γράφημα 12. Μέσοι όροι αξιών ανάλογα με την "Πολιτική πεποίθηση" (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων).

	Θεωρ.	Οικον.	Αισθητ.	Κοινων.	Πολιτ.	Θρησκ.
$\bar{X}$ Αριστερά	4,61	2,37	4,12	5,23	4,59	2,99
$\bar{X}$ ΠΑ.ΣΟ.Κ.	4,51	2,87	3,82	4,85	4,43	3,67
$\bar{X}$ Ν.Δ.	4,55	2,98	3,85	4,79	4,4	3,94
$\bar{X}$ 'Αλλο	4,39	3,03	3,71	4,72	4,24	3,47
$\bar{X}$ Καμία	4,44	2,71	4,06	4,93	4,09	3,73

Οι post-hoc συγκρίσεις για τις στατιστικά σημαντικές διαφορές μέσων όρων παρουσιάζονται στον **Πίνακα 61.**

Πίνακας 61. Post-hoc συγκρίσεις για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τις Πολιτικές πεποιθήσεις (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

	Αριστερά	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Ν.Δ.	'Αλλο	Καμία
Αριστερά			Θρ	Κ	Π Θρ
ΠΑ.ΣΟ.Κ.					
Ν.Δ.	Θρ				Π
'Αλλο					
Καμία	Π Θρ	Π	Π		

Κλειδί:

Κ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Κοινωνική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Π=post-hoc διαφορές μέσων όρων στην Πολιτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων
Θρ=post-hoc διαφορές μέσων όρων στη Θρησκευτική αξία για τον εκάστοτε συνδυασμό ομάδων

Πάνω από τη διαγώνιο: Tukey's HSD test **Κάτω από τη διαγώνιο**: Scheffe test

7.6 *Αναλύσεις Διαφοροποιητικής Ισχύος*

Η ικανότητα των έξι δεικτών προτίμησης για τις έξι αξίες, σύμφωνα πάντα με το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων, να κατατάσσουν τους συμμετέχοντες στις ομάδες Σχολών από τις οποίες προέρχονταν ελέγχθηκε μέσω αναλύσεων διαφοροποιητικής ισχύος (*discriminant analyses*).

Το ποσοστό "σωστών" τοποθετήσεων των συμμετεχόντων στις a-priori ομάδες-Σχολές τους με κριτήρια συνολικά τα 42 ερωτήματα ήταν 60,41% και το η^2=0,76. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 62**.

Πίνακας 62. Διαφοροποιητική ισχύς των 42 ερωτημάτων αξιών ανά Σχολή φοίτησης

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Μαθηματικό	**51%**	*9,8%*	*13,7%*	*9,8%*	*9,8%*	*5,9%*
ΑΣΟΕΕ	*11,1%*	**49,2%**	*9,5%*	*9,5%*	*12,7%*	*7,9%*
Φιλοσοφική	*4,3%*	*8,5%*	**63,8%**	*8,5%*	*4,3%*	*10,6%*
Ιατρική	*12,2%*	*11,1%*	*8,9%*	**52,2%**	*7,8%*	*7,8%*
ΤΕΦΑΑ	*9%*	*11,9%*	*9%*	*3%*	**62,7%**	*4,5%*
Θεολογική	*2,6%*	*3,9%*	*2,6%*	*3,9%*	*5,3%*	**81,6%**

Τα αποτελέσματα για τη διαφοροποιητική ισχύ και των 42 υποερωτημάτων ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητικά· εδώ, οι "σωστές" τοποθετήσεις έφτασαν στο 60,41%, ποσοστό καθόλου ευκαταφρόνητο, ενώ το n^2 ανέβηκε στο 0,76 και το x^2 κριτήριο επίδρασης των κριτηρίων κατάταξης στις "σωστές" τοποθετήσεις συμμετεχόντων στις θεωρητικά προκαθορισμένες Σχολές τους ήταν 524,58(df=210) και στατιστικά σημαντικό στο επίπεδο α=0,001.

Κατόπιν ελέγχθηκε η διαφοροποιητική ισχύς των έξι δεικτών προτίμησης αξιών. Το ποσοστό "σωστών" τοποθετήσεων για την ανάλυση αυτή ήταν 40,86% ενώ το ποσοστό εξηγούμενης διασποράς των τιμών ήταν ιδιαίτερα υψηλό (n^2=0,50). Ο δείκτης επίδρασης των κριτηρίων κατάταξης στις "σωστές" τοποθετήσεις των συμμετεχόντων στις a-priori ομάδες-Σχολές τους ήταν επίσης ιδιαίτερα υψηλός (x^2_{30}=265,10, p<0,001). Τα αναλυτικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στον **Πίνακα 63.**

Πίνακας 63. Διαφοροποιητική ισχύς των έξι δεικτών προτίμησης αξιών, ανά Σχολή φοίτησης (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Μαθηματικό	**23,5%**	*15,7%*	*13,7%*	*15,7%*	*17,6%*	*13,7%*
ΑΣΟΕΕ	*4,8%*	**47,6%**	*19%*	*1,6%*	*14,3%*	*12,7%*
Φιλοσοφική	*4,3%*	*12,8%*	**53,2%**	*8,5%*	*2,1%*	*19,1%*
Ιατρική	*7,8%*	*15,6%*	*16,7%*	**25,6%**	*18,9%*	*15,6%*
ΤΕΦΑΑ	*17,9%*	*26,9%*	*7,5%*	*13,4%*	**26,9%**	*7,5%*
Θεολογική	*5,3%*	*6,6%*	*11,8%*	*2,6%*	*3,9%*	**69,7%**

7.7 *Συγκριτική μελέτη του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων και του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων*

Συνοψίζοντας ως προς τα ψυχομετρικά χαρακτηριστικά, οι κατανομές για τις δύο αυτές μορφές ερωτηματολογίου παρουσίαζαν για τους τελικούς δείκτες έξι αξιών περίπου τα ίδια χαρακτηριστικά. Σε αναλογική σχέση, τα minima και τα maxima ήταν περίπου ίδια, ενώ κάτι αντίστοιχο συνέβη, σε αναλογική πάντα σχέση, με τους μέσους όρους για τις έξι αξίες. Η συμμετρική μορφή των κατανομών για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων παρέμεινε σταθερή και στο ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων. Οι διαφορές μεταξύ των μέσων όρων για τις έξι

αξίες σε κάθε περίπτωση, βρέθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο α=0,001.

Οι αναλύσεις αξιοπιστίας για τις έξι υποκλίμακες των 9 υποερωτημάτων ανά κλίμακα κυμάνθηκαν σε αρκετά ικανοποιητικά επίπεδα, εκτός από την περίπτωση της Πολιτικής υποκλίμακας. Το ίδιο συνέβη και για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων όπου παρατηρήθηκε και μιά μικρή πτώση στον δείκτη **α** για την Κοινωνική υποκλίμακα, ενώ παρατηρήθηκε και μιά μικρή άνοδος για τον δείκτη **α** της Θεωρητικής και Οικονομικής υποκλίμακας. Γενικά όμως, οι δείκτες αξιοπιστίας κυμάνθηκαν σε παρόμοια επίπεδα και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου (αν και για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων τα πράγματα ήταν μάλλον καλύτερα)· το κοινό τους πρόβλημα βέβαια ήταν η Πολιτική υποκλίμακα η οποία έδειχνε πλέον οριστικά προβληματική και αναξιόπιστη.

Τέλος, ο συναφειακός πίνακας υποερωτημάτων-συνόλου για κάθε υποκλίμακα για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων, πέρα από την παρουσία χαμηλών συναφειών κάποιων ερωτημάτων με τις αντίστοιχες υποκλίμακές τους (τα αντίστοιχα ερωτήματα αφαιρέθηκαν από το ερωτηματολόγιο στη φάση εκείνη), παρουσίασε και ένα ποσοστό συναφειών (12%) που είχε υψηλές ($|r| \geq 0,30$) τιμές για τις σχέσεις κάποιων ερωτημάτων με το τελικό σύνολο άλλων από τις αντίστοιχές τους υποκλιμάκων· το αντίστοιχο ποσοστό "συναφειών λάθους" (*error correlations*) για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων έπεσε στο 8,57% (οι περιπτώσεις για τις οποίες κάποια ερωτήματα είχαν υψηλή συνάφεια με κάποια άλλη από τη δική τους υποκλίμακα, ήταν μόλις 18 από τις συνολικές 210 συνάφειες λάθους). Κατά συνέπεια, για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων περιορίστηκαν οι επιδράσεις της κάθε μίας αξίας στις άλλες, όπως βέβαια κατέδειξε και η ορθόγωνη (χωρίς κοινή διασπορά των παραγόντων) περιστροφή των αξόνων για την παραγοντική ανάλυση και για τα 42 ερωτήματα.

Για την παραγοντική αυτή δομή των 42 υποερωτημάτων του ερωτηματολογίου, επιβεβαιώθηκε η τοποθέτησή τους σε αντίστοιχους με τις υποκλίμακες παράγοντες, κάτι που δεν ίσχυε και πάλι για την Πολιτική υποκλίμακα. Η βεβαιότητα αυτή δεν επετεύχθη για το αντίστοιχο ερωτηματολόγιο με τα 54 ερωτήματα και την παραγοντική ανάλυση αυτών.

Συμπερασματικά, όσον αφορά τα ψυχομετρικά χαρακτηριστικά των δύο μορφών ερωτηματολογίου, είναι μάλλον αποδεκτή η υπεροχή εκείνου με τα 42 ερωτήματα, για όλους τους πιο πάνω λόγους.

7.8 *Συνεξαρτώμενες έννοιες και πιθανότητα επενέργειάς τους στον τρόπο επίδρασης των ανεξάρτητων παραγόντων στη διαμόρφωση των έξι τύπων-αξιών.*

Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα με βάση το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων, ήταν πιθανό να επηρεάζονται από διάφορους αλληλεξαρτώμενους παράγοντες (ηλικία, έτος φοίτησης, θρησκευτικό υπόβαθρο, μορφωτικό επίπεδο γονέων). Για να βρεθεί η συσχέτιση των παραγόντων αυτών με τους συνολικούς δείκτες προτίμησης αξιών υπολογίστηκαν οι δείκτες συνάφειας **Pearson r**, οι οποίοι όμως κυμάνθηκαν σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Επομένως, καμία από τις πιο πάνω μετρήσεις δε φαινόταν να μπορεί να επηρεάσει τα αποτελέσματα σε μια πολλαπλή ανάλυση διασποράς· όπως όμως έχει συζητηθεί στο **Κεφάλαιο 7.3**, η Πολιτική αξία, όπως προκύπτει από την υποκλίμακα 8 ερωτημάτων, παρουσίαζε αρκετά υψηλές συνάφειες με τις υπόλοιπες πέντε αξίες. Κατά συνέπεια, αποφασίστηκε να ελεγχθούν οι διαφορές μέσων όρων για το σύστημα των πέντε τύπων-αξιών (εκτός της Πολιτικής αξίας) ανάλογα με τον παράγοντα "Σχολή φοίτησης", κάτω από την επίδραση της συμμεταβλητής "Πολιτική αξία", υποθέτοντας έτσι ότι οι μέσοι όροι για την Πολιτική αξία, για κάθε Σχολή, ήταν από την αρχή απόλυτα όμοιοι. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 64.**

Πίνακας 64. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση της Πολιτικής αξίας στους μέσους όρους των άλλων πέντε αξιών και στις διαφορές τους (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Πολυμεταβλητό κριτήριο	$H_{\varnothing}$	Στατιστικοί δείκτες
Hotelling's T^2 (S=1, M=1½, N=190½) (Παλινδρομικό κριτήριο)	Η Πολιτική αξία δεν επιδρά στη διαμόρφωση των μέσων όρων για τις άλλες 5 αξίες	$F_{5,383}=30,28$, $p<0,001$, $n^2=0,29$
Hotelling's T^2 (S=5, M= −½, N=190½) (Ανάλυση Συνδιασποράς)	Οι μέσοι όροι του συστήματος 5 αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης δε διαφέρουν	$F_{25,1907}=11,71$, $p<0,001$, $n^2=0,49$

Παράλληλα, αν και τα πολυμεταβλητά αποτελέσματα ήταν στατιστικά σημαντικά, δεν παρατηρήθηκαν αλλαγές ως προς τα μονομεταβλητά αποτελέσματα· έτσι, οι κυρίαρχες διαφορές εξακολούθησαν να εντοπίζονται στις

Αισθητικές, Θρησκευτικές, Κοινωνικές και Οικονομικές αξίες. Οι "διορθωμένοι" (*adjusted*) με βάση τη συμμεταβλητή μέσοι όροι δεν διέφεραν ιδιαίτερα από τους αρχικούς μέσους όρους για κάθε αξία. Κατά συνέπεια, θα ήταν προτιμότερο να παραμείνουμε στα αποτελέσματα των αναλύσεων διασποράς όπως έχουν για το σύστημα έξι αξιών, χωρίς τη μεσολάβηση της Πολιτικής αξίας ως συμμεταβλητής, επειδή τα αποτελέσματα δεν φαίνεται να αλλάζουν δραματικά, τουλάχιστον με βάση τις υπάρχουσες πληροφορίες. Ο **Πίνακας 65** παρουσιάζει τους "διορθωμένους" για τη συμμεταβολή αυτή μέσους όρους των πέντε τύπων αξιών.

Πίνακας 65. "Διορθωμένοι" για τη συμμεταβολή με την Πολιτική αξία μέσοι όροι αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

	Μαθηματικό	ΑΣΟΕΕ	Φιλοσοφική	Ιατρική	ΤΕΦΑΑ	Θεολογική
Θεωρητική	4,694	4,348	4,307	4,516	4,466	4,518
Οικονομική	3,020	3,533	2,246	2,589	3,015	2,439
Αισθητική	3,778	3,862	4,320	4,043	3,503	4,051
Κοινωνική	4,772	4,924	5,204	4,717	4,598	5,151
Θρησκευτική	3,269	3,373	3,728	3,361	3,325	4,985

7.9 *Συνεξαρτώμενοι παράγοντες - Μέρος Β'*

'Οπως έχει περιγραφεί στο **Κεφάλαιο 4.1**, το συνολικό δείγμα των συμμετεχόντων προερχόταν από διάφορα έτη φοίτησης και είχε αντίστοιχα ανάλογη ηλικία. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς προβληματισμούς των διαφόρων ερευνητών που προσπάθησαν να καταλήξουν στο αν οι αξίες διαμορφώνονται μέσα στα πλαίσια της Σχολής φοίτησης ή αν ήδη διαμορφωμένες αξίες και συστήματά τους οδηγούν στην επιλογή κλάδου σπουδών, πιθανώς το έτος σπουδών να έπαιζε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των έξι τύπων αξιών, ανάλογα και με τη Σχολή φοίτησης. Επιχειρήθηκε έτσι πολυμεταβλητή ανάλυση συνδιασποράς με συμμεταβαλλόμενη μέτρηση αυτή του έτους σπουδών· τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 66**, σελ. 175.

Πίνακας 66. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του έτους σπουδών στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Πολυμεταβλητό Κριτήριο	Hø	Στατιστικοί δείκτες
Hotelling's T^2 (S=1, M=2, N=188½) (Παλινδρομικό κριτήριο)	Το έτος σπουδών δεν επιδρά στη διαμόρφωση των μέσων όρων για τους έξι τύπους αξιών	$F_{6,379}=0,78$, ΣΑ, $n^2=0,02$
Hotelling's T^2 (S=5, M=0, N=188½) (Ανάλυση Συνδιασποράς)	Οι μέσοι όροι του συστήματος έξι αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης, δεν διαφέρουν	$F_{30,1887}=9,89$, $p<0,001$, $n^2=0,50$

'Οπως φαίνεται στον Πίνακα 66, ο παράγοντας "'Ετος σπουδών" δεν επηρεάζει τη διαμόρφωση αξιών για τις έξι Σχολές· με τη λογική αυτή, η ανάλυση συνδιασποράς που ακολούθησε, δεν έχει ιδιαίτερο νόημα, επειδή οι μέσοι όροι αξιών δεν επηρεάζονται από το έτος φοίτησης των συμμετεχόντων· έτσι, δεν έχουν ιδιαίτερο νόημα και οι "διορθωμένοι" για τη συμμεταβολή μέσοι όροι αξιών, ενώ αποδεικνύεται ότι οι αξίες των συμμετεχόντων διατηρούνται λίγο ως πολύ σταθερές κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, επιβεβαιώνοντας έτσι την άποψη ότι οι συμμετέχοντες επέλεξαν τις σπουδές τους και το μελλοντικό τους επάγγελμα με βάση το σύστημα προσωπικών αξιών τους. Επειδή όμως η συνάφεια ανάμεσα στο έτος σπουδών και στην ηλικία των συμμετεχόντων δεν ήταν απόλυτη (**Pearson r**=0,72), επιχειρήθηκε και πολυμεταβλητή ανάλυση συνδιασποράς με συμμεταβαλλόμενη μέτρηση την ηλικία των συμμετεχόντων· η μεταβλητή αυτή διέθετε το επιπλέον πλεονέκτημα της συνεχούς μέτρησης, αν και η μηδενική υπόθεση στην περίπτωση ήταν ελαφρώς διαφορετική από αυτήν για το έτος σπουδών. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 67**.

Πίνακας 67. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση της ηλικίας στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Πολυμεταβλητό Κριτήριο	Hø	Στατιστικοί δείκτες
Hotelling's T^2 (S=1, M=2, N=188) (Παλινδρομικό κριτήριο)	Η πάροδος του χρόνου (ηλικία) δεν επιδρά στη διαμόρφωση των μέσων όρων για τους έξι τύπους αξιών	$F_{6,378}=1,24$, ΣΑ, $n^2=0,03$
Hotelling's T^2 (S=5, M=0, N=188) (Ανάλυση Συνδιασποράς)	Οι μέσοι όροι του συστήματος έξι αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης, δεν διαφέρουν	$F_{30,1882}=10,06$, $p<0,001$, $n^2=0,50$

Τα αποτελέσματα, και πάλι, έδειξαν ότι δεν υπάρχει ηλικιακή επίδραση (τουλάχιστον για το ηλικιακό φάσμα από 18 έως 22 ετών) στον τρόπο διαμόρφωσης των προσωπικών συστημάτων αξιών· κατά συνέπεια, και η ανάλυση συνδιασποράς που αντιστοιχεί στη συμμεταβολή των αξιών με την ηλικιακή μέτρηση δεν έχει ιδιαίτερο νόημα, όπως δεν έχουν ιδιαίτερο νόημα και οι "διορθωμένοι" για τη συμμεταβολή αυτή μέσοι όροι των έξι τύπων-αξιών.

Τέλος, επιχειρήθηκε ανάλυση συνδιασποράς με συνεξαρτώμενο παράγοντα τα επίπεδα Θρησκευτικού υπόβαθρου των συμμετεχόντων. Για την ανάλυση αυτή οι μετρήσεις αντεστράφησαν έτσι ώστε το (1) να σημαίνει χαμηλό-καθόλου Θρησκευτικό υπόβαθρο και το (5) να σημαίνει το μέγιστο· έτσι θα αποφεύγαμε παρερμηνείες λόγω της προηγούμενα αντίστροφης αριθμητικά κλίμακας για το Θρησκευτικό υπόβαθρο σε σχέση με τις έξι αξίες. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον **Πίνακα 68**.

Πίνακας 68. Αποτελέσματα ανάλυσης συνδιασποράς (πολυμεταβλητό επίπεδο) για την επίδραση του Θρησκευτικού υπόβαθρου στους μέσους όρους αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων)

Πολυμεταβλητό Κριτήριο	Η∅	Στατιστικοί δείκτες
Hotelling's T^2 (S=1, M=2, N=186½) (Παλινδρομικό κριτήριο)	Το Θρησκευτικό υπόβαθρο δεν επιδρά στη διαμόρφωση των μέσων όρων για τους έξι τύπους αξιών	$F_{6,375}=31,26$, $p<0,001$, $n^2=0,34$
Hotelling's T^2 (S=5, M=0, N=186½) (Ανάλυση Συνδιασποράς)	Οι μέσοι όροι του συστήματος έξι αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης, δεν διαφέρουν	$F_{30,1867}=8,58$, $p<0,001$, $n^2=0,46$

Οι "διορθωμένοι" για τη συμμεταβολή μέσοι όροι αξιών ανά Σχολή φοίτησης δεν παρουσίασαν ιδιαίτερες μεταβολές από εκείνους που ίσχυαν χωρίς την επίδραση της συμμεταβλητής. Οι μοναδικές διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν για τους μέσους όρους της Θρησκευτικής αξίας που αυξήθηκαν κατά **0,1** περίπου για τις 5 Σχολές εκτός της Θεολογικής, όπου υπήρξε πτώση της τάξης του **0,4**. Οι διαφορές μέσων όρων ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης παρέμειναν αμετάβλητες και στατιστικά σημαντικές στα ίδια επίπεδα με εκείνα που παρατηρήθηκαν για την αντίστοιχη ανάλυση διασποράς χωρίς τη συμμεταβολή του παράγοντα "Θρησκευτικό υπόβαθρο".

Το γενικό συμπέρασμα των αναλύσεων συνδιασποράς ήταν ότι ούτε το "έτος σπουδών" ούτε η "ηλικία" φάνηκαν να επιδρούν στους δείκτες προτίμησης αξιών που οι συμμετέχοντες δήλωσαν και δεν υπήρξε επίσης καμία αλληλεπίδραση της εκάστοτε συμμεταβλητής με τη Σχολή φοίτησης. Αντίθετα, οι αναλύσεις συνδιασποράς με συμμεταβλητή τον παράγοντα "Θρησκευτικό υπόβαθρο" έδειξαν ισχυρή επίδρασή του στη διαμόρφωση των Θρησκευτικών, κυρίως, αξιών, όπως φάνηκε από την αλληλεπίδραση της συμμεταβλητής με τον παράγοντα "Σχολή φοίτησης".

7.10 *Ανακεφαλαίωση των ευρημάτων*

Μετά και από την τελευταία αυτή προσέγγιση, ολοκληρώθηκαν οι φάσεις των στατιστικών αναλύσεων, έχοντας προσεγγίσει την ψυχομετρική δομή και υπόσταση δύο μορφών ερωτηματολογίου αξιών (ενός συμμετρικού ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων με 9 ερωτήματα για κάθε υποκλίμακα αξιών και ενός μη-συμμετρικού ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων) και έχοντας επίσης προσεγγίσει τα αντίστοιχα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων αυτών για τις έξι Σχολές φοίτησης και για άλλους παράγοντες. Οι παραγοντικές αναλύσεις, με βάση τους συνολικούς δείκτες προτίμησης για τις έξι αξίες, για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων διέφεραν ως ένα σημείο από τις αντίστοιχες για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων· αυτό συνέβη για κάθε Σχολή φοίτησης ξεχωριστά, αλλά για το συνολικό δείγμα η παραγοντική δομή ήταν ίδια και στις δύο περιπτώσεις. Οι αποστάσεις ανάμεσα στους τελικούς προτίμησης για τις έξι αξίες παρέμειναν επίσης ίδιες και στις δύο περιπτώσεις ερωτηματολογίων όπως έδειξαν οι multidimensional scaling αναλύσεις και οι cluster αναλύσεις (πάντα για το συνολικό δείγμα, ανεξαρτήτως δηλαδή Σχολής φοίτησης)· έτσι, η Θεωρητική και Πολιτική αξία ήταν εγγύτατες έννοιες για το σύνολο των συμμετεχόντων, ενώ πολύ κοντά βρέθηκαν η Αισθητική και η Κοινωνική αξία. Η Θρησκευτική και Οικονομική αξία απείχαν από το σύνολο των άλλων τεσσάρων αξιών, αλλά και μεταξύ τους. Τονίζεται ότι η παραγοντική δομή διαφέρει από το σύστημα αποστάσεων μεταξύ των αξιών και αυτό συμβαίνει γιατί η παραγοντική συγκρότηση του συστήματος αξιών επεξηγεί τη συναφειακή σχέση-συσχέτιση των αξιών και τις ομαδοποιεί σε ένα λειτουργικό σύστημα· αντίθετα, οι multidimensional και cluster προσεγγίσεις αναφέρονται στις αποστάσεις των αξιών με βάση τα αριθμητικά minima και maxima τους, δηλαδή σε τελική ανάλυση, με βάση τους δείκτες ομοιότητάς τους (*matrix of proximities*)· έτσι, το

εκφραζόμενο αποτέλεσμα μέσω των αναλύσεων αυτών είναι η ομοιότητα ή η διαφοροποίηση των αξιών μεταξύ τους και όχι η λειτουργική ένωσή τους σε συστήματα.

Για κάθε μία από τις έξι Σχολές φοίτησης, τα αποτελέσματα των παραγοντικών αναλύσεων ήταν μάλλον πιο επεξηγηματικά για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων, επειδή το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων κατέληξε σε περισσότερους και δυσκολότερους στην ερμηνεία παράγοντες. Σε γενικές γραμμές όμως, και στις δύο περιπτώσεις, η αξία-ταυτότητα της αντίστοιχης εκάστοτε Σχολής απομονώθηκε σε ξεχωριστό λειτουργικό παράγοντα, είτε μόνη της, είτε μαζί με συναφείς αξίες· οι μόνες περιπτώσεις στις οποίες αυτό δε συνέβη ήταν οι παραγοντικές δομές για την Ιατρική Σχολή και για τη Θεολογική Σχολή (όπου παρατηρήθηκε μια μάλλον περίεργη συσχέτιση Πολιτικών και Θρησκευτικών αξιών), όπως αυτές προέκυψαν με βάση το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων.

Η "διάσπαρτη-στο-χώρο" απόσταση μεταξύ των έξι αξιών για τη Μαθηματική Σχολή, επιβεβαιώθηκε και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίων, όπως φαίνεται και στα **Γραφήματα 3β** και **8**, και μια αντίστοιχη εικόνα παρατηρήθηκε και για την ΑΣΟΕΕ, αν και εδώ η Θεωρητική και η Πολιτική αξία έμοιαζαν περισσότερο από ό,τι για τη Μαθηματική Σχολή. Η ίδια ομοιότητα παρατηρήθηκε και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου και για τη Φιλοσοφική Σχολή, αλλά εδώ έμοιαζαν και η Κοινωνική με την Αισθητική αξία, ενώ παρέμεναν μακριά η Θρησκευτική και Οικονομική αξία. Για την Ιατρική Σχολή ίσχυσε και στις δύο περιπτώσεις η ίδια με τη Φιλοσοφική Σχολή διάταξη αξιών, αλλά εδώ η Κοινωνική αξία βρέθηκε πιο κοντά στην Πολιτική και Θεωρητική παρά στην Αισθητική αξία. Για τη Γυμναστική Ακαδημία διαφοροποιήθηκε η Αισθητική αξία που δεν έμοιαζε με το σύνολο των Θεωρητικών, Πολιτικών και Κοινωνικών αξιών που βρέθηκαν πολύ κοντά, ενώ ταυτόχρονα απείχε και από τη Θρησκευτική και Οικονομική αξία· η εικόνα αυτή παρατηρήθηκε και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου. Τέλος, για τη Θεολογική Σχολή, η διαφοροποίηση της Οικονομικής αξίας από όλες τις άλλες ήταν κοινή και για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου· το ίδιο κοινή ήταν και η κοντινή απόσταση Κοινωνικών και Θρησκευτικών αξιών.

Τα αποτελέσματα των παραγοντικών αναλύσεων και multidimensional-cluster αναλύσεων κατέδειξαν ότι είτε χρησιμοποιηθεί η μορφή ερωτηματολογίου με τα 54 ερωτήματα, είτε η αντίστοιχη με τα 42 ερωτήματα, καταλήγουμε περίπου στην ίδια εσωτερική οργάνωση και δομή συστημάτων αξιών, τόσο για το σύνολο των φοιτητών όσο και για κάθε μία υπο εξέταση Σχολή φοίτησης ξεχωριστά· ένα μεγάλο κέρδος που βεβαίως έχουμε στην περίπτωση εφαρμογής του ερωτηματολογίου με τα 42 ερωτήματα είναι η μικρότερη έκτασή του και μορφή του· κατά συνέπεια το ερωτηματολόγιο αυτό είναι πιό εύχρηστο και πιθανότατα πιο αποδοτικό.

Η ίδια ομοιότητα αποτελεσμάτων, για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου, παρατηρήθηκε και για τις πολυμεταβλητές και μονομεταβλητές αναλύσεις διασποράς. Οι ισχυρότερες διαφοροποιήσεις στα συστήματα προσωπικών αξιών παρατηρήθηκαν ανάλογα με το "Φύλο" και ανάλογα με τη "Σχολή φοίτησης" επιβεβαιώνοντας έτσι παράλληλα και τη διαφοροποιητική αξία των ερωτημάτων αξιών. Μοναδική απώλεια ήταν η στατιστικά ασήμαντη διαφοροποίηση για τη Θεωρητική αξία, όπως αυτή προέκυψε από τα 42 ερωτήματα, ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης, ενώ για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων υπήρξαν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις για την αξία αυτή· επίσης, υπήρξαν λίγο ισχυρότερες διαφοροποιήσεις, για τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου 54 ερωτημάτων, ως προς τον παράγοντα "Φύλο" όπου διαφοροποιήθηκαν ισχυρότερα οι Πολιτικές αξίες.

Ενώ όμως υπήρξαν μικρές απώλειες από τη χρήση του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων για τις αναλύσεις διασποράς, στις αναλύσεις διαφοροποιητικής ισχύος παρατηρήθηκαν μικρά "κέρδη"· οι σωστές τοποθετήσεις των συμμετεχόντων στις a-priori ομάδες-Σχολές τους έφτασαν συνολικά, και για τις έξι υποκλίμακες αξιών, στο 40,86% (ενώ για το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 39,9%). Η αύξηση στο ποσοστό αυτό ήταν μικρή, αλλά η αύξηση σωστών τοποθετήσεων για κάθε Σχολή (σύγκρινε και **Πίνακες 43** και **59**) ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, ειδικά για την ΑΣΟΕΕ, τη Φιλοσοφική και την Ιατρική Σχολή ενώ το ποσοστό σωστών τοποθετήσεων παρέμεινε σταθερό για τη Θεολογική Σχολή· πτώση παρατηρήθηκε μόνο για τη Μαθηματική Σχολή (αν και ιδιαίτερα έντονη) και για τη Γυμναστική Ακαδημία που όμως πλέον δεν ενδιέφερε και πολύ, αφού ουσιαστικά αντιπροσωπεύει την προβληματική Πολιτική υποκλίμακα του ερωτηματολογίου. Η πτώση διαφοροποιητικής ισχύος

για τη Μαθηματική Σχολή οφείλεται κυρίως στις στατιστικά ασήμαντες διαφορές για τη Θεωρητική αξία ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης, διαφορές που τελικά μπορεί και να μην υφίστανται στην πραγματικότητα.

Συγκεντρωτικά, οι διαφορές ανάμεσα στα δύο διαφορετικής έκτασης ερωτηματολόγια συνοψίζονται στην αδυναμία του μικρότερου (42 ερωτήματα) ερωτηματολογίου να διαφοροποιεί ως προς τη Θεωρητική αξία τόσο ισχυρά όσο το μεγαλύτερο ερωτηματολόγιο. Από την άλλη όμως μεριά, η ισχύς διαφοροποίησης με βάση τις άλλες αξίες είναι ιδιαίτερα υψηλή. Τα πράγματα έτσι δεν ξεκαθάρισαν ιδιαίτερα και το ουσιαστικό συμπέρασμα παρέμενε ότι τα δύο ερωτηματολόγια καταλήγουν περίπου στα ίδια αποτελέσματα.

Οι ουσιαστικές όμως διαφορές εντοπίζονται στην παραγοντική δομή όλων των υποερωτημάτων για τις δύο μορφές ερωτηματολογίου, καθώς για το ερωτηματολόγιο με τα 42 ερωτήματα καταλήξαμε σε παράγοντες που αντιστοιχούν στις υποκλίμακες αξιών, ενώ δεν συνέβη το ίδιο για το ερωτηματολόγιο με τα 54 ερωτήματα· επίσης, μικρότερες αλλά εξίσου ουσιαστικές ήταν οι διαφορές στην αξιοπιστία του καθενός ερωτηματολογίου ως συνόλου και για κάθε υποκλίμακά του. Η σαφής υπεροχή του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων και στα δύο αυτά ζητήματα κατέστησε αυταπόδεικτη την πρότασή του ως την τελική, μέσω της συνολικής προσπάθειας, αναδιαμορφωμένη έκδοση του *Study of Values Test* · τα τελικά 42 ερωτήματα για το προτεινόμενο ερωτηματολόγια αξιών είναι, ανά αξία-τύπο, τα ακόλουθα:

Ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων

Θεωρητική υποκλίμακα

□'Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόοδο των μικρών κοινοτήτων είναι η επιστημονική κατάρτιση των μελών τους.

□ Η σημερινή οικογένεια, επιζητώντας την πρόοδο των παιδιών της, θα έπρεπε να στοχεύει καθαρά στο να παρέχει στα παιδιά τις δυνατότητες απόκτησης επιστημονικών γνώσεων.
□ Ο σημερινός κόσμος θα έπρεπε να είναι προσανατολισμένος στην ανάγκη για γνώση και έρευνα.
□ Αν ζούσατε σε μια μικρή πόλη και το εισόδημά σας υπερκάλυπτε τις ανάγκες σας, θα θέλατε να δώσετε ένα μέρος του για την αναβάθμιση της επιστημονικής έρευνας στην περιοχή σας;
□ Σας ενδιαφέρουν τα επιστημονικά προγράμματα της τηλεόρασης;
□ Κατά πόσο θα σας ενδιέφερε να είστε Καθηγητής Πανεπιστημίου και να ασχολείστε με την έρευνα;
□ Σας αρέσει σε μια έκθεση, να πηγαίνετε στα περίπτερα όπου μπορείτε να δείτε επιστημονικό (π.χ. Χημικό) υλικό;
□ Ενας νέος άνθρωπος, μετά την είσοδό του στο Πανεπιστήμιο, Ανώτερη Σχολή, κ.λ.π., θα πρέπει να στοχεύει καθαρά στην απόκτηση γνώσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πρόοδο της έρευνας και της ίδιας της επιστήμης.

Οικονομική υποκλίμακα

□ Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα έπρεπε να ασχολούνται περισσότερο με οικονομικά θέματα.
□ Παρακολουθείτε στον ελεύθερο χρόνο σας τις εξελίξεις στο χρηματιστήριο;
□ Θα διαβάζατε ένα βιβλίο με τίτλο 'Οικονομία και Κέρδος';
□ Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να είστε τραπεζίτης;
□ Θα διαβάζατε ένα άρθρο εφημερίδας με τίτλο 'ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΑΚΙΝΗΤΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ';
□ Θα σας ενδιέφερε να μελετήσετε την οικονομική δραστηριότητα και το έργο του Ωνάση;

Αισθητική υποκλίμακα

□ Επιλέγοντας την/τον σύζυγό σας, θα προτιμούσατε μια/έναν σύζυγο που είναι καλλιτεχνικά χαρισματική/ός;
□ Σας αρέσει να διαβάζετε ποιητικές συλλογές;
□ Θα διαβάζατε ένα άρθρο εφημερίδας που αναφέρεται σε ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ;
□ Αν είχατε τις δυνατότητες (και τα οικονομικά οφέλη ήταν τα ίδια), θα θέλατε να είστε Ζωγράφος;
□ Νομίζετε ότι ο Μπετόβεν συνέβαλε στην πρόοδο της ανθρωπότητας;
□ Επισκέπτεστε, στον ελεύθερο χρόνο σας, εκθέσεις έργων τέχνης;
□ Κάποιος που δουλεύει όλη την εβδομάδα στον επιχειρησιακό τομέα, μπορεί να περάσει καλύτερα το Σαββατο-Κύριακο πηγαίνοντας σε μια συναυλία Κλασσικής μουσικής;

Κοινωνική υποκλίμακα

□ Στα πλαίσια του επαγγέλματός σας, θεωρείτε επιτυχία τη δυνατότητα λειτουργίας μέσα σε ένα σύστημα αλληλεγγύης και αλληλοκατανόησης:
□ Σας ενδιαφέρουν τα προγράμματα της τηλεόρασης που ασχολούνται με κοινωνικά θέματα και προβλήματα;
□ Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να οργανώσετε ένα σύλλογο για την ενεργό αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων;
□ Βρίσκετε ενδιαφέρουσα μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους που περιστρέφεται γύρω απο κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικά φαινόμενα;
□ Ακούγοντας ένα μουσικό κομμάτι, αξίζει να εμβαθύνει κανείς σ'αυτό απο την πλευρά των κοινωνικών σκέψεων και προβληματισμών του.
□ Οι κυβερνητικές αποφάσεις (μιας οποιασδήποτε κυβέρνησης) θα έπρεπε να έχουν ιδιαίτερο χαρακτήρα κοινωνικών μέτρων άμεσης απόδοσης.

Πολιτική υποκλίμακα

□ Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόοδο των μικρών κοινοτήτων είναι η ύπαρξη ικανής συντονιστικής ηγεσίας.
□ Διαβάζοντας ένα μυθιστόρημα, σας εντυπωσιάζει ο κεντρικός ήρωας και η επίδρασή του στην όλη πλοκή;
□ Θα διαβάζατε με προσοχή ένα πρωτοσέλιδο με τίτλο 'ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ';
□ Αν είχατε τον απαραίτητο χρόνο και περισσότερα από τα αναγκαία χρήματα, θα προσπαθούσατε να γίνετε Βουλευτής;
□ Θα θεωρούσατε σημαντικό για την εκπαίδευση του παιδιού σας τον τομέα του Αθλητισμού;
□ Στα πλαίσια του επαγγέλματός σας, θεωρείτε επιτυχία τη δυνατότητα για ηγετική παρέμβαση και οργανωτική αναδιάρθρωση στο σύστημα εργασίας του κλάδου;
□ Θα σας αναστάτωνε ψυχικά η κατάλυση του Δημοκρατικού πολιτεύματος μιας ξένης χώρας;
□ Σας ενδιαφέρει να διαβάζετε αναφορές στη ζωή και στο έργο ανθρώπων όπως ο Μ.Αλέξανδρος, ο Ιούλιος Καίσαρας, ο Καρλομάγνος;

Θρησκευτική υποκλίμακα

□ Η Θεολογία, ως κλάδος της επιστήμης, θα αποδειχθεί πολύ σημαντική για την ανθρωπότητα.
□ Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να οργανώσετε ένα θρησκευτικό σύλλογο με αντικείμενο το διάλογο πάνω σε υπαρξιακά θέματα;
□ Νομίζετε οτι συνέβαλαν οι Απόστολοι στην πρόοδο της ανθρωπότητας;
□ Θα θεωρούσατε τον τομέα της Θρησκείας σημαντικό για την εκπαίδευση του παιδιού σας;
□ Αν ζούσατε σε μια μικρή πόλη και το εισόδημά σας υπερκάλυπτε τις ανάγκες σας, θα θέλατε να βοηθήσετε στην αναβάθμιση των δραστηριοτήτων των τοπικών θρησκευτικών οργανώσεων;
□ Θα διαβάζατε ένα άρθρο στην εφημερίδα με τίτλο 'ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ';
□ Υποθέτοντας ότι είστε κάποιος/α με την απαραίτητη ικανότητα και ότι ο μισθός για κάθε επάγγελμα είναι ο ίδιος, θα θέλατε να είστε Μέλος Ιεραποστολής;

Αξίζει να σημειωθεί ότι από αυτά τα 42 τελικά ερωτήματα ποσοστό 35,7% προέρχεται από το αρχικό *Study of Values Test* και ποσοστό 64,3% προέρχεται από ερωτήματα που δημιουργήθηκαν κατά τη διαδικασία αναπροσαρμογής του τεστ των Allport, Vernon & Lindzey από τον υποψήφιο.

Κεφάλαιο 8ο

Συζήτηση

8.1. *Ψυχομετρικές ιδιότητες και χαρακτηριστικά του τελικού ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων*

8.1.1 *Μορφή του ερωτηματολογίου και χαρακτηριστικά των 42 υποερωτημάτων*

Η τελική μορφή του ερωτηματολογίου που προτείνεται μέσω της παρούσας προσπάθειας χαρακτηρίζεται από τρία υψηλής σπουδαιότητας σημεία: τη σύντομη σχετικά έκτασή του, την κλίμακα μέτρησης που χρησιμοποιείται και τα κατά τεκμήριο έγκυρα, σε πρώτη φάση, υποερωτήματα για κάθε υποκλίμακα αξιών.

Η έκταση του ερωτηματολογίου

Ενώ το αρχικό *Study of Values Test* περιελάμβανε συνολικά 120 στην πραγματικότητα ερωτήματα, η παρούσα προσπάθεια κατόρθωσε μέσα από διαδοχικές διαδικασίες να μειώσει τον αριθμό των συνολικών ερωτημάτων σε 42. Η μείωση του αριθμού των ερωτημάτων δεν επιδρά στην εγκυρότητα και αξιοπιστία των αποτελεσμάτων στα οποία το ερωτηματολόγιο καταλήγει όπως θα συζητηθεί στο **Κεφάλαιο 8.1.2** και έχει ήδη καταδειχθεί μέσω των ευρημάτων για την αξιοπιστία του ερωτηματολογίου στο **Κεφάλαιο 7.2**. Ταυτόχρονα, συγκρίνοντας το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων με το RVS διαπιστώνουμε ότι δεν διαφέρουν ιδιαίτερα σε έκταση (το *Rokeach Value Survey* περιλαμβάνει 36 συνολικά "ερωτήματα"), ενώ μια περαιτέρω σύγκριση με ψυχοτεχνικά μέσα που αναφέρονται σε άλλες μετρήσεις δείχνει ότι το ερωτηματολόγιο στο οποίο η παρούσα προσπάθεια κατέληξε συμβαδίζει με το γενικά παραδεκτό και χρησιμοποιούμενο μέγεθος ερωτηματολογίου (για παράδειγμα, το *Ερωτηματολόγιο 'Εκδηλου 'Αγχους* της **Taylor** περιλαμβάνει 35 υποερωτήματα· το *Ερωτηματολόγιο Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς* (Παρασκευόπουλος, 1992,

Ψυχολογία Ατομικών Διαφορών, σελ.82-84) περιλαμβάνει 67 ερωτήματα, το *Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών* του **Γεώργα** περιλαμβάνει 64 ερωτήματα, κ.ο.κ.). Η συντομία του ερωτηματολογίου, σε αντίθεση με την αρκετά μεγάλη έκταση του αρχικού AVL, επιτρέπει βεβαίως τη χρήση του σε διαφόρων ειδών ερευνητικές μελέτες. Αρχικά, είναι ιδιαίτερα εύκολο (μέσα σε 10 ως 15 το πολύ λεπτά της ώρας) να συλλεγούν δεδομένα από αρκετά μεγάλα πειραματικά δείγματα· πέραν όμως αυτής της διευκόλυνσης, το ερωτηματολόγιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επικουρικό ψυχοτεχνικό μέσο σε πειραματικά, ψευδοπειραματικά και περιγραφικά-συναφειακά ερευνητικά σχέδια· είναι έτσι δυνατός, με ιδιαίτερη ευκολία, ο έλεγχος των βασικών ερευνητικών δεδομένων οποιασδήποτε μελέτης με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά προσωπικότητας-αξιών του εκάστοτε δείγματος και η συνεξάρτηση της πρωτεύουσας έννοιας της μελέτης με το σύστημα προσωπικών αξιών, το οποίο μπορεί να εισαχθεί στο ερευνητικό σχέδιο ως συμμεταβλητή, ή ακόμη, κάτω από ειδικές συνθήκες, και ως ανεξάρτητος παράγοντας-αίτιο. Είναι εξάλλου αυτονόητη, προφανής και αποδεδειγμένη η επίδραση των αξιών σε πάρα πολλά φαινόμενα έκδηλης συμπεριφοράς, στάσεων[38], πεποιθήσεων, κ.τ.λ..

Η Κλίμακα Μέτρησης

Το ερωτηματολόγιο χρησιμοποιεί κλίμακα Likert έξι βαθμίδων· η κλίμακα αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερα πλεονεκτήματα από στατιστικής πλευράς, όπως έχει ήδη φανεί, αλλά διαθέτει και ένα επιπλέον χαρακτηριστικό: είναι προσιτή και προσφιλής στους συμμετέχοντες, ενώ είναι ταυτόχρονα εύκολη στη χρήση της. Αντίθετα, η κλίμακα μέτρησης αναγκαστικών επιλογών που το AVL χρησιμοποιεί, πέρα από τα μεθοδολογικά και στατιστικά προβλήματα που παρουσιάζει, αποτελεί ταυτόχρονα και ένα ιδιαίτερα προβληματικό "γρίφο" για πολλούς αναποφάσιστους συμμετέχοντες που δεν μπορούν να εντάξουν τον εαυτό τους σε αναγκαστικές επιλογές και που, ίσως για τον λόγο αυτό, πολλές φορές αναγκάζονται να δώσουν "μιά οποιαδήποτε απάντηση"· επιπρόσθετα, η κλίμακα Likert αποφεύγει και τον ύφαλο της ιεράρχησης αξιών (RVS) που αποτελεί επίσης έντονο γρίφο για πολλούς και

38 Βλέπε και: **Γκαρή, Α.** (1992) *Αξίες και Στάσεις των Μαθητών στην Ελλάδα σχετικά με Εκπαιδευτικούς Θεσμούς και τις Εκπαιδευτικές και Επαγγελματικές Αποφάσεις τους*, Διδακτορική Διατριβή, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας.

η οποία καταδικάζεται ως μέθοδος από πολλούς ερευνητές, όπως ο Braithwaite (1985) που προτείνει την αλλαγή του συστήματος αυτού σε κλίμακα Likert και ταυτόχρονα καταλήγει σε ένα δικό του, βασισμένο στη δουλειά του Rokeach, ψυχοτεχνικό μέσο μέτρησης αξιών.

Για τα αποτελέσματα της παρούσας προσπάθειας, η κλίμακα Likert φαίνεται να απέδωσε σχεδόν τα μέγιστα, εισάγοντας στα δεδομένα αρκετή, αλλά στο μεγαλύτερο ποσοστό της, υγιή διασπορά θορύβου, επιτρέποντας πολυμεταβλητές αναλύσεις και άλλες πολυμεταβλητές τεχνικές, απαραίτητες για την αντιμετώπιση των έξι τύπων αξιών ως ενιαίου συστήματος· σε αντίθετη περίπτωση, όταν δεν μπορούμε να αποφύγουμε τα προβλήματα πολλαπλής συνεξάρτησης των αξιών λόγω της κλίμακας μέτρησης που χρησιμοποιούμε, δεν μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την πολλαπλή διασύνδεση μεταξύ των έξι αξιών και επομένως, το δίκτυο της "ισορροπίας" και αλληλεξάρτησης των αξιών αυτών για κάθε άτομο παραμένει άγνωστο· ακόμη περισσότερο, τα οποιαδήποτε ατομικά ψυχοδιαγράμματα προκύψουν μέσω κλίμακας αναγκαστικών επιλογών ή ιεράρχησης, δεν μπορούν να περιγράψουν με αξιοπιστία το σύστημα προσωπικών αξιών, επειδή αντιστοιχούν σε νόρμες αυτόνομων και όχι συνδυαζόμενων σε δίκτυο αξιών· έτσι, δεν υπάρχει σταθερό σημείο αναφοράς και οι πληροφορίες μπορεί να μην είναι συγκρίσιμες με τις αντίστοιχες πληροφορίες που μας παρέχει ένα άλλο άτομο για το σύστημα αξιών του. Η παρούσα προσπάθεια παρέκαμψε και αυτό το ζήτημα, αν και βεβαίως, δεν προέβη σε καθορισμό της νόρμας για τα συστήματα προσωπικών αξιών στο γενικότερο πληθυσμό· ο στόχος αυτός παραμένει για τον ελληνικό τουλάχιστον πληθυσμό και θα πρέπει οπωσδήποτε να επιδιωχθεί στο μέλλον.

Η κατά τεκμήριο εγκυρότητα των 42 ερωτημάτων

Τέλος, για τα ίδια τα 42 ερωτήματα, η κατά τεκμήριο εγκυρότητά τους είναι προφανής σε σχέση με τη γενική έννοια των αξιών και σε σχέση με τις έξι επιμέρους υποκλίμακες αξιών· ασφαλώς, οι έννοιες που συμπεριλαμβάνονται δεν εξαντλούν σε καμία περίπτωση το ιδιαίτερα μεγάλο φάσμα εννοιών που σχετίζονται με τις ατομικές αξίες, αλλά οπωσδήποτε δεν αναφέρονται σε ενδιαφέροντα και δεν μετρούν ενδιαφέροντα· δεν αναφέρονται σε στάσεις ή πεποιθήσεις και δεν μετρούν αντίστοιχες έννοιες. Η επιφανειακή διασύνδεση των 42 ερωτημάτων με τέτοιες έννοιες καταρρίπτεται όταν αναλογιστούμε ότι οι μετρήσεις των υποερωτημάτων κάθε υποκλίμακας αθροίζονται και ότι αυτά τα ερωτήματα ουσιαστικά αποτελούν κάποιες, έστω λίγες, πλευρές-επίπεδα της εκάστοτε αξίας. Στην πραγματικότητα λοιπόν, κάθε υποερώτημα αντιπροσωπεύει ένα χαρακτηριστικό της αντίστοιχης αξίας και ως τέτοιο θα πρέπει να εκλαμβάνεται το αποτέλεσμα στο οποίο καταλήγει.

Τα εννοιολογικά χαρακτηριστικά των 42 ερωτημάτων είναι επιλεγμένα με τέτοιον τρόπο ώστε να μην αντιστοιχούν-αναφέρονται μόνο στο φοιτητικό πληθυσμό· μας ενδιαφέρει ο γενικός πληθυσμός και εννοιολογικά το ερωτηματολόγιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πληθυσμούς 15 ετών και άνω. Κατά συνέπεια, και συνδυάζοντας την "κανονικότητα" των κατανομών για τις έξι αξίες όπως προέκυψε για το συνολικό δείγμα της έρευνας, το ερωτηματολόγιο μπορεί να σταθμιστεί για τον γενικότερο πληθυσμό επειδή τα ερωτήματά του αντιστοιχούν σ'αυτόν και φαίνονται να μπορούν να καταλήξουν σε γενικές νόρμες. Η παρούσα προσπάθεια δεν προχώρησε σ' αυτή τη φάση για λόγους που ήδη έχουν συζητηθεί.

Σύνθεση

Το ερωτηματολόγιο, για τους πιο πάνω λόγους, φαίνεται να αγγίζει τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα· η λογική που υποστηρίζει τη διαπίστωση αυτή φαίνεται να είναι βάσιμη, κυρίως εξ αιτίας πολλών από τα

κοινωνικο-ψυχολογικά ευρήματα στα οποία το ερωτηματολόγιο καταλήγει (θα συζητηθούν στο **Κεφάλαιο 8.2.**) και εξ αιτίας της αξιοπιστίας και εγκυρότητας που κατά το μεγαλύτερο μέρος του διαθέτει. Η εννοιολογική δομή των ερωτημάτων επιτείνει τη διαπίστωση της εγγύτητας του ερωτηματολογίου στην ελληνική πραγματικότητα· επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί το γεγονός ότι μόνο 35,7% αυτών των ερωτημάτων προέρχονται εννοιολογικά από το αρχικό AVL· το υπόλοιπο 64,3% των ερωτημάτων κατασκευάστηκε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής· το γεγονός αυτό καταδεικνύει την σε μεγάλο ποσοστό θεματική προσαρμογή του αρχικού AVL στα σημερινά ελληνικά δεδομένα. Με άλλα λόγια, το ερωτηματολόγιο δεν είναι μιά απλή μετάφραση του αρχικού AVL αλλά μια καταλυτική αναπροσαρμογή του, μια εφαρμοσμένη αναδιαμόρφωσή του, συνοδευόμενη από τον εμπλουτισμό με στοιχεία του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού.

'Ενας επιπλέον στόχος που επίσης καλύφθηκε, ήταν αυτός των "ελεύθερων από πολιτιστικές επιδράσεις" ερωτημάτων (*culture free items*). Βεβαίως, ο ελληνικός πολιτισμός αντιπροσωπεύεται μέσα από τα τελικά 42 ερωτήματα αλλά το ερωτηματολόγιο δεν περιορίζει εννοιολογικά τη χρήση των ερωτημάτων αυτών στον ελληνικό πληθυσμό και μόνο· ειδικότερα, ο ελληνικός πολιτισμός αντιπροσωπεύεται στο ερωτηματολόγιο μέχρι του σημείου εκείνου που είναι δυνατή η εξίσου ισχυρή αντιπροσώπευση ξένων πολιτισμών· έτσι, το ερωτηματολόγιο δεν γίνεται δέσμιο των ελληνικών δεδομένων και χαρακτηριστικών, αλλά μπορεί, μεταφρασμένο, να χρησιμοποιηθεί σε πολλούς άλλους πολιτισμούς χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα (η μοναδική αλλαγή που ίσως χρειάζεται, αφορά στο Οικονομικό ερώτημα που αναφέρει τον Ωνάση· ίσως χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί άλλη οικονομική "προσωπικότητα" για τη μελέτη άλλων πολιτισμών, αν και ο Ωνάσης είναι ιδιαίτερα γνωστός ανά την υφήλιο). Φυσικά, είναι απαραίτητος αντίστοιχος με την παρούσα προσπάθεια έλεγχος του ερωτηματολογίου σε άλλους πολιτισμούς προτού προχωρήσει κανείς σε σύγκριση δεδομένων σε διαπολιτιστικό επίπεδο. Τελικά όμως, με τον τρόπο αυτό, θα μπορούσαν να

ελεγχθούν πολλά ερωτήματα που αφορούν στις αξίες σε διαπολιτιστικό επίπεδο, με κυριότερο εκείνο της *Οικουμενικότητας* των αξιών· ειδικά για το ερώτημα αυτό, η θεώρηση Schwartz έχει καταλήξει σε ένα προτεινόμενο οικουμενικό σύστημα αξιών, χρησιμοποιώντας τις 36 αξίες του Rokeach, αλλά χρησιμοποιώντας παράλληλα Ευρωπαϊκούς μόνο πολιτισμούς που δεν είναι βέβαια και τόσο "Οικουμενικοί" και έτσι το βασικό ερώτημα παραμένει. Ίσως, πέρα από την επιλογή των χωρών-μελών του δείγματος για μια τέτοια προσπάθεια, ενδιαφέρει κυρίως το είδος του ψυχοτεχνικού μέσου μέτρησης αξιών που θα χρησιμοποιηθεί, ώστε να επιτραπεί μέ βάση αυτό η είσοδος στο δείγμα χωρών αντιπροσωπευτικών των διαφόρων ομάδων πολιτισμών. Ο **Georgas** (1993) έχει καταγράψει με βάση πολιτιστικά χαρακτηριστικά την ταξινόμηση 121 χωρών σε ομάδες πολιτισμών (*clusters of nations*) και με βάση αυτή τη διαπολιτιστική ταξινομία θα μπορούσαν να επιλεγούν οι χώρες του δείγματος για να ελεγχθεί διαπολιτιστικά το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων αξιών.

Τέλος, θα πρέπει να συζητηθεί το θέμα της συμμετρίας ως προς τα υποερωτήματα κάθε υποκλίμακας αξιών· ο αρχικός στόχος ήταν ο ίδιος αριθμός υποερωτημάτων για κάθε τέτοια υποκλίμακα, ώστε να είναι "ζυγισμένα" εκ των προτέρων τα τελικά αθροίσματα-δείκτες για κάθε τύπο-αξία· τέτοιας μορφής ήταν το ερωτηματολόγιο 54 ερωτημάτων, με 9 υποερωτήματα για κάθε αξία, αλλά μετά τον ψυχομετρικό έλεγχο του ερωτηματολογίου αυτού και τα αντίστοιχα ευρήματα για το δείγμα της παρούσας έρευνας, κατέστη απόλυτα σαφές ότι τα 12 ερωτήματα θα έπρεπε να αφαιρεθούν· έτσι, καταλήξαμε σε υποκλίμακες αξιών που περιλαμβάνουν 6 ως 8 υποερωτήματα. Το γεγονός αυτό βεβαίως καθιστά αναγκαία τη μετατροπή των τελικών αθροισμάτων στους "μέσους όρους" τους, ανάλογα με τον αριθμό των ερωτημάτων που συνδυάζονται στο εκάστοτε άθροισμα, αλλά αυτό δεν αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα. Άλλωστε, μεγάλο πρόβλημα θα υπήρχε αν μία ή περισσότερες υποκλίμακες περιελάμβαναν λιγότερα από 5 υποερωτήματα γιατί τότε θα θιγόταν άμεσα η αξιοπιστία και η εσωτερική εγκυρότητα του όλου ερωτηματολογίου.

Συμπερασματικά, δεν μας προβληματίζει το γεγονός της ασυμμετρίας, το οποίο όμως βεβαίως, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν για δύο λόγους: **α)** θα πρέπει ο ερευνητής που θα χρησιμοποιήσει το ερωτηματολόγιο να γνωρίζει ότι κάποιες από τις αξίες (Οικονομική, Κοινωνική) μετρώνται με βάση λιγότερα χαρακτηριστικά τους από ό,τι άλλες αξίες (Θεωρητική, Πολιτική), και **β)** θα πρέπει ο εκάστοτε ερευνητής να διευθετήσει με τυχαίο τρόπο τα 42 ερωτήματα στη σειρά που θα εμφανίζονται στο ερωτηματολόγιο· θα πρέπει όμως παράλληλα να διατηρήσει και την κατά τακτά χρονικά διαστήματα επανάληψη ερωτημάτων κοινής αξίας, ώστε να ισχύει η εννοιολογική "υπενθύμιση" στους συμμετέχοντες της ύπαρξης της συγκεκριμένης αξίας. Η "τυχαία" αυτή σειροθέτηση των ερωτημάτων δεν είναι δύσκολη επειδή οι αριθμοί ερωτημάτων για κάθε υποκλίμακα είναι παρόμοιοι.

8.1.2 *Αξιοπιστία και εγκυρότητα του τελικού ερωτηματολογίου*

Καθ'όλη τη διαδικασία ελέγχθηκαν σε διάφορες φάσεις τα χαρακτηριστικά αξιοπιστίας και εγκυρότητας των διαφόρων μορφών ερωτηματολογίου. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι υποκλίμακες μέτρησης αξιών ήταν σχετικά ικανοποιητικές (Πολιτική υποκλίμακα) ως ιδιαίτερα ικανοποιητικές (υπόλοιπες πέντε υποκλίμακες) ως προς την εσωτερική συνοχή τους· ασφαλώς, το είδος αυτό ελέγχου δεν εξασφαλίζει την πλήρη αξιοπιστία του ερωτηματολογίου επειδή για την παρούσα προσπάθεια δεν υπήρξαν δεδομένα αξιοπιστίας επαναληπτικών μετρήσεων· επειδή όμως ο δείκτης **Cronbach α** υποθέτει αυτές τις επαναληπτικές μετρήσεις και συγκρίνει τα δεδομένα του δείγματος με αυτά που υποθετικά θα λαμβάναμε αν χορηγούσαμε το ερωτηματολόγιο άπειρες φορές (ένα είδος δειγματοληπτικής κατανομής δεικτών συνάφειας),

μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ως ένα ικανοποιητικό σημείο επετεύχθη ο έλεγχος αξιοπιστίας.

Τα τελικά αποτελέσματα καταδίκασαν ουσιαστικά την Πολιτική υποκλίμακα· αναμφισβήτητα, η κλίμακα αυτή δεν φάνηκε αξιόπιστη, κάτι που μπορεί να οφείλεται σε διάφορους παράγοντες: **α)** είναι δυνατόν τα ίδια τα ερωτήματα να εμπεριέχουν κατασκευαστικά λάθη ή να εμπεριέχουν περισσότερες από μία έννοιες για κάθε ερώτημα, εισάγοντας έτσι ιδιαίτερα εκτεταμένη και μη-συστηματική διασπορά λάθους· **β)** μια άλλη περίπτωση είναι η ίδια η Πολιτική αξία να μη λειτουργεί όπως ορίζει η θεώρηση Spranger· είναι δυνατόν δηλαδή, τα χαρακτηριστικά του "Πολιτικού ανθρώπου" (δύναμη, εξουσία, έλεγχος καταστάσεων) να μη λειτουργούν ως έντονες φιλοδοξίες και επιδιώξεις και ίσως αυτό να ισχύει ακόμη περισσότερο για τον φοιτητικό πληθυσμό· θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί ότι η κατάκτηση των στόχων του "Πολιτικού ανθρώπου" είναι από τις δυσκολότερες υποθέσεις στη σημερινή πραγματικότητα και κατά συνέπεια, είναι πολλές οι απογοητεύσεις και οι στροφές προς άλλα εξίσου ή και περισσότερο εφικτά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας· το άτομο δηλαδή, στην προσπάθειά του να επιτύχει και να διατηρήσει την ισορροπία και ομοιόστασή του, έλκεται περισσότερο από χαρακτηριστικά που υιοθετώντας τα μπορεί να τα ολοκληρώσει ως προς τους στόχους του και αποφεύγει την ταλαιπωρία που συνεπάγεται η επιδίωξη δύσκολων στόχων ζωής· **γ)** η έλλειψη ισχυρών συναφειών ανάμεσα στα υποερωτήματα της Πολιτικής υποκλίμακας η οποία και προκάλεσε την αναξιόπιστη δομή της, πιθανόν να οφείλεται και σε λανθασμένη δειγματοληψία· ο υποψήφιος υπέθεσε ότι σύμφωνα με τον Schaefer και άλλους ερευνητές, οι Γυμναστές θα παρουσίαζαν έντονη την επιθυμία της "νίκης", της "επικράτησης", της δύναμης-κατάκτησης και της εξουσίας στα πράγματα· αυτή η υπόθεση αποδείχτηκε μάλλον εσφαλμένη γιατί ίσως η ίδια η συμμετοχή των Γυμναστών στο γενικό δείγμα απετέλεσε αυτούσια μια τεράστια ανεξέλεγκτη διασπορά, χωρίς καμία εσωτερική συνοχή, έναν ανεξέλεγκτο εξωγενή

παράγοντα που ουσιαστικά "συμπίεσε" την οποιαδήποτε εσωτερική συνοχή της Πολιτικής υποκλίμακας· η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται αν αφαιρέσουμε τους συμμετέχοντες από τη Γυμναστική Ακαδημία από το συνολικό δείγμα και επαναλάβουμε τις αναλύσεις αξιοπιστίας· στην περίπτωση αυτή οι δείκτες **Cronbach α** διαμορφώνονται ως εξής (**Πίνακας 69**):

Πίνακας 69. Δείκτες αξιοπιστίας για τις έξι υποκλίμακες αξιών (ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων) χωρίς τη συμμετοχή της Γυμναστικής Ακαδημίας στο συνολικό δείγμα

Υποκλίμακες	Cronbach α	Αριθμός ερωτημάτων	N
Θεωρητική	0,68	8	370
Οικονομική	0,77	6	370
Αισθητική	0,78	7	369
Κοινωνική	0,73	6	375
Πολιτική	**0,60**	8	366
Θρησκευτική	0,87	7	377
	$\overline{\mathbf{X}}\alpha$=0,74	Σύνολο = 42	

Αν και για τις υπόλοιπες υποκλίμακες η άνοδος στους δείκτες **α** είναι σχετικά μικρή, για την Πολιτική υποκλίμακα η αύξηση είναι ιδιαίτερα σημαντική, της τάξης του **0,10** και βεβαίως, καθόλου ευκαταφρόνητη. Επιπλέον, "βελτίωση" παρατηρείται και στα αποτελέσματα της αντίστοιχης παραγοντικής ανάλυσης για τα 42 υποερωτήματα· οι υπόλοιπες πέντε υποκλίμακες εξακολουθούν να εντάσσονται σε αυτόνομους παράγοντες, ενώ τα υποερωτήματα 2,3,7 και 9 της Πολιτικής υποκλίμακας εντάσσονται σε έναν 7ο αυτόνομο παράγοντα, με συνολικά εξηγούμενη διασπορά, μετά την ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων, 47,4% (άνοδος περίπου 4%).

Τα συμπεράσματα είναι προφανή· δεν είναι η αναξιόπιστη η Πολιτική υποκλίμακα, αλλά είναι αναξιόπιστο το δείγμα που συνελέγη από τη Γυμναστική Ακαδημία. Στη θέση τους δείγματος αυτού θα έπρεπε να έχει συλλεγεί δείγμα από το Πολιτικό ίσως Τμήμα της Νομικής Σχολής, ή του Παντείου Πανεπιστημίου· πρακτικές όμως δυσκολίες δεν επέτρεψαν τη συλλογή δεδομένων από τα Τμήματα αυτά, οδηγώντας έτσι στην πολύ συγκεχυμένη μέχρις αυτού του σημείου εικόνα για την Πολιτική υποκλίμακα.

Ο υποψήφιος θεωρεί ότι αν το ερωτηματολόγιο χορηγηθεί σε ένα από τα αντίστοιχα Τμήματα του Παντείου Πανεπιστημίου ή της Νομικής Σχολής, η Πολιτική υποκλίμακα θα αποδειχθεί τουλάχιστον τόσο αξιόπιστη όσο και οι υπόλοιπες υποκλίμακες αξιών· ένα ακόμη σημείο που συμβάλλει στη βεβαιότητα αυτή είναι η πτωτική τάση που παρατηρήθηκε για τον δείκτη προτίμησης για την Πολιτική αξία, ανάλογα με τις Πολιτικές πεποιθήσεις. Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος για την Πολιτική αξία των Αριστερά τοποθετημένων συμμετεχόντων ήταν στατιστικά σημαντικά υψηλότερος από εκείνον που παρουσίασαν οι υποστηρικτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που με τη σειρά του ήταν στατιστικά σημαντικά υψηλότερος από εκείνον που παρουσίασαν οι υποστηρικτές της Ν.Δ.. Αυτός ο μέσος όρος, με τη σειρά του ήταν υψηλότερος από τον μέσον όρο των υποστηρικτών "άλλης" παράταξης που επίσης ήταν υψηλότερος από τον μέσον όρο που δήλωσαν εκείνοι που δεν θα ψήφιζαν "καμία" παράταξη. Για τη σύγκριση αυτών των μέσων όρων χρησιμοποιήθηκε *trend analysis,* μέσω του μοντέλου της *MANOVA,* η οποία κατέληξε σε μια υψηλά στατιστικά σημαντική πτωτική τάση από το ένα "άκρο" στο άλλο, μια εικόνα που αντιπροσωπεύει πολύ πιστά την ελληνική πραγματικότητα. Οι στατιστικοί δείκτες για την ανάλυση αυτή είχαν ως εξής: ο δείκτης $\mathbf{F}_{4,413}=7{,}40$, $p<0{,}001$, αφορούσε στις συνολικές διαφορές μεταξύ των μέσων όρων για τις πέντε ομάδες Πολιτικών πεποιθήσεων· ο δείκτης **t**, για $df=4$, ήταν 2,37, $p<0{,}01$, καταδεικνύοντας για τη δεύτερη παράμετρο του μοντέλου (*linear trend*) τη στατιστικά σημαντική πτωτική τάση.

Τα αποτελέσματα που συζητήθηκαν μέχρι εδώ, σε συνδυασμό βέβαια με τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης, αποτελούν τον πρώτο βασικό άξονα στήριξης της εγκυρότητας του ερωτηματολογίου. Οι παραγοντικές αναλύσεις και οι αναλύσεις ομαδοποίησης που επιχειρήθηκαν για κάθε Σχολή φοίτησης ξεχωριστά και κατέληξαν σε διαφορετικές εσωτερικές δομές του συστήματος προσωπικών αξιών, επιτείνουν το πιο πάνω συμπέρασμα και στρέφουν την προσοχή στο δεύτερο βασικό άξονα στήριξης της εγκυρότητας του ερωτηματολογίου, την εσωτερική εγκυρότητα

διαφοροποιητικής ισχύος (*content* ή *criterion-related validity*). Η διαφοροποιητική αξία του ερωτηματολογίου, με βάση τα ευρήματα που προέκυψαν από το δείγμα της έρευνας, θα συζητηθεί στα **Κεφάλαια 8.2.1 & 8.2.2**. Προς το παρόν, περιοριζόμαστε στο να υπενθυμίσουμε ότι οι Σχολές φοίτησης καθώς και τα δύο φύλα διαφοροποιήθηκαν ισχυρά μεταξύ τους ως προς τα συστήματα αξιών τους.

8.1.3 *Ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων και Study of Values Test : συμβατότητες και ασυμβατότητες*

'Ενας από τους βασικούς στόχους του υποψηφίου ήταν να καταλήξει σε ένα ερωτηματολόγιο αξιών το οποίο θα μπορούσε σε επόμενες φάσεις να ελεγχθεί επανειλλημένα, ώστε να διαπιστωθεί το πόσο χρήσιμο είναι ή όχι· για να επιτευχθεί αυτός ο έλεγχος είναι απαραίτητο να υπάρχουν συγκρίσιμα στοιχεία (*convergent data*) και ευρήματα, τα οποία βεβαίως, μπορούν να αναζητηθούν στις πολυπληθείς μελέτες που χρησιμοποιούν ως ψυχοτεχνικό μέσο το AVL· ασφαλώς, τα αποτελέσματα δεν θα είναι τα ίδια, και σε καμία περίπτωση δεν θα συμβαδίζουν ως προς την εσωτερική δομή των συστημάτων αξιών, δομή που το AVL δεν είναι ούτως ή άλλως σε θέση να προσεγγίσει· οπωσδήποτε όμως, είναι δυνατό να ελέγξουμε το ένα ερωτηματολόγιο με βάση το άλλο και τα αντίστοιχα ευρήματά του, να βρούμε κοινά σημεία και διαφορές, πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του καθενός και να καταλήξουμε στο πώς μπορούμε καλύτερα και πιο αξιόπιστα να μετρήσουμε τις καλά κρυμμένες αξίες της κάθε προσωπικότητας.

Η μεγαλύτερη ασυμβατότητα των δύο ψυχοτεχνικών εργαλείων έγκειται στην κλίμακα μέτρησης των αξιών αλλά και στη "συμμετρία" του καθενός· δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το AVL είναι ένα απόλυτα συμμετρικό ως προς τις συγκρίσεις αξιών ανά δυάδες και τετράδες ερωτηματολόγιο, ενώ το ερωτηματολόγιο αξιών που ο υποψήφιος προτείνει δεν είναι συμμετρικό και ούτε καν περιλαμβάνει τον ίδιο αριθμό ερωτημάτων για κάθε υποκλίμακα. Αν επομένως θέλαμε να μετατρέψουμε το ερωτηματολόγιο αυτό

στην AVL μορφή, με ερωτήσεις αναγκαστικών επιλογών, δεν θα το κατορθώναμε μόνο με τα υπάρχοντα 42 ερωτήματα· πιστεύουμε όμως, ότι μια τέτοια μετατροπή, αν και πιθανώς ενδιαφέρουσα, τελικά δεν θα ήταν θεμιτή, με βάση τα όσα αναπτύχθηκαν στα διάφορα τμήματα του ψυχομετρικού ελέγχου της κλίμακας μέτρησης που το AVL χρησιμοποιεί· έχει άλλωστε γίνει μέχρι τώρα φανερό ότι οι πληροφορίες που αποκομίζουμε με βάση την κλίμακα μέτρησης αναγκαστικών επιλογών είναι μάλλον λίγες ή και επικίνδυνες και έτσι δεν θα επιχειρούσαμε το "πισωγύρισμα" αυτό, εκτός και αν αποδεικνυόταν ότι η κλίμακα Likert ήταν πλήρως αναξιόπιστη ως προς τη μέτρηση των αξιών, κάτι που ολοφάνερα δε συνέβη.

8.2. *Συμπεράσματα σχετικά με τη θεωρία των αξιών ως κυρίαρχων στοιχείων της προσωπικότητας*

8.2.1 *Παράμετροι άμεσα ή έμμεσα συνδεόμενες με τη διαμόρφωση των προσωπικών συστημάτων αξιών*

Ο παράγοντας "Φύλο"

Στο μεγαλύτερό της όγκο, η σχετική με το AVL βιβλιογραφία έχει τρείς στόχους: είτε την επιβεβαίωση της εγκυρότητας του *Study of Values Test* ως ψυχοτεχνικού μέσου, είτε την καταγραφή των συστημάτων αξιών για διάφορες κοινωνικές ομάδες, ως επί το πλείστον επαγγελματικές και διαφυλικές, είτε την εξέλιξη-αλλαγή των συστημάτων αξιών σε μακροπρόθεσμη βάση μέσα σε περιβάλλοντα που είναι δυνατό να επιδράσουν στη διαμόρφωση και ισχυροποίηση κάποιων και στην εξασθένηση ή και εξάλλειψη κάποιων άλλων αξιών.

Στην πλειοψηφία τους, τα ευρήματα για τους δύο από τους τρεις αυτούς χώρους ενδιαφέροντος, συμφωνούν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Έτσι,

σχεδόν σε κάθε ερευνητική μελέτη των αξιών μέσω του AVL παρατηρούνται διαφορές στα συστήματα αξιών ανάλογα με τον παράγοντα "Φύλο". Ακόμη περισσότερο, οι διαφορές αυτές παρατηρούνται σχεδόν σταθερά για τη Θρησκευτική αξία, την Κοινωνική αξία και την Αισθητική αξία, όπου οι γυναίκες παρουσιάζουν υψηλότερους δείκτες προτίμησης από τους άντρες· το αντίθετο συμβαίνει για τις υπόλοιπες τρεις αξίες. Το ίδιο παρατηρείται και για τον ελληνικό πληθυσμό· ο **Πασσάκος** (1974) σε δείγμα φοιτητών και φοιτητριών Παιδαγωγικής Ακαδημίας διαπίστωσε αντίστοιχες διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, αν και όπως παρατηρεί, υπήρξαν αρκετές διαφορές ως προς τις βαθμίδες προτίμησης που κατείχαν οι έξι αξίες για το ελληνικό δείγμα σε σχέση με αντίστοιχα ψυχοδιαγράμματα αξιών που προέκυψαν ανάμεσα στα δύο φύλα για δείγμα συμμετεχόντων από τις Η.Π.Α.. Ασφαλώς, ο Πασσάκος δεν μιλά για στατιστικά σημαντικές διαφορές σε διαπολιτιστικό επίπεδο γιατί τα δεδομένα μεταξύ των δύο πολιτισμών συγκρίνονται μόνο μέσω γραφημάτων-διαγραμμάτων αξιών.

Η προσπάθεια αυτή του Καθηγητή Πασσάκου αποτελεί ίσως και τη σπουδαιότερη μέχρι στιγμής εφαρμογή του AVL στον ελληνικό χώρο· πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ο Πασσάκος δεν εξέτασε τις ψυχομετρικές ιδιότητες του ερωτηματολογίου, ούτε και επιδώθηκε στην προσαρμογή του AVL στον ελληνικό πληθυσμό· η "προσαρμογή" στην οποία αναφέρεται και στην οποία βάσισε την έρευνά του ήταν η μετάφραση του AVL στα ελληνικά με κάποιες διορθώσεις για διάφορα ερωτήματα, ώστε να επιτευχθεί αντιστοιχία ερωτημάτων και ελληνικής "κουλτούρας"-γνωστικών ικανοτήτων. Στην έρευνα αυτή, δεν ενδιέφερε η μεθοδολογική εγκυρότητα του ψυχοτεχνικού μέσου, ούτε επιχειρήθηκε ασφαλώς ο έλεγχος της αξιοπιστίας και εγκυρότητας του μέσου, επειδή βεβαίως ο κυρίαρχος στόχος ήταν καθαρά θεωρητικός· ο Πασσάκος πάντως κατάφερε να δείξει, πέρα από τις διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, και μεγαλύτερη σταθερότητα αξιών για τις γυναίκες από ότι για τους άντρες συμμετέχοντες, ένα εύρημα που συμφωνεί με αντίστοιχα ευρήματα του Rokeach (1973) σχετικά με τη σταθερότητα των προσωπικών αξιών.

Η ίδια η στάθμιση του *Study of Values Test* από της άλλη, είχε καταδείξει διαφοροποιήσεις ως προς τις αξίες ανάμεσα στα δύο φύλα, αν και όχι τόσο ισχυρές. Αυτή μάλιστα φαίνεται να είναι και η πραγματικότητα· και η παρούσα έρευνα κατέληξε σε υψηλότερες Κοινωνικές, Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες για τις γυναίκες συμμετέχουσες, ενώ μόνο για την Οικονομική αξία υπήρξε μεγαλύτερη (αν και ελάχιστα) προτίμηση από τους άντρες· το σημαντικότερο όμως σημείο ήταν ότι το ποσοστό της εξηγούμενης διασποράς για τις πολυμεταβλητές αυτές διαφορές ήταν σχετικά μικρό, κάτι που συνδυάζεται με τα ευρήματα του Allport και την εκ των υστέρων ανάλυσή τους (βλέπε και **Πίνακα 3**, σελ. 21) όπου είναι προφανές ότι η επίδραση του παράγοντα "Φύλο" στις προσωπικές αξίες είναι μάλλον μικρή.

Τα γενικότερα συμπεράσματα για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο" μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

α) Υπάρχουν σαφείς διαφορές ως προς τις Κοινωνικές, Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες, για τις οποίες οι γυναίκες έχουν υψηλότερες προτιμήσεις και το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται να είναι διαχρονικό επειδή παρατηρείται επί εξηντακονταετούς βάσεως.

β) Η ισχύς επίδρασης του παράγοντα είναι σχετικά χαμηλή και υποδηλώνει ότι το "Φύλο" επιδρά στη διαμόρφωση αξιών αλλά όχι ως ένας από τους ισχυρότερους παράγοντες-αίτια· θα μπορούσε μάλιστα κανείς να πει ότι το φύλο μαζί με πολλούς άλλους συνεξαρτώμενους παράγοντες οδηγεί στην προτίμηση συγκεκριμένων αξιών, αλλά κανείς από αυτούς τους παράγοντες δεν είναι ο καθοριστικός για τη διαμόρφωση των αξιών αυτών.

γ) Το γεγονός ότι οι παραγοντικές αναλύσεις για το συνολικό δείγμα κατέληξαν σε ομαδοποίηση δεικτών προτίμησης αξιών που από τη μιά περιλαμβάνει τις Κοινωνικές, Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες και από την άλλη περιλαμβάνει τις Πολιτικές, Οικονομικές και Θεωρητικές αξίες, φαίνεται να έχει άμεση σχέση με την επίδραση του παράγοντα "Φύλο"· θα μπορούσαμε μάλιστα να χαρακτηρίσουμε τη μιά ομάδα αξιών ως τη

"γυναικείου στερεότυπου" ομάδα αξιών και τη δεύτερη ομάδα ως την "ανδρικού στερεότυπου" ομάδα αξιών.

'Οσον αφορά στο τρίτο συμπέρασμα για την επίδραση του παράγοντα "Φύλο", σε αντίστοιχα ευρήματα έχει καταλήξει και η Γκαρή (1990) αν και για δείγμα μαθητών· τα αποτελέσματά της έδειξαν ότι το "Φύλο" των μαθητών προβλέπει τις σχετικές με την επαγγελματική αποκατάσταση αξίες τους με κύρια προτίμηση των αγοριών στις παραδοσιακές αξίες (*οικονομική αποκατάσταση*, *ανάληψη ευθυνών και καθηκόντων* και *θεωρητική κατάρτιση-μόρφωση*), ενώ για τα κορίτσια προέχει η "*κοινωνική προσφορά στην οικογένεια*". Η ταύτιση των αξιών που αναφέρει η Γκαρή με τους δύο παράγοντες αξιών όπως προέκυψαν για το συνολικό δείγμα των φοιτητών της παρούσας έρευνας είναι περισσότερο από προφανής, ενώ για μία ακόμη φορά επιβεβαιώνεται η ενεργός ύπαρξη των ανδρικών και γυναικείων στερεότυπων και ρόλων στην ελληνική πραγματικότητα.

Τα συμπεράσματα αυτά επαληθεύτηκαν και με άλλο τρόπο· επιχειρήθηκε παραγοντική ανάλυση στο συνολικό δείγμα της έρευνας, αλλά μόνο για τους άντρες και ξεχωριστά για τις γυναίκες· οι παράγοντες αξιών που προέκυψαν ήταν πανομοιότυποι με εκείνους του γενικού δείγματος· συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η λειτουργικότητα των ανδρικών και γυναικείων ρόλων τελεί εν ενεργεία όχι μόνο όταν το όποιο δείγμα αποτελείται από συμμετέχοντες και των δύο φύλων, αλλά και σε δείγματα μόνο ανδρών ή μόνο γυναικών, προκαλώντας έτσι τον "ανδρικό" και "γυναικείο" διαχωρισμό αξιών. Για να φανεί η διασύνδεση των αξιών με αντίστοιχα των διαπιστώσεων αυτών φαινόμενα συμπεριφοράς, θα επιχειρηθεί εδώ μιά σύντομη παρουσίαση της θεωρίας των ρόλων για τα δύο φύλα.

Ο Γεώργας (1986) υποστηρίζει ότι στη μικρή ομάδα και ειδικά στην οικογένεια "...υπάρχει μιά σαφής ιεράρχηση ρόλων. Ο πατέρας, η μητέρα, τα

παιδιά, ανάλογα με το φύλο στο οποίο ανήκουν, έχουν τους καθορισμένους ρόλους τους, σε σχέση βέβαια και με την οργάνωση, τους θεσμούς και το πολιτιστικό υπόβαθρο της κοινωνίας στην οποία ανήκουν." Αντίστοιχοι ρόλοι βεβαίως υπάρχουν και σε οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα, επάγγελμα, κ.τ.λ., αλλά ιδιαίτερα σημαντικοί είναι οι ρόλοι που τα δύο φύλα επισυνάπτουν στην αυτοεικόνα τους.

Η θεωρία της Κοινωνικής μάθησης υποστηρίζει ότι οι ρόλοι των δύο φύλων προσλαμβάνονται κατά την παιδική και εφηβική ηλικία· τα παιδιά τείνουν να μιμούνται τους μεγαλυτέρους, και συνήθως τους γονείς τους, έχοντας παράλληλα την προτίμησή τους στραμμένη στα όμοια μοντέλα και όχι στα ανόμοια. 'Ετσι, τα παιδιά τείνουν να μιμούνται τις πράξεις, συνήθειες και τη συμπεριφορά του γονέα που ανήκει στο ίδιο φύλο. Οι ενισχύσεις (θετικές και αρνητικές) που οι γονείς προσφέρουν ανάλογα με την όποια συμπεριφορά του παιδιού ισχυροποιούν τη διαδικασία της μάθησης των αντίστοιχων ρόλων. Επιπρόσθετα συμβάλλει και η δημιουργία και η σταθεροποίηση γνωστικών "Σχημάτων διαφυλικών χαρακτηριστικών" (*Gender schema theory*). Τα σχήματα αυτά σύμφωνα με τον **Bem** (1981) περιλαμβάνουν τις βασικές έννοιες της ανδρικής και γυναικείας ταυτότητας όπως την ορίζει το κοινωνικά αποδεκτό σε κάθε πολιτισμό και ταυτόχρονα μαθαίνουν στο παιδί που προσπαθεί να ταυτιστεί με τον ένα ή με τον άλλο ρόλο, τα χαρακτηριστικά του ρόλου αυτού. Η ανάκληση των χαρακτηριστικών-ρόλων είναι ισχυρότερη μέσω του εν δυνάμει διαμορφούμενου σχήματος για το φύλο με το οποίο ταυτίζεται το παιδί ενώ οι άνθρωποι με διαμορφωμένα σχήματα φύλων τείνουν να ερμηνεύουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μέσα από τα χαρακτηριστικά των φύλων αυτών. Είναι επομένως προφανής η λειτουργία στερεοτύπων και φυσικά ρόλων για τα δύο φύλα, όταν αυτά σχηματοποιηθούν και σταθεροποιηθούν ως αυθύπαρκτες έννοιες μέσω της γνωστικής διαμόρφωσης των αντίστοιχων σχημάτων.

Για τα στερεότυπα αυτά, η Zebrowitz (1990) αναφέρει ως γυναικεία χαρακτηριστικά τις κοινωνικές δεξιότητες της *τρυφερότητας*, της *συναισθηματικότητας* και της *συμπάθειας*, ενώ ως ανδρικά χαρακτηριστικά την *ανταγωνιστικότητα*, την *τετράγωνη λογική*, την *ανεξαρτησία* και την *αυτοπεποίθηση*. Ταυτόχρονα επισημαίνει τη διάσταση της "σκληρής-ανδρικής" και "τρυφερής-γυναικείας" ταυτότητας ρόλων που τα στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των δύο φύλων περιλαμβάνουν. Συναφείς στο χώρο έρευνες έχουν δείξει μάλιστα ότι τα παιδιά γνωρίζουν πολύ καλύτερα το στερεότυπο για το φύλο τους παρά για το άλλο φύλο και επομένως γνωρίζουν καλύτερα και τον αντίστοιχο ρόλο τους. Σε διαπολιτιστικό επίπεδο, τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων βρέθηκαν να ισχύουν σε σταθερή βάση, αν και ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς ήταν διαφορετικού είδους.

Τα ευρήματα της παρούσας προσπάθειας ουσιαστικά επιβεβαίωσαν μέσω των αξιών, κυρίως τη "σκληρή-τρυφερή" διάσταση για τα δύο φύλα, όταν έγινε φανερό μέσω της παραγοντικής ανάλυσης και των πολυμεταβλητών αναλύσεων διασποράς ότι οι γυναίκες συμμετέχουσες προτιμούν κυρίως τις Κοινωνικές, Αισθητικές και Θρησκευτικές αξίες, δηλαδή δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην ταύτισή τους με την εικόνα της ευαίσθητης και κοινωνικά-υπαρξιακά ολοκληρωμένης υπόστασης. Κατά συνέπεια, η συμφωνία των ευρημάτων με τη θεωρία της Κοινωνικής μάθησης καθώς και με τη θεωρία των σχημάτων για τα δύο φύλα, επιβεβαιώνει τη λειτουργικότητα των υποκλιμάκων αξιών του ερωτηματολογίου, τουλάχιστον για τις τρείς πιο πάνω υποκλίμακες. Η κατάσταση είναι μάλλον πιο δύσκολη για τις άλλες τρεις υποκλίμακες, όπου η ομοιότητα των δύο φύλων για την Θεωρητική υποκλίμακα μάλλον οφείλεται στο ότι όλοι οι συμμετέχοντες, με βάση τη φοιτητική τους ταυτότητα, ξεπερνούν τα στερεότυπα των ρόλων τους και ταυτίζονται ως προς το στόχο της αναζήτησης της αλήθειας. Για την Πολιτική αξία, αν και σε μεγάλο ποσοστό το δείγμα από τη Γυμναστική Ακαδημία περιέπλεξε και σ' αυτή την περίπτωση τα πράγματα, η ταύτιση των φύλων ως προς τις αξίες τους μάλλον οφείλεται στην έλλειψη Πολιτικής

ταυτότητας των φοιτητών, μια έλλειψη που παρατηρείται όλο και εντονότερα τα τελευταία χρόνια γενικά στο φοιτητικό χώρο. Τέλος, υπήρξαν διαφορές για τις Οικονομικές αξίες, αλλά όχι τόσο μεγάλες ώστε να δικαιολογούνται από το ανδρικό και γυναικείο στερεότυπο ρόλων. 'Ισως, για την περίπτωση αυτή να έχουμε μιά συγκεκαλυμμένη (*masked*) επίδραση του παράγοντα "Φύλο" λόγω της όχι και τόσο κοινωνικά αποδεκτής Οικονομικής αξίας. Το γεγονός όμως ότι για το συνολικό δείγμα οι παράγοντες που προέκυψαν για τις έξι αξίες ουσιαστικά αντιπροσώπευαν το ανδρικό και γυναικείο στερεότυπο ρόλων ήταν επιβεβαιωτικό για τη σωστή δομή του ερωτηματολογίου και για την ορθή μέτρηση, σε ένα μεγάλο τουλάχιστον ποσοστό, των έξι αξιών.

Ο παράγοντας "Σχολή φοίτησης"

Αν οι παραγοντικές δομές αξιών για το συνολικό δείγμα προκλήθηκαν από τους ανδρικούς και γυναικείους ρόλους, οι διαφορετικές παραγοντικές δομές αξιών για κάθε Σχολή φοίτησης προκλήθηκαν από τις διαφορετικές επαγγελματικές "ταυτότητες" της κάθε Σχολής, στο ποσοστό τουλάχιστον που δικαιολογεί η ορθόγωνη περιστροφή των αξόνων για κάθε περίπτωση-Σχολή. Θα μπορούσαμε επομένως να ερμηνεύσουμε τους παράγοντες αξιών για κάθε Σχολή ή και της αντίστοιχες ομαδοποιήσεις αξιών (*cluster analyses*) για κάθε Σχολή, με βάση πλέον το επαγγελματικό στερεότυπο, τον επαγγελματικό ρόλο με τον οποίο οι συμμετέχοντες από κάθε Σχολή ταυτίζονται τουλάχιστον ως ένα σημείο. Η λογική αυτή στηρίζεται σε προηγούμενα ευρήματα στα οποία κατέληξε ο υποψήφιος (1991) και στην "υπόθεση ταύτισης αξιών" που έχει προτείνει ο Feather (1971).

Οι παραγοντικές δομές και οι ομαδοποιήσεις αξιών ανάλογα με την κάθε Σχολή αναλύθηκαν στο **Κεφάλαιο 7.4** και δεν θα μας απασχολήσουν επί του παρόντος· το μοναδικό ίσως σημείο για το οποίο χρειάζεται μια υπενθύμιση είναι ότι οι διαφορετικές παραγοντικές δομές και ομαδοποιήσεις αξιών δεν υφίστανται μόνο γιατί προκαλούνται από τους επαγγελματικούς

ρόλους της εκάστοτε Σχολής, αλλά και γιατί οι ταυτιζόμενοι φοιτητές με τους αντίστοιχους επαγγελματικούς ρόλους υιοθετούν ανάλογες κοσμοθεωρίες, νοοτροπίες, τρόπους αντιμετώπισης γεγονότων, στάσεις και πεποιθήσεις· γενικότερα, ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τον κόσμο χαρακτηρίζεται από την ισχύ και τη λειτουργικότητα της δομής της προσωπικότητάς τους, την ισχύ και λειτουργικότητα της δομής των αξιών τους.

Οι παραγοντικές δομές αξιών βεβαίως, αντιπροσωπεύουν διαφοροποιήσεις των έξι Σχολών και ως προς τους μέσους όρους για τις έξι αξίες-τύπους· οι ισχυρότερες διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν, με αφετηρία το πολυμεταβλητό επίπεδο ανάλυσης, για τις Θρησκευτικές αξίες, τις Αισθητικές αξίες και τις Οικονομικές αξίες, για τις οποίες επιβεβαιώθηκε αντίστοιχα η επίδραση του επαγγελματικού ρόλου της αντίστοιχης Σχολής φοίτησης. Θυμίζουμε ότι η ηλικία ή το έτος σπουδών ως συμμεταβλητές δεν επηρέαζαν τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή και επομένως μπορούμε να δεχτούμε ότι δεν είναι μόνο ο επαγγελματικός ρόλος-ταυτότητα της κάθε Σχολής που διαμορφώνει τις αντίστοιχες αξίες των φοιτητών, αλλά είναι οι αξίες των εισαγομένων στις αντίστοιχες Σχολές που διαμορφώνουν το ρόλο-χαρακτήρα κάθε Σχολής. Το συμπέρασμα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όπως θα φανεί σε επόμενα τμήματα της συζήτησης και επιβεβαιώνει αντίστοιχα ευρήματα (**Georgas**, 1989) που έδειξαν σταθερότητα αξιών από το πρώτο ως το τέταρτο έτος φοίτησης.

Ούτως ή άλλως όμως, οι συμμετέχοντες από την ΑΣΟΕΕ, τη Φιλοσοφική και τη Θεολογική επιβεβαίωσαν την αναμενόμενη προτίμηση για τις αντίστοιχες με τη Σχολή αξίες· οι Μαθηματικοί επίσης παρουσίασαν υψηλότερες Θεωρητικές αξίες από τις άλλες Σχολές, αλλά όχι σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο· εδώ βεβαίως υπεισέρχεται ο εξωγενής παράγοντας της "φοιτητικής" ταυτότητας. Επειδή όλες οι Σχολές φοίτησης διαθέτουν βεβαίως γνωστικό-θεωρητικό αντικείμενο, είναι φυσικό να παρουσιάζεται από όλους

τους συμμετέχοντες, ανεξαρτήτως Σχολής, ενδιαφέρον για την αλήθεια, τη μάθηση, τη γνώση, τη Θεωρητική δηλαδή αξία.

Οι δύο περιπτώσεις-Σχολές που παρουσίασαν πρόβλημα ήταν η Γυμναστική Ακαδημία και η Ιατρική Σχολή· για την πρώτη περίπτωση, ισχύουν τα όσα έχουν συζητηθεί μέχρι εδώ σχετικά με την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και την εγκυρότητα της δειγματοληψίας. Για την περίπτωση της Ιατρικής Σχολής, φαίνεται να έγινε το ακόλουθο λάθος· ο υποψήφιος δεν επέλεξε της Σχολή-ταυτότητα που πράγματι διαθέτει υψηλές Κοινωνικές αξίες, αλλά αυτή που το κοινωνικά επιθυμητό του υπαγόρευσε· με άλλα λόγια, επέλεξε τη Σχολή που και ό ίδιος αλλά και το κοινωνικό σύνολο θα ήθελαν και θα περίμεναν να διαθέτει υψηλές Κοινωνικές αξίες. Υπάρχει επίδραση ερευνητή; Είναι πράγματι λιγότερο Κοινωνικά όντα οι έλληνες γιατροί;[39] Χρειάζονται περαιτέρω ερευνητικές προσπάθειες για να διευκρινισθεί το ζήτημα αυτό και ίσως να χρειάζονται συγκρίσεις για την Κοινωνική αξία ανάμεσα σε διάφορους Ιατρικούς κλάδους και παραϊατρικές ειδικότητες (Νοσηλευτική Σχολή, για παράδειγμα, αν και εδώ ο γυναικείος πληθυσμός είναι πολύ δυσανάλογος του ανδρικού) ώστε να μπορέσουμε να διαμορφώσουμε μια πληρέστερη εικόνα για τους χάρτες αξιών των "Κοινωνικών" λειτουργών της Ιατρικής επιστήμης.

Σε γενικές γραμμές, όπως φάνηκε και από τις πολυμεταβλητές αναλύσεις διασποράς, οι αξίες διαφέρουν ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης και ταυτόχρονα διαφέρουν μεταξύ τους. Αυτή η διαπίστωση, αποτελεί και μία από τις ισχυρότερες διαβεβαιώσεις για τη διαφοροποιητική ισχύ του ερωτηματολογίου, η οποία μπορεί να μην άγγιξε το τέλειο αλλά είναι αρκετά ικανοποιητική. Εξ άλλου, η ίδια η διαφοροποιητική ισχύς των έξι αξιών για τις έξι Σχολές, δηλαδή η αντίστροφη διαδικασία (η οποία θα συζητηθεί στο

---

39 Είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση φοιτήτριας της Ιατρικής, η οποία κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, διαβάζοντας το 1ο κατά σειρά ερώτημα (Κοινωνικό ερώτημα: "Η δυστυχία των άλλων είναι και δική μας δυστυχία"), ανεφώνησε (sic): "Δεν είμαστε καλά ! Δε θα πεθάνω εγώ για να μην πεθάνουν οι άρρωστοι !".

Κεφάλαιο 8.2.2) κατέληξε σε αρκετά ισχυρούς δείκτες διαφοροποίησης μεταξύ των Σχολών με βάση το πολυμεταβλητό σύστημα των προσωπικών αξιών των συμμετεχόντων.

Οι διαφορές για τους μέσους όρους αξιών ανάλογα με τη Σχολή φοίτησης συμφωνούν κατά πολύ σε κάποιες περιπτώσεις και λιγότερο σε άλλες με παλαιότερα ευρήματα, όπως αυτά του ίδιου του Allport (1951), του Whitely (1933), του Harris (1934), και του Feather (1971). Με τη λογική αυτή, επιβεβαιώνεται για μία ακόμη φορά η ικανότητα του ερωτηματολογίου να διαφοροποιεί ανάμεσα σε επαγγελματικές ταυτότητες στο επίπεδο των σπουδών και γενικότερα σε κοινωνικές ομάδες, ενώ ταυτόχρονα διαφαίνεται η δυνατότητα σύγκρισης των ευρημάτων στα οποία καταλήγει το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων με παλαιότερα, με βάση το AVL, ευρήματα, αλλά και με ευρήματα που προέρχονται από το *Rokeach Value Survey*, επειδή πολλές ομάδες αξιών του RVS, όπως έχει ήδη συζητηθεί, αντιπροσωπεύουν περίπου όμοιους με τη θεώρηση Spranger γενικούς τύπους αξιών. Σύγκριση βεβαίως με παλαιότερα ευρήματα για τον ελληνικό πληθυσμό δεν είναι εφικτή, εφόσον δεν έχουν εξετασθεί ξανά οι έξι τύποι αξιών του Spranger για επαγγελματικές ομάδες στο επίπεδο των σπουδών (η έρευνα του Πασσάκου περιορίστηκε σε δείγμα από Παιδαγωγική Ακαδημία και μόνο).

Οι παράγοντες "Πολιτικές πεποιθήσεις", "Θρησκευτικό υπόβαθρο" και "Επαγγελματική ταυτότητα" *(όπως αυτή δηλώθηκε από τους συμμετέχοντες)*

Οι "Πολιτικές πεποιθήσεις" φάνηκαν να επηρεάζουν τις Οικονομικές, Κοινωνικές, Θρησκευτικές και βεβαίως τις Πολιτικές αξίες. Οι Αριστερά τοποθετημένοι συμμετέχοντες αποδείχτηκαν "Κοινωνικά όντα", γεγονός περισσότερο από αναμενόμενο ενώ επίσης παρουσίασαν υψηλότερες Πολιτικές αξίες, αν και η στατιστική σημαντικότητα του δείκτη **F** για τους μέσους όρους της αξίας αυτής ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση οφείλεται στην πτωτική τάση που συζητήθηκε στο **Κεφάλαιο 8.1.2**. Για τη Θρησκευτική αξία, υψηλότερα βρέθηκαν οι υποστηρικτές της Ν.Δ. και χαμηλότερα από όλους οι Αριστεροί, όπως βέβαια θα περιμέναμε· το ίδιο συνέβη και για την Οικονομική αξία, όπου οι Αριστερά τοποθετημένοι συμμετέχοντες διέφεραν από όλους τους άλλους, οι οποίοι κυμάνθηκαν στα ίδια μεταξύ τους επίπεδα· η "διαφοροποίηση" των Αριστερών ήταν έκδηλη παντού, όπως βέβαια συμβαίνει και στην καθημερινότητα, τουλάχιστον σε επίπεδο ιδεολογίας. Παράλληλα ευρήματα έχουν δημοσιευθεί από τον **Γεώργα** και άλλους (1992) όπου για τις δέκα ομάδες αξιών που χρησιμοποιεί το μοντέλο Schwartz, οι Αριστερά τοποθετημένοι συμμετέχοντες δήλωσαν υψηλές προτιμήσεις για την *παρώθηση* , τον *αυτοπροσδιορισμό* και την *παγκοσμιότητα* , ενώ οι Δεξιοί και Κεντρώοι προτίμησαν την *παράδοση* , *συμμόρφωση* , *ισχύ* και *αίσθηση ασφάλειας* .

Το "Θρησκευτικό υπόβαθρο" βεβαίως επηρέαζε τους μέσους όρους αξιών, αλλά η κύρια επίδρασή του ήταν φυσικά στη Θρησκευτική αξία, για την οποία παρατηρήθηκε έκδηλα και έντονα μια στατιστικά σημαντική πτωτική διαβάθμιση ανάμεσα στους "πάρα πολύ" θρησκευόμενους και στους "καθόλου" Θρησκευόμενους. Για τις υπόλοιπες όμως αξίες η διαφοροποίηση των συμμετεχόντων ανάλογα με τις κατηγορίες του "Θρησκευτικού υπόβαθρου" φάνηκε να είναι μάλλον ελάχιστη ως μηδαμινή.

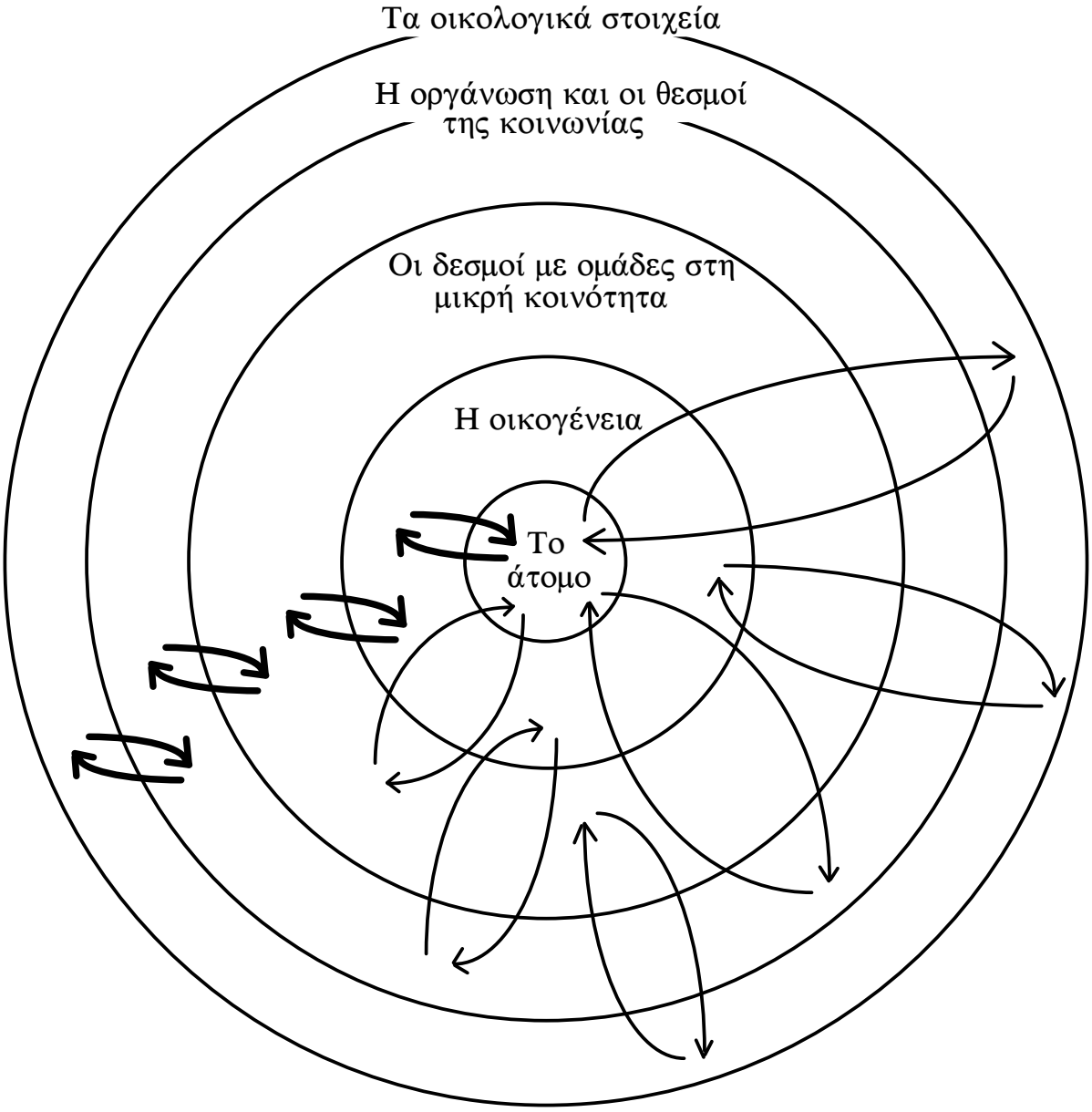
Τα δύο τμήματα ευρημάτων για τις Πολιτικές πεποιθήσεις και το Θρησκευτικό υπόβαθρο αποτελούν ουσιαστικά μια ακόμη επιβεβαίωση της διαφοροποιητικής ισχύος των υποκλιμάκων αξιών, αφού οι τελευταίες φαίνεται να είναι "ευαίσθητες" στην κοινωνική πραγματικότητα. Το Θρησκευτικό υπόβαθρο μάλιστα, όπως αναμενόταν, ως συμμεταβλητή σε πολυμεταβλητό σχέδιο ανάλυσης συνδιασποράς, επηρέαζε τη διαμόρφωση των μέσων όρων και για τις έξι αξίες αν και όχι ιδιαίτερα· η μικρή όμως αυτή επίδραση, είναι δυνατό να αποτελεί προκάλυμμα μεγαλύτερων και ισχυρότερων λανθανόντων παραγόντων· στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστεί σύντομα η θεωρία του **Οικολογικού-Ψυχολογικού Προτύπου** (**Γεώργας**, 1986, *Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμος Α', σελ. 81-118) επειδή αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για την αποκάλυψη των λανθανόντων αυτών παραμέτρων.

Το Οικολογικό-Ψυχολογικό Πρότυπο (Γεώργας, 1986)

Μέσα στα εκάστοτε οικολογικά-ψυχολογικά πλαίσια της κάθε οργανωμένης κοινωνίας διαμορφώνονται αξίες, στάσεις και κοινωνική συμπεριφορά. Το μοντέλο του Οικολογικού-Ψυχολογικού Προτύπου περιλαμβάνει πέντε βασικές κατηγορίες-παράγοντες επίδρασης στην προσωπικότητα του ατόμου: Τα *οικολογικά στοιχεία* , την *οργάνωση και τους θεσμούς της κοινωνίας* , τους *δεσμούς με ομάδες στη μικρή κοινότητα* , την *οικογένεια* , και φυσικά, το ίδιο το *άτομο* . Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παραγόντων αυτών είναι ισχυρές και αντιπροσωπεύονται από μια διαδοχική σύζευξή τους. Το μοντέλο αυτό παρουσιάζεται τοπολογικά στο **Γράφημα 13**, σελ. 206.

Ταυτόχρονα οι πέντε παράγοντες του Οικολογικού αυτού μοντέλου επηρεάζονται από τη διασπορά των οικολογικών στοιχείων, το βαθμό της ανθρώπινης επαφής και τις κοινωνικές αλλαγές. Οι σημαντικότεροι ίσως από τους παράγοντες στη διαμόρφωση των αξιών είναι, με βάση τα επιμέρους στοιχεία που συμπεριλαμβάνουν, η οργάνωση και οι θεσμοί της κοινωνίας (που επηρεάζει το άτομο μέσω της Θρησκείας, του εκπαιδευτικού και

Γράφημα 13. Τοπολογική παράσταση του Οικολογικού Ψυχολογικού Προτύπου (Γεώργας, 1986).

Πηγή: **Γεώργας, Δ.** (1986) *Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμος Α', σελ. 89

πολιτικού συστήματος και μέσω της οικονομικής οργάνωσης), οι δεσμοί με ομάδες στη μικρή κοινότητα (επίδραση μέσω των προσώπων-θεσμών με τα οποία το άτομο έρχεται σε επαφή) και φυσικά η ίδια η οικογένεια (πυρηνική, εκτεταμένη, μονογονεϊκή, κ.τ.λ.).

Με βάση το Οικολογικό αυτό μοντέλο οι αξίες του ατόμου εντάσσονται σε ένα διαδικαστικό σύστημα διαμόρφωσης και όπως έχουν σύμφωνα με το πλαίσιο αυτό εξηγηθεί οι οικογενειακές αξίες των φοιτητών στην Ελλάδα, με τον ίδιο τρόπο μπορούμε να προσαρτήσουμε στο Οικολογικό μοντέλο τις έξι αξίες-τύπους προσωπικότητας που μελετήθηκαν στην παρούσα προσπάθεια. Αναμφίβολα, μια τέτοια προσάρτηση θα έχει ιδιαίτερη επεξηγηματική αξία ως προς τον τρόπο διαμόρφωσης των αξιών αυτών, αλλά και ως προς τον τρόπο χρήσης των διαμορφούμενων ανά στάδιο αξιών για την επιλογή των τελικών αξιών που το άτομο υιοθετεί ως προσωπικές αξίες ζωής. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο Γεώργας, οι αξίες διαμορφώνονται στα παιδικά χρόνια, μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινότητας και επομένως, τουλάχιστον αυτοί οι δύο παράγοντες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν και να μελετώνται σε συνδυασμό με τις προσωπικές αξίες, ιδιαίτερα μάλιστα αν ενδιαφερόμαστε για τον τρόπο δημιουργίας και σταθεροποίησης των αξιών αυτών. Βεβαίως, στην παρούσα μελέτη, οι παράγοντες αυτοί δεν μελετήθηκαν σε βάθος επειδή ενδιέφερε πολύ περισσότερο ο στόχος της κατασκευής ενός ερωτηματολογίου αξιών, το οποίο ασφαλώς θα πρέπει να ελεγχθεί και από την πλευρά της επίδρασης των παραγόντων του Οικολογικού μοντέλου σε επόμενη ερευνητική προσπάθεια.

Σύμφωνα με την όλη λογική, θα πρέπει να μελετηθούν και οι παράγοντες που κρύβονται πίσω από την έννοια του Θρησκευτικού υπόβαθρου, δηλαδή κυρίως η μορφή της οικογένειας (πυρηνική-εκτεταμένη) και η οργάνωση της κοινωνίας από την οποία προέρχεται το άτομο, δηλαδή δύο από τους βασικότερους παράγοντες του Οικολογικού-Ψυχολογικού

προτύπου του Γεώργα. Το θέμα αφαλώς δεν είναι καθόλου απλό, ειδικά στην ελληνική κοινωνία, όπου όπως έχει δείξει ο Georgas (1989) οι οικογενειακές αξίες των ελλήνων βρίσκονται σε μεταβατική φάση, περνώντας από τις συλλογικές (*collectivist*) στις ατομικιστικές (*individualist*) αξίες, κυρίως εξ αιτίας της διαφοροποίησης ανάμεσα στην παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια και στην αναδυόμενη και επικρατούσα πυρηνική μορφή οικογένειας, ενώ ο άλλος σοβαρότατος παράγοντας πρόκλησης των αλλαγών αυτών είναι η μετακίνηση των πληθυσμών από τις αγροτικές περιοχές στα αστικά κέντρα· μέσα στα πλαίσια αυτά της αναδιαμόρφωσης των οικολογικών-ψυχολογικών δεδομένων για τον ελληνικό χώρο είναι πράγματι δύσκολο να εξετασθούν σε σταθερή βάση τα συστήματα αξιών, όταν μάλιστα είναι τόσο ραγδαίες οι εξελίξεις ώστε τρία μόλις χρόνια αργότερα ο ίδιος ερευνητής (Γεώργας και άλλοι, 1992) να καταλήγει στη διαπίστωση πως "τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η επίδραση του αστικού-αγροτικού περιβάλοντος στη διαμόρφωση των 10 τύπων αξιών δεν είναι πολύ ισχυρή στην Ελλάδα, με ελάχιστες μόνον και μάλιστα δύσκολες στην ερμηνεία διαφορές". Κατά συνέπεια, η διερεύνηση των παραγόντων αυτών σε σχέση με τις αξίες, είτε αυτές λέγονται οικογενειακές, είτε καθολικές, είτε προσωπικές αξίες, θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή και να επιδιώκεται η επεξήγηση της ισχύος πρόβλεψης της μελλοντικής εξέλιξης των αξιών με βάση τους οικολογικούς-ψυχολογικούς παράγοντες· δεν αρκεί να παραμένουμε σε περιγραφικό επίπεδο, αλλά με βάση τα μέχρι στιγμής δεδομένα, χρειάζεται περισσότερο η αποκωδικοποίηση της εξελικτικής πορείας των αλλαγών στις αξίες στον ελληνικό χώρο.

Η διερεύνηση των παραγόντων αυτών για το ερωτηματολόγιο 42 ερωτημάτων, στην παρούσα έρευνα, δεν προσέγγισε ούτε καν το περιγραφικό στάδιο, και αυτό γιατί δεν ενδιέφεραν τόσο οι επιμέρους παράγοντες που διαμορφώνουν, ίσως εκ των προτέρων, τα συστήματα αξιών, αλλά το πώς αυτά υπάρχουν, ενεργοποιούνται και "συμπεριφέρονται" μέσα στα πλαίσια των σπουδών.

Θα πρέπει τέλος να συzητηθεί το θέμα του παράγοντα "επαγγελματική ταυτότητα" όπως αυτή δηλώθηκε από τους συμμετέχοντες. Η παντελής έλλειψη επίδρασης του παράγοντα αυτού στη διαμόρφωση αξιών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η μάλλον συγκεχυμένη εικόνα που έχουν οι συμμετέχοντες για την επαγγελματική τους ταυτότητα (άσχετα με το αν στο βάθος, υποσυνείδητα, ακολουθούν το επαγγελματικό πρότυπο της Σχολής τους ή και το διαμορφώνουν) καθρεφτίzεται σε μιά αντίστοιχα συγκεχυμένη εικόνα προσωπικών αξιών· είναι άλλωστε φυσικό μια αστάθεια στα συστήματα αξιών να προκαλεί αντίστοιχη αστάθεια και στο ερώτημα "ποια είναι η ταυτότητά μου", να δημιουργεί ανασφάλειες και πιθανώς και αρνητική αυτοεικόνα, η οποία επιδρά και πάλι μέσω επανατροφοδότησης στις προσωπικές αξίες[40].

8.2.2 *Διαφοροποιητική ισχύς του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων*

Η κατακλείδα για το θέμα της εσωτερικής εγκυρότητας και της εγκυρότητας διαφοροποίησης μεταξύ των αξιών που το ερωτηματολόγιο διαθέτει, προήλθε από τις αναλύσεις διαφοροποιητικής ισχύος. Η ισχύς και των 42 ερωτημάτων ξεχωριστά ήταν τρομακτική· τοποθετήθηκε "σωστά" στις a-priori ομάδες-Σχολές το 60,41% των συμμετεχόντων (αν αναλογιστούμε ότι η τυχαία τοποθέτηση θα κατέληγε σε 100%÷6 a-priori ομάδες-Σχολές=16,67%, η τελική διαφοροποίηση είναι ιδιαίτερα ισχυρή και επεξηγηματική). Το ποσοστό της διασποράς των τιμών που εξηγήθηκε ήταν 76%, καταδεικνύοντας έτσι την ιδιαίτερα ικανοποιητική εσωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου στο σύνολό του. Παράλληλα, με βάση τους τελικούς δείκτες προτίμησης για τις έξι αξίες, η τοποθέτηση των συμμετεχόντων πέτυχε κατά 40,86%, πολύ πάνω και πάλι από το τυχαίο, εξηγώντας το 50% της διασποράς των τιμών.

---

40 Σχετικά ευρήματα έχουν παρουσιαστεί στο: **Mylonas, K.** (1990) *Summarizing on a primary study on Students' Values*, Unpublished Report submitted to the Department of Psychology, Polytechnic South-West (Plymouth Polytechnic).

Πέραν της εσωτερικής εγκυρότητας που για μία ακόμη φορά αποδεικνύεται, οι αναλύσεις διαφοροποιητικής ισχύος κατέδειξαν και τις διαφοροποιήσεις ως προς τα συστήματα αξιών ανάμεσα στις έξι Σχολές. Οι αναλύσεις αυτές ουσιαστικά αντιπροσωπεύουν τις διαφορές μεταξύ των παραγοντικών δομών για κάθε Σχολή και τις εκφράζουν με βάση τα διαφοροποιητικά τους χαρακτηριστικά· ασφαλώς, η τοποθέτηση συμμετεχόντων στις ομάδες τους δεν ήταν τέλεια, αλλά οπωσδήποτε δεν ευθύνονται μόνον οι αξίες για την ταύτιση των συμμετεχόντων με τους επαγγελματικούς ρόλους των αντίστοιχων Σχολών τους· αυτό συμβαίνει κατά 50%· το υπόλοιπο 50% εξηγείται από άλλους, μη ελεγχθέντες στην παρούσα έρευνα παράγοντες.

8.3. *Θεωρητικές εφαρμογές του ερωτηματολογίου αξιών*

8.3.1 *Χαρτογράφηση συστημάτων αξιών - Επαγγελματίες*

Κατά τα πρότυπα του Rokeach, οποίος (1973) μελέτησε τα συστήματα αξιών με βάση το RVS για διάφορους επαγγελματικούς κλάδους, θα μπορούσαμε σε επόμενη ερευνητική φάση να χρησιμοποιήσουμε το ερωτηματολόγιο που προέκυψε από την παρούσα προσπάθεια για να διαμορφώσουμε γενικότερες εικόνες για τα συστήματα αξιών των διαφόρων επαγγελμάτων. Η προσέγγιση αυτή βέβαια θα αναφέρεται στους ίδιους τους επαγγελματίες των διαφόρων κλάδων επειδή ασφαλώς μας ενδιαφέρει το σύστημα αξιών που παρατηρείται για την ενεργό εργασιακή ταυτότητα περισσότερο από τα αντίστοιχα συστήματα αξιών για το επίπεδο των σπουδών. Ο Holland (1985) υποστηρίζει ότι τα μέλη ενός εργασιακού κλάδου έχουν παρόμοιες προσωπικότητες και ότι κάθε επάγγελμα προσελκύει και συγκρατεί στις τάξεις του ανθρώπους με κοινά χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Κατά συνέπεια, είμαστε σε θέση να συγκεκριμενοποιήσουμε τα χαρακτηριστικά αυτά των διαφόρων εργασιακών κλάδων εφόσον μπορούμε να μετρήσουμε τις αξίες που τα αντιπροσωπεύουν.

Αυτή η συγκεκριμενοποίηση των βασικών χαρακτηριστικών-αξιών για επαγγελματικούς κλάδους έχει ιδιαίτερα σημαντικές εφαρμογές και πρακτικές χρησιμότητες· είναι προφανές ότι με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, γνωρίζοντας το επάγγελμα κάθε ατόμου θα είμαστε σε θέση να υποθέσουμε τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του· φυσικά, μια τέτοια προσέγγιση ίσως να αποτελεί υπεργενίκευση και οπωσδήποτε θα είναι αναγκαία η εκ των προτέρων απόλυτη βεβαιότητα για τα χαρακτηριστικά του κλάδου, ενώ βεβαίως είναι απαραίτητος και ο συνυπολογισμός των ατομικών διαφορών· αναγκαστικά λοιπόν, δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε οριστικά συμπεράσματα για την προσωπικότητα κάποιου επαγγελματία αν δεν έχουμε και πολλά άλλα δεδομένα στα χέρια μας, αλλά τουλάχιστον

μπορούμε να επιχειρήσουμε μια πρώτη προσέγγιση η οποία δεν θα επηρεάζεται από τα στερεότυπα για τα διάφορα επαγγέλματα τα οποία λειτουργούν στη συνείδηση όλων μας και ως προς αυτό ακριβώς το σημείο θα διαφέρει από την "ψυχολογία του αφελούς".

Η προσέγγιση αυτή έχει επίσης πρακτικές χρησιμότητες· όπως υποστηρίζει ο Holland, ο μέσος άνθρωπος έχει μέτρια γνώση των χαρακτηριστικών της επαγγελματικής του ταυτότητας. Έτσι, συνήθως ο μέσος άνθρωπος διατηρεί μερικές συγκεκριμένες και γενικόλογες ιδέες για το "πώς είναι οργανωμένα τα πράγματα" στο επάγγελμά του και με βάση αυτές τις χονδροειδείς ιδέες και κατηγοριοποιήσεις συμπεριφέρεται ασκώντας τα εργασιακά του καθήκοντα. Είναι λοιπόν φυσικό ότι ο μέσος επαγγελματίας, μαθαίνοντας τα χαρακτηριστικά της επαγγελματικής του ταυτότητας, θα είναι σε θέση να εντάσσει καινούρια δεδομένα στο σύστημα πληροφοριών του για τον κλάδο και να καταλήγει σε νέα συμπεράσματα για τις δικές του ικανότητες, καθώς και για τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να αποδώσει περισσότερο και δημιουργικότερα.

Ο στόχος της δημιουργικής έκφρασης μέσα από το επάγγελμα είναι δυνατόν να επιτευχθεί μέσω της σύγκρισης των επαγγελματικών αξιών με τις αξίες του συγκεκριμένου επαγγελματία· μέσα από τη σύγκριση αυτή ο επαγγελματίας αυτός θα είναι σε θέση να διαπιστώσει τις δικές του κυρίαρχες αξίες και να δει αν συμφωνούν και σε ποιο ποσοστό με τις αξίες του κλάδου γενικά, αναπροσαρμόζοντας έτσι τους εργασιακούς-δημιουργικούς του στόχους ανάλογα με το χώρο, τομέα, αντικείμενο στο οποίο το επάγγελμά του προσφέρει τις μεγαλύτερες δυνατότητες δημιουργικής έκφρασης. Με τη λογική αυτή και με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, ο Φιλόλογος μπορεί εύκολα να διαπιστώσει την "προτίμηση" του κλάδου του για τις Αισθητικές αξίες και για την Αισθητική αρμονία των πραγμάτων· αφού ο μεγαλύτερος στόχος του κλάδου είναι αυτός, εκεί βρίσκεται και το προσφορότερο έδαφος δημιουργικής έκφρασης και επομένως, ο Φιλόλογος

μπορεί να δώσει αισθητική-οργανωτική και αρμονική χρειά στο εργασιακό του αντικείμενο, αντιμετωπίζοντας και ο ίδιος τα φιλολογικά κείμενα στην ολότητά τους, ως αρμονικά σύνολα και μαθαίνοντας στο ακροατήριό του να αναζητά τα ίδια αισθητικά στοιχεία στα κείμενα αυτά. Η σημασία της διαδικασίας αυτής είναι διττή· σε πρώτη φάση, πολλοί είναι οι επαγγελματίες που έχουν ξεφύγει από το αντικείμενο της δουλειάς τους, όπως πολλοί Φιλόλογοι που έχουν "ξεχάσει" ότι ο αρχικός στόχος των κειμένων και της παρουσίασης-διδασκαλίας τους είναι ακριβώς αυτή η αισθητική τελειότητα και πως για τον λόγο αυτό σπούδασαν στη Φιλοσοφική Σχολή, και αντίθετα παραμένουν στη διδασκαλία "στεγνών" γνώσεων. Η πιο πάνω διαδικασία θα τους "θυμίσει" ότι το εργασιακό τους αντικείμενο έχει ακριβώς αυτούς τους αισθητικούς στόχους και θα τους επιτρέψει διαφυγές από το "στεγνό" σύστημα διδασκαλίας. Βεβαίως, οι πρακτικές δυσκολίες είναι μεγάλες, αλλά η αναζήτηση της δημιουργικής έκφρασης είναι ιδιαίτερα σημαντικός εργασιακός στόχος[41] για κάθε επαγγελματία, και ο εντοπισμός αυτών των διεξόδων δημιουργικής έκφρασης είναι η δεύτερη προσφορά της όλης διαδικασίας σύγκρισης των ατομικών αξιών με εκείνες του αντίστοιχου επαγγελματικού κλάδου.

Η μελέτη των ψυχοδιαγραμμάτων αξιών για διάφορους επαγγελματικούς κλάδους μπορεί να γίνει και σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ψυχοδιαγράμματα των "εκκολαπτόμενων" επαγγελματιών στα Πανεπιστήμια και στις διάφορες Σχολές· βεβαίως, μια τέτοια προσέγγιση περιορίζει το εύρος των επαγγελμάτων, αλλά πιστεύουμε ότι θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δούμε αν οι αξίες που ενστερνίζονται οι φοιτητές εξακολουθούν να υπάρχουν με τον ίδιο τρόπο και κατά τη επαγγελματική τους σταδιοδρομία που βέβαια καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής και ενδιαφέρει περισσότερο. Σε σχέση με τον επαγγελματικό χώρο όμως και την επαγγελματική ταυτότητα, η μεγαλύτερη προσφορά του ερωτηματολογίου

41 Βλέπε και σύγγραμμα: **Furnham, A. & Lewis, A.** (1986) *The Economic Mind: The Social Psychology of Economic Behaviour*. Wheatsheaf Books, The Harvester Press Publishing Group, σελ. 123-124.

που προέκυψε από την παρούσα έρευνα βρίσκεται στον τομέα του *Επαγγελματικού Προσανατολισμού.*

8.3.2 *Συστήματα Προσωπικών Αξιών, Επαγγελματικές Αξίες και Επαγγελματικός Προσανατολισμός*

'Ενα σημαντικότατο χαρακτηριστικό του ερωτηματολογίου αξιών στο οποίο καταλήξαμε είναι το ότι μπορεί να χορηγηθεί σε μεγάλο εύρος του γενικού πληθυσμού, καλύπτοντας μεγάλο ηλικιακό φάσμα· τα ερωτήματα επιτρέπουν την χωρίς αναδιαμόρφωση χορήγηση του ερωτηματολογίου σε ανθρώπους από περίπου 15 ετών και άνω. Με αυτή τη λογική συμπεριλαμβάνονται στο ηλικιακό φάσμα που το ερωτηματολόγιο καλύπτει, οι μαθητές των Λυκείων της χώρας.

'Οπως είναι γνωστό, ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός ισχύει στα σχολεία της χώρας μας ως θεσμός, αλλά είναι "κοινό μυστικό" ότι τελικά υπολειτουργεί, επειδή θεωρείται από τους μαθητές "ώρα διασκέδασης" ή και οι ίδιοι οι καθηγητές που έχουν αναλάβει το αντικείμενο χρησιμοποιούν τη διδακτική ώρα για να καλύψουν την ύλη των δικών τους μαθημάτων. Επιπρόσθετα, οι γνώσεις και οι πληροφορίες που ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός προσφέρει, επικεντρώνονται κυρίως στις εργασιακές δυνατότητες που το κάθε επάγγελμα παρέχει, στο γνωστικό αντικείμενο των σπουδών για το επάγγελμα, αν αυτές υπάρχουν, και στην αγορά εργασίας· με άλλα λόγια, παρουσιάζονται κυρίως οι πρακτικές πλευρές του θέματος επιλογής ενός επαγγέλματος, αλλά δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψιν η προσωπικότητα του μαθητή που δέχεται τα ερεθίσματα αυτά. 'Ετσι, οι μαθητές δεν καταλαβαίνουν τη χρησιμότητα των πληροφοριών που τους παρέχονται γιατί και οι ίδιοι είναι αναποφάσιστοι, μπερδεμένοι και αβέβαιοι σε μεγάλο βαθμό[42]. Ταυτόχρονα, ο παράγοντας "είμαι καλός στα Φιλολογικά μαθήματα" ή "στα Μαθηματικά" ή "στη Φυσικοχημεία" δίνει την

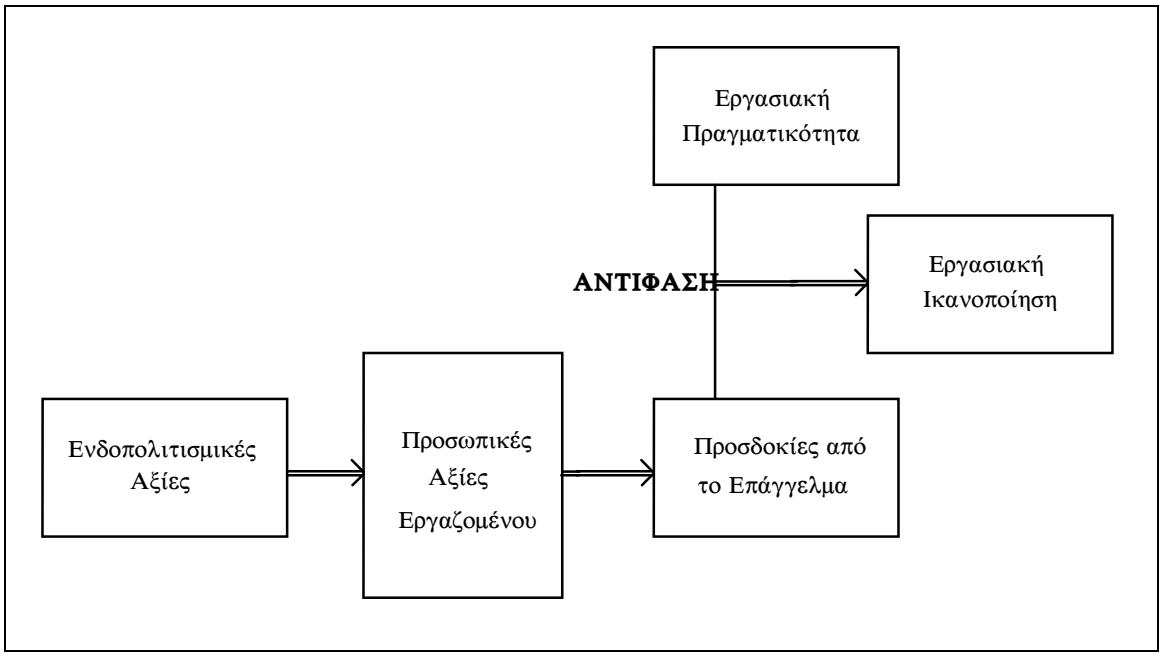
42 Βλέπε και: **Γκαρή, Α.** (1992) *Αξίες και Στάσεις των Μαθητών στην Ελλάδα σχετικά με Εκπαιδευτικούς Θεσμούς και τις Εκπαιδευτικές και Επαγγελματικές Αποφάσεις τους*, Διδακτορική Διατριβή, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας.

εύκολη λύση στους μαθητές που πλέον δεν ασχολούνται με τα χαρακτηριστικά του κάθε επαγγέλματος αλλά επιζητούν απεγνωσμένα με βάση τη "Δέσμη" τους να βρουν το επάγγελμα ή τις σπουδές που θα τους επιτρέψουν να το ασκήσουν, ενώ ταυτόχρονα, η μεγάλη τους αγωνία είναι η οικονομική αποκατάσταση και όχι η επαγγελματική ολοκλήρωση.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι το γνωστό φαινόμενο έλλειψης ικανοποίησης από το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών, οι απογοητεύσεις, drop-outs, η απογοήτευση από το ίδιο το επάγγελμα και η "κατ'ανάγκη" άσκησή του· βεβαίως, δεν ισχυριζόμαστε ότι αυτή είναι η γενική εικόνα, αλλά το φαινόμενο παρατηρείται όλο και σε πιο ανησυχητικά επίπεδα τα τελευταία χρόνια. Το σύστημα λοιπόν της απλής πληροφόρησης για την ύπαρξη κάποιων επαγγελμάτων και για τα οικονομικά δεδομένα που το αφορούν, δεν φαίνεται να αποδίδει σε μεγάλο βαθμό. Θα ήταν βεβαίως προτιμότερο να γνωρίζουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του κάθε μαθητή και ταυτόχρονα τα χαρακτηριστικά των επαγγελματικών κλάδων που ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ώστε να μπορούμε να συμπεριλάβουμε στην όλη διαδικασία του επαγγελματικού προσανατολισμού τα ίδια τα ενδιαφέροντα και τους σκοπούς ζωής του μαθητή. Συμπεριλαμβάνοντας και τον παράγοντα "ικανότητα στα μαθήματα" για τις περιπτώσεις που ο μαθητής θέλει να σπουδάσει (η πιο συνήθης περίπτωση), θα μπορούσαμε να προτείνουμε στο μαθητή ένα κατάλογο από επαγγέλματα που ταιριάζουν με τη δική του προσωπικότητα, προσωπικότητα που θα μπορούσε να εκφράσει μέσα από την άσκηση αυτών των επαγγελμάτων. Το πιο σημαντικό σημείο της διαδικασίας αυτή μάλιστα, είναι το ότι πλέον έχουμε διαθέσιμη την πραγματική εικόνα για τα διάφορα επαγγέλματα και μπορούμε να ανατρέψουμε (αν και δεν είναι εύκολο) τα πιθανά στερεότυπα για επαγγέλματα που ο κάθε μαθητής πιθανότατα διατηρεί. Η αποφυγή των στερεοτύπων αυτών για τα διάφορα επαγγέλματα αποτελεί πολύ σοβαρό σημείο, επειδή η διεθνής βιβλιογραφία έχει πολλές φορές δείξει ότι τα στερεότυπα αυτά είναι ισχυρότατα (O'Dowd & Beardslee, 1960 & 1967) και πολλές φορές εσφαλμένα (Cohen, 1981) και προκαλούν εσφαλμένη αντιμετώπιση των όποιων διαθέσιμων πληροφοριών. Κατά συνέπεια, είναι

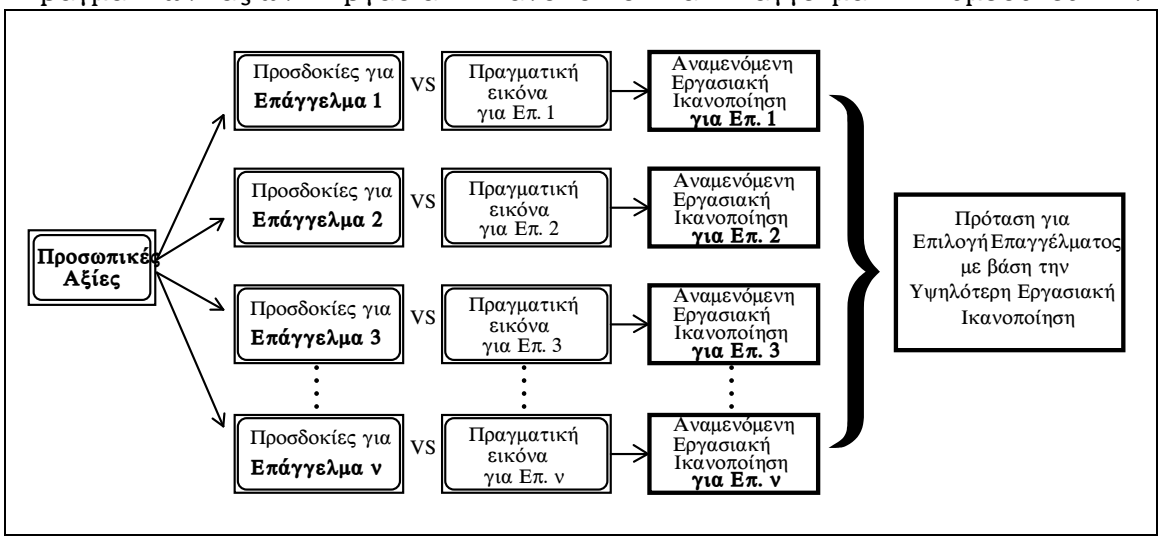
απαραίτητο τα στερεότυπα αυτά να καταρριφθούν για τους μαθητές που αναζητούν τη "δικαίωση" της προσωπικότητάς τους μέσα από το επάγγελμα. Ταυτόχρονα, ο μαθητής θα πρέπει να συνειδητοποιήσει τη διαδικασία επιλογής του μελλοντικού του επαγγέλματος· η διαδικασία αυτή ούτως ή άλλως, κάποια στιγμή θα ενεργοποιηθεί, αλλά ο μαθητής, σχεδόν πάντα, βαδίζει "στα τυφλά". Μάλιστα, είναι πολλές οι φορές που ο μαθητής αποφασίζει να ακολουθήσει κάποιον επαγγελματικό κλάδο και πράττει σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του **χωρίς να το ξέρει**. Οι διαφορές των μέσων όρων για τις αξίες κάθε Σχολής που καταδείχτηκαν στην παρούσα έρευνα δηλώνουν ακριβώς αυτό, την υποσυνείδητη (*subliminal*) ικανότητα των μαθητών να επιλέγουν τις α' ή β' σπουδές ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, χαρακτηριστικά που ίσως και επιτείνονται στο "περιβάλλον σπουδών". Η ουσιαστική συμβολή των αξιών σ'αυτή την "υποσειινείδητη" διεργασία τονίζεται και από τον **Hui** (1990) στο "Μοντέλο Αντιφάσεων - Εργασιακής Ικανοποίησης" (**Γράφημα 14**).

Γράφημα 14. 'Ενα απλοποιημένο μοντέλο για τις "Αντιφάσεις" και την Εργασιακή Ικανοποίηση (**Hui, 1990**).

Αγνοώντας προς το παρόν, το τμήμα του μοντέλου που αναφέρεται στις ενδοπολιτιστικές αξίες, διακρίνουμε την άμεση σχέση των προσωπικών αξιών και προσδοκιών από το επάγγελμα που, είτε επιβεβαιώνονται από την εργασιακή πραγματικότητα, είτε διαψεύδονται, προκαλώντας σε κάποιο ποσοστό την "Αντίφαση" που οδηγεί σε αντίστοιχα ποσοστά εργασιακής ικανοποίησης.

Γράφημα 15. Προτεινόμενο μοντέλο Υποθετικής Αντίφασης μεταξύ των Προσωπικών Αξιών/Προσδοκιών από επαγγέλματα και των αντίστοιχων "πραγματικών" αξιών - Εργασιακή Ικανοποίηση και Επαγγελματική Συμβουλευτική.

Αν εξειδικεύσουμε το μοντέλο του Hui στον τομέα του Επαγγελματικού Προσανατολισμού, θα μπορούσαμε να ενσωματώσουμε τα διαθέσιμα στοιχεία για τα συστήματα αξιών, δηλαδή τα χαρακτηριστικά ταυτότητας για τα πιθανά "προς επιλογήν" επαγγέλματα. Κάτω από ένα υποθετικό πρίσμα (**Γράφημα 15**), θα μπορούσαμε πλέον να συγκρίνουμε τις προσωπικές αξίες του μαθητή με τις παρατηρούμενες για ένα ή περισσότερους επαγγελματικούς κλάδους. Το ενδιάμεσο τμήμα των προσδοκιών μπορεί να θεωρηθεί προσεγγίσιμο, είτε με βάση το σύστημα προσωπικών αξιών και μόνο, είτε μέσω προσωπικής συνέντευξης, αν και η

δεύτερη μέθοδος ίσως δεν είναι και τόσο αποδοτική (οι μαθητές, σε ερωτήσεις περί των προσδοκιών τους από κάποιο επάγγελμα, απαντούν συνήθως με βάση τα οικονομικά κίνητρα, το υψηλό βιοτικό επίπεδο, το κοινωνικό γόητρο, και άλλα συναφή, όπως τους διδάσκει το κοινωνικά αποδεκτό, χωρίς να μπαίνουν στον κόπο να ψάξουν τί πραγματικά θέλουν). Με βάση τη σύγκριση "προσδοκιών" και "πραγματικής εικόνας" για κάποιο αριθμό επαγγελμάτων, μπορούμε να καταλήξουμε, συνυπολογίζοντας και κάποιους άλλους πρακτικούς παράγοντες -και αν αυτό είναι επιθυμητό- (για παράδειγμα, την επίδοση σε απαραίτητα μαθήματα για τις εισαγωγικές εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο), σε κάποιο ή κάποια προτεινόμενα προς επιλογή επαγγέλματα.

Η διαδικασία αυτή βεβαίως, μπορεί να εφαρμοστεί γενικότερα στον τομέα της Επαγγελματικής Συμβουλευτικής και όχι μόνο του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, αλλά και βέβαια μπορεί να εφαρμοστεί και σε διαφορετικούς πολιτισμούς ή και να παράσχει δεδομένα για διαπολιτιστικές συγκρίσεις. Οι σκέψεις αυτές μας οδηγούν στο διαπολιτιστικό χαρακτήρα του ερωτηματολογίου.

8.3.4 *Διαπολιτιστική μελέτη των αξιών - Δυνατότητες διαπολιτιστικής χρήσης του ερωτηματολογίου 42 ερωτημάτων*

Διαπολιτιστική χρήση του AVL δεν έχει γίνει σε μεγάλο εύρος. Οι λίγες ερευνητικές προσπάθειες εντοπίζονται και πάλι σε ενδοπολιτιστικά επίπεδα και όχι σε διαπολιτιστικές συγκρίσεις. Μοναδική "διαπολιτιστική" προσέγγιση είναι αυτή του **Rodd** (1959) όπου επιχειρήθηκε σύγκριση Ταϊβανέζων, Γιαπωνέζων και Κινέζων με τις Αμερικάνικες νόρμες του AVL. Ασφαλώς, αυτή η έρευνα δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτική της μεθοδολογίας της Διαπολιτιστικής Ψυχολογίας, αλλά τουλάχιστον κατέδειξε, έστω και σ' αυτό το επίπεδο, διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και επιδράσεις επιπολιτισμού καθώς και ενδοπολιτιστικές διαφορές.

Για τις περισσότερες των περιπτώσεων, ισχύει η γενική παραδοχή ότι οι έξι τύποι αξιών του Spranger λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο για όλους τους πολιτισμούς, αλλά βεβαίως αυτό δεν είναι αυταπόδεικτο, αλλά αντίθετα, είναι μάλλον αβάσιμο. Στην τελευταία αυτή διαπίστωση οδηγούν και ευρήματα πολλών μελετητών που αντιμετώπισαν τις αξίες κάτω από διαπολιτιστικό ή επιπολιτιστικό επίπεδο αν και οι αξίες αυτές δεν είχαν άμεση σχέση με το μοντέλο αξιών των Spranger-Allport. Οπως αναφέρουν ο **Georgas et al.** η διαπολιτιστική μελέτη των αξιών έχει αναφερθεί σε ένα ιδιαίτερα ευρύ πεδίο εννοιών, συμπεριλαμβάνοντας μεγάλο αριθμό αξιών, σχετικών με την εργασία (**Hofstede**, 1980) ή σχετικών με τους γενικότερους σκοπούς ζωής (**Feather**, 1986· **Kluckhohn, F. & Strodtbeck**, 1961). Οι ερευνητές καταλήγουν στο ότι οι αξίες αλλάζουν ανάλογα με το πολιτιστικό περιβάλλον και δεν αποτελούν τυποποιημένα χαρακτηριστικά των διαφόρων πληθυσμών. Επιπρόσθετα, υποστηρίζουν ότι οι διαπολιτιστικές μελέτες των συστημάτων αξιών δεν μπορούν να θεωρηθούν έγκυρες αν δεν λαμβάνουν υπόψιν τις επιπολιτιστικές επιδράσεις και δεν είναι ευαίσθητες στις επιδράσεις των εθνικών ταυτοτήτων και των μεταναστευτικών ρευμάτων που ενδέχεται να αποτελούν μέρος του γενικότερου δείγματος. Εξ άλλου, η επιπολιτιστική διαδικασία, όσον αφορά ειδικά στις αξίες, έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της "μη αμφισβητούμενης μάθησης". 'Οπως αναφέρουν οι **Segall, Dasen, Berry & Poortinga** (1990), κατά τον επιπολιτισμό "οι αξίες μεταδίδονται ευρέως, άμεσα και έμμεσα, και εμπεδώνονται στη συνείδησή μας διότι δεν αμφισβητούνται σχεδόν ποτέ." (σελ. 47). Είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικό, κατά τους ίδιους συγγραφείς, να λαμβάνεται υπόψιν το οικολογικό και οικονομικό πλαίσιο που διαμορφώνει τις αξίες σε διαπολιτιστικό, αλλά βέβαια και σε ενδοπολιτιστικό επίπεδο. 'Ετσι, μέσω και της επίδρασης των παραγόντων αυτών "τα παιδιά οδηγούνται σε μορφές συμπεριφοράς προς τους ενήλικους ρόλους που πρόκειται να αναλάβουν και οι μορφές συμπεριφοράς, με τη σειρά τους, αντανακλούν την κοινωνικοοικονομική συνθετότητα και κοινωνική οργάνωση." (ό.π., σελ. 280).

‘Οπως φαίνεται από τις θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις αλλά και από το μοντέλο "αντίφασης" του Hui, οι αξίες διαφέρουν σε διαπολιτιστικό επίπεδο, αν και μπορούμε ίσως, με πολλές επιφυλάξεις, να μιλάμε για κάποιες βασικές κοινές αξίες μεταξύ των πολιτισμών. Το κρίσιμο σημείο είναι βέβαια ο τρόπος επιλογής των χωρών-μελών ενός διαπολιτιστικού δείγματος και ο συνυπολογισμός των παραγόντων του οικολογικού πλαισίου (κυρίως της μορφής οικογένειας και της οργάνωσης-δομής της κοινωνίας). Οι παράγοντες αυτοί, αν δεν μπορούν να εξισωθούν λόγω ασυμβατότητας για τα διαπολιτιστικά δείγματα, τουλάχιστον θα πρέπει να ελέγχονται ως ανεξάρτητοι παράγοντες ώστε να συνεκτιμάται η διασπορά θορύβου που προκαλούν. Οι Segall, Dasen, Berry & Poortinga τονίζουν εξάλλου ότι για τη διαπολιτιστική μελέτη των αξιών, οι διάφορες έρευνες πρέπει "να δώσουν προσοχή στις οικολογικές και οικονομικές μεταβλητές, στην ανατροφή των παιδιών, στη συμπεριφορά των παιδιών και ενηλίκων, και να αναζητούν τις αιτιολογικές σχέσεις μεταξύ όλων αυτών των παραμέτρων." (σελ. 280-282).

Μια τέτοιου είδους μεθοδολογία θα πρέπει να εφαρμοστεί και σε πιθανό διαπολιτιστικό έλεγχο του ερωτηματολογίου αξιών που προτείνουμε· επιπρόσθετα, ενδιαφέρουν οι συγκεκριμένες-αντίστοιχες μεταξύ πολιτισμών κοινωνικές ομάδες (όπως οι επαγγελματικές), γιατί στην περίπτωση αυτή δεν απαντούμε μόνο στο ερώτημα αν οι αξίες διαφέρουν ανάμεσα σε πολιτισμούς, αλλά και στο αν οι διαφορές για ενδοπολιτιστικές κοινωνικές ομάδες μεταβάλλονται ανάλογα με τον εκάστοτε πολιτισμό. Τέλος, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το ερωτηματολόγιο δεν φαίνεται να παρουσιάζει *culture-specific* ερωτήματα και επομένως, με τη λογική της σωστής μεθοδολογικά μετάφρασης (*translation* & *back-translation*), δεν θα πρέπει να παρουσιαστεί κανένα σοβαρό μεθοδολογικό πρόβλημα. Εννοείται ότι ο διαπολιτιστικός έλεγχος του ερωτηματολογίου αποσκοπεί και στον παράλληλο ψυχομετρικό του έλεγχο για διαφορετικούς πολιτισμούς· κυρίως, ενδιαφέρουν η αξιοπιστία και η εγκυρότητα του ερωτηματολογίου και των υποκλιμάκων του, και οι συναφειακές-παραγοντικές σχέσεις μεταξύ των έξι αξιών για κάθε πολιτισμό.

8.3.5 *Προτεινόμενη ερευνητική διασύνδεση του ερωτηματολογίου αξιών με άλλες ψυχολογικές παραμέτρους*

Στάσεις και Πεποιθήσεις

Μεγάλο τμήμα τη βιβλιογραφίας τονίζει ξανά και ξανά την πρόκληση στάσεων συμπεριφοράς και πεποιθήσεων από τις βασικές προσωπικές αξίες του ατόμου· όμως, η διαδικασία πρόκλησης και διαμόρφωσης των στάσεων αυτών έχει εξηγηθεί σε πολύ μικρό βαθμό για τον ελληνικό πληθυσμό και επομένως είναι αναγκαία η διασύνδεση των συστημάτων προσωπικών αξιών με στάσεις που παρατηρούνται μέσα σε αυτούσιες κοινωνικές ομάδες ή και σε γενικότερα πλαίσια. Σε διεθνές επίπεδο, παρατηρούνται διασυνδέσεις των προσωπικών αξιών με στάσεις απέναντι στην *ανεργία* (Feather, 1985), στην *Κοινωνική δικαιοσύνη* (Rasinski, 1987), στις *Πολιτικές Πεποιθήσεις* (Brewster-Smith, 1949) και σε άλλες, διαφόρων ειδών, στάσεις και πεποιθήσεις. Αντίστοιχα, για τον ελληνικό χώρο, ο υποψήφιος πιστεύει ότι οι στάσεις των ελλήνων που θα είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς τη διασύνδεσή τους με τις αξίες που τις προκαλούν είναι οι στάσεις του ενός προς το άλλο φύλο ως προς τους ρόλους του καθενός, το γάμο και την οικογένεια, οι στάσεις απέναντι στις αποφάσεις των εκάστοτε κυβερνήσεων για "καυτά" θέματα, οι στάσεις απέναντι στον αθλητισμό και τον εμπορευματοποιημένο αθλητισμό, την εκπαίδευση και τις δυνατότητες μόρφωσης, την Εκκλησία και τον Κλήρο, την εργασία και την παραγωγικότητα, τις αμβλώσεις, την κοινή γνώμη, τη γέννηση και το θάνατο. Στην πλειοψηφία τους, τα πιο πάνω θέματα αποτελούν "φλέγοντα" ζητήματα για το νεοέλληνα και τον απασχολούν σχεδόν καθημερινά. Πιστεύουμε ότι, ανάλογα με το σύστημα προσωπικών αξιών, θα έχουμε διαφορετικές στάσεις για τα πιο πάνω θέματα, ενώ με απόλυτη βεβαιότητα θα έχουμε επιπρόσθετες διαφοροποιήσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων. Ο **Scheibe** (1970) μάλιστα επιστεγάζει την όλη λογική τονίζοντας ότι, η κάθε ανθρώπινη στάση (για παράδειγμα, το να αρνηθεί κανείς να υπηρετήσει ως ένορκος σε δίκη κακουργοδικείου) μπορεί να εξηγηθεί ή και να προβλεφθεί μέσω του συστήματος αξιών που το άτομο διαθέτει και, ότι για να γίνει κατανοητή η

ανθρώπινη συμπεριφορά είναι απαραίτητη η γνώση των κινήτρων που την προκαλούν.

Αυτοεικόνα [43]

Η έννοια της αυτοεικόνας (*Self-Esteem*) για το άτομο είναι δυνατό να λειτουργεί με δύο τρόπους, όπως περιγράφει ο **S. Jones** (1973)· η Κοινωνικο-ψυχολογική θεωρία τονίζει την ανάγκη του ατόμου για κοινωνική επιβράβευση και αποδοχή, ιδιαίτερα αυτή της αντίστοιχης με το άτομο εσω-ομάδας· η αποδοχή αυτή επιβεβαιώνει τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας του ατόμου στο ίδιο, ενω η απόρριψη του προκαλεί απογοητεύσεις και χαμηλή αυτοεικόνα. Η θεωρία της "σταθερότητας" από την άλλη, υποστηρίζει ότι το άτομο δεν είναι παθητικός δέκτης των μηνυμάτων που του στέλνει η εσω-ομάδα, αλλά αναπροσαρμόζει τη συμπεριφορά του ώστε η γνωστική αντίληψη που έχει για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του μετά την προσαρμογή να ταιριάζουν όσο το δυνατόν περισσότερο με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της εσω-ομάδας από την οποία το άτομο έχει ανάγκη αποδοχής. Αν και ο Jones κατέληξε σε ευρήματα που υποστηρίζουν την Κοινωνικο-ψυχολογική θεωρία αυτοεικόνας, η θεωρία της σταθερότητας δείχνει πιο κοντά στην πραγματικότητα. Αν δεχτούμε ότι οι στάσεις συμπεριφοράς που εκδηλώνει το άτομο κρίνονται ως θεμιτές οι αθέμιτες από το σύνολο και ειδικά την εσω-ομάδα, τότε αυτό που βρίσκεται ουσιαστικά στο στόχαστρο είναι οι αξίες που προκαλούν τις στάσεις αυτές· οι αξίες όμως είναι ισχυρότατο και σταθερότατο τμήμα της προσωπικότητας και οι αλλαγές που μπορεί να επέλθουν ώστε το άτομο να αποκτήσει ξανά τη χαμένη αυτοεικόνα του είναι σχετικά μικρές και χρειάζονται πολύ χρόνο. Κατά συνέπεια, μόνο όταν η επίδραση της εσω-ομάδας είναι συνεχής και μακροχρόνια είναι δυνατόν να μεταβληθούν οι αξίες του ατόμου και να διαφοροποιήσουν τις αντίστοιχες στάσεις και συμπεριφορές. Ενώ φαινομενικά λοιπόν το άτομο μεταβάλλει τις έκδηλες συμπεριφορές του για να είναι "αρεστό" στην ομάδα, στην ουσία δεν επέρχεται ριζική αλλαγή και

---

43 Ο όρος "αυτοεκτίμηση" θα ήταν ορθότερος, αλλά ο Rokeach χρησιμοποιεί αυτό τον όρο ως αξία και έτσι, προς αποφυγήν παρερμηνειών, χρησιμοποιείται εδώ ο όρος "αυτοεικόνα".

για τον λόγο αυτόν, τελικά φαίνεται να ισχύει η Κοινωνικο-ψυχολογική θεωρία για την αυτοεικόνα, όπου το άτομο είναι παθητικός δέκτης των θετικών ή αρνητικών μηνυμάτων της ομάδας. Στις περιπτώσεις αυτές βέβαια οι λύσεις είναι δύο: ή το άτομο θα παραμείνει στην ίδια ομάδα έστω και με χαμηλή αυτοεικόνα, ή θα αποχωρήσει, ένα είδος drop-out καθόλου ασυνήθιστο στις μέρες μας, ιδιαίτερα μάλιστα όταν οι δεσμοί μέσα στην ομάδα είναι σχετικά χαλαροί (φιλικές παρέες, σύλλογοι, μικρές κοινότητες, κ.τ.λ.)· στην περίπτωση βέβαια που οι δεσμοί είναι ισχυρότεροι ή οι υποχρεώσεις μεγαλύτερες (οικογένεια, επαγγελματικός κλάδος, κ.τ.λ.) η αποχώρηση είναι δυσκολότερη και το άτομο αποδέχεται τον εαυτό του μέσω εναλλακτικών λύσεων (για παράδειγμα, φιλικοί δεσμοί με ομάδες που δέχονται τις αξίες και τη συμπεριφορά του).

'Ολες σχεδόν οι πιο πάνω σκέψεις όμως, είναι μάλλον αυθαίρετες ως προς τη διασύνδεση αξιών και αυτοεικόνας και φαίνεται ιδιαίτερα ενδιαφέρον και χρήσιμο να προχωρήσουμε στη μελέτη της σχέσης τους. Αν μη τι άλλο, αν αποδειχθεί ότι η αυτοεικόνα προκαλεί με κάποιον τρόπο τη διαμόρφωση συγκεκριμένων αξιών, ή τη συμμόρφωση με τις κοινωνικά αποδεκτές αξίες, τότε θα πρέπει να συνυπολογίζουμε την έννοια της αυτοεικόνας ως συμμεταβλητή όταν μετράμε τις προσωπικές αξίες, ώστε να αποφεύγουμε πιθανά πλασματικά αποτελέσματα. Ταυτόχρονα, οι διασυνδέσεις με πολλά κοινωνικο-ψυχολογικά φαινόμενα, όπως και αυτό της συμμόρφωσης ή της υπακοής, είναι προφανείς.

Κοινωνικο-Γνωστικά φαινόμενα και στερεότυπες αντιλήψεις

Ακόμη μεγαλύτερη φαίνεται να είναι η διασύνδεση αξιών με στερεοτυπικές αντιλήψεις και κοινωνικο-γνωστικά φαινόμενα όπως αυτό του "ύστατου λάθους παραγωγικών αιτίων συμπεριφοράς". Τμήματα της αντίστοιχης βιβλιογραφίας έχουν παρουσιαστεί στο **Κεφάλαιο 1.2** και δεν θα επαναληφθούν εδώ· πρέπει όμως να παρατηρηθεί ότι η ισχύς επίδρασης των αξιών στα φαινόμενα αυτά δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα μεγάλη, ούτε όμως

και ασήμαντη· σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες-αίτια, οι προσωπικές αξίες επιδρούν στις κοινωνικο-γνωστικές αντιλήψεις μας για πρόσωπα, εσω-ομάδες, εξω-ομάδες και κοινωνικές ταυτότητες. Στο σημείο αυτό πλέον αναφερόμαστε στις διαπροσωπικές σχέσεις και στη στερεοτυπική αντιμετώπιση ανθρώπου από άνθρωπο· η σημασία της μελέτης των διαπροσωπικών αυτών σχέσεων με βάση τις αξίες είναι αυταπόδεικτη.

8.4 *Γενικά Συμπεράσματα*

Ανακεφαλαιώνοντας, η όλη προσπάθεια ευοδώθηκε στο σύνολό της, αν και βέβαια δεν ήταν δυνατό να αποφευχθούν μελανά σημεία· οι βασικοί όμως στόχοι της *αξιοπιστίας* και *εγκυρότητας* , της σωστής *μεθοδολογικά* μέτρησης αξιών, της *συγκρισιμότητας* των μετρήσεων με το αρχικό AVL, της ικανής *διαφοροποιητικής ισχύος* , της *εξωτερικής εγκυρότητας* ως προς την *εννοιολογία* των ερωτημάτων και τη *δυνατότητα στάθμισής* τους, επετεύχθησαν για το ερωτηματολόγιο που προτείνουμε. Ο στόχος της *συμμετρίας* επετεύχθη εν μέρει, επειδή δεν είχαμε μεγάλες αποκλίσεις από τη συμμετρία αυτή.

Ταυτόχρονα, διεφάνησαν ενδιαφέροντα ευρήματα για τους περισσότερους υπό μελέτη ανεξάρτητους παράγοντες. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι ελέγχθησαν όλοι οι πιθανοί παράγοντες-αίτια διαμόρφωσης των προσωπικών αξιών, πράγμα βεβαίως αδύνατον, ούτε βέβαια σημαίνει ότι τα ευρήματα δεν υπόκεινται στην αρχή της διαψευσιμότητας· απεναντίας, υπόκεινται αναμφισβήτητα σε περαιτέρω έλεγχο με στόχο την συσσώρευση "αληθειών" γύρω από αυτά[44].

Στο μεγαλύτερό τους ποσοστό, τα ευρήματα συμφώνησαν με τα αντίστοιχα θεωρητικά πλαίσια, ενώ οι διαφωνίες με την αρχική θεώρηση Allport (αλλά και με τη θεώρηση Rokeach) είναι κυρίως μεθοδολογικές και ψυχομετρικές. Ο υποψήφιος πιστεύει ότι δόθηκε λύση στα προβλήματα που παρουσιάζει το AVL ως προς τη μεθοδολογία και την κλίμακα μέτρησης, καθώς και σε άλλα "ακανθώδη" προβλήματα· ταυτόχρονα, η χρησιμότητα του ερωτηματολογίου που προτείνουμε είναι μεγάλη, κάτι που αποδεικνύεται σταθερά και επανειλλημένα σε διάφορες φάσεις της όλης προσέγγισης και διαδικασίας. Τέλος, πιστεύουμε ότι η όλη προσπάθεια ανοίγει πολλούς νέους

---

44 Οι αγγλικοί όροι για την αρχή της διαψευσιμότητας και τη συσσώρευση αληθειών, όπως ορίζονται από τον **K. Popper** είναι *falsification principle* (ή *theory*) και *corroborative truth* , αντίστοιχα.

ερευνητικούς δρόμους και αφήνει πολλά περιθώρια μελλοντικής διερεύνησης των αξιών από διάφορες πλευρές και οπτικές γωνίες, ανάλογα με τα ειδικά ενδιαφέροντα του κάθε ερευνητή.

Κεφάλαιο 9ο

Βιβλιογραφία

1. **Ajzen, I.** (1988) *Attitudes, Personality and Behavior*. Open University Press.

2. **Allport, G. W.** (1958) *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.

3. **Allport, G. W., Vernon, P. E. & Lindzey, G.** (1951) *Study of Values: A Scale for measuring the Dominant Interests in Personality*, Manual of Directions (revised edition). Houghton-Mifflin Company.

4. **Alpert, R., & Haber, R. N.** (1960) Anxiety in academic achievement situations, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 207-215.

5. **Anastasi, A.** (1982) *Psychological Testing and Assessment*, 5η 'Εκδοση. Macmillan Publishing Company.

6. **Anderson, L. R.** (1980) *Προσωπικότητα και στάσεις των φοιτητών των ελληνικών Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών.

7. **Anderson, N. H.** (1968) Likeableness ratings of 555 personality-trait words, *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 272-279.

8. **Astin, A. W. & Nichols, R. C.** (1964) Life goals and vocational choice, *Journal of Applied Psychology*, 48, 50-58.

9. **Bechtel, W.** (1988) *Philosophy of Science: An overview for Cognitive Science.* Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

10. **Bem, S. L.** (1981) Gender Schema Theory: A cognitive account of sex-typing, *Psychological Review*, 88, 354-364.

11. **Berry, J. W., Shaw, A., Georgas, J., Christakopoulou, S. & Mylonas, K.** (*Υπό δημοσίευση)* Acculturation of Greek Family Values.

12. **Beynon, A. L.** (1985) Attitude to professionalism as mediated through a computer aided learning program: an exploratory study, *Research in Education*, 33, 1-11.

13. **Braithwaite, V. A. & Law, H. G.** (1985) Structure of Human Values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey, *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 250-263.

14. **Brewster-Smith, M.** (1949) Personal values as determinants of a political attitude, *The Journal of Psychology*, 28, 477-486.

15. **Brislin, R. W., Lonner, W. J. & Thorndike, R. M.** (1973) *Cross-Cultural Research Methods.* New York, Wiley.

16. **Bruner, J. S. & Postman, L.** (1948) Symbolic value as an orginizing factor in perception, *Journal of Social Psychology*, 27,203-208.

17. **Campbell, D. T.** (1967) Stereotypes and the perception of group differences, *American Psychologist*, 22, 817-829.

18. **Carmines, G.** (1979) *Reliability and Validity Assessment*. Sage University Paper.

19. **Cattell, R. B.** (1950) The integration of Psychology with moral values, *British Journal of Psychology*, 41, 25-34.

20. **Γεώργας, Δ.** (1986) *Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμοι Α' και Β'. Αθήνα.

21. **Γεώργας, Δ., Μπεζεβέγκης, Η. & Γιαννίτσας, Ν.** (1991) Εμπειρίες, στάσεις και προσδοκίες μαθητών και φοιτητών από το Λύκειο και το Πανεπιστήμιο, *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, (18-19), 43-66.

22.**Γεώργας, Δ., Χριστακοπούλου, Σ., Μυλωνάς, Κ. & Schwartz, S.** (1992) Καθολικές Αξίες: Ελληνική πραγματικότητα, *Ψυχολογικά Θέματα*, 5(1), 7-25.

23.**Christensen, L. B.** (1988) *Experimental Methodology*, 4η 'Εκδοση. Allyn and Bacon.

24.**Γκαρή, Α.** (1992) *Αξίες και Στάσεις των Μαθητών στην Ελλάδα σχετικά με Εκπαιδευτικούς Θεσμούς και τις Εκπαιδευτικές και Επαγγελματικές Αποφάσεις τους*, Διδακτορική Διατριβή. Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας.

25.**Clawson, J.** (1946) *Psychology in action*. New York, Macmillan.

26.**Cochran, W. G. & Cox, M.** (1957) *Experimental Designs*, 2η 'Εκδοση. John Wiley and Sons.

27.**Coffield, K. E. & Buckalew, L. W.** (1984) The Study of Values: toward revised norms and changing values, *Councelling and Values*, 28(2), 72-75.

28.**Cohen, C.** (1981) Person categories and social perception: testing some boundaries of the processing effects of prior knowledge, *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), 441-452.

29.**Cohen, J. B.** (1941), A Scale for the Measurement of Attitude toward the Aesthetic Value, *The Journal of Psychology*, 12, 75-79.

30.**Cronbach, L. J. & Furby, L.** (1970) How should we measure change - or, should we? *Psychological Bulletin*, 74, 68-80.

31.**Cronbach, L. J.** (1961) *Essentials of Psychological Testing*. Harper and Row.

32.**Crowne, D. & Marlowe, D.** (1964) *The approval motive*. New York: Wiley.

33.**Doise, W.** (1969) Intergroup relations and polarization of individual and collective judgements, *Journal of Personality and Social Psychology*, 12(2), 136-143.

34.**Dukes, W.** (1955) Psychological studies of values, *Psychological Bulletin*, 52(1), 24-50.

35.**Erwee, R.** (1986) An attempt to arouse the achievement motivation of young women by experimental intervention, *South African Journal of Psychology*, 16(1), 8-14.

36.**Feather, N. T.** (1970) Educational choice and student attitudes in relation to terminal and instrumental values, *Australian Journal of Psychology*, 22(2), 127-144.

37.**Feather, N. T.** (1971) Similarity of value systems as a determinant of educational choice at university level, *Australian Journal of Psychology*, 23(2), 201-211.

38.**Feather, N. T.** (1972α) Value similarity and school adjustment, *Australian Journal of Psychology*, 24(2), 193-208.

39.**Feather, N. T.** (1972β) Value similarity and value systems in state and independent secondary schools, *Australian Journal of Psychology*, 24(3), 305-315.

40.**Feather, N. T.** (1973α) Value change among university students, *Australian Journal of Psychology*, 25(1), 57-70.

41.**Feather, N. T.** (1973β) The measurement of values: effects of different assessment procedures, *Australian Journal of Psychology*, 25(3), 221-231.

42.**Feather, N. T.** (1975) *Values in Education and Society*. The Free Press.

43.**Feather, N. T.** (1979) Accuracy of judgement of value systems: a field study of own and attributed value priorities in Papua New Guinea, *International Journal of Psychology*, 14, 151-162.

44.**Feather, N. T.** (1982) Values, expectations and the prediction of social action: an expectancy-valence approach, *Motivation and Emotion*, 6(3), 217-244.

45.**Feather, N. T.** (1985) Attitudes, Values and Atrributions: Explanations of Unemployment, *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(4), 876-889.

46.**Feather, N. T.** (1986) Cross-Cultural Studies with the Rokeach Value Survey, *Australian Journal of Psychology*, 38, 269-283.

47.**Feldman, K. A. & Newcomb, T. M.** (1969) *The impact of College on Students*: *An analysis of Four Decades of Research & Summary Tables*, Τόμοι I & II. Jossey-Bass, Inc. CA.

48.**Fensterheim, H. & Tresselt, M. E.** (1953) The influence of value systems on the perception of people, *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 48, 93-98.

49.**Fiske, S. T. & Taylor, S. E.** (1983) *Social Cognition.* Reading, Mass.: Addison-Wesley.

50.**Fletcher, G.** (1984) Psychology and common sense, *American Psychologist*, 39(3), 203-213.

51.**Fletcher, J. M.** (1942) Science and the problem of human values, *Scientific Monographs*, 54, 259-265.

52.**Fourier, M. J.** (1983) Academic achievement of students who receive disclosure of cognitive style map information, *Journal of Experimental Education*, 51(3), 122-130.

53.**Freeman, F. S.** (1950) *Theory and Practice of Psychological Testing.* Pitman.

54.**Furnham, A. & Lewis, A.** (1986) *The Economic Mind: The Social Psychology of Economic Behaviour.* Wheatsheaf Books, The Harvester Press Publishing Group.

55.**Furnham, A.** (1988) Values and vocational choice: a study of value differences in Medical, Nursing and Psychology students, *Social Science and Medicine*, 26(6), 613-618.

56.**Furnham, A.** (1990) *The Protestant Work Ethic: The Psychology of Work-related Beliefs and Behaviours.* Routledge.

57.**Georgas, J.** (1989) Changing family values in Greece: from collectivist to individualist, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 80-91.

58.**Georgas, J. & Berry, J. W.** (*Υπό Δημοσίευση*) An Ecocultural Taxonomy for Cross-Cultural Psychology.

59.**Glaser, E. M. & Maller, J. B.** (1940) The Measurement of Interest Values*, Characteristics and Personality*, 9, 67-81.

60.**Gordon, L.V.** (1975) *The Measurement of Interpersonal Values.* Chicago: Science Research Associates.

61.**Greenstein, T. & Benett, R. R.** (1974) Order effects in Rokeach's Value Survey, *Journal of Research in Personality*, 8, 393-396.

62.**Hanson, N. R.** (1958) *Patterns of Discovery.* Cambridge, England: Cambridge University Press.

63.**Harding, L. W.** (1944), A Value-type generalizations Test, *Journal of Social Psychology*, 19, 53-79.

64.**Harris, D.** (1934) Group differences in values within a university, *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 29, 95-102.

65.**Hazell, C. G.** (1984) Experienced levels of emptiness and existential concern with different levels of emotional development and profile of values, *Psychological Reports*, 55(3), 967,976.

66.**Heider, F.** (1944) Social Perception and Phenomenal Causality, *Psychological Review*, 51, 358-374.

67.**Heider, F.** (1958) *The Psychology of Interpersonal Relations.* New York: Wiley

68.**Ho, R. & Zemaitis, R.** (1981) Concern over the negative consequences of success, *Australian Journal of Psychology*, 33, 19-28.

69.**Hofstede, G.** (1980) *Culture's Consequences: International Differences on Work-related Values.* London, Sage.

70.**Holland, J. L.** (1968) Explorations of a theory of vocational choice.VI. A longitudinal study using a sample of typical college students. Monograph supplement, *Journal of Applied Psychology*, 52(1) Part 2.

71.**Holland, J. L.** (1971) *A counsellor's Guide to the Self-Directed Search*. Consulting Psychologists Press, Inc., Palo Alto, California 94306.

72.**Holland, J. L.** (1977) *Manual for the Vocational Preference Inventory (**VPI**)*. Palo Alto, Calif.: Consulting Psychologists Press.

73.**Holland, J. L.** (1985) *Making Vocational Choices: A theory of vocational personalities & work environments*, 2η 'Εκδοση. Prentice-Hall, INC., Englewood Cliffs, N.J..

74.**Holland, J. L. & Nichols, R. C.** (1964) Explorations of a theory of vocational choice. III. A longitudinal study of change in major field of study, *Personnel and Guidance Journal*, 43, 235-242.

75.**Homant, R.** (1967) *The meaning and ranking of values*. Unpublished M.A. Thesis, Michigan State University Library.

76.**Howell, D. C.** (1987) *Statistical Methods for Psychology*, 2η 'Εκδοση. PWS-Kent.

77.**Hui, C. H.** (1990) *Work Attitudes, Leadership Styles and Managerial Behaviors in Different Cultures*, στο σύγγραμμα του **Brislin, R. W.** (Ed.) *Applied Cross-Cultural Psychology*, Τόμος 14, *Cross-Cultural and Methodology Series*. Sage Publications, Inc.

78.**Hull, C. L.** (1945) Value, Valuation and Natural Science Methodology, *Philosophy of Science*, 11, 125-141.

79.**Huntley, C. W. & Davis, F.** (1983) Undergraduate study of value scores as predictors of occupation 25 years later, *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(5), 1148-1155.

80.**Jacobs, G. W.** (1939), Investigating the student's System of Values, *Californian Journal of Secondary Education*, 14, 339-341.

81.**Jones, R. A., Sensenig, J. & Ashmore, R. D.** (1978) Systems of values and their multidimensional representations, *Multivariate Behavioral Research*, 13, 255-270.

82.**Jones, S.** (1973) Self and Interpersonal Evaluations: Self-esteem theories versus Consistency theories, *Psychological Bulletin*, 79(3), 185-199.

83.**Jussim, L.** (1991) Social perception and social reality: a reflection-construction model, *Psychological Review*, 98(1), 54-73.

84.**Κασσωτάκης, Μ.** (1986) *Η πληροφόρηση για τις σπουδές και τα επαγγέλματα*. 2η 'Εκδοση. Εκδόσεις Γρηγόρη.

85.**Kelly, K., Silverman, B. I. & Cochrane, R.** (1972) Social desirability and the Rokeach Value Survey, *Journal of Experimental Research in Personality*, 6, 84-87.

86.**Kempf, W. F. & Repp, B. H.** (Eds.) (1977) *Mathematical Methods for Social Psychology*. Chichester, Eng.: Wiley.

87.**Kluckhohn, C. K. M.** (1951) *Values and value orientations in the theory of action*, στο σύγγραμμα των **Parsons, T. & Shils, E. A.** (Eds) *Toward a general theory of action*. Cambridge, Mass.:Harvard U..

88.**Kluckhohn, F. & Strodtbeck, F.** (1961) *Variations in Value Orientations*. Evanston: Row, Peterson.

89.**Korte, C.** (1972) Pluralistic ignorance about student radicalism, *Sociometry*, 35(4), 576-587.

90.**Krick, B. L. F.** (1963) *A study of certain values and attitudes of students in a liberal arts college*, Unpublished Doctoral Dissertation, Indiana University.

91.**Kristiansen, C. M. & Zanna, M.** (1988) Justifying attitudes by appealing to values: a functional perspective, *British Journal of Social Psychology*, 27, 247-256.

92.**Laudeman, K. A. & Griffeth, P.** (1978) Holland's theory of vocational choice and postulated value dimensions, *Educational and Psychological Measurement*, 38, 1165-1175.

93.**Lea, M. & Duck, S.** (1982) A model for the role of similarity of values in friendship development, British *Journal of Social Psychology*, 21(4), 301-310.

94.**Lehmann, I. J.** (1963) Changes in critical thinking, attitudes and values from freshman to senior years, *Journal of Educational Psychology*, 54, 305-315.

95.**Lehmann, I. J. & Dressel, P. L.** (1962) *Critical thinking, attitudes and values in higher education*, U.S. Department of Health, Education, and Welfare Cooperative Research Project No 590. East Lansing, Mich.: Michigan State University.

96.**Miller, E.** (1959) Nonacademic changes in college students, *Educational Record*, 40, 118-122.

97.**Μπεζεβέγκης, Η., Γιαννίτσας, Ν. & Σταλίκας, Α.** (1993) *Αξίες και πρότυπα παιδιών και εφήβων στην καθημερινή τους ζωή και στον αθλητισμό*, Ανακοίνωση στο 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Θεσσαλονίκη.

98.**Mullahy, P.** (1943) Values, Scientific method and Psychoanalysis, *Psychiatry*, 6, 139-146.

99.**Mylonas, K.** (1990) *Summarizing on a primary Study on Students' Value Systems*, Unpublished report submitted to the Department of Psychology, Polytechnic South-West (Plymouth Polytechnic).

100.**Mylonas, K.** (1991) *Value profiles, Value attributions and their multiple contingencies with Social Cognition effects*, Unpublished M.Sc. Thesis, University College London, The University of London.

101.**Nehari, Z.** (1961) *Introduction to Complex Analysis.* Allyn and Bacon.

102.**Norusis, M. J.** (1988) *SPSS-X Advanced Statistics Guide*, 2η Έκδοση. SPSS Inc..

103.**O'Brien, R. & Kaiser, M. K.** (1985) Manova method for analyzing repeated measures designs: an extensive primer, *Psychological Bulletin*, 97(2), 316-333.

104.**O'Dowd, D. D. & Beardslee, D. C.** (1960) *College student images of a selected group of professions and occupations*, USOE, Cooperative Research No 562(8142). Western University, Middletown, Conn..

105.**O'Dowd, D. D. & Beardslee, D. C.** (1967) *Development and consistency of student images of occupations*, USOE, Cooperative Research, project No 5-0858, Oakland University

106.**Osgood, C. E., Suci, G. J. & Tannenbaum, P. H.** (1957) *The measurement of meaning.* Urbana, Ill.: Illinois Press.

107.**Palmer, D. D.** (1982) Personal values and priorities of organizational goals, *Psychological Reports*, 51(1), 55-62.

108.**Παρασκευόπουλος, Ι. Ν.** (1993) *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τόμοι Α' & Β', Αθήνα.

109.**Παρασκευόπουλος, Ι. Ν.** (1990) *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*, Τόμοι Α' & Β', Αθήνα.

110.**Παρασκευόπουλος, Ι. Ν.** (1992) *Ψυχολογία Ατομικών Διαφορών*. Αθήνα.

111.**Πασσάκος, Κ.** (1974) *Σταθερότης και Μεταβολαί εις Προσωπικάς Αξίας και Αξιολογικάς Στάσεις.* Αθήνα.

112.**Penner, L., Homant, R. & Rokeach, M.** (1968) Comparison of rank order and paired comparisons methods for measuring value systems, *Perception and Motor Skills*, 27, 417-418.

113.**Pettigrew, T.** (1979) The ultimate attribution error: extending Allport's cognitive analysis of prejudice, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 10, 233-246.

114.**Popper, K. R.** (1984) *Evolutionary Epistemology,* στο σύγγραμμα του **Pollard, J. W.** (Ed.) *Evolutionary Theory: paths into the future.* John Wiley and Sons.

115.**Pratap, S. & Shrivastava, S. K.** (1982) A comparative study of value patterns of technical and non-technical employees, *Indian Journal of Applied Psychology*,(19(2), 51-55.

116.**Prince, R.** (1957) *A study of the relationships between individual values and administrative effectiveness in the school situation*, Unpublished Doctoral dissertation, University of Chicago.

117.**Rankin, W. L. & Grube, J. W.** (1980) A comparison for ranking and rating procedures for values' systems measurement, *European Journal of Social Psychology*, 10, 233-246.

118.**Rasinski, K.** (1987) What's fair is fair - or is it? Value differences underlying views about Social Justice, *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(1), 201-211.

119.**Reiter, H. H. & Logan, E. A.** (1984) Personality variables and musical preferences of musically oriented college students, *Asian Journal of Psychology and Education*, 12(2-4), 1-5.

120.**Rodd, W. G.** (1959) Cross-Cultural Use of The Study of Values, *Psychologia*, 2, 157-164.

121.**Rokeach, M.** (1968) *Beliefs, Attitudes and Values: A theory of organization and change.* San Francisco: Jossey-Bas, Inc..

122.**Rokeach, M.** (1973) *The Nature of Human Values.* The Free Press.

123.**Rosenberg, M.** (1964) Parental interest and children's self esteem conceptions, *Sociometry*, 26, 35-49.

124.**Ross, L. D., Amabile, T. & Steinmetz, J.** (1977) Social roles, social control and biases in social perception processes, *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(7), 485-494.

125.**Rowe, A. R.** (1973) The "attraction value" for a scientific career in industry, *Psychology*, 10(3), 44-49.

126.**Rust, J. & Golombok, S.** (1989) *Modern Psychometrics: The Science of Psychological Assessment.* Routledge.

127.**Schaefer, B. R.** (1936) The validity and utility of the Allport-Vernon-Lindzey Study of Values test, *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 30, 419-422.

128.**Scheibe, K.** (1970) *Beliefs and Values.* Holt, Rinehart and Winston, Inc.

129.**Schuessler, K.** (1971) *Analyzing Social Data: A statistical orientation.* Houghton-Mifflin Company.

130.**Schwartz, S. & Bilsky, W.** (1990) Toward a theory of the universal content of the structure of values: extentions and cross-cultural replications, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 878-891.

131.**Seashore, H. G.** (1947) Validation of the Study of Values for two vocational groups at the College level, *Educational and Psychological Measurement*, 7, 757-763.

132.**Segall, M. H., Dasen, P. R., Berry, J. W. & Poortinga, Y. H.** (1990) *Διαπολιτισμική Ψυχολογία: Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτισμικό πλαίσιο* (Επιμέλεια της ελληνικής έκδοσης του 1993, **Δ. Γεώργας**). Ελληνικά Γράμματα.

133.**Selfridge, O. G.** (1955) *Pattern Recognition by Modern Computers.* Proceedings of the Western Joint Computer Conference, Los Angeles, California.

134.**Singh, S.** (1986) Values and personality correlates of projective measure of power motivation, *British Journal of Projective Psychology and Personality Study*, 31(1), 32-38.

135.**Smith, E. R.** (1984) Model of Social inference processes, *Psychological Review*, 91, 392-413.

136.**Σπανδάγος, Β. & Σπανδάγου, Ε.** (1985) *Στατιστική, Συνδυαστική, Πιθανότητες*. Εκδόσεις Παπαδημητρίου.

137.**Spielberger, C., Gorsuch, R. L. & Lushene, R.** (1970) *State-Trait Anxiety Inventory*, Palo Alto, Calif.: Consulting Psychologists Press.

138.**Spranger, E.** (1928) *Types of Men*, (σε επίσημη μετάφραση στα αγγλικά, από την 5η γερμανική έκδοση, από τον **P. J.W. Pigors**). Max Niemeyer Verlag.

139.**Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S.** (1989) *Using Multivariate Statistics*, 2η 'Εκδοση. Harper & Row, New York.

140.**Tetlock, P.** (1986) A value pluralism model of ideological reasoning, *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(4), 819-827.

141.**Thurstone, L. L.** (1927) The method of paired comparisons for social values, *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 21, 384-400.

142.**Thurstone, L. L.** (1952) *The Measurement of Values*. Chicago: University of Chicago, Psychometrics Laboratory.

143.**Triandis, H. C., Vassiliou, V., Vassiliou, G., Tanaka, Y. & Shanmugam, A. V.** (1972) *The analysis of subjective culture*. New York: Wiley.

144.**Van Dusen, A. C., Wimberly, S. & Mosier, C. I.** (1939) Standardization of a Values Inventory, *Journal of Educational Psychology*, 30, 53-62.

145.**Vernon, P. E. & Allport, G. W.** (1931) A test for personal values, *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 26, 231-238.

146.**Vreeland, R. S.** (1963) *Organizational Structure and Moral Orientations: a study of Harvard houses*, Unpublished Doctoral Dissertation, Harvard University.

147.**Werner, W. E.** (1974) Effect of role choice on vocational high school students, *Journal of Vocational Behavior*, 4, 77-84.

148.**White, R. K.** (1951) *Value-analysis, the nature and Use of the method*. Glen Gardner, N.J., Libertarian Press.

149.**Whitely, P. L.** (1933) A study of the Allport-Vernon test for personal values, *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 28, 6-13.

150.**Wickert, F.** (1940), A Test for Personal Goal Values, *Journal of Social Psychology*, 11, 259-274.

151.**Williams, C. M.** (1972) Occupational choice of male graduate students as related to values and personality: A test of Holland's theory, *Journal of Vocational Behavior*, 2, 39-46.

152.**Winer, B.** (1971) *Statistical Principles in Experimental design*, 2η 'Εκδοση. McGraw-Hill.

153.**Zavalloni, M.** (1980) *Values*, στο σύγγραμμα του **Triandis, H. C.** (Ed.) *Handbook of Cross-Cultural Psychology*. Boston: Allyn and Bacon.

154.**Zebrowitz, L. & Post, D.** (1976) Figural emphasis in person perception, *Journal of Personality and Social Psychology*, 13, 520-535.

155.**Zebrowitz, L.** (1990) *Social Perception*. Open University Press.

Παράρτημα Α

Οι έξι τύποι ατομικότητας κατά τον Eduard Spranger

Συνοπτική παρουσίαση των βασικών στοιχείων της τυπολογίας Spranger όπως παρουσιάζεται από τον Ι.Ν. Παρασκευόπουλο (1992) στην Ψυχολογία Ατομικών Διαφορών, σελ. 104-105.

Ο Ε. Spranger, Γερμανός φιλόσοφος,υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι διαφέρουν ως προς τις αξίες και τα κίνητρα τα οποία θέτουν ως σκοπούς των πράξεών τους. Οι προθέσεις τους δηλαδή, οι συναισθηματικές διαθέσεις και οι ενέργειές τους διέπονται από διαφορετικές αξίες. Οι αξίες αυτές είναι έξι (6) ειδών: θρησκευτικές, κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, αισθητικές και θεωρητικές. Με βάση λοιπόν τη συγκεκριμένη αξία που κυριαρχεί και είναι ρυθμιστική των πράξεων και των ενεργειών, διακρίνουμε έξι τύπους ατομικότητας:το θρησκευτικό, τον κοινωνικό, τον οικονομικό, τον πολιτικό, τον αισθητικό και το θεωρητικό. (**Σημείωση**: Ο Spranger σε καμία περίπτωση δεν υποννοεί ότι ο κάθε άνθρωπος κυριαρχείται αποκλειστικά και μόνο από μια αξία , αλλά τονίζει ότι υπάρχουν ως επι το πλείστον μεικτοί τύποι που έχουν στοιχεία αξιών από διάφορες κατηγορίες από τις παραπάνω 6).

1.Ο θρησκευτικός τύπος αποβλέπει στην ανύψωσή του από το πρόσκαιρο και πεπερασμένο, στο αιώνιο και την ταύτισή του με το Θεό. Σκοπός της επιστήμης είναι να ανακαλύψει τα μυστικά της θείας δημιουργίας. Πρόοδος δε νοείται χωρίς τη θεία παρεμβολή και εύνοια. Η τέχνη έχει σκοπό να εκφράζει το θείο μεγαλείο. Ο κόσμος διέπεται από αρμονία και συμμετρία γιατί είναι δημιούργημα του Θεού.

2.Ο κοινωνικός τύπος κυριαρχείται από την αγάπη για το συνάνθρωπο, τον οποίο συμπαρίσταται και συντρέχει στις δύσκολες περιστάσεις. Κέντρο των ενδιαφερόντων του είναι ο άνθρωπος. Ο Θεός είναι αγάπη. Ωραίο είναι η καλή πράξη. Ως αμοιβή για τις ευεργεσίες του θεωρεί την ηθική ικανοποίηση που του προσφέρουν οι ίδιες οι πράξεις.

3.Ο οικονομικός τύπος έχει ως κριτήριο των πράξεών του την ωφέλεια και το συμφέρον. Η γνώση τον ενδιαφέρει μόνο όταν έχει πρακτική εφαρμογή. Οι προσπάθειές του αποβλέπουν να του εξασφαλίσουν υλικά αγαθά και μέσα. Το ωραίο είναι περιττή πολυτέλεια. Οι κοινωνικές του σχέσεις αποσκοπούν στην απόκτηση προσωπικής ωφέλειας. Ο Θεός είναι ο χορηγός αγαθών.

4.Ο αισθητικός τύπος ενδιαφέρεται κυρίως για τον τρόπο εκφράσεως και παραστάσεως των ιδεών. Το ωραίο είναι ταυτόσημο με το αληθινό και το ηθικό. Ο Θεός είναι η αρμονία και η μορφοποιός δύναμη του σύμπαντος. Η αγάπη για το ωραίο τον οδηγεί στον ατομισμό.

5.Ο πολιτικός τύπος έχει ως πρωταρχικό του σκοπό να εξουσιάζει, να είναι αρχηγός. Από την επιστήμη χρησιμοποιεί ό,τι τον βοηθεί για να επιτύχει την κυριαρχία στους άλλους. Η γνώση είναι δύναμη. Η τέχνη έχει αξία μόνο εφόσον εξυπηρετεί την επιβολή στους άλλους. Αισθάνεται ότι επιτελεί θεία αποστολή όταν έχει τη δυνατότητα να ασκήσει εξουσία.Ο Θεός είναι ο παντοδύναμος κυβερνήτης του κόσμου.

6.Ο θεωρητικός τύπος διακρίνεται για την έφεση προς την ανακάλυψη της αλήθειας και τη γνώση. Δεν υπάρχει ωφέλιμο ή βλαβερό, ιερό ή αμαρτωλό, αλλά μόνο αληθινό ή ψεύτικο. Αρετή είναι η γνώση. Ο Θεός είναι αλήθεια. Το σύμπαν διέπεται από νόμους οι οποίοι ακολουθούν μια λογική αναγκαιότητα και ακρίβεια. Οι άνθρωποι είναι ίσοι μεταξύ τους και αδελφοί γιατί τους συνδέει ο κοινός λόγος. Στον πρακτικό τομέα δεν σημειώνει ιδιαίτερη επίδοση, όχι γιατί δεν έχει τις απαιτούμενες ικανότητες, αλλά κυρίως γιατί δεν τον απασχολεί η πρακτική πλευρά της ζωής. Συλλαμβάνει ιδέες και θεωρίες, αλλά αδυνατεί να τις πραγματοποιήσει. Υποστηρίζει με φανατισμό τις ιδέες του.

Παράρτημα Β

STUDY OF VALUES • *A Scale for*

Measuring the Dominant Interests in Personality

REVISED EDITION •

⇨ MANUAL OF DIRECTIONS

Gordon W. Allport • Philip E. Vernon • Gardner Lindzey

HOUGHTON MIFFLIN COMPANY

BOSTON • NEW YORK • CHICAGO • DALLAS • ATLANTA • SAN FRANCISCO

The Riverside Press Cambridge

COPYRIGHT, 1951, BY GORDON W. ALLPORT,
PHILIP E. VERNON, AND GARDNER LINDZEY
COPYRIGHT, 1931, BY GORDON W. ALLPORT
AND PHILIP E. VERNON
All rights reserved including the right to reproduce this book or parts thereof in any form.

ACKNOWLEDGMENTS

In presenting the Revised Edition of the STUDY OF VALUES we acknowledge with gratitude the strategic assistance of the following colleagues who helped either to gather data from various colleges or aided in the labor of re-standardization: A. Aas, Ingeborg Aas, Elizabeth Duffy, H. Goldings, E. L. Hartley, W. Overholser, S.S. Sargent, Dorothy Spoerl, H. Shepard, R. van Waters, J.C.Stanley, Jr., D.D. Wickens, L.G. Wispe, I.E. Whittemore.

The Riverside Press Cambridge

PRINTED IN THE U.S.A.

STYDY OF VALUES

Revised Edition

The STUDY OF VALUES *was originally published in 1931. The present revision represents considerable alteration in both content and method of scoring. The changes made are described in detail on p.6 of this Manual.*

PURPOSE

The *Study of Values* aims to measure the relative prominence of six basic intersts or motives in personality: *the theoretical, economic, aesthetic, social, political, and religious.* The classification is based directly upon Eduard Spranger's *Types of Men* (37), a brilliant work which defends the view that the personalities of men are best known through a study of their values or evaluative attitudes. Since it is undesirable for those who take the test to know too much about its theoretical basis beforehand, any mention or discussion of these six values should be deferred until the test has been taken.

The scale is designed primarily for use with college students, or with adults who have had some college (or equivalent) education.

The test consists of a number of questions, based upon a variety of familiar situations to which two alternative answers (in Part I) and four alternative answers (in Part II) are provided. In all there are 120 answers, 20 of which refer to each of the six values. The subject records his preferences numerically by the side of each alternative answer. His scores on each page are then added and the totals transcribed onto the Score Sheet. The page totals belonging to each of the six values are than summed. After applying certain simple corrections these six total scores are plotted on a profile, so that the subject may see the significance of his standing on all the values simultaneously.

INSTRUCTIONS FOR ADMINISTERING

1. *The Study of Values is self-administering.* It is not absolutely necessary to give verbal instructions to the persons taking to the test. Yet experience shows that it is well to give a special caution regarding one feature of Part I and one feature of Part II.

In Part I it should be noted that the highest preference does not always come first in the series of two items. Whenever alternative (b) is preferred the higher score will appear second in the series of two boxes.

In Part II it is well to point out that the first choices (highest value judgment) should be given a score of 4, the lowest a score of 1.

2. *There is no time limit.* Most subjects require about 20 minutes to answer the questions in the test. Although they should not be stopped before finishing, they should be discouraged from spending too long a time over the questions.

3. *The test may be taken in a group or individually.* If taken at home it is desirable to caution the subject against answering it in collaboration with others, or against spending too much time on it.

4. *There should be no explanation of the purpose or construction of the test before it is taken.* Bias of one sort or another is likely to affect the scores of those who are familiar with the significance of the question. For this same reason the Score Sheet should not be consulted until the subject has finished taking the test.

5. *Omissions are permissible but undesirable.* Guesses are frequently as significant as more deliberate choices; and omissions make the scoring more complex.

6. *Certain groups, not familiar with psychological tests, need assurance and encouragement.* If the examiner detects an air of suspicion or opposition among the subjects, it should be explained that the Study of Values is not a disguised scale for measuring intelligence, social skills, or moral knowledge. The subject must be given to understand that the results can in no way detract from his standing. Experience has shown that, with a little encouragement, even groups that are unfamiliar with psychological tests develop keen interest, especially if they are to be informed of their scores.

INSTRUCTIONS FOR SCORING

The test is self-scoring. Both taking and scoring can be completed within one hour. The examiner, if he chooses, may score the papers himself; the entire scoring process for a single paper should take him five minutes of less.

The test is so constructed that the subject may proceed directly to score it himself as soon as he finished taking it. For example, if the test is taken at home the subject will probably be curious to know the results and hence begin to score it immediately.

While there is no objection to this procedure, experience shows that it is desirable to check the transcribing and computations of scores. For this reason a subject who takes and scores the test at home should bring it to class and verify his computations under supervision. Before interpreting the test or making any use of the scores the examiner should satisfy himself that the scoring is accurate.

Thus, it is necessary for the examiner to study the method of scoring carefully. If the scoring is done in class, or verified in class, he should be prepared to assist in clarifying procedure at the following points.

1. Treatment of omitted questions. Since the sum of the sic final scores for every subject must be the same, it is necessary that all omitted answers be

treated in the manner explained on the Score Sheet (at the end of the test). It is also essential that the sum of marks for the two answers to any question in Part I equal 3, and that the sum of the marks for the four answers to any question in Part II equal 10.

2. The order of transcription. It is well to warn the scorers that the page totals when they are transcribed to the Score Sheet are not always to be transcribed in the same order as they appear at the bottom of the test page. For example, on page 3 of the test, column Z appears at the extreme *right*, but on the Score Sheet the total for column Z page 3 is entered in the extreme *left* hand column.

3. Verification of transcriptions and additions. The scorer should check the accuracy of his additions and transcriptions on the Score Sheet. He does so by adding the scores for each row and comparing the totals with the printed figures in the last column.

If an error appears it may be due to (a) faulty addition of the Score Sheet rows; (b) incorrect transcription of the page totals; (c) faulty addition of the columns on the test pages; or (d) the use of scores for individual questions that fail to add to 3 in Part I, or to 10 in Part II.

4. Correction figures. The total scores for the six columns must be corrected by making slight additions or subtractions as indicated on the Score Sheet. The correction is made in order to equalize the popularity of the six values. Thus, the uncorrected mean for the social value (in our standardization group) is approximately 43, three points higher than the desired mean of 40. For this reason a correction figure of –3 is employed. It is essential for the purpose of the test that the final *average* scores for all values in a *large* population be as identiacal as possible. The correction figures insure this result.

5. Drawing the profile. The six total scores should be plotted as crosses of dots on the *vertical* lines on the back of the Score Sheet. The six crosses or dots may then be joined by ruling five short diagonal lines.

6. Average score. The test has been constructed in such a way that 40 is the average for any single value. A few subjects obtain profiles that are nearly flat, indicating that by this test, their attitudes are equally favorable to all six values. Only the larger peaks or depressions in the profiles are significant, as indicated by the discussion of "high" and "low" scores under the profile on page 12 of the test blank.

7. Measures of relative strength. Unlike most tests of personality, the present scale aims to measure more than a single variable. It does not, however, measure the absolute strength of each of the six values, but only their relative strength.

A high score on one value can be obtained only by reducing correspondingly the scores on one or more of the other values. In interpreting the results, therefore, it is necessary to bear in mind that they reveal only the *relative* importance of each of the six values in a given personality, not the total amount of "value energy" or drive possessed by an individual. It is quite possible for the highest value of a generally apathetic person to be less intense and effective than the lowest value of a person in whom all values are prominent and dynamic.

COMPARISON OF OLD FORM AND REVISED FORM

The *Study of Values* was originally published in the year 1931. The present revision offers certain improvements without in any way changing the basic purpose of the test or limiting its scope of usefulness. The alterations in the Revised Form are as follows:

1. *There is an improvement in the diagnostic power if the items.* New questions have been introduced and changes made in old questions on the basis of three successive item-analyses of the entire test. Every question is consistent with the total scale.

2. *There is simplification in wording and a modernization of certain items.*

3. *The scoring of the revised scale is more economical of time and labor.* It is no longer necessary to transfer scores for individual items to a separate. Score Sheet.

4. *These extensive revisions have required the preparation of fresh norms.* It is no longer necessary for the user to rely on norms established more than 20 years ago.

5. *The definition of the "social" value has been made more specific.* The Old Form, following closely upon Spranger's definition of this value, was found to have a low reliability. This unsatisfactory condition came from the over-broad conception that Spranger offered. To him the social value was represented by *love* in any form—conjugal, familial, philanthropic, of religious. But people, as it turns out, are not as a rule consistently "social" in *all* of these senses. An individual may, for example, be loyal and loving in domestic relationships without being philanthropic. In the present edition or the scale we have deliberately limited our items to measure *altruistic love or philanthropy*.

Correlations between the Old Form and Revised Form (taken two weeks apart) are all significantly high. The lowest correlation exists in the case of the social value where, as one would expect, the shange in definitions lowers the relationship. These correlations, based on a sample of 50 made college students, are provided by Dr. Dorothy Spoerl of the American International College.

CORRELATION BETWEEN OLD FORM AND REVISED FORM	r
Theoretical	.48
Economic	.74
Aesthetic	.55
Social	.31
Political	.45
Religious	.75

RELIABILITY

The following reliabilities obtained by various methods seem satisfactory—especially in view of the fact that each value is measured by only 20 questions.

The *Internal Consistence* of the scale is determined by two methods:

A. *Split-half Reliability*. The items measuring each value were divided into two subscales. (The subscales were composed so that there would be approximately the same number of pairings between the value under study and all remaining values.) For a sample group the product moment correlations are as follows:

	Revised Form (N=100)	Old Form[43] (N=48)
Theoretical	.73	.62.
Economic	.87	.72.
Aesthetic	.80	.84.
Social	.82	.49
Political	.77	.53.
Religious	.90	.84

The mean reliability coefficient, using a *z* transformation, was .82 for the Revised Form, as opposed to .70 for the Old Form.

B. *Item Analysis*. Successive revisions of the test have shown that each *theoretical* item is positively associated with the total score derived form all the *theoretical* items, and that the items for each of the other values likewise hang together consistently. The final item analysis carried out on a group of 780 subjects of both sexes from six different colleges—shows a positive correlation for each item with the total score for its value, significant at the 0.01 level of confidence.

The *Repeat Reliability* of the scale is at present available for only one group of 34 cases. The resulting coefficients are given here, together with two studies of repeat reliability using the Old Form of the test.

	Revised Form 1 Month	Old Form[14] 3 Months	Old Form[43] 3 Months
Theoretical	.87	.68	.66
Economic	.92	.79	.71
Aesthetic	.90	.86	.84
Social	.77	.50	.39
Political	.90	.76	.55
Religious	.91	.87	.80

The mean repeat reliability coefficient for the Revised Form, again using a *z* transformation, was .89 while the mean coefficient for the two studies employing the Old Form was .73. We note, however, that the retesting with the Old Form took place after a greater length of time, a factor that would be expected to lead to lower correlations.

Correlation among Values. Since the scores on the six values are interdependent (a high score on one value requiring offsetting low scores on others), it is not strictly legitimate to state intercorrelations among the values. Yet the question arises as to the *relative* degree to wich various pairs of values are associated, in spite of this basic feature of the test that tends to produce negative intercorrelations in general. The following table shows r's obtained for a heterogeneous sample of 100 male and 100 female subjects.

MALES	Economic	Aesthetic	Social	Political	Religious
Theoretical	-.22	-.10	-.13	-.20	-.18
Economic		-.41	-.36	.27	-.43
Aesthetic			-.10	-.18	-.31
Social				-.18	.23
Political					-.42
Religious					
FEMALES					
Theoretical	-.02	.07	-.24	.02	-.48
Economic		-.33	-.35	.18	-.29
Aesthetic			-.40	.01	-.46
Social				-.33	.27
Political					-.36
Religious					

There is a positive association between social-religious values, and between economic-political; possibly also between theoretical-aesthetic. The degree of correlation, however, is not high enough to indicate that a smaller number of "more basic types" can be derived.

GENERAL NORMS

The *Study of Values* is standardized on a college population. A large proportion of the students come from liberal arts colleges, and none is receiving technical training at the present time. (Specialized norms derived from technically trained groups are presented separately.)

Users of the test should note the difference in sex norms. For many purposes it is wiser to compare a given score with the norms for the subject's own sex. Similary, the user may wish to compare the subject's score with the detailed norms derived from selected colleges and occupational groups.

GENERAL NORMS	Theoretical	Economic	Aesthetic	Social	Political	Religious
1816 College Students - *Mean*	39.60	40.34	39.86	39.59	40.27	40.32
Standard Deviation	*8.27*	*8.44*	*8.61*	*7.29*	*6.83*	*10.90*

SEX DIFFERENCES	Theoretical	Economic	Aesthetic	Social	Political	Religious
851 Males *Mean*	43.29	42.12	37.20	37.70	42.70	37.01
Standard Deviation	*7.58*	*9.07*	*9.72*	*7.19*	*6.83*	*10.37*
965 Females *Mean*	36.36	38.78	42.22	41.26	38.13	43.24
Standard Deviation	*7.45*	*7.49*	*8.66*	*6.96*	*6.08*	*10.52*

COLLEGIATE POPULATIONS Males	Theoretical	Economic	Aesthetic	Social	Political	Religious
American International (164)	43.49	43.15	32.92	36.58	42.96	40.89
	6.35	*8.30*	*7.65*	*6.65*	*6.30*	*8.40*
C.C.N.Y. (115)	45.57	39.53	41.96	39.74	43.10	30.10
	7.07	*8.48*	*9.76*	*7.26*	*6.17*	*9.49*
George Peabody (89)	43.22	41.92	35.89	37.66	40.31	41.00
	8.10	*8.84*	*9.95*	*6.90*	*6.17*	*9.87*
Hravard (264)	44.12	40.14	40.60	38.13	42.62	34.39
	7.65	*9.65*	*9.22*	*7.75*	*7.45*	*10.99*
Ohio State (219)	40.92	45.15	34.48	36.94	43.30	39.21
	7.18	*8.33*	*8.72*	*6.62*	*6.78*	*8.90*
COLLEGIATE POPULATIONS Females						
American International (32)	38.94	38.69	40.72	40.75	38.41	42.49
	7.15	*8.25*	*8.10*	*7.40*	*6.30*	*8.30*
Barnard (145)	40.93	36.40	46.02	42.28	37.95	36.22
	8.11	*8.69*	*9.22*	*6.74*	*6.70*	*12.45*
C.C.N.Y. (51)	42.63	39.28	45.75	42.65	38.65	31.04
	5.94	*6.23*	*9.09*	*6.45*	*5.07*	*8.97*
George Peabody (145)	35.69	38.63	41.76	40.40	36.94	46.58
	7.00	*6.69*	*7.85*	*6.53*	*5.63*	*8.90*
Ohio State (258)	33.71	41.14	40.03	41.84	39.26	44.02
	6.38	*6.10*	*7.40*	*6.54*	*6.40*	*8.66*
Radcliffe (66)	38.55	32.80	48.09	44.04	36.54	39.98
	8.05	*8.82*	*9.04*	*8.74*	*6.33*	*11.07*
Woman's College North Carolina (268)	34.78	39.28	40.57	39.62	38.05	47.70
	6.27	*6.99*	*8.23*	*6.77*	*5.87*	*7.28*

SPECIAL NORMS AND EXTERNAL VALIDATION

Perhaps the most direct and convincing evidence for the validity of the scale comes from examining the scores of groups whose characteristics are known. Thus common experience leads us to expect that women will on the average be more *religious, social,* and *aesthetic* than men. We likewise expect students of engineering by and large to stand relatively high in *theoretical* and *economic* values. In the following table, representing norms obtained from various groups, the reader will note that in nearly all cases the high and low scores correspond well with a prior expectation.

ILLUSTRATIVE OCCUPATIONAL DIFFERENCES	Theoretical	Economic	Aesthetic	Social	Political	Religious
53 Students of Engineering (male)	46.62 *6.97*	45.79 *7.66*	37.25 *8.48*	34.70 *7.37*	43.08 *8.12*	32.59 *10.13*
173 Students of Business Administration (male)	42.09 *6.36*	49.25 *7.69*	32.58 *7.34*	35.16 *5.96*	45.68 *5.96*	35.24 *8.42*
93 Students of Medicine (male)	50.68 *7.52*	33.90 *9.18*	44.83 *9.85*	38.12 *8.45*	38.86 *6.80*	33.48 *11.70*
68 Graduate Students of Education (male)	44.31 *8.30*	37.14 *8.29*	43.76 *9.34*	41.98 *7.27*	39.17 *6.22*	33.64 *10.63*
24 Clergymen	37.07 *6.44*	27.12 *5.93*	35.54 *7.01*	43.67 *4.95*	38.57 *4.17*	58.07 *3.84*
15 Theological Students	35.67 *5.82*	27.40 *7.16*	40.73 *7.97*	45.20 *5.79*	36.80 *4.74*	54.20 *5.97*

The Old Form of the test has had more extensive external validation. Among the principal studies are those of Cantril and Allport (6), Decker (11), Duffy (12), Golden (15), Harris (17), McCarthy (22), Schaefer (32), Stone (39).

The next section of this Manual contains several lines of evidence that may properly be considered *indirect validations.* For example, Newcomb's finding that college education of a special type changes value profiles in the expected direction (25); the Postman-Bruner-McGinnies discovery that high personal values as measured by the scale correlate with the rapid perception of value-related words (28); Schooley's finding that the profiles of married couples are similar (33).

SUGGESTED USES

1. Classroom Demonstration. The scale has been found serviceable in courses in general psychology, social psychology, personality, education, and in similar subjects. It offers a concrete medium for introducing students to the problem of interest and motive, and especially, of course, to the theories of

Spranger's school of thought. It illustrates likewise many of the problems encountered in the measurement of personality (standardization, reliability, validation, intepretation).

Not the least appealing feature of the scale is its "practical" nature. Students always show an interst in their own scores, and enjoy a discussion of the results. They usually feel that the classification of the six types of value is useful to them. Of course they should not be encouraged to regard the types as rigid, but rather to consider them merely as six important aspects of personality in respect to which individuals may profitably be compared.

In order to obtain full pedagogical benefif from the test the teacher must follow carefully the Instructions for Administering (pp. 3-4). If the test is taken and scored in class, a second hour should be provided for interpretation and discussion. If it is taken and scored at home, a full class hour should be allowed for verification of the scoring and discussion.

2. Counseling, Vocational Guidance and Selection. Personal counseling servises often use the test to secure an initial impression of the interests of the client, and as a basis for subsequent interviews (19). Stanley suggests that counselors may find it particularly helpful to obtain the subject's self-rating on the values, and then to confront him with the actual scores obtained. The subject becomes interested in the resulting estimate of his own insight (38). Mariage counselors, especially among the clergy, have found the test helpful in preparing and counseling prospective marriage partners. The scale may have similar value in dealing with problems of marital adjustment (33).

The values measured by the scale are much broader than specific occupational interests. Nevertheless, the preceding table of occupational norms (and corresponding data on the Old Form) indicate that, there is often a distinctive profile of values among members of different vocational groups. For this reason the test can be used, with due caution, as a basis for vocational advising (2,34). Personnel managers and others concened with industrial selection frequently find that the results of the scale are helpful in the hiring and placement of special calsses of employees. Some studies indicate that the test may differentiate between successful and unsuccessful occupational groups (18, 40).

3. Research. The Old Form of the test has been used successfully in a wide variety of psychological researches. The Revised Form should have similar uses. Some representative areas of research are here listed.

(a) Group differences. The tables of Norms obviously do not exhaust the range of group comparisons that might be made. Investigators may wish to study the differences between occupational groups not reported here, of between socio-economic, ethnic (16), regional, or religious (22, 26) groups.

(b) Changes in values. The gradual changes that value profiles undergo during the period of college has been studied by various investigators (3, 5, 36, 45). For special purposes certain investigators have employed the scale as a "before and after" measure to determine the effects of specific types of experience. Thus Newcomb determined the change in values of college students throughout their period of study under two differing styles of education (25).

(c) Comparison with other attitude and interest scales. The Old Form has been compared with the Strong Vocational Interest Test (4, 13, 31). It has also been correlated with various scales measuring social attitudes (10, 25, 27).

(d) Resemblances between friends, members of a family. The scale has been employed in relation to kinship and friendship patterns (14, 29, 32).

(e) Perceptual and cognitive correlates. Researches have established the fact that various aspects of cognitive functioning are "resonant" with the values that the individual holds. A person recognizes more quickly words that are related to high values when presented to the eye (28), and to the ear (41). He associates more repidly to such words (23). He retains and recognizes better items that are congruent with his values (6, 24).

(f) Constitutional factors. Whether values are related to somatotypes, and therefore to basic temperament, is a problem requiring further exploration. Results to date are in apparent disagreement (9, 35).

(g) Variants of the scale. Lurie has offered a factor-analysis on the basis of items similar to those contained in the Old Form. He concluded that four basic factors—Social, Philistine, Theoretical, Religious—are adequate to represent the value trends in personality (20). Van Dusen, Wimberly and Mosier (42) have developed a test to measure five values which are the same as in the *Study of Values* except that the Political and Economic have been combined.

Maller and Glaser simplified and altered the *Study of Values* for vocational guidance purposes at the high school age (21). Rothney likewise developed a simplified form for use with high school students and studied its relation to academic achievement (3).

(h) Miscellaneous. The scale has been employed in additional fields of research. The simplicity of the instument seems to make it especially useful in specific and limited types of investigation of the sort that undergraduate honors students may carry through. Cantril and Allport mention several examples of such projects (6). Among them are the relation of the various values to interest in clothes; to one' s conceptions of the ideal person, of the effective leader, of contentment in life. In the field of psychodiagnostics investigators have determined to what extent personal values can be judged from handwriting (7, 8) and from voice (1).

SPRANGER'S TYPES

In discussing the *Study of Values* with his subjects, the examiner may find it convenient to have at hand the following brief characterization of Spranger's type. For a fuller account he should of course refer directly to Spranger's *Types of Men.*

In selecting his six types, Spranger may be said to hold a somewhat flattering view of human nature. He does not allow for formless or valueless personalities; nor for those who follow an expedient or hedonistic philosophy of life. The neglect of sheerly sensuous values is a special systematic weakness in his scheme. His attempt to reduce hedonistic choices partly to economic and partly to aesthetic values seems unconvincing. If the present

scale appears to the user to take a somewhat exalted view of the organization of personality—neglecting both the "baser" values and values that are not permitted to reach the level of conscious choice- the limitation must be regarded as inherent in Spranger's original formulation.

1. *The Theoretical.* The dominant interest of the theoretical man is the discovery of *truth.* In the pursuit of this goal he characteristically takes a "cognitive" attitude, one that looks for identities and differences; one that divests itself of judgements regarding the beauty or utility of objects, and seeks only to observe and to reason. Since the interests of the theoretical man are empirical, critical, and rational, he is necessarily an intellectualist, frequently a scientist or philosopher.[1] His chief aim is to order and systematize his knowledge.

2. *The Economic.* The economic man is characteristically interested in what is *useful.* Based originally upon the satisfaction of bodily needs (self-preservation), the interest in utilities develops to embrace the practical affairs of the business world-the production,marketing, and consumption of goods, the elaboration of credit, and the accumulation of tangible wealth. This type is thoroughly "practical" and conforms well to the prevailing stereotype of the average American business man.

The economic attitude frequently comes into conflict with other values. The economic man wants education to be practical, and regards unapplied knowledge as waste. Great feats of engineering and application result from the demands economic men make upon science. The value of utility likewise conflicts with the aesthetic value, except when art serves commercial ends. In his personal life the economic man is likely to confuse luxury with beauty. In his relations with people he is more likely to be interested in surpassing them in wealth than in dominating them (political attitude) or in serving them (social attitude). In some cases the economic man may be said to make his religion the worship of Mammon. In other instances, however, he may have regard for the traditional God, but inclines to consider Him as the giver of good gifts, or wealth, prosperity, and other tangible blessings.

3. *The Aesthetic.* The aesthetic man sees his highest value in *form* and *harmony.* Each single experience is judged from the standpoint of grace, symmetry, or fitness. He regards life as a procession of events; each single impression is enjoyed for its own sake. Heed not be a creative artist; nor need he be effete; he is aesthetic if he but finds his chief interest in the artistic episodes of life.

The aesthetic attitude is in a sense diametrically opposed to the theoretical; the former is concerned with the diversity, and the latter with the identities of experience. The aesthetic man chooses, with Keats, to consider truth as equivalent to beauty, or else to agree with Mencken, that "to make a thing charming is a million times more important than to make it true." In the economic sphere the aesthete sees the process of manufacturing, advertising and trade as a wholesale destruction of the values most important to him. In

[1] It must not be thought that a high degree of talent or attainment is necessary to qualify a person for classification in this, or in any, type. According to Spranger a person can best be understood not by his achievements but his interests and intentions.

social affairs he may be said to be interested in persons but not in the welfare of persons; he tends toward individualism and self-sufficiency. Aesthetic people often like the beautiful insignia of pomp and power, but oppose political activity when it makes for the repression of individuality. In the field of religion they are likely to confuse beauty with purer religious experience.

4. *The Social.* The highest value for this type is *love* of people. In the *Study of Values* it is the altruistic or philanthropic aspect of love that is measured. The social man prizes other persons as ends, and is therefore himself kind, sympathetic, and unselfish. He is likely to find the theoretical, economic and aesthetic attitude cold and inhuman. In contrast to the political type, the social man regards love as itself the only suitable form of human relationship. Spranger adds that in its purest form the social interest is selfless and tends to approach very closely the religious attitude.

5. *The Political.* The political man is interested primarily in *power.* His activities are not necessarily within the narrow field of politics; but whatever his vocation, he betrays himself as a *Machtmensch.* Leaders in any field generally have high power value. Since competition and struggle play a large part in all life, many philosophers have seen power as the most universal and most fundamental of motives. There are however, certain personalities in whom the desire for a *direct* expression of this motive is uppermost, who wish above all else for personal power, influence and renown.

6. *The Religious.* The highest value of the religious man can be called *unity.* He is mystical, and seeks to comprehend the cosmos as a whole, to relate himself to its embracing totality. Spranger defines the religious man as one "whose mental structure is permanently directed to the creation of the highest and absolutely satisfying value experience." Some men of this type are "immanent mystics," that is, they find in the affirmation of life and in active participation therein their religious experience. A Faust with his zest and enthusiasm sees something divine in every event. The "transcendental mystic" on the other hand seeks to unite himself with a higher reality by withdrawing from life; he is ascetic, and, like the holy men of India, finds the experience of unity through self-denial and mediation. In many individuals the negation and affirmation of life alternate to yield the greatest satisfaction.

Mixtures. Spranger does not imply that a given man belongs exclusively to one or another of these types of values. His depictions are entirely in terms of "ideal types," a conception fully explained in his *Types of Men.*

REFERENCES

1. Allport, G.W., and Cantril, H. Judging personality from voice. *J. soc. Psychol.*, 1934, *5*, 37-55.
2. Anderson, R. G. Some technological aspects of counseling adult women. *J. appl. Psychol.*, 1938, *22*, 455-469.
3. Arsenian, S. Change in evaluative attitudes during four years of college. *J. app. Psychol.*, 1943, *27*, 338-349.

4. Arsenian, S. The relation of evaluative attitudes to vocational interest and social adjustment. *J. app. Psychol.*, 1943, *17*, 17-24.
5. Burgemeister, B. B. The permanence of interests of women college students. *Arch. Psychol.*, N.Y., 1940, No. 255.
6. Cantril, H., and Allport, G. W. Recent applications of the Study of Values. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1933, *28*, 259-173.
7. Cantril, H., and Rand, H. A. An additional study of the determination of personal interests by psychological and graphological methods. *Character & Pers.*, 1934, *3*, 72-78.
8. Cantril, H., Rand, H. A., and Allport, G. W. The determination of personal interests by psychological and graphological methods. *Character & Pers.*, 1933, *2*, 134-143.
9. Coffin, T. E., A three-component theory of leadership. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1944, *39*, 63-83.
10. Cohen, J. B. A scale for the measurement of attitude toward the aeshetic value. *J. Psychol.*, 1941, *12*, 75-79.
11. Decker, C. E. An experiment in the use of psychological tests in the selection of life insurance agents. Unpublished Master's thesis. Dartmouth College Library, 1931.
12. Duffy, E. A critical review of investigations employing the Allport-Vernon Study of Values and other tests of evaluative attitude. *Psychol. Bull.*, 1940, *37*, 597-612.
13. Duffy, E., and Crissy, J. E. Evaluative attitudes as related to vacational interests and academic achievement. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1940, *35*, 226-254.
14. Fisher, S. C. *Relationships in Attitudes, Opinions, and Values among Family Members.* Berkeley: Univ. of California Press, 1948.
15. Golden, A. L. Personality traits of drama school students. *Quart. J. Speech*, 1940, *26*, 564-575.
16. Gray, S. W. A note on the values of southern college women: white and Negro, *J. soc. Psychol.*, 1947, *25*, 239-241.
17. Harris, D. Group differences in values within a university. *J. avnorm. soc. Psychol.*, 1934, *29*, 95-102.
18. Kelly, E. L., and Fiske, D. W. The prediction of success in the V. A. training program in clinical psychology. *Amer. Psychologist*, 1950, *5*, 395-406.
19. Louttit, C. M., and Browne, C. G. Psychometric instruments in psychological clinics. *J. consult. Psychol.*, 1947, *11*, 49-54.
20. Lurie, W. A. A study of Spranger's value-types by the method of factor analysis, *J. soc. Psychol.*, 1937, *8*, 17-37.
21. Maller, J. B., and Glaser, E. M. *Interest-values Inventory.* New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia Univ., 1939.
22. McCarthy, T. J. Personality traits of seminarians. *Stud. Psychol. Psychiat. Cathol. Univ. Amer.*, 1942, *5*, No. 4.
23. McGinnies, E. Personal values as determinants of word association. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1950, *45*, 28-36.
24. McGinnies, E. and Bowles, W. Personal values as determinants of perceptual fixation. *J. Personality*, 1949, *18*, 224-235.
25. Newcomb, T. M. *Personality and Social Change: Attitude Formation in a Student Community.* New York: Dryden Press, 1943.

26. Peters, R. A study of the intercorrelations of personality traits among a group of novices in religious communities. *Stud. Psychiat. Cathol. Univ. Amer.*, 1942. *5*, No. 7.
27. Pintner, R. a comparison of interests, abilities, and attitudes. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1933, *27*, 351-357.
28. Postman, L., Bruner, J. S. and McGinnies, E. Personal values as selective factors in perception. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1948, *43*, 142-154.
29. Richardson, H. M. Community of values as a factor in friendships of college and adult women. *J. soc. Psychol.*, 1940, *11*, 303-312.
30. Rothney, J. W. M. Evaluative attitudes and academic success. *J. educ. Psychol.*, 1936, 27, 292-298.
31. Sarbin, T. R., and Berdie, R. F. Relation of measured interests to the Allport-Vernon Study of Values. *J. appl. Psychol.*, 1940, *24*, 287-296.
32. Schaefer, B. R. The validity and utility of the Allport-Vernon Study of Values Test. *J. appl. soc. Psychol.*, 1936, *30*, 419-422.
33. Schooley, M. Personality resemblances among married couples. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1936, 31, 340-347.
34. Seashore, H. G. Validation of the Study of Values for two vocational groups at the college level. *Educ. psychol. Measmnt.*, 1947, *7*, 757-763.
35. Smith, H. C. Psychometric checks on hypotheses derived from Sheldon's work on physique and temperament. *J. Personality*, 1949, *17*, 310-320.
36. Spoerl, D. The values of the post-war college student. *J. soc. Psychol.* (In press.)
37. Spranger, E. *Types of Men.* Translated from 5th German edition of Lebensformen by Paul. J. W. Pigors. Halle: Max Niemeyer Verlag. American agent: Stechert-Hafner, Inc., 31 East 10th St., New York 3.
38. Stanley, J. C., Jr. Insight into one's own values. *J. educ. Psychol.*. (In press.)
39. Stone, C. L. The personality factor in vocational guidance. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1933, *28*, 274-275.
40. Thurstone, L. L. *A Factorial Study of Perception.* Chicago: Univ. of Chicago Press, 1944.
41. Vanderplas, J. M., and Blake, R. R. Selective sensitization in auditory perception. *J. Personality*, 1949, *18*, 252-266.
42. Van Dusen, A. C., Wimberly, S., and Mosier, C. I. Standardization of a values inventory. *J. educ. Psychol.*, 1939, *30*, 53-62.
43. Vernon, P. E., and allport, G. W. A test for personal values. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1931, *26*, 231-248.
44. Whitley, P. L. A study of the Allport-Vernon test for personal values. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1933, *28*, 6-13.
45. Whitely, P. L. The constancy of personal values. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 1938, *33*, 405-408.

STYDY OF VALUES

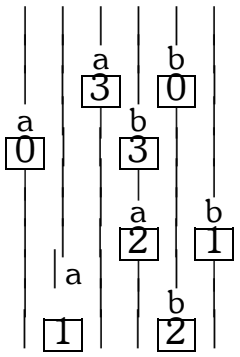
REVISED EDITION

Gordon W. Allport • Philip E. Vernon • Gardner Lindzey

Part I

DIRECTIONS: A number of controversial statements or questions with two alternative answers are given below. Indicate your personal preferences by writing appropriate figures in the boxes to the right of each question. Some of the alternatives may appear equally attractive or unattractive to you. Nevertheless, please attempt to choose the alternative that is relatively more acceptable to you. For each question you have three points that you may distribute in any of the following combinations.

If you agree with alternative (a) and disagree with (b), write 3 in the first box and 0 in the second box, thus

If you agree with (b); disagree with (a), write

If you have a slight preference for (a) over (b), write

If you have a slight preference for (b) over (a), write

Do not write any combination of numbers except one of these four. There is no time limit, but do not linger over any one question or statement, and do not leave out any of the questions unless you find it really impossible to make a decision.

COPYRIGHT, 1951, BY GORDON W. ALLPORT, PHILIP. E. VERNON, AND GARDNER LINDZEY

COPYRIGHT, 1931, BY GORDON W. ALLPORT AND PHILIP E. VERNON

HOUGHTON MIFFLIN COMPANY

BOSTON • NEW YORK • CHICAGO • DALLAS • ATLANTA • SAN FRANCISCO

The Riverside Press Cambridge

PRINTED IN THE U.S.A.

1. The main object of scientific research should be the discovery of truth rather than its practical applications. (a) Yes; (b) No.

2. Taking the Bible as a whole, one should regard it from the point of view of its beautiful mythology and literary style than as a spiritual revelation. (a) Yes; (b) No.

3. Which of the following men do you think should be judged as contributing more to the progress of mankind? (a) Aristotle; (b) Abraham Lincoln.

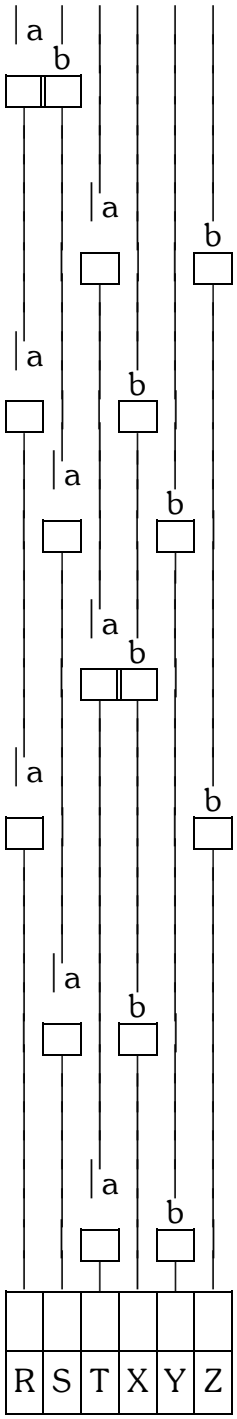
4. Assuming that you have sufficient ability, would you prefer to be: (a) a banker; (b) a politician?

5. Do you think it is justifiable for great artists, such as Beethoven, Wagner and Byron to be selfish and negligent of the feelings of others? (a) Yes; (b) No.

6. Which of the following branches of study do you expect ultimately will prove more important for mankind? (a) mathematics; (b) theology.

7. Which would you consider the more important function of modern leaders? (a) to bring about the accomplishment of practical goals; (b) to encourage followers to take a greater interest in the rights of others.

8. When witnessing a gorgeous ceremony (ecclesiastical or academic, induction into office, etc.), are you more impressed: (a) by the color and pageantry of the occasion itself; (b) by the influence and strength of the group?

9. Which of these character traits do you consider the more desirable? (a) high ideals and reverence; (b) unselfishness and sympathy.

10. If you were a university professor and had the necessary ability, would you prefer to teach: (a) poetry; (b) chemistry and physics?

11. If you should see the following news items with headlines of equal size in your morning paper, which would you read more attentively? (a) PROTESTANT LEADERS TO CONSULT ON RECONCILIATION; (b) GREAT IMPROVEMENTS IN MARKET CONDITIONS.

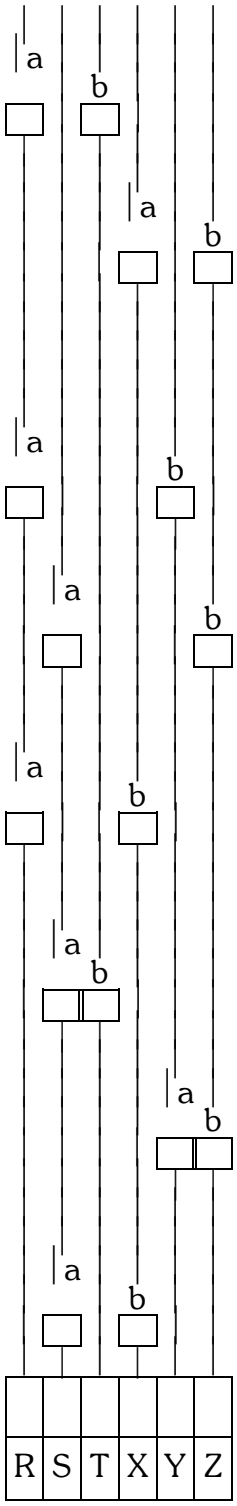
12. Under circumstances similar to those of Question 11? (a) SUPREME COURT RENDERS DECISION; (b) NEW SCIENTIFIC THEORY ANNOUNCED.

13. When you visit a cathedral are you more impressed by a pervading sense of reverence and worship than by the architectural features and stained glass? (a) Yes; (b) No.

14. Assuming that you have sufficient leisure time, would you prefer to use it: (a) developing your mastery of a favorite skill; (b) doing volunteer social or public service work?

15. At an exposition, do you chiefly like to go to the buildings where you can see: (a) new manufactured products; (b) scientific (e.g., chemical) apparatus?

16. If you had the opportunity, and if nothing of the kind existed in the community where you live, would you prefer to found: (a) a debating society or forum; (b) a classical orchestra?

17. The aim of the churches at the present time should be: (a) to bring out altruistic and charitable tendencies; (b) to encourage spiritual worship and a sense of communion with the highest.

18. If you had some time to spend in a waiting room and there were only two magazines to choose from, would you prefer: (a) SCIENTIFIC AGE; (b) ARTS AND DECORATIONS?

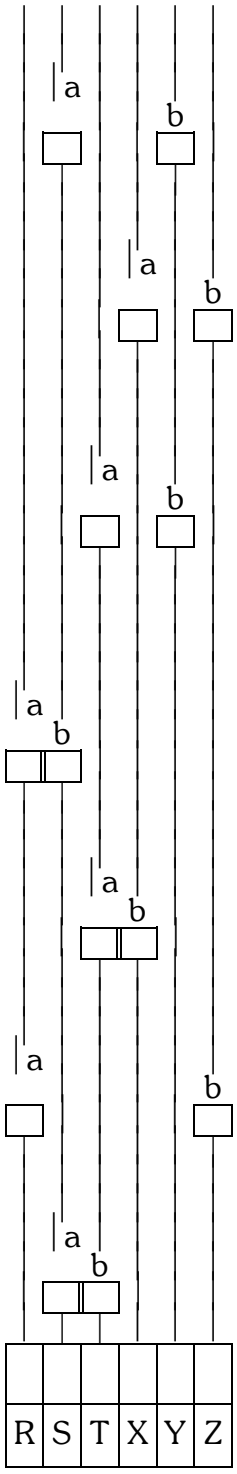
19. Would you prefer to hear a series of lectures on: (a) the comparative merits of the forms of government in Britain and in the United States; (b) the comparative development of the great religious faiths?

20. Which of the following would you consider the more important function of education? (a) its preparation for practical achievement and financial reward; (b) its preparation for participation in community activities and aiding less fortunate persons.

21. Are you more interested in reading accounts of the lives and works of men such as: (a) Alexander, Julius Caesar, and Charlemagne; (b) Aristotle, Socrates, and Kant?

22. Are our modern industrial and scientific developments signs of a greater degree of civilization than those attained by any previous society, the Greeks, for example? (a) Yes; (b) No.

23. If you were engaged in an industrial organization (and assuming salaries to be equal), would you prefer to work: (a) as a counselor for employees; (b) in an administrative position?

24. Given your choice between two books to read, are you more likely to select: (a) THE STORY OF RELIGION IN AMERICA; (b) THE STORY OF INDUSTRY IN AMERICA?

25. Would modern society benefit more from: (a) more concern for the rights and welfare of citizens; (b) greater knowledge of the fundamental laws of human behavior?

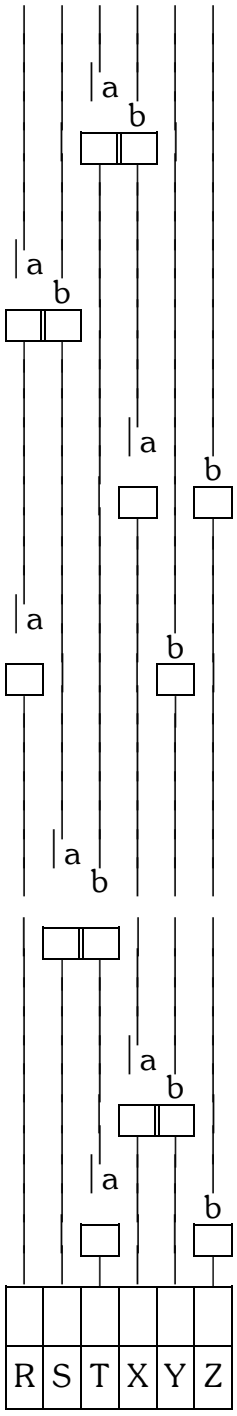
26. Suppose you were in a position to help raise standards of living, or to mould public opinion. Would you prefer to influence: (a) standards of living; (b) public opinion?

27. Would you prefer to hear a series of popular lectures on: (a) the progress of social service work in your part of the country; (b) contemporary painters?

28. All the evidence that has been impartially accumulated goes to show that the universe has evolved to its present state in accordance with natural principles, so that there is no necessity to assume a first cause, cosmic purpose, or God behind it. (a) I agree with this statement; (b) I disagree.

29. In a paper, such as the New York Sunday Times, are you more likely to read: (a) the real estate sections and the account of the stock market; (b) the section on picture galleries and exhibitions?

30. Would you consider it more important for your child to secure training in: (a) religion; (b) athletics?

Part II

DIRECTIONS: Each of the following situations or questions is followed by four possible attitudes or answers. Arrange these answers in the order of your personal preference by writing, in the appropriate box at the right, a score of 4, 3, 2, or 1. To the statement you prefer most give 4, to the statement that is second most attractive 3, and so on.

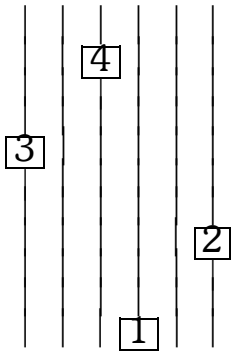
Example: If this were a question and the following statements were alternative choices you would place:

4 in the box if this statement appeals to you most.

3 in the box if this statement appeals to you second best.

2 in the box if this statement appeals to you third best.

1 in the box if this statement represents your interest or preference least of all.

You may think of answers which would be preferable from your point of view to any of those listed. It is necessary, however, that you make your selection from the altenatives presented, and arrange all four in order of their desirability, guessing when your preferences are not distinct. If you find it really impossible to state your preference, you may omit the question. Be sure not to assign more than one 4, one 3, etc., for each question.

1. Do you think that a good government should aim chiefly at—(Remember to give your first choice 4, etc.)

   a. more aid for the poor, sick and old
   b. the development of manufacturing and trade
   c. introducing highest ethical principles into its policies and diplomacy
   d. establishing a position of prestige and respect among nations

2. In your opinion, can a man who works in business all the week best spend Sunday in —
   a. trying to educate himself by reading serious books
   b. trying to win at golf, or racing
   c. going to an orchestral concert
   d. hearing a really good sermon

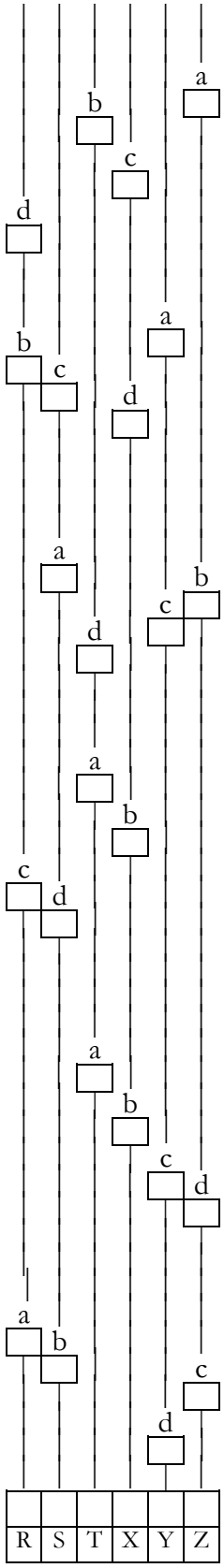
3. If you could influence the educational policies of the public schools of some city, would you undertake —
   a. to promote the study and participation in music and fine arts
   b. to stimulate the study of social problems
   c. to provide additional laboratory facilities
   d. to increase the practical value of courses

4. Do you prefer a friend (of your own sex) who —
   a. is efficient, industrious and of a practical turn of mind
   b. is seriously interested in thinking out his attitude toward life as a whole
   c. prosseses qualities of leadership and organizing ability
   d. shows artistic and emotional sensitivity

5. If you lived in a small town and had more than enough income for your needs, would you prefer to —
   a. apply it productively to assist commercial and industrial development
   b. help to advance the activities of local religious groups
   c. give it for the development of scientific research in your locality
   d. give it to The Family Welfare Society

6. When you go to the theater, do you, as a rule, enjoy most —

   a. plays that treat the lives of great men
   b. ballet or similar imaginative performances
   c. plays that have a theme of human suffering and love
   d. problem plays that argue consistently for some point of view

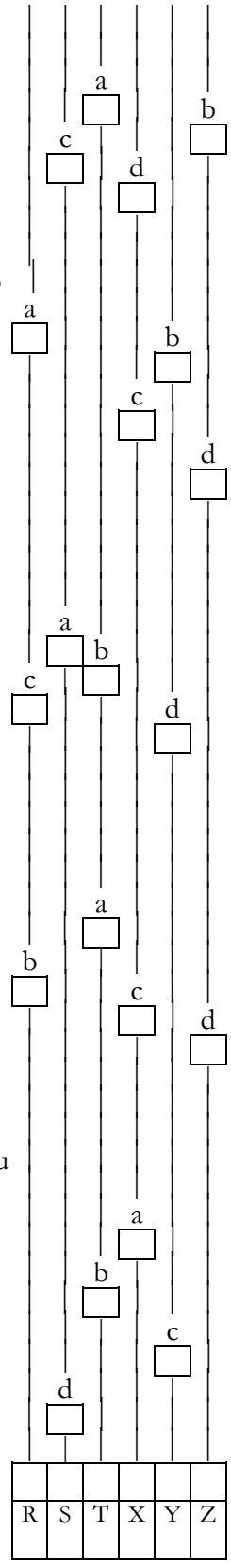
7. Assuming that you are a man with the necessary ability, and that the salary for each of the following occupations is the same, would you prefer to be a –
a. mathematician
b. sales manager
c. clergyman
d. politician

8. If you had sufficient leisure and money, would you prefer to –
a. make a collection of fine sculptures of paintings
b. establish a center for the care and training of the feeble-minded
c. aim at a senatorship, or a seat in the Cabinet
d. establish a business or financial enterprise of your own

9. At an evening discussion with intimate friends of your own sex, are you more interested when you talk about –
a. the meaning of life
b. developments in science
c. literature
d. socialism and social amelioration

10. Which of the following would you prefer to do during part of your next summer vacation (if your ability and other conditions would permit) –
a. write and publish an original biological essay or article
b. stay in some secluded part of the country where you can appreciate fine scenery
c. enter a local tennis or other athletic tournament
d. get experience in some new line of business

11. Do great exploits and adventures of discovery such as Columbus's, Magellan's, Byrd's and Amundsen's seem to you significant because –
a. they represent conquests by man over the difficult forces of nature
b. they add to our knowledge of geography, meteorology, oceanography, etc.
c. they weld human interests and international feelings throughout the world
d. the contribute each in a small way to an ultimate understanding of the universe

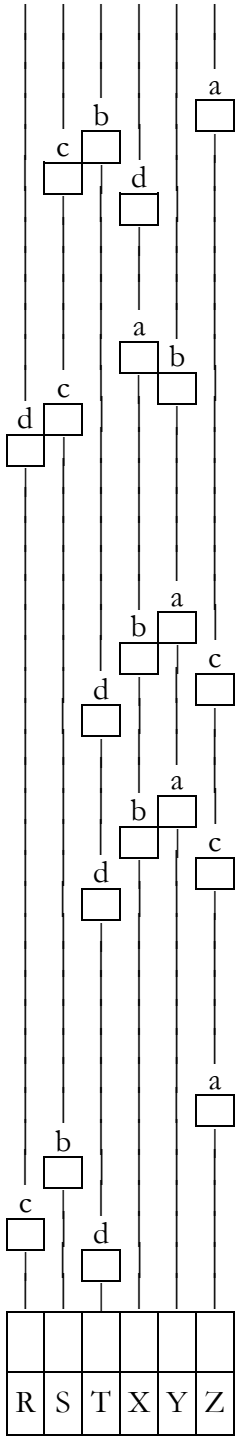
12. Should one guide one's conduct according to, or develop one's chief loyalties toward –
a. one's religious faith
b. ideals of beauty
c. one's occupational organization and associates
d. ideals of charity

13. To what extent do the following famous persons interest you –
a. Florence Nightingale
b. Napoleon
c. Henry Ford
d. Galileo

14. In choosing a wife would you prefer a woman who –
(Women answer the alternative form below)
a. can achieve social prestige, commanding admiration from others
b. likes to help people
c. is fundamentally spiritual in her attitudes toward life
d. is gifted along artistic lines

(For women) Would you prefer a husband who –
a. is successful in his profession, commanding admiration from others
b. likes to help people
c. is fundamentally spiritual in his attitudes toward life
d. is gifted along artistic lines

15. Viewing Leonardo da Vinci's picture, "The Last Supper," would you tend to think of it –
a. as expressing the highest spiritual aspirations and emotions
b. as one of the most priceless and irreplaceable pictures ever painted
c. in relation to Leonardo's versatility and its place in history
d. the quintessence of harmony and design

SCORE SHEET FOR THE STUDY OF VALUES

DIRECTIONS:

1. First make sure that every question has been answered.

   Note: If you have found it impossible to answer all the questions, you may give equal scores to the alternative answers under each question that has been omitted; thus,

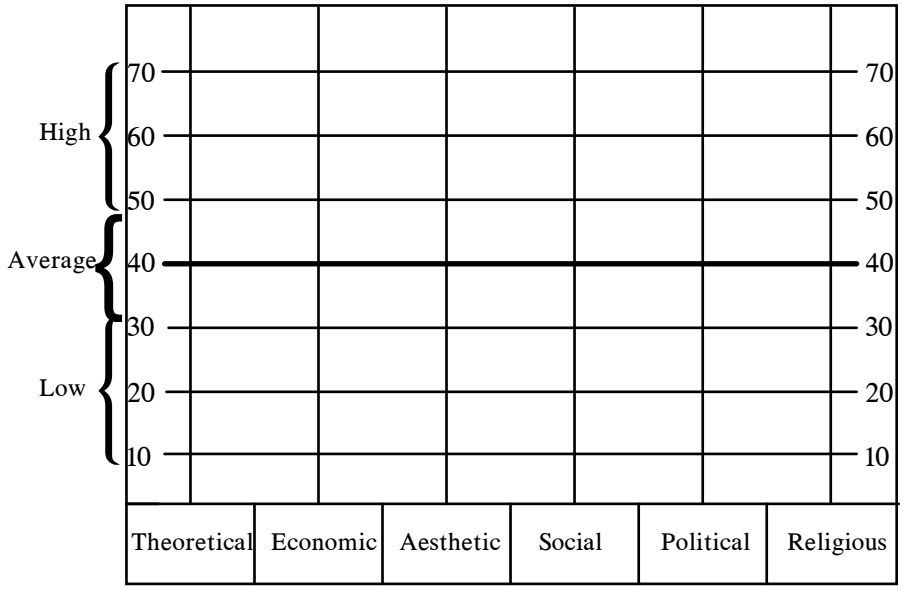
   Part I. 1½ for each alternative. The sum of scores for (a) and (b) must always equal 3.
   Part II. 2½ for each alternative. The sum of the scores for the four alternatives under each question must always equal 10.

2. Add the vertical columns of scores on each page and enter the total in the boxes at the bottom of the page.
3. Transcribe the totals from each of the foregoing pages to the columns below. For each page enter the total for each column (R, S, T, etc.) in the space that is labeled with the same letter. **Note that the order in which the letters are inserted in the columns below differs for the various pages.**

Page Totals	Theoretical	Economic	Aesthecic	Social	Political	Religious	The sun of the scores for each row must equal the figure given below.
Part I							
Page 2	(R)	(S)	(T)	(X)	(Y)	(Z)	24
Page 3	(Z)	(Y)	(X)	(T)	(S)	(R)	24
Page 4	(X)	(R)	(Z)	(S)	(T)	(Y)	21
Page 5	(S)	(X)	(Y)	(R)	(Z)	(T)	21
Part II							
Page 7	(Y)	(T)	(S)	(Z)	(R)	(X)	60
Page 8	(T)	(Z)	(R)	(Y)	(X)	(S)	50
Page 9	(R)	(S)	(T)	(X)	(Y)	(Z)	40
Total							240
Correction Figures	*+ 3*	*–1*	*+ 4*	*– 3*	*+ 2*	*– 5*	
Final Total							240

4. Add the totals for the six columns. Add or subtract the correction figures as indicated.
5. Check your work by making sure that the total score for all six columns equals 240. (Use the margins for your additions, if you wish).
6. Plot the scores by marking points on the *vertical lines* in the graph on the next page. Draw lines to connect these six points.

PROFILE OF VALUES

High and low scores. A score on one of the values may be considered definitely high or low if it falls outside the following limits. Such scores exceed the range of 50 per cent of all scores for that value, i.e., 1 Probable Error. (Those ranges are approximate since each Probable Error is rounded to the nearest whole number).

Theoretical	34-46	Social	35-45
Economic	34-46	Political	35-45
Aesthetic	34-46	Religious	33-47

Outstandingly high and low scores. A score on one of the values may be considered very distinctive if it is higher or lower than the following limits. Such scores fall outside the range of 82 per cent of all scores for that value, i.e., exceed 2 Probable Errors.

Theoretical	29-51	Social	30-50
Economic	29-51	Political	31-49
Aesthetic	27-53	Religious	25-55

The Manual of Directions, page 9, gives detailed norms for 1816 college students who served as the standardization group for the *Study of Values.*

Παράρτημα Γ

Παρακαλώ, απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις.

1) ΦΥΛΟ _____ 2) ΗΛΙΚΙΑ _____

3) ΣΧΟΛΗ_____

4) ΤΜΗΜΑ _____

5) ΕΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ _____

6) Ποια θα λέγατε οτι είναι η επαγγελματική σας ταυτότητα;

_____

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΞΙΩΝ

Αγαπητή φίλη / Αγαπητέ φίλε,

Το ερωτηματολόγιο αυτό αναφέρεται στο προσωπικό σας **Σύστημα Αξιών** και αποτελείται απο 60 ερωτήσεις που αναφέρονται σε θέματα γενικού περιεχομένου. Παρακαλώ, απαντήστε σε **ΟΛΕΣ** τις ερωτήσεις σημειώνοντας την θέση που αντιστοιχεί στις προσωπικές σας πεποιθήσεις. Χρησιμοποιήστε την κλίμακα **Κατηγορηματικά ΟΧΙ** ① , εως **Κατηγορηματικά ΝΑΙ** ⑥, όπως παρουσιάζεται πιο κάτω. Δεν χρειάζεται να σκεφτείτε πολύ για την κάθε απάντησή σας. Απλά, σημειώστε την απάντηση που έρχεται στο μυαλό σας.

Κλίμακα Βαθμολόγησης

① **Κατηγορηματικά 'Οχι**

② **Σχεδόν Σίγουρα 'Οχι**

③ **Μάλλον 'Οχι**

④ **Μάλλον Ναι**

⑤ **Σχεδόν Σίγουρα Ναι**

⑥ **Κατηγορηματικά Ναι**

1) Η δυστυχία των άλλων είναι και δική μας δυστυχία. ① ② ③ ④ ⑤ ⑥ Κ[45]

2)'Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόοδο των μικρών κοινοτήτων είναι η επιστημονική κατάρτιση των μελών τους. ① ② ③ ④ ⑤ ⑥ Θ

---

45 Κλειδί: **Θ**=**θ**εωρητικό ερώτημα, **Ο**=**Ο**ικονομικό, **Α**=**Α**ισθητικό, **Κ**=**Κ**οινωνικό, **Π**=**Π**ολιτικό και, **Θρ**=**Θρ**ησκευτικό ερώτημα. Εννοείται ότι οι κωδικοί αυτοί δεν εμφανίζονταν στο ερωτηματολόγιο στο οποίο απαντούσαν οι συμμετέχοντες.

①Κατηγορηματικά Όχι ② Σχεδόν Σίγουρα Όχι ③ Μάλλον Όχι ④ Μάλλον Ναι ⑤ Σχεδόν Σϊγουρα Ναι ⑥ Κατηγορηματικά Ναι

3) Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα έπρεπε να ασχολούνται περισσότερο με οικονομικά θέματα.	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
4) Η παιδεία θα έπρεπε να έχει κεντρικό σκοπό της την ενθάρρυνση πρωτοβουλίας και την καλλιέργεια οργανωτικών ικανοτήτων.	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
5) Επιλέγοντας την/τον σύζυγό σας, θα προτιμούσατε μια/έναν σύζυγο που είναι καλλιτεχνικά χαρισματική/ός;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
6) Η Θεολογία, ως κλάδος της επιστήμης, θα αποδειχθεί πολύ σημαντική για την ανθρωπότητα.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
7) Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να οργανώσετε ένα θρησκευτικό σύλλογο με αντικείμενο το διάλογο πάνω σε υπαρξιακά θέματα;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
8) Η σημερινή οικογένεια, επιζητώντας την πρόοδο των παιδιών της, θα έπρεπε να στοχεύει καθαρά στο να παρέχει στα παιδιά τις δυνατότητες απόκτησης επιστημονικών γνώσεων.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
9) Θα θεωρούσατε σημαντική λειτουργία της εκπαίδευσης την προετοιμασία για οικονομική αποκατάσταση και για επίτευξη υλικών στόχων;	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
10) Αν είχατε αρκετό ελεύθερο χρόνο και χρήματα, θα θέλατε να ιδρύσετε ένα κέντρο για τη φροντίδα και την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες;	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
11) Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόοδο των μικρών κοινοτήτων είναι η ύπαρξη ικανής συντονιστικής ηγεσίας.	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
12) Σας αρέσει να διαβάζετε ποιητικές συλλογές;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
13) Νομίζετε οτι συνέβαλαν οι Απόστολοι στην πρόοδο της ανθρωπότητας;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
14) Ο σημερινός κόσμος θα έπρεπε να είναι προσανατολισμένος στην ανάγκη για γνώση και έρευνα.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
15) Παρακολουθείτε στον ελεύθερο χρόνο σας τις εξελίξεις στο χρηματιστήριο;	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
16) Θα διαβάζατε ένα άρθρο εφημερίδας που αναφέρεται σε ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
17) Διαβάζοντας ένα μυθιστόρημα, σας εντυπωσιάζει ο κεντρικός ήρωας και η επίδρασή του στην όλη πλοκή;	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
18) Ενα απαραίτητο στοιχείο για την πρόδο των μικρών κοινοτήτων είναι η αλληλεγγύη και ο αλληλοσεβασμός μεταξύ των μελών.	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
19) Θα θεωρούσατε τον τομέα της Θρησκείας σημαντικό για την εκπαίδευση του παιδιού σας;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ

①Κατηγορηματικά Όχι ② Σχεδόν Σίγουρα Όχι ③ Μάλλον Όχι ④ Μάλλον Ναι ⑤ Σχεδόν Σίγουρα Ναι ⑥ Κατηγορηματικά Ναι

20) Υποθέτοντας οτι είστε κάποιος/α με την απαραίτητη ικανότητα και οτι ο μισθός για όλα τα επαγγέλματα είναι ο ίδιος, θα θέλατε να είστε Μαθηματικός;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
21) Θα διαβάζατε ένα βιβλίο με τίτλο 'Οικονομία και Κέρδος';	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
22) Αν είχατε τις δυνατότητες (και τα οικονομικά οφέλη ήταν τα ίδια), θα θέλατε να είστε Ζωγράφος;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
23) Θα διαβάζατε με προσοχή ένα πρωτοσέλιδο με τίτλο 'ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ';	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
24) Στα πλαίσια του επαγγέλματός σας, θεωρείτε επιτυχία τη δυνατότητα λειτουργίας μέσα σε ένα σύστημα αλληλεγγύης και αλληλοκατανόησης;	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
25) Νομίζετε ότι ο Μπετόβεν συνέβαλε στην πρόοδο της ανθρωπότητας;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
26) Αν ζούσατε σε μια μικρή πόλη και το εισόδημά σας υπερκάλυπτε τις ανάγκες σας, θα θέλατε να δώσετε ένα μέρος του για την αναβάθμιση της επιστημονικής έρευνας στην περιοχή σας;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
27) Αν είχατε τον απαραίτητο χρόνο και περισσότερα από τα αναγκαία χρήματα, θα προσπαθούσατε να γίνετε Βουλευτής;	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
28) Σας ενδιαφέρουν τα προγράμματα της τηλεόρασης που ασχολούνται με κοινωνικά θέματα και προβλήματα;	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
29) Ο σημερινός κόσμος θα έπρεπε να είναι κύρια προσανατολισμένος στην άνοδο του βιοτικού και οικονομικού επιπέδου.	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
30) Αν ζούσατε σε μια μικρή πόλη και το εισόδημά σας υπερκάλυπτε τις ανάγκες σας, θα θέλατε να βοηθήσετε στην αναβάθμιση των δραστηριοτήτων των τοπικών θρησκευτικών οργανώσεων;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
31) Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να είστε τραπεζίτης;	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
32) Αν είχατε τη δυνατότητα, θα θέλατε να οργανώσετε ένα σύλλογο για την ενεργό αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων;	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
33) Θα θεωρούσατε σημαντικό για την εκπαίδευση του παιδιού σας τον τομέα του Αθλητισμού;	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
34) Θα διαβάζατε ένα άρθρο στην εφημερίδα με τίτλο 'ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ';	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ

35) Επισκέπτεστε, στον ελεύθερο χρόνο σας, εκθέσεις έργων τέχνης;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
36) Σας ενδιαφέρουν τα επιστημονικά προγράμματα της τηλεόρασης;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
37) Τα προϊόντα της τέχνης θα έπρεπε να δημιουργούνται αποκλειστικά και μόνο με βάση την έμπνευση, ανεξάρτητα από την εμπορική τους απήχηση.	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
38) Βρίσκετε ενδιαφέρουσα μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους που περιστρέφεται γύρω απο κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικά φαινόμενα;	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
39) Βρίσκετε ενδιαφέρουσα μια απογευματινή συζήτηση με στενούς φίλους που περιστρέφεται γύρω από το νόημα της ζωής;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
40) Κατά πόσο θα σας ενδιέφερε να είστε Καθηγητής Πανεπιστημίου και να ασχολείστε με την έρευνα;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
41) Σας αρέσει να δημιουργείτε φίλους που είναι αποτελεσματικοί, εφευρετικοί και με πρακτικό μυαλό;	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
42) Στα πλαίσια του επαγγέλματός σας, θεωρείτε επιτυχία τη δυνατότητα για ηγετική παρέμβαση και οργανωτική αναδιάρθρωση στο σύστημα εργασίας του κλάδου;	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
43) Σας αρέσει σε μια έκθεση, να πηγαίνετε στα περίπτερα όπου μπορείτε να δείτε επιστημονικό (π.χ. Χημικό) υλικό;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
44) Κάποιος που δουλεύει όλη την εβδομάδα στον επιχειρησιακό τομέα, μπορεί να περάσει καλύτερα το Σαββατο-Κύριακο πηγαίνοντας σε μια συναυλία Κλασσικής μουσικής;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
45) Θα σας αναστάτωνε ψυχικά η κατάλυση του Δημοκρατικού πολιτεύματος μιας ξένης χώρας;	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
46) Το υψηλό ήθος και οι αξίες είναι πολύ επιθυμητά στοιχεία του χαρακτήρα.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
47) Θα διαβάζατε ένα άρθρο εφημερίδας με τίτλο 'ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΑΚΙΝΗΤΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ';	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
48) Ακούγοντας ένα μουσικό κομμάτι, αξίζει να εμβαθύνει κανείς σ'αυτό απο την πλευρά των κοινωνικών σκέψεων και προβληματισμών του.	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
49) Ενας νέος άνθρωπος, μετά την είσοδό του στο Πανεπιστήμιο, Ανώτερη Σχολή, κ.λ.π., θα πρέπει να στοχεύει καθαρά στην απόκτηση γνώσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πρόοδο της έρευνας και της ίδιας της επιστήμης.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ

50) Θα απαιτούσατε ένα εργασιακό περιβάλλον διακοσμημένο με ευαισθησία και καλλιτεχνικό γούστο;	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
51) Οι κυβερνητικές αποφάσεις (μιας οποιασδήποτε κυβέρνησης) θα έπρεπε να έχουν ιδιαίτερο χαρακτήρα κοινωνικών μέτρων άμεσης απόδοσης.	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
52) Υποθέτοντας ότι είστε κάποιος/α με την απαραίτητη ικανότητα και ότι ο μισθός για κάθε επάγγελμα είναι ο ίδιος, θα θέλατε να είστε Μέλος Ιεραποστολής;	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ
53) Θα σας ενδιέφερε να μελετήσετε την οικονομική δραστηριότητα και το έργο του Ωνάση;	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
54) Σας ενδιαφέρει να διαβάζετε αναφορές στη ζωή και στο έργο ανθρώπων όπως ο Μ.Αλέξανδρος, ο Ιούλιος Καίσαρας, ο Καρλομάγνος;	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
55) Η ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΗ, ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ, ΑΞΙΑ ΕΙΝΑΙ **(Παρακαλώ απαντήστε σε όλες τις πιο κάτω ερωτήσεις [55α-55z])**							
55α) να ανακαλύπτω την αλήθεια που κρύβεται πίσω από τα πράγματα.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θ
55β) να έχω μια οικονομικά άνετη ζωή.	①	②	③	④	⑤	⑥	Ο
55γ) να διαθέτω εσωτερική οργάνωση και αρμονία.	①	②	③	④	⑤	⑥	Α
55δ) να πιστεύω στην αγάπη των ανθρώπων.	①	②	③	④	⑤	⑥	Κ
55ε) να έχω υπο τον απόλυτο έλεγχό μου ό,τι έχει σχέση με τη ζωή μου.	①	②	③	④	⑤	⑥	Π
55z) να διερευνώ και να ανακαλύπτω τη μεταφυσική μου υπόσταση.	①	②	③	④	⑤	⑥	Θρ

Παρακαλώ, απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις.

1) Πόσα χρόνια διήρκεσαν οι σπουδές των γονέων σας ;

εως 6 χρόνια (Δημοτικό) ☐

εως 9 χρόνια (εως και Γυμνάσιο) ☐

εως 12 χρόνια (εως και Λύκειο) ☐

πάνω απο 12 χρόνια
(Ανώτερη ή Ανώτατη εκπαίδευση) ☐

2) Πόσο θρησκευόμενη/ος είστε ;

Πάρα Πολύ ☐ Πολύ ☐ Αρκετά ☐ Λίγο ☐ Πολύ Λίγο-Καθόλου ☐

3) Εαν αύριο είχαμε γενικές εκλογές, ποιά κομματική παράταξη θα υποστηρίζατε;

Αριστερά ☐ ΠΑΣΟΚ ☐ ΝΔ ☐ Αλλο ☐ Καμία ☐

Ευχαριστώ πολύ για τη συνεργασία

Παράρτημα Λ. *Συνάφειες μεταξύ των ερωτημάτων των υποκλιμάκων αξιών για το συνολικό δείγμα φοιτητών από τη Μαθηματική Σχολή, το Φ.Π.Ψ. και τη Θεολογική Σχολή*

	Θ1	Θ2	Θ3	Θ4	Θ5	Θ6	Θ7	Θ8	Θ9
Θ1	1,000**								
Θ2	0,1353	1,000**							
Θ3	0,2196	0,2400	1,000**						
Θ4	0,1619	-0,0253	0,2687	1,000**					
Θ5	0,2514	-0,0564	-0,0346	-0,0004	1,000**				
Θ6	0,1094	0,0139	0,0549	0,0006	0,3484*	1,000**			
Θ7	0,2154	-0,2103	0,0490	0,5640**	0,1346	0,0757	1,000**		
Θ8	0,0237	0,0152	0,1419	0,3158*	0,2476	0,4969**	0,2256	1,000**	
Θ9	0,0373	0,4614**	0,1649	-0,2424	0,0997	0,1348	-0,2314	0,1168	1,000**
O1	0,2154	0,3295*	0,2974*	0,1319	-0,0429	-0,0981	0,0390	-0,0694	0,2860*
O2	0,3169*	0,1383	0,1868	0,0910	0,0746	0,2557	0,0294	0,1409	0,0768
O3	0,0891	0,0268	0,2483	-0,0572	0,1396	0,0016	0,0642	0,0832	0,1778
O4	0,3173*	-0,1317	0,3215*	0,1505	0,2607	0,3806**	0,2664	0,2598	0,1302
O5	0,1940	0,0924	0,3075*	-0,1139	0,1466	-0,0200	0,0032	-0,1351	0,1738
O6	0,0651	0,2078	0,1729	-0,0431	0,1758	0,1424	0,0589	0,1251	0,2053
O7	0,2789*	-0,0789	0,1893	0,0993	-0,0770	-0,0784	0,0219	0,0985	-0,1898
O8	0,1352	0,2318	0,2328	-0,0133	0,0704	0,0498	0,1038	0,1063	0,1783
O9	0,0856	0,0412	0,1367	-0,2084	-0,1633	-0,0691	-0,1347	-0,1677	0,0910
A1	-0,1164	-0,0691	0,0335	-0,0717	-0,0400	0,0701	-0,2090	0,1248	0,0616
A2	0,0190	0,2003	0,0337	-0,1292	0,1934	0,2828*	-0,1717	0,0876	0,1156
A3	0,1076	0,2384	-0,0406	0,3220*	0,3068*	0,2642	-0,2686	0,0141	0,3053*
A4	0,1432	-0,0534	-0,2041	0,0375	0,0978	-0,0672	0,1478	-0,1507	-0,0264
A5	0,0581	-0,2451	0,0258	0,0950	0,2911*	0,2779*	0,1601	0,0894	-0,0597
A6	-0,0368	0,2170	-0,0652	-0,2408	0,2762*	0,1623	-0,2222	0,0768	0,2951*
A7	0,0380	0,1433	-0,0158	0,2742*	-0,0492	0,3209*	0,1106	0,2963*	0,1409
A8	-0,0154	0,1028	-0,1441	-0,1371	0,0615	0,1422	0,0461	0,1918	0,1781
A9	-0,0267	-0,0642	-0,1021	0,0020	-0,0194	-0,0507	-0,2154	0,0803	0,0064
K1	-0,0373	0,1976	-0,0120	-0,0739	-0,1248	-0,1584	-0,0552	0,1624	0,3390*
K2	0,1248	0,1620	0,1068	-0,1366	0,1362	0,0945	-0,2994*	0,0543	0,2615
K3	0,1867	-0,1700	0,0065	0,1886	0,0679	0,0043	0,1561	0,0742	-0,2079
K4	0,3563**	-0,0895	-0,0210	-0,0552	0,2804*	0,0008	-0,1219	-0,2699	-0,0420
K5	-0,0935	-0,0152	-0,0059	-0,3165*	0,2940*	0,2640	-0,2926*	-0,1384	-0,0013
K6	0,0916	0,0598	-0,1435	-0,2847*	0,3189*	0,1238	-0,1963	-0,1954	0,1594
K7	-0,0240	-0,0413	-0,0181	-0,1603	0,1299	0,4439**	-0,1956	0,1693	0,0237
K8	-0,1266	-0,0431	0,0066	-0,0999	0,0685	0,0357	0,0829	-0,1122	-0,0605
K9	0,1908	0,2399	0,0973	-0,2851*	0,0362	-0,0094	-0,1682	-0,0206	0,2877*
Π1	0,0996	0,2714	0,2966*	-0,0696	0,0027	-0,0076	-0,2258	0,0404	0,2950*
Π2	0,2947*	-0,0317	0,1285	0,2701	-0,0182	0,0318	0,0061	0,1889	-0,0923
Π3	0,0066	-0,0501	0,0695	-0,1877	0,0376	-0,1279	-0,3101*	-0,1862	0,0956
Π4	0,1980	0,0661	0,2280	0,0287	0,0333	0,1285	0,0363	-0,0670	-0,1214
Π5	0,1307	0,0177	0,1447	-0,1736	-0,0938	0,0203	-0,0548	-0,0523	0,0763
Π6	0,3064*	0,0414	0,3274*	0,2308	0,1241	0,0089	0,0522	0,0088	-0,0529
Π7	0,3399*	0,0074	0,1417	0,2715	0,1172	0,0904	0,2075	-0,0061	-0,2844*
Π8	-0,1627	0,2034	-0,0893	-0,0676	0,0411	0,0893	-0,0061	-0,0379	0,1471
Π9	-0,0851	0,0563	0,0425	-0,0995	-0,0446	0,1052	-0,0233	0,1526	-0,0551
Θρ1	-0,1452	0,3926**	0,2993*	-0,1735	0,1392	0,0087	-0,2729*	0,0669	0,3545*
Θρ2	-0,1158	0,4632**	-0,0115	-0,0740	0,1489	-0,0496	-0,1345	-0,0520	0,3081*
Θρ3	-0,0710	0,5611**	0,1948	0,0554	-0,0034	0,0960	-0,0505	0,1651	0,3100*
Θρ4	-0,0465	0,4647**	0,3654**	0,0596	-0,0818	-0,1377	-0,1561	0,0947	0,1250
Θρ5	-0,1107	0,4741**	0,1216	-0,0341	0,2386	-0,0341	-0,1231	0,1141	0,2044
Θρ6	-0,0674	0,4797**	0,1936	-0,0946	0,0753	0,0598	-0,2827*	0,0516	0,3251*
Θρ7	-0,0052	-0,1385	-0,1493	-0,0279	0,1940	0,1416	0,0882	-0,0209	-0,1512
Θρ8	0,3102*	0,0074	0,1215	0,1341	0,0976	0,1222	0,2139	0,2006	-0,0568
Θρ9	-0,1781	0,3145*	0,0726	-0,2667	0,0263	-0,1395	-0,3386*	0,0336	0,3718**

Θ=Θεωρητική αξία, **Ο**=Οικονομική, **Α**=Αισθητική, **Κ**=Κοινωνική, **Π**=Πολιτική και **Θρ**=Θρησκευτική αξία. Αξιολογήσιμες θεωρούνται οι συνάφειες με $|r| \geq 0,30$. Συνολικό **N = 86**

	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9
O1	1,000**								
O2	0,2235	1,000**							
O3	0,2083	0,0305	1,000**						
O4	0,2844*	0,1171	0,4144**	1,000**					
O5	0,1826	0,1171	0,2607	0,1606	1,000**				
O6	0,1389	0,1249	0,5050**	0,3073*	0,0987	1,000**			
O7	0,1297	0,3464*	0,1671	-0,0121	0,2172	0,0396	1,000**		
O8	0,3173*	0,0799	0,5761**	0,3665**	0,3591**	0,6474**	0,1325	1,000**	
O9	0,2730*	0,2828*	0,3853**	0,2162	0,2422	0,4500**	0,2186	0,3114*	1,000**
A1	0,1701	-0,1459	0,0562	0,0959	-0,2713	-0,0915	0,0015	0,1343	-0,1201
A2	0,0843	0,2685	-0,1937	0,0465	0,1175	-0,0375	0,0255	0,0444	-0,0344
A3	0,0148	0,0654	0,0948	0,1479	0,0642	0,1344	-0,1700	0,1799	-0,1241
A4	0,2154	0,0407	-0,1579	-0,0206	-0,0985	-0,0714	0,0164	-0,0664	-0,1184
A5	0,0612	-0,1065	0,0378	0,1338	0,1071	-0,1603	0,1333	-0,0109	-0,2884*
A6	0,1441	-0,0374	0,0283	-0,0514	0,0045	0,2477	-0,1837	0,3056*	-0,0759
A7	-0,0677	0,2954*	-0,0240	0,0831	-0,2601	-0,0567	-0,0424	-0,0543	-0,1723
A8	0,1666	-0,1028	0,0092	-0,0034	-0,1009	0,0566	-0,0148	0,1048	-0,0186
A9	0,1204	0,1900	-0,1064	-0,1688	-0,0463	-0,0189	0,1397	-0,0340	0,0742
K1	0,3494*	-0,1305	-0,0062	-0,0167	-0,0562	0,1424	-0,1327	0,1519	0,1544
K2	0,0636	0,3605**	0,1605	0,0772	0,0896	0,1622	0,2465	0,0147	0,2219
K3	0,0854	0,1448	-0,1681	0,1259	-0,0626	-0,1940	0,2781*	-0,1291	-0,0288
K4	0,0522	0,1036	-0,1958	0,0875	0,2310	-0,1283	0,0397	-0,1703	0,0145
K5	-0,1886	0,0798	-0,0640	0,0385	0,3122*	0,0110	-0,0732	-0,0076	0,0146
K6	0,1587	0,1445	0,0174	0,1128	0,2975*	-0,0234	-0,1539	-0,0360	0,0103
K7	-0,0346	0,0590	-0,0438	0,1043	-0,2214	-0,1550	-0,0736	-0,2927*	-0,1007
K8	-0,1208	0,1812	-0,0666	-0,1095	0,0352	-0,0411	-0,0660	-0,0816	0,1491
K9	0,2545	0,1599	-0,0188	-0,0491	0,0905	0,0914	0,1842	0,0286	0,0379
П1	0,3897**	0,0511	0,2952*	0,1471	0,3351*	0,2794*	0,2662	0,2997*	0,2365
П2	0,1869	0,4054**	-0,0178	0,1053	0,1045	-0,1415	0,4600**	-0,0519	0,1923
П3	0,0403	0,2153	-0,1394	-0,1053	-0,0247	-0,1086	0,0733	-0,2089	0,1563
П4	0,2407	0,1121	0,2934*	0,3975**	0,1818	0,2560	-0,1057	0,3085*	0,2507
П5	0,2612	0,0658	0,1887	0,2408	-0,0789	0,1119	0,0991	0,0798	0,2604
П6	0,3049*	0,2291	0,1345	0,2380	0,0322	-0,0403	0,1250	0,0004	-0,0948
П7	0,3766**	0,2491	0,1055	0,2320	0,3591**	-0,0923	0,4269**	0,2312	0,0948
П8	0,1407	-0,0218	-0,0333	-0,1009	0,1092	-0,1109	-0,0551	0,0095	-0,0724
П9	0,0241	0,1197	0,2012	0,1162	-0,0087	0,1011	0,1444	0,1344	0,2769*
Θρ1	0,1136	-0,0584	-0,0317	-0,0113	0,0127	0,1979	-0,0911	0,1623	0,0696
Θρ2	0,2218	-0,1199	0,0568	-0,0927	-0,1129	0,2310	-0,2265	0,1265	-0,0050
Θρ3	0,3305*	0,0377	0,0532	-0,0771	-0,0909	0,1286	0,0100	0,1128	0,0713
Θρ4	0,1967	0,0917	0,0446	-0,1829	0,0305	0,1502	0,1070	0,0798	0,2213
Θρ5	0,1623	-0,0977	0,1414	-0,1289	0,0818	0,3766**	-0,1685	0,2609	0,1736
Θρ6	0,1803	-0,0275	-0,0196	-0,0354	0,0872	0,0694	-0,0390	0,0867	0,0510
Θρ7	0,0132	0,0696	-0,0757	0,0195	-0,0882	0,0556	0,0316	0,0702	0,0216
Θρ8	0,0471	0,2608	0,0872	0,1347	0,1357	-0,0562	0,1424	0,0895	0,0275
Θρ9	0,1519	0,0325	0,0713	-0,0837	0,0306	0,1630	-0,0454	0,0507	0,2463

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9
A1	1,000**								
A2	0,1751	1,000**							
A3	0,3221*	0,3346**	1,000**						
A4	0,2786*	0,1578	0,2275	1,000**					
A5	0,2005	0,0905	0,0857	0,2092	1,000**				
A6	0,4001**	0,3360*	0,6225**	0,2806*	0,1725	1,000**			
A7	0,1021	0,1382	0,1027	0,2234	-0,0628	0,0321	1,000**		
A8	0,2742*	0,1196	0,2799*	0,0580	0,1251	0,2794*	-0,1618	1,000**	
A9	0,0667	0,1801	0,0271	-0,0075	-0,0184	0,1009	-0,0424	0,0178	1,000**
K1	0,2267	0,1131	0,0962	0,1125	-0,0869	0,3440*	-0,0018	0,3728**	0,2174
K2	0,0732	0,1949	0,2248	0,0201	-0,0013	0,0114	0,1421	0,0901	0,1008
K3	-0,0319	0,2006	-0,0480	0,0914	0,0644	-0,2685	0,0167	-0,0272	0,2153
K4	-0,1865	0,3476*	0,2719*	0,1544	0,2260	0,0835	-0,0836	-0,1292	0,3444*
K5	-0,1607	0,4745**	0,3373*	-0,0892	0,1562	0,1823	-0,0010	-0,0519	0,1169
K6	-0,0868	0,4545**	0,4145**	0,1537	0,1807	0,2804*	0,0048	0,0622	0,1522
K7	0,0950	0,2616	0,2053	-0,0493	0,1892	0,0977	0,0586	0,2683	0,1013
K8	-0,2061	0,2247	0,1073	-0,0369	0,1082	0,0630	-0,1278	0,0253	0,0569
K9	0,0701	0,2508	0,2007	0,2160	0,0284	0,2579	0,0572	0,0916	0,0306
П1	0,1654	0,0211	0,1428	0,0927	0,1241	0,1355	-0,0862	0,1504	0,0098
П2	0,0424	0,1295	-0,1627	-0,0080	0,0352	-0,2947*	0,0319	0,0672	0,0975
П3	0,0180	0,1023	0,0073	-0,2131	0,0067	0,0423	0,0910	-0,0774	0,3130*
П4	0,0394	0,0629	0,1631	0,0554	0,0381	0,0491	0,0713	-0,0731	0,0139
П5	0,1916	0,0147	-0,0734	-0,0284	-0,0365	-0,0894	0,0264	0,0108	-0,0259
П6	0,1172	0,0838	0,0710	-0,0747	-0,0554	-0,1399	0,0293	-0,1217	0,0651
П7	0,0364	0,2511	-0,0569	0,0545	0,2678	-0,1236	0,0017	-0,1563	0,1594
П8	0,0430	0,1909	0,3102*	0,0002	0,1643	0,2943*	0,0253	0,4095**	0,0576
П9	0,0224	0,0322	-0,0432	-0,2904*	-0,1509	-0,1622	0,1927	-0,0135	0,1200
Θρ1	0,1996	0,3938**	0,2554	-0,0513	-0,0196	0,2732*	-0,0166	0,1063	0,1211
Θρ2	0,1610	0,2565	0,3503*	0,1816	-0,0483	0,3540**	0,0325	0,1622	-0,0442
Θρ3	-0,0182	0,2017	0,0417	-0,0213	0,1276	0,1516	0,1340	0,1416	0,0917
Θρ4	-0,0242	0,2634	0,0192	-0,0310	-0,1386	0,1253	0,0204	-0,0246	0,1678
Θρ5	-0,1130	0,2233	0,1547	-0,0554	-0,0650	0,2986*	-0,1483	0,1045	0,1378
Θρ6	0,0777	0,3140*	0,3521*	-0,0130	-0,0421	0,2838*	-0,0335	0,1679	0,0926
Θρ7	-0,0214	0,3814**	0,2080	0,1026	0,2754*	0,1748	-0,0095	0,1577	0,0780
Θρ8	-0,0208	0,0227	-0,0448	0,0426	0,0010	-0,1111	0,1505	0,0414	0,1947
Θρ9	0,1546	0,3279*	0,2515	0,1176	-0,1033	0,3315*	0,0293	0,2048	0,1783

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
K1	1,000**								
K2	-0,0078	1,000**							
K3	-0,0244	0,1593	1,000**						
K4	0,0492	0,0550	0,4172**	1,000**					
K5	-0,1335	0,1358	0,0713	0,4051**	1,000**				
K6	0,0317	0,3149*	0,0847	0,3281**	0,4970**	1,000**			
K7	-0,0589	0,1135	0,2087	0,1629	0,2203	0,1994	1,000**		
K8	-0,0883	-0,0735	-0,0929	0,1471	0,2172	0,2353	0,1387	1,000**	
K9	0,1078	0,2107	0,1790	0,1978	0,0970	0,2931*	0,0459	-0,0553	1,000**
П1	0,2511	0,3933**	-0,0009	0,0632	0,0410	0,0835	-0,0546	-0,0764	0,1449
П2	0,0583	0,2394	0,3621**	0,0372	-0,0266	-0,0747	-0,0161	-0,0788	0,0318
П3	0,0223	0,3033*	0,1909	0,3631**	0,2456	0,2358	0,1247	-0,0108	0,2017
П4	0,0584	-0,0683	-0,0086	0,2111	0,1232	0,2217	0,0595	0,1194	-0,0879
П5	0,1509	0,0241	0,0290	-0,0761	-0,1264	-0,0919	0,1949	0,0526	-0,0444
П6	-0,1303	0,1495	0,2246	0,1567	-0,1069	-0,0198	0,0989	-0,2960*	0,0021
П7	-0,1805	-0,0063	0,3433*	0,3074*	0,0858	0,1683	-0,1253	-0,0268	0,0281
П8	0,1248	0,2044	-0,0139	0,0988	0,2131	0,3864**	0,1321	0,1631	0,1029
П9	-0,0471	0,1062	0,1731	-0,0321	0,0150	0,0230	0,0346	-0,1541	0,0951
ϴρ1	0,3057*	0,1402	0,0244	0,0480	0,1723	0,0171	0,0680	0,0835	0,1498
ϴρ2	0,2633	0,0094	-0,1462	0,0200	0,0919	0,1707	-0,0101	0,0358	0,0999
ϴρ3	0,3279*	0,0720	0,1174	-0,0248	-0,0546	-0,0499	0,1585	0,0923	0,1775
ϴρ4	0,3298*	0,1557	0,1516	0,0481	0,0455	-0,0839	-0,0488	0,0327	0,2959*
ϴρ5	0,3361*	0,0344	-0,0494	0,0968	0,1421	0,1032	-0,0713	0,1337	0,1995
ϴρ6	0,3648**	0,1681	0,1006	0,0665	0,2278	0,1058	0,0618	0,0213	-0,0170
ϴρ7	0,0964	0,0019	0,1861	0,2441	0,2046	0,2312	0,3405*	0,3640**	0,0432
ϴρ8	0,0606	0,0447	0,2895*	0,1016	-0,0215	-0,0621	0,2078	0,1308	0,0575
ϴρ9	0,4243**	0,2963*	-0,0041	0,0750	0,1865	0,2433	0,0416	0,0977	0,3247*

	П1	П2	П3	П4	П5	П6	П7	П8	П9
П1	1,000**								
П2	0,1920	1,000**							
П3	0,0494	0,0693	1,000**						
П4	0,2632	-0,0511	0,0554	1,000**					
П5	0,2029	0,1438	0,1379	0,2886*	1,000**				
П6	0,1058	0,3247*	0,1666	0,2127	0,2059	1,000**			
П7	0,2096	0,3779**	0,0358	0,3657**	0,0880	0,3400*	1,000**		
П8	0,0014	-0,1928	0,0830	-0,0399	-0,1431	-0,1679	0,0521	1,000**	
П9	-0,1246	0,0159	0,1810	-0,0017	0,1300	0,0018	0,1440	0,1265	1,000**
ϴρ1	0,1657	0,0080	0,2517	0,0342	0,1128	0,0813	-0,1221	-0,0134	0,0513
ϴρ2	0,0151	-0,1480	0,0265	0,0767	-0,0761	-0,0865	-0,1280	0,2194	-0,0373
ϴρ3	0,2001	0,1032	0,0438	0,1019	0,1766	0,0501	0,0451	0,2205	0,0414
ϴρ4	0,2397	0,2194	0,1788	0,1100	0,0337	0,1388	0,0735	0,0691	0,1601
ϴρ5	0,1028	-0,0759	-0,0639	0,0585	-0,1772	-0,0525	-0,0560	0,1361	0,1357
ϴρ6	0,2216	0,1276	0,0651	0,0217	-0,0880	0,0546	-0,0798	0,2220	0,0208
ϴρ7	-0,1514	0,1301	0,0106	0,0601	0,0175	0,0752	0,0558	0,0831	0,0285
ϴρ8	0,0399	0,3305*	0,0403	0,1250	0,1136	0,2436	0,1758	-0,0179	0,0012
ϴρ9	0,1943	0,0012	0,2568	-0,0290	0,0804	-0,2008	-0,2631	0,1434	0,1228

	θp1	θp2	θp3	θp4	θp5	θp6	θp7	θp8	θp9
θp1	1,000**								
θp2	0,5634**	1,000**							
θp3	0,5918**	0,3148**	1,000**						
θp4	0,6665**	0,4074**	0,6868**	1,000**					
θp5	0,5855**	0,6315**	0,6111**	0,6462**	1,000**				
θp6	0,6609**	0,5871**	0,5708**	0,5871**	0,5518**	1,000**			
θp7	0,3097*	0,2654	0,2529	0,1407	0,2779*	0,2286	1,000**		
θp8	-0,0418	-0,2021	0,1071	0,0679	-0,0204	0,0853	0,1910	1,000**	
θp9	0,6321**	0,6225**	0,4677**	0,5822**	0,5498**	0,5825**	0,1742	-0,0605	1,000**

Παράρτημα Ε. Συνάφειες θορύβου (error correlations) για τις 6 υποκλίμακες αξιών, για τα 3 δείγματα φοιτητών (Μ = Μαθηματική Σχολή, Φ = Φ.Π.Ψ και Θ = Θεολογική Σχολή)

	ΜΘ1	ΦΘ1	ΘΘ1	ΜΘ2	ΦΘ2	ΘΘ2	ΜΘ3	ΦΘ3	ΘΘ3	ΜΘ4	ΦΘ4	ΘΘ4	ΜΘ5	ΦΘ5	ΘΘ5	ΜΘ6	ΦΘ6	ΘΘ6	ΜΘ7	ΦΘ7	ΘΘ7	ΜΘ8	ΦΘ8	ΘΘ8	ΜΘ9	ΦΘ9	ΘΘ9
Θ1	1,00	1,00	1,00																								
Θ2	0,26	0,34	0,31	1,00	1,00	1,00																					
Θ3	0,05	0,12	0,50	0,25	0,28	0,24	1,00	1,00	1,00																		
Θ4	-0,13	0,13	0,27	0,36	0,28	0,14	0,09	0,43	-0,01	1,00	1,00	1,00															
Θ5	0,05	0,21	0,44	-0,34	0,05	0,24	-0,27	-0,01	0,20	-0,44	0,14	0,24	1,00	1,00	1,00												
Θ6	-0,06	0,06	0,24	-0,28	0,25	-0,00	-0,23	-0,03	0,38	-0,22	-0,15	-0,09	0,26	0,41	0,26	1,00	1,00	1,00									
Θ7	0,14	0,13	0,12	0,06	-0,01	0,22	-0,17	0,05	-0,00	0,10	0,49	0,68	-0,10	0,07	0,32	0,01	-0,53	-0,07	1,00	1,00	1,00						
Θ8	-0,29	0,11	0,28	0,04	0,27	0,23	-0,11	0,19	0,26	0,34	0,18	0,19	0,10	0,01	0,66	0,46	0,45	0,21	0,10	-0,24	0,36	1,00	1,00	1,00			
Θ9	0,31	0,16	-0,06	-0,01	0,57	0,19	-0,13	0,38	0,29	-0,13	0,05	-0,30	0,16	0,07	0,11	0,00	0,37	0,20	-0,03	-0,24	0,11	-0,11	0,43	0,23	1,00	1,00	1,00
Ο1	0,27	0,13	0,30	0,27	0,21	0,27	0,00	0,33	0,37	0,37	0,19	0,02	-0,09	0,02	-0,16	-0,41	-0,06	0,19	0,35	0,21	-0,01	-0,06	0,09	-0,00	0,42	0,43	-0,02
Ο2	0,11	0,15	0,61	0,01	0,49	0,39	0,07	0,12	0,61	-0,12	0,33	0,19	-0,08	-0,04	0,40	0,27	0,15	0,20	-0,19	0,15	0,23	-0,07	0,23	0,43	-0,05	0,52	-0,02
Ο3	0,11	0,00	0,27	0,38	-0,13	0,34	0,41	0,09	0,12	-0,12	-0,32	0,13	0,01	0,14	0,32	-0,44	0,11	-0,13	-0,18	-0,19	0,32	-0,11	0,03	0,42	0,27	0,20	0,09
Ο4	0,21	0,20	0,40	-0,31	-0,13	0,45	0,14	0,41	0,20	-0,35	0,13	0,37	0,20	0,29	0,19	0,20	0,20	0,21	-0,06	-0,12	0,35	-0,12	0,25	0,26	0,46	0,10	0,14
Ο5	0,26	0,03	0,33	0,31	-0,24	0,50	0,28	0,28	0,12	-0,33	0,08	0,05	0,11	0,25	0,02	0,04	0,08	-0,18	-0,07	0,24	0,25	-0,03	-0,22	0,03	0,41	-0,04	0,16
Ο6	0,17	-0,20	0,31	0,03	0,30	0,26	0,12	0,32	0,01	-0,16	0,17	0,11	0,25	-0,08	0,48	-0,30	0,10	0,14	-0,01	0,04	0,27	-0,12	0,03	0,35	0,05	0,36	0,08
Ο7	0,03	0,41	0,21	0,41	-0,02	0,11	0,20	0,12	0,27	0,26	-0,14	-0,20	-0,01	-0,34	0,17	0,01	-0,13	-0,00	-0,04	-0,02	-0,22	0,33	-0,07	0,15	-0,06	-0,06	-0,03
Ο8	0,06	0,13	0,27	0,29	0,19	0,15	0,32	0,14	0,18	-0,05	0,01	0,03	-0,05	0,07	0,16	-0,36	-0,01	0,17	0,08	0,09	0,19	-0,07	-0,05	0,36	0,16	0,20	0,13
Ο9	0,24	-0,47	0,48	-0,03	-0,11	0,43	0,51	-0,11	0,15	-0,12	-0,31	0,16	-0,07	-0,50	0,40	-0,08	-0,14	-0,03	-0,14	-0,14	0,16	-0,32	-0,21	0,17	0,29	0,01	-0,05
Α1	-0,27	0,17	0,00	-0,00	-0,11	-0,26	0,17	-0,01	-0,08	0,20	-0,26	-0,12	-0,06	-0,04	-0,13	-0,13	0,23	0,01	0,01	-0,30	-0,22	-0,03	0,50	0,01	0,15	0,04	-0,14
Α2	-0,03	0,21	0,23	-0,06	0,19	0,15	0,00	0,02	0,10	0,13	-0,02	0,34	-0,18	0,48	0,15	0,37	0,55	0,35	0,32	-0,16	0,22	0,29	0,09	0,26	-0,11	0,07	0,05
Α3	0,36	0,18	0,18	0,18	0,04	0,24	-0,11	-0,02	0,17	-0,22	-0,13	0,08	0,22	0,50	0,22	0,23	0,38	0,34	-0,00	-0,29	0,05	-0,07	0,10	0,34	0,10	0,18	0,20
Α4	0,15	0,21	0,05	0,00	0,05	-0,31	-0,31	-0,07	0,16	-0,12	0,37	-0,11	-0,03	0,29	0,06	-0,30	0,05	0,17	0,45	0,31	-0,36	-0,28	0,17	-0,07	0,15	-0,03	-0,10
Α5	-0,04	0,26	-0,17	-0,20	-0,21	-0,07	0,22	-0,16	0,17	-0,02	0,16	-0,27	0,16	0,58	-0,10	0,11	0,35	0,24	0,38	-0,05	-0,35	0,20	-0,06	-0,05	-0,05	-0,02	0,23
Α6	0,11	0,08	0,11	0,02	-0,10	-0,08	-0,19	-0,16	0,07	-0,08	-0,14	-0,08	0,22	0,44	0,20	-0,41	0,50	0,21	0,33	-0,29	-0,06	-0,19	0,09	0,37	-0,22	0,15	0,18
Α7	-0,01	0,14	-0,01	-0,01	0,55	-0,12	-0,13	-0,03	-0,10	0,06	0,39	0,32	-0,19	0,02	0,02	0,27	0,21	0,20	-0,17	0,15	0,06	-0,02	0,41	0,00	0,13	0,22	-0,00
Α8	0,33	-0,07	-0,18	0,30	-0,13	0,07	-0,31	-0,05	0,00	0,29	-0,47	0,01	0,10	0,07	0,17	0,12	0,14	0,06	0,48	-0,40	0,21	0,19	0,14	0,36	0,10	0,08	0,31
Α9	-0,10	0,18	0,19	-0,26	0,32	0,08	-0,11	-0,10	0,04	0,16	0,04	0,22	0,29	-0,14	-0,19	0,06	0,16	-0,02	-0,05	-0,21	-0,00	0,45	0,12	-0,17	-0,02	0,35	-0,10
Κ1	0,41	-0,17	0,02	0,17	-0,32	0,08	-0,05	-0,01	0,15	0,16	-0,12	0,09	0,03	-0,39	0,31	-0,18	-0,30	0,15	0,34	0,12	0,09	0,14	0,15	0,64	0,41	-0,04	0,13
Κ2	0,23	-0,08	0,25	0,14	0,22	0,07	0,13	0,12	0,28	-0,09	0,09	-0,10	0,11	-0,04	0,29	0,17	0,20	0,37	-0,25	-0,36	0,05	-0,05	0,19	0,16	0,37	0,13	0,16
Κ3	0,17	0,17	-0,11	-0,14	0,00	0,00	-0,06	0,10	0,07	0,22	0,23	-0,07	0,05	0,08	0,08	0,47	-0,18	0,14	0,11	0,23	-0,01	0,45	-0,03	-0,14	-0,11	-0,15	-0,08
Κ4	0,41	0,43	0,30	-0,34	-0,14	0,41	-0,14	-0,03	0,37	0,01	0,17	0,05	0,21	0,53	-0,01	0,17	0,12	0,19	0,03	0,19	-0,17	-0,06	-0,34	-0,03	0,09	-0,12	0,02
Κ5	-0,10	-0,05	0,25	-0,15	-0,29	0,24	0,08	-0,13	0,22	-0,38	-0,00	-0,02	0,13	0,58	0,13	0,51	0,34	0,33	-0,21	-0,05	-0,01	0,13	-0,30	0,08	-0,18	-0,09	0,11
Κ6	0,16	0,08	0,21	-0,22	-0,14	0,28	-0,45	-0,18	0,57	-0,25	0,02	-0,12	0,40	0,56	-0,09	0,26	0,30	0,33	0,14	0,08	-0,06	0,10	-0,17	-0,06	0,28	0,00	0,19
Κ7	-0,24	0,02	0,03	-0,36	-0,06	0,17	-0,38	-0,05	0,33	0,25	-0,29	0,04	0,05	0,22	0,03	0,42	0,39	0,32	0,08	-0,54	-0,02	0,17	0,30	-0,07	-0,25	0,13	0,26
Κ8	-0,25	-0,26	0,15	0,00	-0,19	0,07	0,18	-0,26	0,20	0,03	-0,10	0,10	-0,08	0,14	0,06	0,23	-0,05	-0,02	0,24	0,07	0,25	0,05	-0,39	0,20	-0,25	-0,02	0,06
Κ9	0,33	0,35	-0,08	0,01	0,41	0,23	0,00	0,24	-0,01	-0,14	0,11	-0,35	-0,02	0,16	-0,12	-0,10	0,19	0,21	0,29	-0,16	-0,21	-0,02	0,24	-0,11	0,02	0,51	0,23
Π1	0,40	0,00	-0,01	0,57	-0,01	0,18	0,38	0,43	0,03	-0,02	0,26	-0,14	0,21	-0,00	0,00	-0,12	0,16	0,09	-0,24	-0,22	-0,06	-0,06	0,32	0,04	0,31	0,19	0,13
Π2	0,29	-0,07	0,55	0,20	-0,25	0,45	0,27	-0,01	0,26	0,28	0,19	0,09	0,02	-0,05	0,11	0,28	-0,15	-0,20	-0,06	-0,03	-0,06	0,30	0,14	0,00	0,17	-0,28	-0,19
Π3	-0,03	0,26	0,11	-0,41	0,22	0,34	0,03	0,09	0,12	0,03	0,08	-0,01	0,20	-0,03	0,13	0,19	-0,16	0,05	-0,26	0,04	0,02	-0,10	-0,02	0,24	-0,19	0,32	0,32
Π4	0,15	0,00	0,40	0,06	-0,04	0,40	0,54	-0,08	0,21	-0,02	0,02	0,10	-0,20	0,25	-0,08	-0,24	0,14	0,08	-0,10	0,08	0,05	-0,30	0,02	-0,05	-0,24	-0,02	-0,03
Π5	0,34	-0,16	0,30	-0,04	0,01	0,21	0,27	0,08	0,04	-0,13	-0,36	0,16	0,02	-0,25	0,21	-0,00	0,06	-0,14	0,09	-0,13	0,09	-0,01	0,04	0,13	0,10	0,14	-0,14
Π6	0,13	0,42	0,23	-0,16	0,32	0,25	0,21	0,40	0,22	0,27	0,27	0,08	-0,11	0,39	-0,18	0,00	0,11	-0,00	-0,12	0,16	0,01	-0,19	0,19	-0,03	0,14	0,20	-0,16
Π7	0,09	0,44	0,37	0,24	0,08	0,37	0,33	-0,01	0,03	0,21	0,30	0,08	-0,15	0,34	0,00	0,09	0,07	0,02	0,19	0,35	-0,08	0,25	-0,25	-0,03	-0,17	-0,03	-0,25
Π8	-0,14	-0,01	-0,11	0,16	-0,10	0,13	-0,15	-0,10	0,12	0,18	0,06	0,04	-0,19	0,25	0,03	0,11	0,19	0,17	0,40	-0,01	0,14	0,15	-0,25	0,25	-0,04	0,02	0,52
Π9	-0,22	-0,06	0,14	-0,45	0,33	0,20	0,20	0,01	0,07	-0,28	-0,11	0,21	0,03	-0,26	0,28	0,37	-0,03	0,00	-0,15	-0,03	0,21	0,21	-0,04	0,16	-0,09	0,03	0,01
θρ1	-0,20	0,36	-0,01	-0,03	0,19	-0,22	0,48	0,17	0,37	0,19	-0,04	-0,22	0,05	0,16	0,19	0,24	-0,16	0,42	-0,07	0,20	-0,01	0,28	0,22	0,13	0,02	0,12	0,41
θρ2	0,06	0,16	0,14	0,38	0,04	-0,29	0,15	-0,37	0,20	0,38	-0,13	0,19	-0,07	0,34	0,36	-0,36	-0,03	0,34	0,12	0,26	0,25	-0,07	-0,06	0,42	0,20	0,00	0,05
θρ3	0,08	0,30	-0,39	0,48	0,53	-0,19	0,44	0,03	0,15	0,49	0,07	-0,14	-0,21	0,20	0,04	0,03	0,17	0,10	0,35	0,05	-0,11	0,42	0,23	0,10	-0,01	0,34	0,00
θρ4	-0,10	0,32	0,07	0,26	0,27	-0,14	0,56	0,23	0,23	0,41	0,17	-0,09	-0,33	-0,17	0,25	-0,00	-0,26	0,29	0,18	0,15	-0,14	0,27	0,14	0,01	-0,25	0,08	0,03
θρ5	-0,13	0,00	0,17	0,28	0,27	0,00	0,39	-0,09	0,26	0,40	0,11	0,03	-0,21	0,47	0,55	-0,20	0,03	0,15	0,21	0,09	0,12	0,44	-0,17	0,54	0,00	-0,08	-0,07
θρ6	0,01	0,31	0,16	0,43	-0,01	0,03	0,29	0,18	0,37	0,22	0,13	0,15	-0,08	0,25	0,18	0,25	-0,03	0,27	-0,00	0,12	0,11	0,29	0,14	0,28	0,15	-0,00	0,12
θρ7	0,05	0,00	0,04	-0,10	-0,36	-0,04	0,21	-0,52	0,31	0,33	-0,19	0,26	-0,12	0,39	0,40	0,08	-0,04	0,44	0,37	0,13	0,21	0,30	-0,31	0,36	-0,18	-0,33	-0,10
θρ8	0,02	0,35	0,29	0,09	0,04	0,22	0,18	0,08	0,38	-0,05	0,08	-0,03	-0,08	0,20	0,08	0,09	0,00	0,29	0,20	0,15	-0,12	0,09	0,22	0,04	0,06	0,11	0,07
θρ9	-0,08	-0,00	-0,16	0,03	0,03	-0,26	0,25	0,11	0,13	0,13	0,02	-0,16	-0,11	0,00	0,26	-0,01	-0,23	0,25	0,14	-0,03	-0,07	0,18	0,21	0,23	0,30	0,05	0,11

	МО1	ФО1	ӨО1	МО2	ФО2	ӨО2	МО3	ФО3	ӨО3	МО4	ФО4	ӨО4	МО5	ФО5	ӨО5	МО6	ФО6	ӨО6	МО7	ФО7	ӨО7	МО8	ФО8	ӨО8	МО9	ФО9	ӨО9
О1	1,00	1,00	1,00																								
О2	-0,12	0,62	0,17	1,00	1,00	1,00																					
О3	0,19	0,29	0,19	0,12	-0,08	0,16	1,00	1,00	1,00																		
О4	0,29	0,10	0,74	0,27	-0,15	0,16	0,25	0,50	0,27	1,00	1,00	1,00															
О5	0,09	0,13	0,18	0,09	-0,17	0,28	0,43	0,30	0,29	0,28	0,17	0,20	1,00	1,00	1,00												
О6	0,23	0,28	-0,08	0,08	0,22	0,35	0,68	0,36	0,46	0,39	0,37	0,08	0,21	0,15	0,26	1,00	1,00	1,00									
О7	0,23	0,12	0,21	0,37	-0,10	0,45	0,31	0,05	0,15	-0,13	-0,04	0,01	0,26	-0,03	0,36	0,36	0,25	-0,25	1,00	1,00	1,00						
О8	0,38	0,28	0,32	-0,01	0,00	0,43	0,57	0,58	0,44	0,38	0,43	0,31	0,42	0,39	0,34	0,57	0,65	0,66	0,19	-0,09	0,43	1,00	1,00	1,00			
О9	0,11	0,25	0,29	0,22	0,14	0,48	0,50	0,32	0,41	0,62	-0,05	0,32	0,35	-0,06	0,52	0,63	0,53	0,41	0,03	0,10	0,49	0,39	0,31	0,38	1,00	1,00	1,00
А1	0,31	-0,02	0,21	-0,22	-0,03	-0,02	-0,00	0,27	0,15	0,10	0,24	0,08	-0,34	-0,21	-0,10	0,18	-0,25	-0,27	-0,20	0,14	0,12	-0,04	-0,16	0,55	-0,21	-0,11	-0,06
А2	-0,07	-0,21	0,39	0,40	0,13	0,26	-0,23	0,12	-0,00	-0,00	0,22	0,64	0,00	0,13	-0,10	0,08	-0,24	0,12	0,29	-0,05	-0,04	-0,12	0,06	0,33	-0,06	-0,18	0,03
А3	-0,10	-0,22	0,06	0,32	-0,04	0,29	0,10	0,45	0,05	0,10	0,36	0,14	-0,06	0,03	0,11	0,24	-0,00	0,01	0,09	-0,30	0,12	-0,22	0,17	0,48	-0,02	-0,27	-0,02
А4	0,35	0,08	0,23	-0,03	0,38	0,08	0,01	-0,22	-0,23	0,12	-0,12	0,03	-0,21	0,01	-0,18	-0,05	0,04	-0,29	-0,08	-0,17	0,36	-0,05	-0,18	0,08	-0,13	-0,21	0,06
А5	0,12	0,07	0,17	-0,27	0,11	-0,04	-0,08	0,09	-0,06	0,07	0,14	0,13	-0,03	0,29	-0,06	-0,18	-0,14	-0,24	0,13	-0,00	0,19	-0,00	-0,15	0,12	-0,18	-0,38	-0,14
А6	0,12	-0,05	-0,08	-0,26	-0,17	0,29	0,05	0,27	-0,02	-0,23	0,14	-0,00	-0,29	0,24	-0,06	0,29	0,26	-0,20	-0,08	-0,15	0,18	0,17	0,02	0,53	-0,12	-0,19	0,02
А7	-0,06	-0,06	-0,13	0,57	0,27	-0,28	-0,01	-0,22	0,18	0,19	-0,17	0,13	-0,19	-0,18	0,00	0,06	-0,13	-0,09	0,27	-0,15	-0,14	-0,24	-0,04	-0,00	0,15	-0,20	-0,09
А8	0,35	0,17	-0,23	-0,13	0,07	0,19	-0,19	0,36	0,12	-0,13	0,13	-0,10	-0,26	-0,10	0,10	0,29	-0,20	0,07	0,03	-0,13	0,11	-0,11	0,01	0,32	-0,22	0,23	0,00
А9	-0,17	0,31	0,24	-0,01	0,48	0,11	0,06	0,14	-0,07	-0,23	-0,10	0,22	-0,20	-0,22	0,25	0,20	0,12	0,03	0,14	0,08	0,15	-0,15	0,06	0,24	-0,20	0,35	0,21
К1	0,40	0,25	0,03	-0,27	-0,00	0,19	0,15	0,14	0,10	-0,05	0,00	0,17	-0,09	-0,01	0,04	0,11	0,04	0,09	0,19	-0,02	0,04	0,02	0,08	0,30	0,06	0,39	0,00
К2	0,19	-0,07	-0,03	0,43	0,15	0,32	0,49	-0,05	-0,02	0,45	-0,09	0,03	0,17	-0,21	-0,15	0,41	0,24	-0,14	0,39	-0,07	0,28	0,18	-0,37	0,24	0,33	-0,03	0,09
К3	0,03	0,19	0,19	0,21	0,03	-0,00	-0,39	-0,01	-0,09	0,09	0,15	0,17	-0,11	-0,25	-0,06	-0,25	-0,09	-0,04	0,33	0,34	-0,10	-0,18	-0,08	-0,00	-0,10	0,10	-0,24
К4	-0,07	-0,05	0,53	0,13	-0,08	0,20	-0,33	0,16	-0,07	0,02	0,31	0,53	-0,03	0,40	0,10	-0,05	-0,05	0,02	0,00	0,06	0,12	-0,43	0,22	-0,00	0,04	-0,17	0,21
К5	-0,52	-0,18	0,19	0,23	-0,22	0,18	-0,09	0,24	0,09	0,03	0,34	0,34	0,14	0,51	0,05	0,20	-0,09	0,04	0,05	-0,22	0,20	-0,11	0,17	0,06	0,13	-0,12	0,07
К6	0,21	-0,16	0,44	0,33	0,05	0,33	0,10	0,11	-0,02	0,38	0,16	0,30	-0,01	0,42	0,01	-0,13	0,32	-0,03	0,18	-0,31	-0,19	0,02	0,06	-0,04	0,02	-0,17	0,07
К7	-0,06	-0,09	0,24	0,16	0,05	0,10	-0,57	0,15	0,01	-0,05	0,25	0,32	0,39	-0,24	-0,17	-0,04	-0,28	-0,03	0,07	-0,08	-0,06	-0,46	-0,24	-0,04	-0,20	0,06	-0,06
К8	-0,22	-0,15	0,13	0,24	0,06	0,32	-0,16	0,04	0,03	-0,19	-0,10	0,15	0,11	-0,01	-0,04	-0,03	-0,19	0,15	0,06	-0,21	0,03	-0,05	-0,03	-0,00	-0,03	0,33	0,08
К9	0,21	0,22	0,33	0,07	0,41	0,05	0,15	-0,16	0,04	0,05	-0,11	0,21	-0,04	-0,09	0,28	0,22	0,30	-0,17	0,19	0,15	0,36	0,00	-0,19	0,37	0,07	-0,14	0,07
П1	0,30	0,31	0,38	0,14	-0,01	-0,12	0,61	0,29	0,15	0,28	0,27	0,17	0,47	0,23	0,23	0,25	0,35	0,13	0,45	0,26	0,32	0,47	0,10	0,20	0,30	0,12	0,23
П2	0,07	0,10	0,24	0,44	0,06	0,54	0,11	-0,22	0,22	0,09	-0,06	0,14	0,08	-0,24	0,33	0,25	-0,09	-0,41	0,48	0,29	0,46	0,00	-0,30	0,21	0,21	0,00	0,46
П3	-0,08	0,41	0,00	0,27	0,35	0,10	-0,12	0,15	0,12	0,07	-0,06	0,20	-0,24	-0,08	0,21	-0,05	0,05	-0,12	0,04	0,18	0,11	-0,38	0,00	0,07	0,10	0,07	0,17
П4	0,12	0,00	0,58	0,39	-0,10	0,02	0,33	0,45	0,22	0,45	0,39	0,53	-0,06	0,39	0,35	0,04	0,41	0,45	0,01	-0,30	-0,00	0,23	0,72	0,06	0,57	0,14	0,26
П5	0,36	0,24	0,19	0,21	-0,03	-0,02	0,07	0,46	0,43	0,44	0,21	0,31	0,14	-0,10	-0,05	0,11	0,03	0,34	0,21	0,17	0,02	0,13	0,30	-0,06	0,13	0,47	0,24
П6	0,28	0,35	0,38	0,27	0,21	0,03	0,14	0,09	0,05	0,32	0,28	0,16	0,03	0,00	-0,07	-0,20	0,27	0,06	0,15	-0,01	-0,11	0,02	0,18	-0,10	0,41	-0,41	-0,24
П7	0,27	0,13	0,71	0,32	0,09	0,01	-0,04	0,21	0,27	0,07	0,11	0,58	0,25	0,46	0,44	-0,01	-0,07	0,06	0,39	0,30	0,26	0,21	0,36	0,23	-0,11	-0,05	0,42
П8	0,24	0,07	0,21	-0,08	0,23	0,04	-0,31	0,29	0,17	-0,09	0,22	0,31	-0,06	0,14	0,02	0,06	-0,37	0,07	0,02	-0,15	0,07	-0,10	0,05	0,28	-0,27	0,13	0,06
П9	-0,23	0,09	0,33	0,26	0,19	-0,05	-0,10	0,27	0,40	0,32	-0,12	0,43	-0,10	-0,03	0,07	0,09	-0,06	0,19	0,08	0,13	0,10	0,05	0,23	0,20	0,20	0,42	0,23
Өр1	0,03	0,22	-0,13	-0,06	-0,16	0,13	0,11	0,17	-0,21	0,10	0,11	-0,01	0,26	0,00	-0,29	0,10	0,14	0,08	0,34	0,25	0,05	0,05	0,19	0,13	0,27	-0,10	-0,18
Өр2	0,50	0,05	-0,10	-0,17	0,07	0,12	0,25	0,03	0,17	-0,13	-0,16	0,12	0,05	-0,15	-0,26	0,30	0,11	-0,11	0,29	0,10	-0,11	0,05	0,01	0,12	0,10	-0,24	0,05
Өр3	0,28	0,50	-0,06	0,00	0,37	-0,11	0,21	0,08	0,00	-0,12	-0,00	-0,15	0,25	-0,28	-0,23	-0,24	0,07	0,13	0,63	0,16	0,04	0,17	0,17	-0,37	0,14	0,14	-0,15
Өр4	0,06	0,35	-0,02	0,10	0,05	-0,11	0,16	0,11	-0,18	-0,13	-0,07	-0,14	0,16	-0,02	-0,12	-0,04	0,20	-0,01	0,53	0,45	-0,03	0,10	0,14	-0,27	0,36	0,10	-0,10
Өр5	0,18	0,08	-0,09	-0,30	-0,04	0,36	0,31	0,01	0,23	-0,17	-0,06	-0,07	0,27	0,05	-0,15	0,46	0,31	0,14	0,33	-0,24	0,25	0,35	0,25	0,10	0,23	0,05	0,26
Өр6	0,10	0,31	-0,10	0,06	-0,06	0,29	0,19	0,13	-0,08	0,03	0,25	0,12	0,40	-0,02	-0,16	0,07	0,01	-0,15	0,45	0,38	-0,03	0,18	0,05	-0,07	0,30	-0,11	-0,17
Өр7	0,27	-0,28	-0,10	0,27	-0,17	0,50	0,03	-0,04	0,04	0,22	-0,11	0,00	0,00	-0,09	-0,11	0,27	0,19	-0,17	0,32	-0,13	0,15	0,19	-0,14	0,20	0,21	-0,03	0,06
Өр8	-0,06	0,34	-0,22	0,24	0,23	0,26	0,22	0,06	-0,19	0,01	0,10	-0,18	0,38	-0,11	0,01	0,19	-0,02	-0,19	0,18	0,05	-0,05	0,20	-0,00	0,00	0,13	0,05	-0,08
Өр9	0,42	0,17	-0,41	0,29	0,03	0,17	0,29	0,18	-0,14	0,38	0,02	-0,31	0,26	-0,15	-0,15	0,20	0,29	-0,19	0,31	0,11	0,12	0,19	-0,03	-0,05	0,47	0,10	0,05

	МА1	ФА1	ΘА1	МА2	ФА2	ΘА2	МА3	ФА3	ΘА3	МА4	ФА4	ΘА4	МА5	ФА5	ΘА5	МА6	ФА6	ΘА6	МА7	ФА7	ΘА7	МА8	ФА8	ΘА8	МА9	ФА9	ΘА9
А1	1,00	1,00	1,00																								
А2	-0,02	0,00	0,45	1,00	1,00	1,00																					
А3	0,08	0,22	0,46	0,32	0,52	0,43	1,00	1,00	1,00																		
А4	0,23	0,15	0,24	0,16	0,19	0,03	0,38	0,17	0,31	1,00	1,00	1,00															
А5	0,30	0,12	0,12	0,20	0,28	0,19	0,00	0,23	0,32	0,14	0,28	0,40	1,00	1,00	1,00												
А6	0,01	0,28	0,63	-0,01	0,21	0,49	0,28	0,47	0,64	0,39	0,06	0,15	0,09	0,42	0,16	1,00	1,00	1,00									
А7	0,00	-0,01	0,20	0,46	-0,02	0,30	0,28	0,05	0,14	0,24	0,32	-0,15	-0,25	-0,13	0,11	-0,28	0,16	0,09	1,00	1,00	1,00						
А8	0,06	0,34	0,26	0,18	0,03	0,26	0,28	0,13	0,55	0,29	-0,08	-0,07	0,08	0,13	0,20	0,27	-0,19	0,71	0,02	-0,48	0,03	1,00	1,00	1,00			
А9	-0,14	0,17	0,32	0,09	-0,15	0,35	-0,01	-0,03	0,14	-0,13	0,13	0,01	0,11	0,11	-0,18	0,05	0,09	0,04	-0,09	0,16	0,32	0,14	0,23	-0,16	1,00	1,00	1,00
К1	0,04	0,21	0,35	-0,03	-0,41	0,35	0,07	-0,43	0,43	0,29	-0,06	-0,01	0,26	-0,28	-0,04	0,31	-0,10	0,48	0,00	-0,16	0,23	0,55	0,18	0,35	0,22	0,19	0,18
К2	0,15	0,06	-0,02	0,19	0,15	0,13	0,35	0,23	-0,07	0,09	0,02	-0,17	0,07	0,09	0,10	-0,21	0,13	0,07	0,53	0,06	-0,12	0,17	0,20	-0,02	0,04	0,36	0,01
К3	0,00	0,00	-0,09	0,57	0,00	0,05	0,11	-0,03	-0,06	-0,07	0,40	0,01	0,16	-0,02	0,06	-0,09	-0,16	-0,32	0,37	-0,10	-0,21	0,16	-0,02	-0,23	0,11	0,17	0,06
К4	-0,23	-0,26	-0,05	0,10	0,39	0,33	0,16	0,34	0,10	0,09	0,31	0,18	0,07	0,57	0,18	0,00	0,20	-0,25	0,18	-0,18	0,04	-0,02	-0,03	-0,39	0,34	0,07	0,55
К5	-0,30	-0,28	0,01	0,41	0,43	0,33	0,13	0,38	0,25	-0,22	-0,01	0,11	-0,09	0,61	0,28	-0,22	0,42	-0,02	0,30	-0,18	0,33	-0,04	-0,05	-0,00	0,11	-0,16	0,35
К6	-0,03	-0,20	-0,06	0,18	0,46	0,33	0,35	0,47	0,06	0,31	0,24	-0,02	-0,08	0,59	0,21	0,18	0,28	-0,09	0,35	-0,05	-0,20	0,33	0,13	-0,12	0,22	-0,02	0,02
К7	-0,17	0,49	-0,19	0,31	0,32	0,34	-0,01	0,34	-0,01	-0,06	0,15	-0,06	0,07	0,28	0,38	-0,24	0,28	-0,10	0,31	-0,15	0,18	0,12	0,54	0,04	0,04	0,27	0,11
К8	-0,13	-0,32	-0,14	0,13	0,24	0,21	-0,11	0,23	0,08	-0,29	0,20	0,08	-0,00	0,18	0,15	-0,25	0,09	0,04	-0,22	-0,11	-0,04	-0,03	0,06	-0,04	0,04	-0,04	0,06
К9	0,03	-0,05	0,23	0,13	0,23	0,21	0,20	0,07	0,17	0,29	0,27	-0,02	-0,12	0,22	0,25	0,20	0,04	0,09	0,20	0,17	-0,10	0,07	0,13	0,08	0,01	0,17	0,07
П1	0,02	0,19	0,17	-0,19	0,07	0,03	0,15	-0,08	0,27	-0,07	0,14	0,27	0,08	0,15	0,35	-0,12	0,26	0,03	0,12	-0,01	0,01	0,08	-0,04	0,18	-0,08	0,16	0,08
П2	-0,10	0,21	0,13	0,45	-0,13	0,02	0,10	-0,22	-0,07	-0,23	0,41	0,00	0,10	0,14	-0,24	-0,30	-0,14	-0,08	0,44	-0,03	-0,25	0,35	-0,01	-0,29	0,23	-0,00	0,20
П3	0,10	0,11	-0,30	0,10	-0,25	0,11	-0,06	0,00	0,03	-0,19	-0,00	-0,16	-0,05	0,13	0,32	-0,22	-0,05	0,01	0,30	0,00	0,09	-0,18	0,23	0,15	0,21	0,60	-0,14
П4	0,12	0,08	0,06	-0,04	0,16	0,25	0,19	0,21	0,06	0,07	0,08	0,03	-0,13	0,09	0,19	0,04	0,17	-0,20	0,13	-0,01	0,23	-0,24	0,05	-0,20	-0,24	0,06	0,47
П5	0,06	0,44	0,13	-0,00	-0,15	0,20	-0,19	-0,07	-0,08	0,08	-0,35	0,15	0,25	-0,32	-0,01	-0,32	0,10	-0,06	0,16	-0,12	0,17	-0,04	0,13	-0,08	-0,23	0,19	-0,00
П6	0,12	0,17	0,18	0,03	0,16	0,15	-0,26	0,34	0,03	-0,16	0,17	-0,20	-0,01	-0,01	-0,31	-0,38	0,01	-0,09	0,23	0,00	-0,10	-0,20	0,01	-0,12	0,01	0,02	0,19
П7	0,13	-0,16	0,21	0,59	0,23	0,28	0,02	0,08	0,04	-0,06	0,26	0,06	0,28	0,43	0,07	-0,05	0,12	-0,14	0,12	0,08	0,09	0,06	-0,27	-0,25	-0,05	0,24	0,35
П8	0,12	-0,14	-0,02	0,14	0,19	0,20	-0,03	0,42	0,21	0,22	-0,06	-0,04	0,07	0,44	0,38	0,01	0,25	0,24	0,02	0,00	0,11	0,53	0,08	0,47	-0,11	0,33	-0,01
П9	-0,06	-0,00	0,01	0,18	-0,10	-0,01	-0,07	-0,02	-0,02	-0,29	-0,05	-0,09	0,23	-0,23	-0,12	0,00	-0,40	-0,22	0,17	0,25	0,13	-0,18	0,27	-0,18	0,07	0,30	-0,11
Θр1	0,17	0,16	0,29	0,22	0,00	0,29	-0,13	-0,18	0,13	-0,33	-0,07	0,12	0,25	-0,13	0,03	-0,34	-0,07	0,37	-0,04	-0,16	0,04	-0,28	0,21	0,19	0,13	0,00	0,09
Θр2	0,21	0,04	0,03	0,06	0,14	0,18	0,16	0,11	0,18	0,20	0,16	0,21	-0,04	0,20	-0,02	0,25	-0,12	0,18	0,07	-0,19	0,09	0,25	0,10	0,14	0,08	-0,06	-0,12
Θр3	-0,05	0,16	-0,51	0,35	0,04	-0,42	-0,03	-0,13	-0,27	-0,16	0,08	0,11	0,35	0,03	0,23	-0,16	0,17	-0,44	0,07	0,18	0,08	0,18	0,10	-0,20	0,07	0,49	-0,21
Θр4	-0,11	0,11	-0,21	0,28	-0,13	-0,18	0,20	0,32	0,31	-0,20	0,09	-0,13	0,06	-0,16	-0,26	-0,14	0,00	-0,24	0,07	0,06	-0,05	-0,09	-0,10	-0,25	0,10	0,26	-0,03
Θр5	-0,11	-0,42	-0,09	-0,03	0,22	-0,09	-0,32	-0,00	0,02	-0,31	0,13	-0,00	0,04	0,06	-0,26	0,03	0,07	0,02	-0,38	0,01	-0,29	-0,13	0,07	0,07	0,22	0,10	-0,09
Θр6	-0,09	0,27	0,02	0,23	-0,10	0,30	0,21	0,03	0,18	-0,26	0,20	0,04	0,14	0,02	0,06	-0,07	0,03	0,06	-0,11	-0,12	0,19	0,20	0,03	0,09	-0,06	0,20	0,24
Θр7	-0,10	-0,08	0,05	0,44	0,21	0,24	-0,09	0,23	0,36	-0,11	0,31	0,23	0,36	0,35	0,09	-0,03	0,00	0,29	-0,05	-0,25	0,28	0,03	0,25	0,32	0,06	-0,14	0,12
Θр8	-0,30	0,28	0,02	0,23	-0,11	0,01	-0,27	0,08	0,17	-0,24	0,62	-0,14	0,05	0,01	-0,21	-0,35	0,09	0,09	0,07	0,18	-0,01	0,07	0,18	0,05	0,10	0,35	0,33
Θр9	0,10	0,35	-0,11	0,14	-0,08	-0,02	-0,03	-0,08	0,13	0,05	0,22	0,13	-0,10	0,00	0,02	-0,06	-0,03	0,24	0,14	-0,12	-0,05	-0,03	0,29	0,27	0,02	0,27	-0,22

	МК1	ФК1	ӨК1	МК2	ФК2	ӨК2	МК3	ФК3	ӨК3	МК4	ФК4	ӨК4	МК5	ФК5	ӨК5	МК6	ФК6	ӨК6	МК7	ФК7	ӨК7	МК8	ФК8	ӨК8	МК9	ФК9	ӨК9
К1	1,00	1,00	1,00																								
К2	0,18	-0,27	-0,14	1,00	1,00	1,00																					
К3	0,17	-0,03	-0,02	0,18	0,18	0,06	1,00	1,00	1,00																		
К4	0,17	-0,25	0,11	-0,02	-0,04	0,07	0,46	0,36	0,35	1,00	1,00	1,00															
К5	-0,22	-0,39	0,09	0,13	-0,04	0,26	0,18	-0,12	0,30	0,00	0,68	0,58	1,00	1,00	1,00												
К6	0,22	-0,42	0,00	0,57	0,15	0,09	0,36	-0,09	0,20	0,23	0,69	0,45	-0,00	0,88	0,23	1,00	1,00	1,00									
К7	-0,29	0,01	-0,19	-0,11	0,28	0,33	0,24	0,18	0,35	0,17	0,18	0,37	0,12	0,16	0,52	0,04	0,22	0,45	1,00	1,00	1,00						
К8	-0,36	-0,16	0,12	-0,32	0,09	0,04	-0,13	0,13	-0,27	-0,07	0,35	0,14	0,06	0,31	0,21	-0,24	0,48	0,31	0,26	0,11	0,05	1,00	1,00	1,00			
К9	0,27	-0,32	-0,15	0,10	0,30	0,33	0,38	0,10	0,17	0,29	0,14	0,08	-0,02	0,06	0,12	0,42	0,26	0,13	-0,16	0,25	0,25	-0,02	0,16	-0,31	1,00	1,00	1,00
П1	0,24	0,27	0,13	0,61	0,21	0,06	0,00	0,30	-0,18	-0,02	0,08	0,15	0,02	-0,05	0,21	0,11	-0,22	0,02	-0,42	0,17	0,02	-0,27	-0,13	0,08	0,00	0,10	0,26
П2	0,34	0,10	-0,08	0,50	-0,06	0,27	0,41	0,39	-0,12	0,05	-0,10	0,19	0,29	-0,22	-0,07	0,07	-0,32	0,10	0,11	-0,02	-0,15	-0,02	-0,11	-0,03	-0,05	0,07	0,31
П3	-0,24	0,03	0,28	0,20	0,26	0,06	0,38	0,08	0,01	0,48	0,11	0,22	0,26	-0,05	0,28	0,21	0,16	0,13	0,35	0,01	0,20	0,02	-0,14	0,18	0,31	0,28	-0,17
П4	-0,20	0,24	0,06	0,17	-0,36	-0,04	0,05	-0,13	0,01	0,05	0,27	0,54	-0,07	0,22	0,47	0,06	0,16	0,36	-0,15	-0,06	0,33	-0,00	0,02	0,29	0,30	-0,51	0,05
П5	0,10	0,41	0,02	0,19	-0,19	-0,17	0,21	0,00	-0,24	0,05	-0,34	0,12	-0,05	-0,31	0,09	-0,00	-0,42	0,03	0,06	0,19	0,07	-0,00	-0,16	0,28	0,32	-0,45	-0,22
П6	-0,13	-0,12	-0,08	0,39	-0,06	0,07	0,19	0,24	0,08	0,19	0,15	0,19	-0,15	-0,11	-0,03	0,10	-0,04	0,13	0,17	0,10	0,04	-0,07	-0,47	-0,09	0,02	0,02	0,18
П7	-0,10	-0,17	0,07	0,21	-0,28	-0,13	0,48	0,18	0,08	0,00	0,64	0,46	0,12	0,35	0,11	0,10	0,28	0,09	-0,01	-0,25	0,00	-0,03	0,02	-0,03	0,03	-0,07	0,25
П8	0,12	-0,26	0,06	0,04	0,31	0,15	0,08	-0,05	-0,00	-0,14	0,45	0,01	-0,15	0,58	0,15	0,32	0,64	-0,04	0,16	0,15	0,49	0,21	0,36	-0,14	0,02	-0,02	0,23
П9	0,02	-0,13	0,03	0,13	0,06	0,08	0,23	-0,00	0,25	-0,03	-0,07	0,12	0,29	-0,11	0,08	0,22	0,03	-0,09	0,11	0,03	0,09	0,03	-0,03	-0,28	-0,03	0,06	0,16
Θр1	-0,16	0,27	0,22	0,10	-0,06	0,34	0,21	0,30	0,12	0,00	-0,00	0,10	0,20	-0,35	0,12	-0,18	-0,27	0,13	0,07	-0,08	0,14	0,17	-0,16	0,01	-0,00	0,07	0,01
Θр2	0,21	-0,24	0,18	0,20	-0,22	0,02	-0,12	0,26	0,05	0,00	0,17	-0,01	-0,21	0,09	0,21	0,12	0,14	0,11	-0,03	-0,10	0,05	-0,14	-0,00	0,15	0,18	0,03	-0,36
Θр3	0,30	0,14	-0,07	0,15	0,09	-0,08	0,32	0,35	0,16	0,00	-0,04	0,10	-0,06	-0,32	0,05	-0,08	-0,23	-0,03	0,06	0,13	0,19	0,17	-0,04	0,10	0,14	0,23	-0,15
Θр4	0,10	0,28	-0,04	-0,01	0,10	0,40	0,30	0,42	0,19	0,07	-0,10	-0,00	0,13	-0,50	-0,16	-0,16	-0,52	0,02	-0,04	-0,21	0,10	0,26	-0,21	-0,39	0,24	0,16	0,16
Θр5	0,20	-0,07	0,18	-0,26	0,06	0,38	0,02	0,30	0,11	-0,09	0,33	0,05	-0,23	0,21	0,07	-0,21	0,13	0,02	-0,25	-0,04	-0,09	0,22	0,16	-0,00	0,17	0,16	-0,10
Θр6	0,19	0,02	0,34	0,24	-0,06	0,24	0,09	0,59	0,29	-0,18	0,14	0,37	0,14	-0,21	0,65	-0,03	-0,25	0,27	-0,10	-0,03	0,35	0,12	-0,29	0,07	-0,28	-0,09	-0,13
Θр7	-0,01	-0,11	0,36	0,02	-0,22	0,07	0,31	0,23	0,16	-0,03	0,53	0,07	-0,15	0,36	0,28	-0,02	0,51	-0,00	0,35	0,35	0,20	0,24	0,57	0,10	0,01	0,05	-0,09
Θр8	-0,00	0,28	0,22	0,20	-0,12	0,28	0,02	0,51	0,17	-0,09	0,22	0,23	0,15	-0,26	0,13	0,06	-0,05	0,23	0,02	0,35	0,11	0,46	0,05	-0,17	0,08	0,26	0,01
Θр9	0,22	0,13	0,20	0,18	0,32	0,00	0,17	0,39	-0,06	0,09	-0,13	-0,18	-0,05	-0,19	-0,01	0,35	-0,14	0,14	-0,17	0,15	-0,08	0,07	-0,08	0,14	0,33	0,29	-0,12

	МП1	ФП1	ӨП1	МП2	ФП2	ӨП2	МП3	ФП3	ӨП3	МП4	ФП4	ӨП4	МП5	ФП5	ӨП5	МП6	ФП6	ӨП6	МП7	ФП7	ӨП7	МП8	ФП8	ӨП8	МП9	ФП9	ӨП9
П1	1,00	1,00	1,00																								
П2	0,41	0,28	-0,02	1,00	1,00	1,00																					
П3	-0,04	0,00	0,19	0,13	-0,07	-0,11	1,00	1,00	1,00																		
П4	0,20	0,17	0,49	-0,06	-0,16	0,13	0,10	0,24	-0,12	1,00	1,00	1,00															
П5	0,31	0,18	0,18	0,34	-0,20	0,22	0,06	0,19	0,05	0,22	0,34	0,40	1,00	1,00	1,00												
П6	0,12	0,04	0,02	0,31	0,00	0,34	-0,44	0,56	0,29	0,24	0,09	0,23	0,26	0,10	0,13	1,00	1,00	1,00									
П7	0,24	0,12	0,50	0,37	0,09	0,34	0,12	0,07	0,17	0,23	0,42	0,64	0,25	-0,12	0,33	0,20	0,17	0,34	1,00	1,00	1,00						
П8	-0,15	-0,17	0,17	-0,09	-0,25	-0,23	0,26	-0,27	0,43	-0,06	0,08	0,10	-0,09	-0,05	-0,20	-0,28	0,02	-0,07	0,22	0,28	0,00	1,00	1,00	1,00			
П9	-0,14	-0,13	0,03	0,15	-0,14	0,17	0,08	0,01	0,35	0,19	0,04	0,01	0,13	0,19	0,01	-0,13	-0,04	0,14	0,14	0,07	0,32	0,14	0,19	0,22	1,00	1,00	1,00
Θр1	0,06	0,25	-0,20	0,26	-0,04	-0,13	-0,01	0,24	0,05	0,03	0,14	-0,29	0,07	0,20	0,03	0,50	0,19	-0,01	0,28	0,10	-0,35	-0,21	-0,45	-0,01	0,06	-0,17	-0,12
Θр2	0,16	-0,37	-0,21	0,05	0,15	-0,38	-0,03	-0,04	0,11	0,09	0,01	-0,14	-0,17	-0,12	0,09	0,13	0,24	-0,26	0,21	0,29	-0,34	0,30	-0,10	-0,02	0,30	-0,07	0,08
Θр3	0,33	0,23	-0,07	0,49	0,07	-0,35	-0,08	-0,11	0,26	0,09	0,10	-0,03	0,15	0,35	-0,03	0,14	0,24	-0,11	0,50	0,18	-0,18	0,21	-0,07	0,11	0,00	-0,01	0,01
Θр4	0,05	0,54	0,03	0,29	0,24	0,13	-0,26	0,12	0,04	0,29	-0,03	-0,07	0,01	0,14	-0,20	0,31	0,03	0,35	0,33	0,20	0,07	0,06	-0,46	-0,06	0,07	-0,08	0,24
Θр5	-0,00	0,09	-0,04	-0,00	0,05	0,11	-0,16	-0,27	-0,08	0,04	0,18	-0,23	-0,15	-0,28	-0,09	0,01	0,05	0,07	0,09	0,25	-0,17	0,03	-0,07	-0,07	0,04	-0,03	0,20
Θр6	0,27	0,28	-0,17	0,31	0,42	-0,01	0,08	-0,31	0,23	-0,06	0,08	0,16	-0,29	0,14	-0,06	-0,00	0,49	-0,01	0,21	0,42	-0,33	0,19	-0,11	0,09	0,15	-0,14	-0,09
Θр7	-0,11	-0,29	-0,11	0,38	0,01	-0,13	-0,10	0,10	-0,04	0,18	0,05	-0,04	0,35	-0,24	0,07	0,41	-0,06	-0,11	0,41	0,10	-0,20	-0,11	0,17	0,11	0,16	-0,01	-0,13
Θр8	0,19	0,21	-0,23	0,36	0,31	0,25	-0,13	0,04	0,17	-0,09	0,04	0,04	0,26	0,06	-0,14	0,03	0,32	0,21	0,20	0,16	-0,24	0,20	-0,09	-0,14	0,04	0,05	-0,22
Θр9	0,07	0,33	-0,27	0,06	0,26	-0,25	-0,01	0,08	0,18	0,42	-0,11	-0,45	0,03	0,08	-0,12	0,21	-0,03	-0,43	0,23	-0,16	-0,53	0,23	-0,27	-0,22	0,26	0,06	-0,20

	МΘр1	ФΘр1	ӨΘр1	МΘр2	ФΘр2	ӨΘр2	МΘр3	ФΘр3	ӨΘр3	МΘр4	ФΘр4	ӨΘр4	МΘр5	ФΘр5	ӨΘр5	МΘр6	ФΘр6	ӨΘр6	МΘр7	ФΘр7	ӨΘр7	МΘр8	ФΘр8	ӨΘр8	МΘр9	ФΘр9	ӨΘр9
Θр1	1,00	1,00	1,00																								
Θр2	0,30	0,29	0,38	1,00	1,00	1,00																					
Θр3	0,46	0,59	-0,02	0,41	0,20	0,12	1,00	1,00	1,00																		
Θр4	0,65	0,69	0,18	0,32	0,00	-0,03	0,71	0,60	0,15	1,00	1,00	1,00															
Θр5	0,50	0,36	0,18	0,36	0,24	0,56	0,62	0,44	0,22	0,70	0,34	0,38	1,00	1,00	1,00												
Θр6	0,43	0,50	0,34	0,25	0,37	0,39	0,49	0,41	0,09	0,47	0,44	0,03	0,43	0,15	0,28	1,00	1,00	1,00									
Θр7	0,33	-0,04	0,34	-0,05	0,38	0,31	0,44	-0,11	0,34	0,35	-0,35	-0,06	0,29	0,20	0,21	0,20	-0,07	0,45	1,00	1,00	1,00						
Θр8	-0,09	0,26	0,41	-0,20	-0,00	0,11	0,36	0,41	-0,08	0,12	0,31	0,33	0,08	0,16	0,26	-0,02	0,49	0,51	0,23	0,26	0,28	1,00	1,00	1,00			
Θр9	0,34	0,42	0,45	0,40	0,14	0,64	0,34	0,32	0,23	0,56	0,55	0,00	0,49	0,21	0,47	0,42	0,24	0,22	0,19	-0,06	0,31	0,01	0,26	0,28	1,00	1,00	1,00